250

פון וויטע לענדער

Jewish H[illegible]e Aged.

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/fromdistantcount0000pere

פון וויטע לענדער

פרץ הירשביין

LIBRARY
Jewish Home for the Aged

פון וויטע לענדער.

ארגענטינע, בראזיל
יוני, נאוועמבער 1914.

ניו־יאָרק, 1916.

אויפן שיף.

I

שוין דעם דריטען סיגנאל געגעבען. די שטימונג ארום א נער־ווענ. קלייגע שלעפ־שיפלאך שלאגען זיך פון די כחות ארויס, ציהענדיג אונזער שיף פון דעם אנטווערפענער האפען טיפער אין טייך ארויס.

אויפן ברעג שטעהט א מחנה מענשען, ענג צונויפגעפרעסט, און ניט נאר די בליקען — מיט'ן גאנצען וועזען ציהען זיי זיך אפיר צו אונזער שיף, וואס דערווייטערט זיך לאנגזאם און שטיל פון ברעג. אלע הענט, דאס ארט אין דער מחנה זענען אויסגעשטרעקט; מען פאכט מיט טיכלאך, מען שרייט עפעס, מען ווארפט היטלען אין דער הויך; אן אבגעריסען געוויין לאזט זיך הערען פון א פרויען־האלז און וועלט באלד אבגעהאקט.

איך האב קיינעם ניט אין יענעם געזעמעלט. דאך איז מיין הארץ עפעס געריבן. איך פאך אויך מיט מיין טיכעל אין לופטען צו יענע אונבעקאנטע מענשען און מיר דאכט זיך אז אימעצער ענטפערט מיר אב. עס דאכט זיך מיר אויס, אז די וועלט און די מענשען אויף דער וועלט זענען נאר ניט אזוי שלעכט ווי מיר מיינען, מענשען זענען נאר ניט אזוי נאריש און ענגהארציג. ווי מיר ווילען זיך עס איינרעדען אין דער רגע פון אונצופרידענקייט. מיר דאכט זיך אויס, אז אט די אלע, וואס שטעהען איצטער אונטער דער זומערדיגער זון, ביים ראנד פון'ם טייך שלדא און מאכען צו אונז מיט זייערע טיכלאך, אט די אלע דארט — בלויז ברכות טראגען זיי אין הארצען...

אונזער שיף געהט שוין כמעט איהר פולען גאנג אראב מיט דער שלדא און טראגט זיך צום ים. די מחנה מענשען אויפן ברעג הויבט זיך אן פאנאנדערצושפרייטען, צושפליטערט זיך. מען זעהט פון ווייטען, ווי יעדער איינציגער גענט זיך אוועק זיין אייר־

Copyright, 1916
by
Peretz Hirschbein

שווייגען, מיט קיינעם קיין ווארט חלילה ניט אויסצורעדען. ס׳פער־גלוסט זיך אמאל צו מאכען רעדעוודיג אזא פארשוין: ווילסט פשוט הערען צי דער מענש קען רעדען? ווי קלינגט זיין שטימע? און ווי ענטוישט ווערסטו, וועז דאס ערשטע, וואס מען דערהערט פון אזא גרויסען שווייגער, איז וועגען דעם, אז דאס עסען איז ניט פריש און דאריבער ליידט ער פשוט הונגער און, אז ער ווארט שוין די שעה ער זאל קענען פון שיף אראב, ווארים, אז ניט וועט ער נאך חלילה פון הונגער אויסגעהן.

סערא־נאוואדא. אזוי הייסט מיין שיף, גאנצע צוויי און צוואנ־ציג מעת־לעת וועל איך דא בעראַרפען פערברענגען ביז איך וועל זיך דערקלייבען קיין בונעס־איירעס, די הויפט־שטאדט פון ארגענ־טינע.

צוויי און צוואנציג טעג, וואוינענדיג אין דער גרויסער שטאט — מען קוקט זיך גאר ניט ארום ווי זיי לויפען פערבי. די פראכט־ווענענער און די טראמווייען ברענגען דעם טאג בעגינען, און אין אוונד נעהמען זיי איהם צו. מען שפרייזט מיט גרויסע טריט דורך די גאסען און ביים זייט איז אימעצער פאראנען וואס שניידט שטיקער פון טאג און די שטיקער פערשלינגט ער.

צוויי און צוואנציג טעג אבער אויף א שיף — א גאנץ לעבען איז עס. א לעבען אין א קליין אבגעצאמט וועלטל. צי דו ווילסט, אדער ניט. די אייגענע מענשען מוזטו בעגענענען; אנקוקען די אייגענע פנים׳ער און זיך צוהערען צו די אייגענע שטימען. מוזט זיצען יעדען טאג ביים אייגענעם טיש און דער אייגענער בעדינער וועט דיר אלץ צוטראגען, דערלאנגען צום נאז, יעמאלט וועז דיר ווילט זיך אליין אויפהויבען פון פלאץ און גיהן נעהמען פאר זיך א טרונק וואסער.

שטענדיג, וועז מיר קומט אויס צו רייזען איבער ים׳ען, האב איך דעם אייגענעם גיפיהל, אז דער ים־ריח וואס טוט אזא שלאג צום נאז, גלייך ווי מען טרעט ארויף אויפ׳ן שיף, ער נעהמט דורך יעדען פאסאזשיר, דורך און דורך, און פערוואנדעלט איהם אין א

געגעם וועג. דאָס אייגענע איז מיט די מענשען דאָ אויפֿן שיף. די אַלע, וואָס זיינען זייט ביי זייט געשטאַנען און ווי איין מענש זיך געצויגען אריבער דעם פֿארענטש פון שיף, צו דער מחנה, וואָס אויפֿן ברעג, זיי הויבען זיך אָן אבצוקערען יעדערער אין זיין זייט. יעדען אייגציגען ווילט זיך איצטער געווים כאָטש אויף א ווייַלע זיך בעהאַלטען; דערווייטערען זיך פון אָט די אַלע פֿרעמדע בלי־קעון, פֿרעמדע מענשען.

נישטאָ אָבער וואוהין צו געהן. בעהאַלטען זיך אין קעבין?

אין קעבין, אז גאָט העלפֿט, טרעפֿט מען נאָך דריי אונבעקאַנ־טע פֿארשוינען און ניט ווילענדיג מוז מען זיך בעגריסען און שנעל צוריק אויפֿן דעק ארויס. און אויבען, אנשטאט דריי — בעגעגנט מען גאַנצע הונדערט. ניט ווילענדיג בעגעגנסטו זיך מיט די בלי־קעון זייערע. און דאָס טירעלע פון הארצען, וואָס דו האָסט נאָר וואָס געפֿרובט פערשליסען — מוזטו ווידער אביסעל אויפֿעפענען; ג ע־ וועהנליך בלויז פאר א ג ו ט ־ מ א ר ג ע ן; צומאל א פֿריינד־ליכען שמייכעל בעווייזען אויף די ליפּען — דאָס אלץ. און אזוי וועט זיך אויסארבייטען א צייטווייליגע פֿריינדליכקייט אין דער פֿרעמדקייט. עס וועט זיך פערבינדען דער נאַטירליכער שמועס:

— גוט מאָרגען!
— גוט מאָרגען!
— ווי פיהלט מען זיך?
— א קליין ביסעלע איבעלדיג.
— און איך האָב שוין היינט געגעסען פריהשטיק.
— איך האָב נאָך מורא אין עסען־זאַל אראַבצוגעהן.
— גו מאָרגען מארגען!
— גו מאָרגען מארגען!
— דער ים איז גאנץ רוהיג.
— יא, דער ים איז גאנץ רוהיג.

פֿאראן אויך אזעלכע, איבערהויפּט אין ערשטען קלאַס, וואָס האַלטען זיך געקראַכמאַליעט, אָנגעבלאָזען; זיך פערשוואַרען צו

האָב מיין פּאַספּאָרט גענומען; און געשעהן איז עס בלויז דערפאר, וואָס איך בין איין „רוסישער יודע".

נאָר מילא, זאָל זיין זעהר היבש. אויב ער האָט הנאה דערפון.

נאָך ביי דער ערשטער וועטשערע האָט זיך פערצויגען דער אלט־נייער, בעלערענדער שמועס וועגען דעם, אז ס'איז ניט רעכט אזוי, מען זאָל א גאנץ פאָלק פייגד האָבען; און, אז ס'איז זאָגאר „נידערטרעכטיג" וואָס די רוסישע רעגירונג ערלויבט זיך צו טאָן מיט די אידען נעבעך. און דער בלי ספק־דייטש איז זיך מודה, אז וואָס ווייטער קומט ער צו א בעשלום, אז דאָס אידישע פאָלק איז א גוט פאָלק; זאָגאר א טיכטיג פאָלק; אָבער איינצעלנע זענען פאַראַנען, וואָס מאכען אָן צרות:

— ביי אונז אין דייטשלאנד איז אויך דאָס אייגענע, זיי וואָלטען גרויסע צרות אנגעטאָן, נאָר דאָס דייטשע פאָלק איז גוט אָרגאַניזירט; מען דערלאָזט ניט.

יא, ס'איז א לאַנגווייליגער שמועס. ס'האָט אָבער געלוינט. מיין שכן, דעם דייטש, איז א שטיין פון הארצען אראָבגעפאלען און איצטער זענען מיר הארציגע פרייגד געוואָרען. מיר קענען אפילו ווייז פון איין פלעשע טרינקען. און אז אונזערע צווייי עלעגאנטע יונגע לייט, הויבען זיך אויף זאָגענדיג מיט גרויס פארנעם „מאל־צייט", צוגיסט זיך א צופרידענער שמייכעל איבער'ן גאנצען פנים פון מיין שכן און ער רויסט מיר איין א סוד:

— די לויטע זינד יודען!

— ווי אזוי ווייסטו עס?

— איך דערקען שוין.

אַרימע יונגע־לייט! וועז זיי וואָלטען עס הערען!

מין הערינג; הערינג אין א פּאַס: א קלענערער, א גרעסערער — דער טעם איז דער אייגענער.

דער מאַגען־נערוו ווערט אויפגערעגט און מענשען הערען זיך דאָ צו צום מאַגען מעהר ווי צו אלץ אין דער וועלט. נישטאָ יענע ענערגיע, יענער גלאַנץ, וואָס אויף דער יבשה... צום הונדערטסטען מאָל שוין אויסגעמאסטען מיט די טריט די לענג און די בריים פון דער אויבערשטער דעק; צום הונדערטסטען מאָל שוין געלאָפען אויף א ווייַע זיך בעהאלטען אין קעבין און דאָך איז קיין וועלט ניט בעשאפען געוואָרען; קיין וועלט איז ניט אונטערגענאנגען...

מיט מיר איז נאָך ניט אזוי שלעכט. כ׳האָב מיר ניט וואָס צו בעקלאָגען. אין מיין קעבין בין איך גאנץ אליין און מיינע שכנים ביים טיש — אלע יונגע לייט און רעדעווידיגע. איינער איז געווים א דייטש. איז געפאָהרען קיין דייטשלאנד זיך זעהן מיט טאַטע־מאַמע און איצטער פאָהרט ער צוריק קיין ארגענטינע. די אנדערע צוויי זיינען ג ע ו י ס אידען, קינדער פון טאַטע־מאַמע, וואָס פאָהרען אנזעהן די וועלט. זיי האלטען זיך אָבער גוי׳איש, רעדען הויך־דייטש און קוקען אויף מיר אַביסעל קרומלאָך.

— הייסט עס אזוי גאָר, ביסטו א רוס? וועגדט זיך צו מיר מיין שכן, דער דייטש, נאָך אין דעם ערשטען אבענד, וועז מיר האָבען געהאלטען ביים דעזערט.

— ניין, איך בין א רוסישער איד, — ענטפער איך.

— אָ, דאָס איז זעהר היבש! — פאלט ער אַריין אין א מין התפעלות.

מיט וואָס אייגענטליך זעהט עס איהם אוים אזוי היבש, וואָס איך בין א רוסישער איד? איך וויים אליין ניט. אפשר דערפאר וואָס גאנצע צוויי און צוואנציג טעג וועלען מיר זיך מוזען קוקען גלייך אין די אויגען אריין? אַדער אפשר... וואַרום אנדערש קען דאָך עס ניט געמאלט זיין. וואַרום ערשט מיט א פאָר טעג צוריק האָבען מיך די דייטשע בעאמטע ארויסגענומען פון וואגאן, שוין כמעט ביי דער האלענדישער גרענעץ, און געוואלט שיקען צוריק, פון וואנען איך

פֿלאץ ניט וועניגער ווי דריי חדשים, ביז מען זאָל דיר מעגען אן אויסלענדישען פּאַספּארט ארויסקריגען.

פּאר וואָס איך מוז ביי זיי גאנצע דריי חדשים וואוינען, יע־מאלט וועז מען ווי מיך אינגאנצען דאָרט נישט האָבען?

כ׳האָב מיך יעמאלט ביז צום ביין געגאָנט. און קוקענדיג איצטער דורך דעם קלייענעם פענסטערל צום ליכטיגען ים ארוים, כאפט מיך ארום א גרויס וואונדער: וואָס האָבען זיי יעמאלט די לייט געוואלט פון מיר? צו אלדי גוטע יאָהר, בעדארף מען נאָך טעלעגראמעם שיקען, מיט אבגעצאָהלטע ענטפערם, אהין, וואו דו ביסט מיט עטליבע און דרייסיג יאָהר צוריק געבוירען געוואָרען און פרעגען אויב יענע אונבעקאנטע לייט האָבען נאָר ניט געגען מיר!

און איך, נאר, האָב טעלעגראמעם געשיקט.

און דער עלטערער שרייבער ביים גובערנאָטאר, ער שטעהט א לעבעדיגער פאר מיינע אויגען. אין פערלויף פון צוויי חדשים בין איך ביי איהם טאָג־טעגליך געווען. ערשט אויפ׳ן דריטען חודש האָט ער עפּעס אָנגעהויבען צו בעגרייפען און איז כמעט אריין אין מיין לאגע:

— זעהט אויס, אז דו האָסט די „טשאכאָטקע" וואָס דו מוזט אווי נויטיג פּאָהרען קיין אויסלאנד.

— נו, געווס האָב איך די טשאכאָטקע, — ענטפער איך גאָנץ ערענסט און אויפגערעגט — דער סוף וועט זיין, אז איך וועל דאָ פּאָלען און אויסגעהן באנ׳אייך אין קאנצעלאריע.

און ערשט איצטער איז ער, דער שרייבער, אריין אין מיין לאגע.

איך שטעל מיר פּאָר וואָס פאר א פּאָר אויגען ער וואָלט אויפ־געעפענט, וועז האָבענדיג שוין דעם פּאספּארט אין בוזעם קעשענע מאך איך צו איהם:

— זיי וויסען, גוטער ברודער, אז כ׳האָב דיך געארט. און דו נארישער קאָפּ מיינסט דאָך, אז אלע אידען וואָס פאהרען קיין

2.

דער ערשטער פריהמאַרגען.

הינטער'ן טיר פון מיין קעבין שפּילט דער אַרקעסטער עפּעס אַ קלויסטער מעלאַדיע. די טענער, אזעלכע טיפּע, ציהען זיך ברייט און הארמאָניש, ממש ווי מען וואָלט דאָרט הינטער'ן טיר אימעצען מקבר זיין.

לאָזט זיך אוים, אז דאָס וועקט מען דעם עולם. אַזא מנהג אויף אונזער שיף, צו וועקען די פּאַסאַזשירען פון ערשטען קלאַס, יעדען זונטאג, מיט מוזיק. די טענער נעהמען אזוי דורך, אז עס וויל זיך צומאַכען די אויגען און ווידער איינשלאָפען.

דער פריהמאַרגען אָבער רייסט זיך דורך דעם קיילעכדיגען פענסטער אין מיין קעבין, און ווען דאָס שיף טוט זיך א בויג אן א זייט, בעווייזט זיך דער ים ביז צום האריזאָנט און דאָס אויסגעגאַסענע ליכט אויף איהם ציטערט, און מען קען מיינען, אז דער ים איז געפאנגען געווארען אין א ליכטיגער, גילדערנער נעץ. ארויסקוקענדיג דורכ'ן פענסטערעל צום ים כאפּט ארום דאָס הארץ אזא צערטליכע ליכטיגקייט און דו קענסט בשום אופן ניט פערשטעהן, ווי אַזוי קומט עס, וואָס מענשען בעדארפען נאָך האָבען פּאַספּאָרטען, וועלכע זיי וואוינען ביי זיך אין דער היים און בעדארפען האָבען פּאַספּאָרטען וועלכע דעם גרענעץ פון זייער לאנד אריבער.

ס'וועט מיר אַזא גרויס וואונדער, פאר וואָס עס האָט געדויערט גאנצע צוויי חדשים ביז כ'האָב ביי דער וויללנער פּאָליציע א פּאַספּאָרט ארויסגעקריגען.

און דער וויללנא'ר גובערנאטאר, וואָס נאָך דעם, ווי ער האָט אָנגעקוקט מיין רחמנות־פּנים, האָט ער צו מיר געזאָגט:

— זעהט אוים, אז דו ביסט אן אַרענטליכער מאן, נאָר וואס קען מען מאכען, אז דאָס געזעץ הייסט דיר וואוינען אויף איין

דורכצופאהרען א קליין טייכעל, צו איבער א בריקעל, אדער דער פערד האט דורכגעבראדשעט אין וואסער ביז די קניה — א גאנץ נייע וועלט האט זיך ענטפלעקט פאר די אויגען ארויפקומענדיג בארג ארויף, אויפ'ן אנדערען זייט טייכעל. א פרעסטעלע איז דורכ'ן פליציג דורכגעלאפען פאר אויפרעגונג. נייע הימלען האבען זיך בעוויזען; נייע פעלדער און נייע בוימלאך; נייע פערד און נייע קיה. אנדערש האבען די הינט געבולען און אנדערש האבען אויסגעזוהן די מענשען, וואס מען האט אין וועג בעגעגענט.

נישטא איצטער דער פערבארגענער, איידעלער תענוג, וואס די מינדעסטע רייזע האט פערשאפט אין די יונגע יאהרען. איצטער, וואס מעהר דו רייזט, אלץ קלענער ווערט די וועלט אין דיינע אויגען.

וער ווייסט, אפשר איז דאס אידישע פאלק שולדיג אין דעם, וואס די וועלט איז ווי איינגעשרומפען געווארען אין מיינע אויגען? ,,אס אידישע פאלק האט זיך אזוי צושאטען איבער דער בריטער וועלט, אז וואו דו זאלסט ניט קומען, בעגעגענסטו דיינע חברים פון חדר, קינדער פון דיין שטעטעל, בעקאנטע פון הינטער דעם בית־המדרש־אויווען. רייזט צומאל וואכען דורך לאנד און דורך ים, דערגרייכסט די ברעגעס פון א ווייט לאנד, קומען דיר ארוים דיינע לייט אנטקעגען און דער גרויסער שטח וואס האט זיך צווישען דיר און זיי דורך וואכען געצויגען — וועדט מי אמאל איינגעלאפען, צוזאמענגעצויגען. עס דאכט זיך דיר צומאל אויס, אז דער וועג איז גאר ניט אזוי לאנג; דאס האט דער שיפס־קאפיטאן בלויז געבלאנדשעט, אומדערהענדיג זיך די גאנצע צייט אויף איין ארט.

דאס אידישע פאלק האט זיך איבער דער גאנצער וועלט צושאטען, די גאנצע וועלט פאר א היים אנגעהויבען צו מאכען און אזוי איז מיין היים צוריסען געווארען און די שטיקער זענען צוליידערט איבער אלע טיילען פון דער וועלט. אומוואנדערינג אזוי פון איין שטיק היים צום אנדערען פערדרעהט זיך אוש דער

אויסלאנד זענען אין גרויס סכנה צו שטארבען פון די געפער־
לעכסטע קראנקהייטען, אויב דו וועסט זיי די ערלויבניש ניט גע־
בען? ס׳איז א לעגען; אלע נארען דיך!...

* * *

דאס שיף ווינט זיך לייכט. קוקענדיג דורכ׳ן פענסטער דאכט
זיך אויס, או די הימלען ביים האריזאנט, ווי זיי וואלטען זיך ארויס־
געהויבען פון וואסער און צוריק אראבגעלאזען, וואשענדיג די זוי־
מען זייערע. און אזוי נאהנט קוקט דער הימל אויס.

דאכט זיך, אט באלד וועט זיך אונזער שיף אנשלאגען אן סא־
מע הימל. מען וועט זיך אבשטעלען און דער קאפיטאן וועט ארא־
גען און אנקלאפען אין א טירעלע. עס וועט ארויסקומען פון דארט
אן אלטער שומר מיט א לאנגער, ווייסער באָרד און זיך דורך רעדען
מיט׳ן קאפיטאן אין דער שטיל, וועט בעטראכטען אונזער שיף.
באלד וועט ער אוועקגעהן און אונז לאזען ווארטען א ווילע אויף
דער זייט הימל. דאן וועט ער ווידער ארויסקומען, מיט גרויסע,
ליכטיגע שליסלען וועט ער אויפמאכען א גרויסען טויער און אונז
דורכלאזען אויף דער אנדערער זייט הימל. דארטען וועט זיך ווידער
בעווייזען א בלויער וויגענדיגער ים און ווייט, ווייט — נייע הימ־
לען...

* * *

אין די יונגע יאהרען האט די וועלט אין אונזער פאנטאזיע
אויסגעזהן פיעל גרעסער.

די וויטעסטע רייזע איז געווען, אז מען איז געפאהרען, אמאל
אין א יובל, אין געסט צו א פעטער אדער צו א מומע.

בעגינען איז מען ארויסגעפאהרען; א שפראץ אויף טאג. ער־
געץ אין אן אונבעקאנטען וואלד האט מען זיך אבגעשטעלט פאשען
דעם פערד. און גאנץ אנדערש האט יעדער בוים אויסגעזהן.
פרעמדלאך האט ארויסגעקוקט דער שטיין, האלב איינגעגראבען אין
דער ערד, ערגעץ ביים זייט וועג. און טאמער איז אויסגעקומען

געווים, געווים, וועל איך דאך אלטע בעקאנטע בעגעגענען אין צוואנציג טעג ארום, וועז מיין פוס וועט די ארגענטינער ערד בעטרעטען. ווער וויסט אפשר וועט מיר מיינער א לייבליכער ברודער אנטקעגען קומען מיט א שמייכעל:

— גאר אהער ביסטו געקומען? איך קלויב מיר דאך שוין אוועקצופאהרען פון דאנען!

3.

דער צווישען-דעק.

אין ערשטען קלאס זעהט עם אוים כלומרשט אינטערנאציאנאל. דער עולם רעדט שטיל, איינגעהאלטען. איז געקליידעט כמעט אויף איין אופן; נאך דער לעצטער מאדע. די מאנירען געשליפען אויף איין נוסח. קענסט מיינען, אז פון איין שטיק מאטעריע האט מען דעם עולם אויסגעקנעטען; פון איין פורעם אויסגענאסען. אזוי וואלט עס אויך ביי אונז אין ערשטען קלאס געקענט אויסזעהן, וועז ניט א יונגע עלעגאנטע דאמע, וואס רעדט פראנצויזיש אזוי הויך, אוש איבער דעם גאנצען עסען־זאל צוטראגט זיך איהר שטימע. יונג און שעהן איז זי, מיט א אינגעלשער פערריסענקייט אין איהר רוסישען געזיכט. זי איז פון מאסקווע און פאהרט צו איהר מאן וואס איז א רוסישער קאנסול אין ארגענטינע. מיט איהר פאהרט א יונגערמאן און מיט איהם רעדט זי רוסיש; קלינגט איהר שפראך אזוי גוואלדיג, און די רוסישע „ריישען" קומען ארויס אזוי געדראטעוועט, אוש גאנץ מאסקווע לעבט אויף אין דער ציטליכער דיטשער אטמאספערע! דאס איז אלץ, אייגענטליך. אויסער איהר איז דא אלץ אינטערנאציאנאל, שווייגענדיג און לאנגווייליג־גרוי.

אנדערש אבער איז אין דעם צווישען־דעק, וואו דאס פ א ל ק

קאָפּ און ביסט מקנא די, וואָס זייער היים גרייכט בלויז צום ארט וואו די הימלען לאזען זיך אראָב. איך קלער: ווי גליקליך זענען די אלע, פון וועמען גאָטט חסד האָט זיך ניט אבגעטאָן און ער מאכט, אז זיי זאָלען וואקסען זייער גאנץ לעבען אויף דעם אָרט, וואו זיי זענען פערפלאנצט געוואָרען.

א ווינט ברענגט פון ווייטען צוטראָגען א קערענדעל און לאָזט עם פאלען אויף א שטיין אראָב. דער אייגענער ווינט בעדעקט דאָס קערענדעל מיט שטויב און עס וואקסט דאָרט אויפ'ן האָרטען שטיין; גרינט און בליהט דאָרט אויפ'ן שטיין. מיר אָבער זענען געגליכענט צום בוים, וואָס א פריהלינגס שטראָם האָט איהם מיט די וואָרצלען אויסגעריסען און דער אייגענער שטראָם טראָגט איהם אלץ ווייטער, אבשלאָגענדיג אן פערשיעדענע ברעגעס און אין ערגעץ, צו קיין ברעג, ניט לאָזען איהם זיך איינצוואוואקסען. ווערסט פערוואָגלט פון לאנד צו לאנד; גרענעצען ווערן אָבגעוויישט פון דער ערד, פון אלע שטעט ווערט איין שטאָט; פון אלע לענדער — איין לאנד. בלויז דער געמיטה ווערט אונרוהיגער; ווערט אויף שטיקער צוריסען.

א גוטהארציגע קריסטין האָט פאר מיר אויסגעדריקט איהר גרוים וואונדער, לעזענדיג אין א צייטונג, אז ארום פיערצען מיליאָן אידען זענען פאראָן אויף דער וועלט.

— און איך בין געווען זיכער — זאָג זי — אז אריבער הונדערט מיליאָן אידען זענען פאראָן אויף דער וועלט. וואו מען פאהרט און וואו מע זעהט בעגעגענט מען דאָך זיי!

און מיט מיר איז פונקט פערקערט. אומפאָהרענדיג איבער דער וועלט דאכט זיך מיר זעהר אפט אויס, אז די געשיכטע מיט די פיערצען מיליאָן אידען איז אן אויסגעטראכטע; צוגעקלערט פון אונזערע שונאים, וועמען מיר זענען גרוים אין די אויגען. בלויז עטליכע אידען זענען פאראָן וואָס קאלאטשען זיך אום איבער דער וועלט — הוינט זענען זיי דאָ און מאָרגען — אין דעם אנדערען עק וועלט.

— איך קען שווערען, אז דאָס איז א איד, — מאכט ער אין דער זייט פון זיינע טעכטער.

— איהר פערשפּארט זיך צו שווערען. שלום עליכם!

— עליכם־שלום, — דערלאַנגט ער מיר אן אויסגעפּראַצע־ווענע האנט — טאקי א איד, — וועגדט ער זיך צו זיינע טעכטער, וואָס שטעהן זיי ביי זייט, האַלטען זיך ארומגענומען ביי די טאַליעס.

פון דער ברוינקייט אין זייער געזיכט רויטעלט זיך א פייערל ארויס און זיי קוקען זיך ביידע איבער.

איך שטרעק זיי אויס מיין האנט. איינע, די איינגערע זעהט אויס, ענטפערט מיט חשק; די צווייטע אָבער נעהמט מיין האַנט גאַנץ פאַרזיכטיג. געווים האָט מען זי אָנגעזאָגט פאר'ן ארויס־פאָהרען, אז זי זאָל זיך היטען אויפ'ן שיף פאר פרעמדע לייט; אז די שיפען וואָס געהן קיין ארגענטינע זענען ניט זיכער פאר אָרימע אידישע טעכטער. זי ווייס, אז מען בעדארף זיך דאָ היטען, און מיט די אויגען גיט זי עס איבער דער אינגערער שוועסטער.

דער טאַטע אָבער ווייסט פון קיין מעשה ניט, האָט ניט פאר וואָס זיך צו שרעקען, נאָך דעם ווי איך האָב איהם די האנט דער־לאַנגט און שלום עליכם אָבגעגעבען. א איד — איז א איד.

ער צורעדט זיך מיט מיר ווי מיט אן אלטען בעקאנטען; מיט דעם צוטרוי, וואָס מען בעגעגענט ביי א פאַלקס־מענשען נאָך דעם ווי זיין ערשטער חשד איז אריבער.

ער דערצעהלט, אז קיין בראזילִיען פאָהרט ער, נאָך דעם ווי זיינע אבות־אבותיו האָבען געלעבט אין באסאראביע. דאָרטען, אין דעם אונבעקאנטען לאנד, וואָס הייסט בראזיל, האָט ער א שוואגער א קאַלאָניסט. דער שוואגער שרייבט, אז איהם איז דאָרט גאנץ שלעכט, עלענד און איינזאם איז ער אין די בראזילִיאנער וועלדער מיט זיינע בהמות און שפּסטען, נאָר ער האָפּט, אז צוזאמען וועט גוט זיין און אז ער האָפּט... ער וואַלט שוין לאנג געווען געפאָהרען נאָר די מיידלאך האָבען זיך גע'עקשנ'ט.

דאָ פערגעסען זיך די מיידלאך, אז איך בין א ווילד־פרעמדער

רייזט. קלײן איז דער עולם אבער — גרויס און פערשיעדענפאר־ביג איז די וועלט.

איין טיראַליער אינגאנצען פאַהרט דאָ און ער טראַגט די טי־ראַליער בערג אויף זיינע פלייצעס. טוט ניט אויס פון זיין קאַפּ ס׳גרינע קאַפּעליושעל מיט דעם פּאַווע־פּעדער ביים זייט. שוועדע שיך און לאַנגע וואַלענע זאקען, און די הויזען — נאָך קירצער ווי קורץ, אזוי אז די נאקעטע קניה זעהען זיך ארויס.

ס׳פאַהרען סיבירישער פּויערים, א פּינף פאַמיליעס מיט האק און פּאק; בערג מיט שמאטעס און קלײנע קינדער מיט פלאַסקענע הערצלאך און פערשליומפערטע נעזעלאך. די מענער אין גרויע סוויטענעס און ווייבער אין געקעסטעלטע סאַפאַדניצעס.

ס׳פאַהרען א צוויי אידישע יונגע־לייטלאך, אין רוסישע העמד־לאך אויף א זייט געשפּיליעט, די האָר, ביים רעכטען שלייף מיט א שרונט פערקעמט און קנאקען אידיש אויפ׳ן וואַלנישער שטייגער.

פאַהרט א אידישער טאַטע מיט אן אבגעברענט פּנים, א שוואַרץ בערדל און איינגעפאַלענע באקען מיט א דענקע אויפ׳ן קאַפּ, און אין א לאַנגען קאפטען ביז צו דער ערד. פאַהרען זיינע צוויי טעכטער, ברוינע און בויגיגע, ווי די ווערבעס ביים רניעס־טער, וואו זיי זענען אויסגעוואקסען און פון וואַנען זיי פאַהרען איצטער אזש קיין בראזיל.

אז עס קומט אהער אריבער א פּארשוין פון ערשטען קלאַס, ווערט ער דאָ בעפאַלען פון די שארפסטע בליקען וואַס שיסען צו דיר פון אלע זייטען. פון דעם גרעסטען ביז צום קלענסטען קוקט ניגערעריג און מיט פערדאכט. פּארשען און שפּירען מיט די אויגען און האַבען מורא א פריהער א וואַרט ארויסצורעדען.

איך דרעה מיך ארום צוויישען זיי און ברום א אידיש ניגעלע אונטער׳ן נאָז. דער טאַטע מיט די טעכטער ווארפען זיך דורך מיט בליקען, ער שמייכעלט אין בארד אריין, ווערט אביסל אונרוהיג און שטעלט איין דאַם לעבען:

זעהט מען ניט.

די פראגע איז זעהר אן ערענסטע. אין וואס פאר א זייט איז ארגענטינע? מיר האבען נאך ארום צוואנציג טעג צו שווימען. און אפשר האט טאקי דער איד אויסגערעכענט, אז דער קאפיטאן פיהרט אונזער שיף ניט אין דער אמת'ער ריכטונג? איך מאך אויף אן ערענסט פנים, בעטראכט דעם הימעל ארום און ארום, זוך אויף דרום־זייט און וויז אן מיט'ן פינגער גלייך אין הימעל אריין:

— איך מיין, אז דאָרטען איז ארגענטינע.

דער איד מיט'ן גרויען בערדי קוקט לאנג אהין, וואו איך האב מיט'ן פינגער אנגעוויזען:

— ברענען זאל רוסלאנד! — שיסט ער אויס מיט הארץ און שפייט אויס איבער'ן פארענטש אין ים אריין...

— אזוי גאר!... פאהרט א איד פון רוסלאנד קיין ארגענטינע, צו קינדער געווינם פאהרט ער. צוויי טעג פון ברעג און נאך נאנצע צוואנציג טעג קיין ארגענטינע. אין רוסלאנד געבוירען געוואָרען; זיין אבות־אבותיו דאָרט געלעבט און געשטארבען און דאָך. ערשט, איצטער, שוין צו דער עלטער, בלויז דערזעהענדיג אין זיין צוהיצטען מח דאָס פרעמד לאנד, וואס הייסט ארגענטינע, האט ער א באָדען אונטער זיינע פים דערשפירט!

מיר איז עס שוין אבער קיין וואונדער ניט געווען מעהר. וואָרים טרעפענדיג אידען אין אנדערע, פרייערע לענדער, נאך דעם וויי זיי האבען אינגאנצען פון רוסלאנד אויסגעוואנדערט — ערשט יעמאלט בעגרייפט מען די לאנע פון אידען אין רוסלאנד. עם מאכט דעם אייגדרוק, אז די גרויסע רוסישע ערד האט מען דעם רוסישען אידען אויף זיין שוואכער אויסגעבויגענער פלייצע אנגעלעגט. און ניט האבענדיג שוין מעהר קיין כח צו דשוויגען רוסלאנד אויף די פלייצעס, וואנדערט ער אויס אין א פרעמד לאנד און וואַרפט די שוועָרע משא פון זיך אראָב.

דאָס רוסישע פאלק ליגט צעהן אייגען טיף אין דער ערד בעגראבען און זעהט די ליכטיגע וועלט ניט.

און ס'הויבט זיך אָן א מין דין־תורה פאר מיט זייער טאטען דעם עקשן.

— וועז מיינע חבר'טעס וואָלטען עם וויסען, אז איך פאָהר אהין בהמות פאשען! — מאכט מיט פערדרוס די אינגערע.

— איך בין אינגאנצען דרויי טעג אויפ'ן שיף און כ'האָב שוין באלד פערגעסען רוסיש צו רעדען — גיט צו די עלטערע — הלואי וואלט זיך אונזער שיף פערקירעווועט צוריק קיין רוסלאנד, כ'וואלט אפשר געטאַנצט פאר שמחה.

— איהר האָט בעדארפט אַנקוקען וואָס פאר א שטוב מיר האָבען פערקויפט, — הויבט ווידער די אינגערע אָן; — וער וויסט וואו מיר וועלען זיך דאָרט דארפען וואלגערען.

— מיינט איהר, אז זי איז ניט געוועכט? — גיט צו דער טאַטע מיט א צופרידענעם שמייכעל, וואָס זיין טאַכטער וויסט זיך אַזוי פיין אויסצו'טענה'ן מיט א פרעמדען מענשען —

— איהר זעהט, איצטער וואָלט ער זיך אויך וועלען אומקע־רען צוריק קיין רוסלאנד — צולאכט זיך די עלטערע מיט א גע־מאכטער מוטיגקייט, און וועגדט זיך צו מיר היימיש: — אפשר האָט איהר רוסישע ביכער צו לעזען? כ'האָב מיטגענומען צוויי ביכער, האָב איך זיי שוין איבערגעלעזען.

עס קומט צו נאָך א איד אין די פופציגער מיט א פערשוידען גרוי בערדעל און א דענקע אויפ'ן קאָפּ. ער וויל עפעס כאפען פון אונזער שמועס. אזוי ערענסט ציהט ער צונויף די ליפען און מאכט צו איין אויג; דאכט זיך, אז יעדעס וואָרט וואָס קומט ארויס פון מיין מויל איז פאר איהם א חדוש שבחדושים. אז איך קלייב מיר שוין אַוועקצוגעהן וועגדט ער זיך פלוצלונג צו מיר מיט אן ערענס־שטימע:

— וויסט איהר ניט אין וואָס פאר א זייט איז ארגענטינע, דאָרטען אַדער אָט דאָרטען? און מיט'ן מיטעלסטען פינגער טיי־פעלט ער אהין צום האָריזאנט, וואו מעהר ווי הימעל און וואסער

א קלוג פערשטענדליך געזיכט, אזוי פון א מענשען, וואס וועט ניט רעדען וואס מען בעדארף ניט, ער לעגט אוועק דעם מעסער, ווישט אב איין האנט אין די הויזען און דערלאנגט מיר זיי.

— אבי די צייט צו פערטרייבען ווי ס'איז, — זאגט ער אי־ בער כמעט דאס אייגענע, וואס דער עלטערער; נאר ביי איהם קלינגט עס אנדערש. אין זיין טאן ליגט עפעס ווי איינער זאגט: אונזערער א ברודער קען זיך ניט אבגעבען מיט די נארישקייטען ווי אייערע לייט דארט אין ערשטען קלאס.

— האט איהר ניט מורא פאר'ן ים — וועגן איך מיך צו די וויבער.

זיי וועלן רויט, לאזען נאך טיעפער אראב די אויגען און ענטפערען נאר ניט.

— אפשר וועט גאט געבען, אז מען וועט עס איבערקומען — הויבט ווידער אן דער עלטערער — שוין דריי וואכען, אז מיר זע־ נען אין וועג. אוש פון סיביר פאהרט מען.

— פאהרט איהר קיין ארגענטינע?

— יא, קיין ארגענטינע.

— און רוסלאנד?

— רוסלאנד איז צו גרויס, דאריבער איז זיך נישטא וואו אהין צו טאן — זאגט דער אינגערער מיט א ביטערען שמייכעל — מיר פאהרען קיין ארגענטינע. דארט לאזט מען לעבען, זאגט מען. ערד איז דארט פאראן גענוג, זאגט מען, און מען לאזט דארט לעבען — חזר'ט ער איבער נאך אמאל, און זיין פנים ווערט ערענסט און אומעטיג.

דער אלטער צושניידט א קארטאפעל פונקט אין דער העלפט און בעווייזט מיר:

— א פיינער קארטאפעל געווען, האבען זיי איהם אין א שלעכט ארט געלעגט, איז ער אויסגעוואקסען. נישטא דא קיין בעל־ הבית אויפ'ן שיף. וואס מען וואלט דא ארויס...

דאָס אידישע פּאָלק טראָגט די רוסישע ערד מיט דעם רוסישען פּאָלק אינאיינעם אויף זייַנע פּלייצעס און זעהט דאָס ליכטיגע לעבען ניט. ווארים אנדערש ווּאָלט דאָך א איד אזא שפּיי ניט געגעבען, דערזעהענדיג אין זיין פּאנטאזיע ארגענטינע ביים הארזאנט!

מאטראָזען טראָגען ארויס פון דער טיעף זעק מיט קארטאָפּל און מען איז מכבד די סיבירייער פּויערים מיט דער מלאכה צו שייַלען. שווער איז זיי געווארען דאָ דאָס לעבען אָן ארבייט. נישטאָ אזוא די הענט אהינצוטאָן. עסען, טרינקען, שלאָפען — אבער עס בלייבט אויסען צופיל צייט. אין די צייט ציהט זיך גאָר אָהן א סוף. האָבען זיי געבעטען מען זאָל כאָטש געבען קארטאָפּל צו שייַלען. די קארטאָפּל פון לינגען ערגעץ אין דער ווארימער פערשטיקטער לופט, זענען אויסגעוואקסען. עס הענגען פון זיי וויייַס, ארויסגעוואקסענע ווארצלען, ווי ווייַס לאנגע ווערים. אנדערע זענען צוגעפּוילט און יעדען קארטאָפּל מוז מען ארומשניידען און אויסקווארפען. ס'איז צו מערקען, אז כאטש די קארטאָפּל זענען פּרעמדע, סיי ווי ווען מען זיי באלד אריבערווארפען אויף יענער זייט פּארעכטש אין ים אריין, דאך לאָזט ניט דאס הארץ א קארטאָפּל אין ניווייטש ארויסווארפען. פּארזיכטיג ווערט די פערפייַלטע טייל אבגעשניטען, חלילה ניט אן איבריג שטיקל אבצושניידען.

איך ווענד מיר מיט א גאָט הע לף אויף רוסיש. דער עולם קוקט פערדעכטיג. די ווייבער רייסען ניט אָב די אויגען פון דעם קארטאָפּל ווּאָס אין האנט, זיי נייגען זיך אַביסל צו מיין זייט מיט'ן אויער, אפשר ווען זיך א שמועס א טשיקאווער פערציהען.

— ווּאָס איז פאר א קארטאָפּל? — פרעג איך ווידער.

— אָט, שווער אייַנצוזיצען לעדיג... ס'איז פאר'ן שיף, — זאָגט אן עלטערער אביסל פערשעמט. איינער, א אינגערער, מיט

פארבען די בלאנק־ווייסע וואלקען וואס שלאפען אויף די שפיצען פון דעם דערהויבענעם אינזעל. א מחנה ים פויגעל וואס האבען די לעצטע פאר טעג אונזער שיף פערלאזן, האבען זי וויעדער אויפ־געזוכט און טראגען זיך מיט אימפעט צווישען די שטריק פון די מאסטבוימער, פילדערען און שרייען און וועקען און וואפען זיך אין ים אראב.

און דער ים?

רוהיג, רוהיג שפרייט ער זיך ארום דעם אינזעל און ליכטיג בלוי איז ער. זיין בלויקייט איז גלייך צו דער בלויקייט פון די ברע־גען מזרח הימל אין א ליכטיגען און היסען תמוז־טאג וועו די זונן הייבט שוין צו נידערען צו מערב־זייט. לויטער, דורכזיכטיג איז דאס וואסער. יאהר איין יאהר אוים האט מען דא ארום דעם שהנעם אינזעל די וואסערען געזיפט און העל־בלוי געפארבען. אין חלום זעהען מיר אפטמאל ים'ן מיט אזעלבע הערליכע פארבען; נאר אין חלום וועבט זיך אפטמאל אזא רוהיגקייט אוים, ווי די וואס רוהט דא ארום און ארום.

מאדערא, מאדערא...

די גרויסע אפריקאנישע וועלט־טייל האט פון זיך א קלייע צוויינעלע, א קליין קינד אבגעריסען און אין ווייטען ים פערוואוארפען. און קוקסטו פון ווייטען צום אינזעל זעהסטו ווי ער בענקט צו דער גרויסער אפריקא — זיין מוטער.

מאדערא, מאדערא....

מיר וויסען בלויז פון די פיינע ווייגען וואס וועבט אויף דעם פערוואוארפענעם אינזעל אויסגעארבייט, און שיפען וואס ציהען פון צפון קיין דרום שטעלען זיך אב אין די ליכטיגע וואסערען און לאזען אויף א ווייל אראב זייערע רייכע, צופריעדענע און גלויקליכע אייג־וואוינער אין קליינע שיפלאך, וואס ברענגען זיי צום ברעג ארויס. און זיי, די גלויקליכע, היילען זיך, לויפען און קוקען מיט בריט גע־עפענטע אויגען אויף רעכטס און אויף לינקס; אטהעמען דורשטיג די בלומען־לופט; פארזוכען פון דעם פיינעם ווייז וואס ווערט איז

רוסלאנד איז אַ גרויס לאנד, און דאריבער איז זיך נישטאָ וואו אהינצוטאָן....

4.

מאַדערא.

דורך אַ גרויען פּריהמאַרגען, בעגלייט פון אַ לינד ווינטעלע, שניידט אונזער שיף דעם אטלאנטישען אָצעאַן און דערנעהנטערט זיך צום אינזל מאדערא. הויך פון ים ארויס דערהויבט זיך דער פּרוכטבאדער אינזל; הויך ביז די וואלקען. און אין גרויען פּריהמאַרגען זעהט ער אויס ווי אַ גרויסע, גרויסע ים־בעשעפענישׂ וואָס האָט אויף א ווייל דעם קאָפּ פון אַבגרונד אריוסגעשטעלט און קוקט אויס דעם ליכטיגען פּריהמאַרגען. באלד וועט די זון אויפגעהן און די ריזיגע בעשעפענישׂ וועט איהר קאָפּ ווידער אין אבגרונד בעהאלטען.

ערטערווייז איז דער הויכער אינזל ליכטיג־גרין און דורכזיכטיג, דאָס זענען געווים גערטנער און ווינגערטנער וואָס ווינקלען דעם אינזל אין פון זיינע פּיס, וואָס ווערען פון בלויען וואסער געוואשען ביז צום קאָפּ אויף וועלכען עס שלאָפען נאָך וויס־וויסע וואלקען.

דער טאָג ווערט אלץ העלער און העלער און מיר קומען נעהנטער צום שטאָלצען אינזל. איצטער זעהט ער שוין מעהר ווי קיין וואסער בעשעפענים ניט אויס. קלאָר און דייטליך בעווייזען זיך די נערטנער און די ווייסע הייזלאך וואָס דרעמלען נאָך אין שאטען פון פּאלמען און ציפּערישען. די הייזלאך ציהען זיך בארג אהויף צוזייט אין אלע זייטען ווי ווייט די אויג קען דערגרייכען און אין זייערע שויבען קלאפט שוין דאָס ליכט פון פּרימאַרגען.

עס בעווייזען זיך די ערשטע זונענשטראלען און וועקען און

בלומען, בלומען און בלומען און מען פאהרט אויף שליטענס.

ניט קיין פראסט־בלומען זענען איצטער אין מאדערא און ניט איבער שנע גליטשען זיך די שליטענס מיט אקסען געשפאנט. עס זענען די בלומען נאך וועלכע מיר בענקען אזוי דעם גאנצען ווינטער לאנג; און וויל די וועגען ציהען זיך כסדר בארג ארויף, בארג ארויף, זענען זיי מיט קליינע גלאטע שטיינדלעך אויסגעפלאסטערט און איבער זיי שלעפען זיך מיט בעל־בתישען טאקט גרויסע, פעטע אקסען געשפאנט אין א קליינעם שליטען מיט א לייוועגטענעם דע־ בעלע.

און וואו זענען דא קיין בלומען ניטא? מען קען מיינען, אז דא בליהען צוזאמען מיט די בוימער — די הייזער, די צוימען, די וועגען.

עם בליהען גרויסע אונגעלומפערטע קאקטעסען אויף גלייצע פעלזען זיך טשעפענדיג; עס בליהען אהן צאהל האלעיאנדער בוימער. און נידריגער — רויזען און נאלדענלאק, לעוואקאי און פוקסלאך. גליהענדע מאן־בלומען און פארשידענפארביגע נעלקען — אלץ אין אייגעם צונויפגעפלאנטערט. און קומסטו צום ערשטען מאל אויפ'ן אינזעל שפירסטו, אז ניט קיין לופט אטהעמען דיינע לונגען — נאר א שטארקען געטראנק טרינקסטו און וועדסט פון איהם שיכור'לאך. ס'איז ערשט ארום ניין אין דער פריה און דאס ליכט בלענדט און וואדעמט און די ברעמען לאזען זיך ניט ווילענדיג אראב.

און בעטלער פארמאגט דער אינזעל אין אלערליי געשטאלטען: בלינדע, הויקערס, לאמע און גלאט אזוי פארזוהענישען. פון וואנען האבען זיך דא אזוי פיעל קאליקעס געזומען אויף דעם בליהענדען גן־ עדן אינזעל? האט מען עס די רייכע רייזענדער צו פערדאנקען וואס קומען אהער דעם אינזעל בעקומען? אדער אפשר די אלע לונגען־ קראנקע וואס קומען אהער שטארבען פאר דער צייט האבען די דא־ זיגע צירונג בעשאפען? עס מאכט דעם איינדרוק, אז טאג איין. טאג אוים, זיצען די בעטלער אויף די דערהויבענע וועגען און קוקען צום בלויען ים ארוים און וואַרטען אויף די שיפען וואס וועלען אין

די געלטנער פון מאדערא בעשאפּען, אוּן וועלן די בעשטימטע צייט קומט, הייסט מען וויעדער צום ברעג, די קלייניע שיפלאך ברענגען זיי צוריק צו זייער צייטווייליגער היים.— זייער שיף אוּן דורך טראָמייטען־מוזיק אוּן פרייד־אויסגעשרייען ווערען זיי בעגעגנט.

יאָהר איין יאָהר אוים ציהען די שיפען מיט דער לענג פון אטלאנטישען אָצעאַן, פון צפון קיין דרום אוּן רוהען אין די בלוי־בלויע וואָסערען פון מאדערא. אין דער גרויסער אויפרעגונג מערקט מען ניט ווי צוויישען די גליקליכע, צופריעדענע שפּרייזען שטיל מיט ארָבגעלאָזענע קעפּ בלויז שאטענס פון מענשען; פון לעבען שוין צום טויט פּער'משפּט, אוּן דערמאָנט אימיצער דעם נאָמען פון דעם שהנעם אינזעל, צינדט זיך א פייערל אין זייערע הערצער אָן, צינדען זיך די אויסגעלאָשענע אויגען אָן אוּן די דורשטיגע בליקען קוקען נייגיעריג אהין וואו פון די בלויע וואסערען דערהויבט זיך ביז צו די וואָלקען דער גרין בעצירטער אינזעל. אוּן וועלן די גליקליכע, געזונטע לאָזען זיך מיט ליאַרעם ארָאָב צו די קלייניע שיפלאָך, געהען שטיל צוויישען זיי די „שאָטענס פון מענשען" מיט אן אייניגעהאלטענעם אָטהעם הערען זיי זיך צו צום קלאפען פון זייער אייגענעם הארצען. צוזאמען מיט די גליקליכע וועלן זיי אויך צום ברעג ארויסגעפיהרט אבער צוריק קערען זיי זיך צום שיף ניט אום. ערגעץ צוויישען די ווייניגערטנער וועלן זיי פערשוואונדען...

עם ציהען שיפען דורך דער לענג פון אטלאנטישען אָצעאַן. דאָ ביי מאדערא בלייבען זיי רוהען. דאָ פערלאָזען דעם שיף מענשען פון לעבען צום טויט פער'משפּט'ע. דורשטיג אטהעמען זייערע צולעבערטע לונגען די מילדע לופט וואָס איז מיט בלומען־ריחות אויסגעמישט. אויף א רגע בליהט זייער האָפנונג אויף. העבער, העבער פארקלייבען זיי זיך, זיצען אין שאטען פון פאלמען אוּן ציפּעריסען אוּן קוקען מיט בענקנישפולע אויגען צום ברייטען ליכטיגען ים, צו די שיפען וואָס ציהען צוריק פון דרום קיין צפון — אוּן מאכען דעם וועטאָג נאָך טיעפער, די וואונד — נאָך ברייטער...

* * *

זעהט זיך אונזער שיף, שטעהט זייט ביי זייט מיט א צווייטער שיף וואָס איז אויך היינט באגינען פון ווייטען וועג געקומען און זיי דערצעהלען זיך ביידע מעשיות פון וועג־געשעהענישען און פון די סודות וואָס עס קומט פאר ביי זיי אין דער טיף.

אונזער וועג שנוידט דורך ווין־גערטנער, באַנאַנעס, צוקער־רעהרליך. מיר קומען ארויס אין א ווינקעל־ זייט ביים ברעג. פּאָר־טוגעזען, פון דער זונ ברוין געברענטע, בינדען אין גארבען גרינע צוקער־שטעקענס און ארום דעם, און איבער דעם שוויבלען אַבגערי־סענע קינדער און פליגען. די קינדער גרוישען די שטעקאך און נאַ־גען פון איהם דעם צוקער ארויס מיט א שוים ארום מויל און די פליגען פלאטערן פון אָרט צו אָרט און נעהרען זיך מיט'ן צוקער־זאפט. אז מיר דערנעהנטערן זיך אנטלויפען די פליגען און די אַב־נערישענע, אַבגעברענטע אינגלעך נעהמען די זיסע שטעקלעך פון מויל ארויס, ווישען ס'מויל אָב מיט'ן ארבעל און שטרעקען די הענד אויס: פּעני, פּעני...

געלד הייסט עס זאָל מען זיי געבען; דאָס אלץ וואָס זיי ווי־סען.

— ניין, ביי אונז אין דייטשלאנד גיבט זאָ אוינע שוויינערי ניכט, — ברומ'ט זיך מיין בעגלייטער און ער הייסט זיך פיהרען אין א שענק אריין וואו מען קען דעם אמת'ן וויין פערזוכען.

געטראָפען האָבען מיר צום ריכטיגען אָרט. א זייטיג געסל, אפילו גענוג בהמה'ישע מיסט פאר'ן שוועל, נאָר עס שאדט ניט. אין טיר בעגענעט אונז א לעבעדיגער, שווארץ חן'עודיגער יונגער מאן און פון זיין מויל שלאָגט א גאנצער פאָנטאן מיט בעגריסונגען אין וואָס פאר א שפראך איהר ווילט: באַן־זשור, גוט־מאָרגען, בונעס־דיעס, זדראווכטוואויטע, דזען דאָבר! און דאָס אלץ ווערט אזוי זים און אזוי שלעכט ארויסגעזאָגט, אז איך טראכט דאביי:

— אויב דיין ווייג איז אויך אזוי שלעכט און אזוי זים, האָט ניט גלוינט דעם הויפען מיסט איבערצוטרעטען און אין דיין שענק אריינצוקומען.

זייער האפּען קומען און אורחים פּאר זיי ברויגנגען.

גלייך ווי מען בעטרעט דעם אינזעל, ביים שטאַדט־גארטען וואו עס צושיידען זיך די וועגען, אונטער א פּאלמע, ליגט אין א שוואר־צען ארון אזא מין מענש: גרויס ווי א קינד פון פינף יאָהר און מיט א קאָפּ גרויס ווי א צעבער, אַנגעטאָן אין שווארצען; אויף דעם קינ־דערשען האלז און אויף די קינדערשע הענטעלעך ווייסע קראגען און מאנושעטען און א פּאָר אויגען טונקעלע, גרויסע, אויגעפאסטע אין דעם גיגאנטישען קאָפּ בעגלייטען יעדען פּארבייגעהער. נעבען דעם זיצט א דאָרער אויסגעצויגענער יונגערמאן און מיט א בעשיי־דענעם ווינק בעט ער א נדבה.

מיין בעגלייטער, דער יונגער דייטש, שפּייט אוש אוים פון כעס:

— דאָנערוועטער, וואָצו ברויכט מען נאָך דיעזעם היער? !

מיר זעצען זיך אין אן אטאמאביל (ווי עס שיינט לעבען דאָ די אָטאָמאָבילען ווי די בלעטער נאָר פון די פּרעמדע געסט) און לאָ־זען זיך דעם אינזעל בעקוקען.

וועגען און הינטערוועגען אלץ ציהט זיך בארג ארויף. צווישען בלומען־וועגט ציהען זיך גאסען, שמאָלע מיט קלייגע גלאטע שטיין־דעלעך געפלאסטערט. דער שאופער טרייבט שנעל און געשיקט דעם אָטאָמאָביל דורך די ענגע און געדרעהטע גאסען און וועגען. עס טרא־מייטערט גרילציג א וועג זיך צו מאכען. עס ציהען זיך שורות אָקסען אין שליטענס געשפּאנט. אין די שליטענס זיצען געסט פון ווייטע לענדער. וועז אונזער אָטאָמאָביל טראָגט זיך פּארבי, איז צוזאמען מיט די אָנטרייבער, ווארפען אויף די אָקסען אוכז נאָך א שטומען פּעראכטונגס־בליק:

— פּריצים! וואלטען זיך בעסער אין א שליטען ארויגנגעזעצט, דאָס מזל וואָס איז אין א שליטען איז בעסער צו פּאָהרען.

מיר זענען שוין נאָנץ הויך אין די בערג. פון ווייטען זעהט זיך דער בלויער ים, ציהט זיך ברייט, ברייט ווי ווייט די אויג קען פּער־כאפּען און איז בעגאָסען מיט ליכט פון דער דרום זונז. פון ווייטען

בען. אויף זיין מצבה איז דער אויפשריפט אין ענגליש געמאכט.

— דאָנערוועטער, א ווירטהשאפט, קיין איין דייטשע מצבה ניטאָ! „פאָן שולצע" געווים א דייטש און דער אויפשריפט אויף ענגליש — געהט שוין מיין בענליטער נאָר פון די כלים ארויס.

די געמיטליכקייט וואָס הערשט דאָ ארום און די גרויסע מאָסע בלומען וואָס וואקסט דאָ איבעראל, מאכט נאָר פארגעסען, אז אויף אָ בית־עולם נעפין איך מיר. נאָר דאָס מאָל ציהט מיר שוין מיין בענליטער ביים ארבעל מיר זאָלען שוין פון דאנען אוועקגעהן. די אייגענע עלענאנט־נעקליידעטע מיידעל מיט'ן שמאָל ברוינעם גע־זיכט און טונקעל ברוינע אויגען עפענט אונז ווידער דעם מויער אויף און מיר זיינען אויף דער פרייער וועלט.

די זונן ברענט. כאָטש אנגענהם דאָך שפירען מיר זיך ביידע מיער. מיר זעצען זיך אין א מאָטאָר־שיפל און הייסען זיך פיהרען צום שיף. דער מאָטאָר קאפריזעט זיך און בלייבט יעדע וויילע שטעהן. א פארשמירטער פּאָרטוגעזער פּאָרקעט זיך אין מאשינדעל, עם הויבט אָן צו פופ'ן און פאפ'ן אין דעם אלט־פרענקישען מאָטאָר און וויי עס איז דערשלאָגען מיר זיך צו אונזער ציעל.

אונזער שיף איז ארומגערינגעלט מיט א מחנה קלייגע שיפלעך ווי פון א שונא בעפאלען. פון די שיפלעך ליארעמט מען, שרייט מען ארויף אויבען צום דעק צו די פאסאָזשירען פון ערשטען קלאס. ס'איז זעהר עהנליך צום געשריי פון די ים־פויגעל וואָס טראָגען זיך ארום און כאפען שטיקלעך ברויט וואָס מען ווארפט זיי אין ים אריין. דאָס זענען טויבער אין די שיפלעך. פון אינזעל געקומען. גרעסערע און קלענערע און גאָר קלייגע, בלויז אין צוריסענע באָד־הויזלעך שרייען זיי מען זאָל זיי פון אויבען געלד אראָבווארפען. און אז מען ווארפט פון דער אויבערשטער דעק א מטבע אין ים אריין ווארפט זיך דער טויבער מיט'ן קאָפ אראָב אין וואסער נאָך דער מטבע און ער כאפט זי. אנדערע קלעטערען ארויף אויף דער העכסטער דעק פון אונזער שיף. פון דאָרט ווארפט אימיצער א

עם לאָזט זיך אבער אויס פארקעהרט. ווײל מען מאדערא־ווײן טרינקען זאָל מען קיין מאדערא קומען. נאָך דער ערשטער גלאָז ווײן ווערט מיין בעגלייטער אזוי סענטימענטאל אז איהם ווילט זיך געהן אויפ'ן בית־עולם.

— דאָ שטארבען דאך אזוי פיעל פֿרעמדע, צווישען זיי געווים דייטשען אויך. — הויבט ער אָן צו פאנטאזירען — דייטשען מוזען דאָ געווים אן אייגענעם בית־עולם האבען!

ער נעהמט דאָס פלעשעל מיט דעם ניט אויסגעטרונקענעם ווײן אונטער'ן ארעם און איך — נאָך איהם. אלם סאָלידאריטעט געה איך איהם העלפען זוכען א דייטשען בית עולם...

אויפ'ן וועג צום בית עולם טרעפען מיר דעם אָרטיגען קלויס־טער. אהין אויך אריינגענגען. ווײל מען שטארבט דאָ נאָנץ אָפט, און ווײל אנשטאט נשמה־ליכט, ווייזט אויס, ברענגט מען דאָ בלו־מען, איז וואו נאָר א לעדיגער פלאץ שטעהן בלומען אין וואָזען און וועלקען. דער ריח פון וועלקענדע בלומען וועט זיי שטעהן אין וואָסער איז גאָר ניט אזוי אנגענעהם; איך ציה מיין בעגלייטער פאר'ן ארבעל אויף דער גאס ארויס.

דורך צוויי שורות פאלמען און ציפעריסען פיהרט דער הויפט־אייננאנג צום בית־עולם פון די פרעמדע, וואָס האָבען דאָ אין בענק־שאפט מיט צוליעבערטע לונגען די לופט געשלונגען און די לעצטע טעג דערלעבט. דעם טויער עפענט אונז א שלאנקע פאָרטוגעזישע מיידעל מיט א מאט־ברוין געזיכט און טונקעל־ברוינע אויגען; איהר בעוועגונגען שטילע, גאנץ עלעגאנט געקליידעט, דעם קברן'ס טאָכטער זעהט אויס. זי בעגריסט אונז גאנץ אייידעל אויף ענגליש און וואַרפט דאביי א בליק צום פלעשעל וואָס ביי מיין בעגלייטער אונטער'ן ארעם. מיר שפאנען צוויישען די אלייען. אלע קברים אויפ־געפאסט, אלע קברים מיט בלומען בעציערט. די מצבות כמעט אלע מיט ענגלישע אויפשריפטען. לייענסט: דאָרטען געבוירען, פון דאָר־טען געקומען, דאָ אין מאדערא געשטארבען. עפעס איינער, א סע־מיאָנאָוו, פון מאָסקווע האָט זיך אויך אהער פארקליבען צו שטאר־

איך בעראף אייך זאגען אז אפילו דא, אויף אזא אינטערנא־ציאנאל שיף ווי אונזערע, וואס פיהרט פאסאזשירען אזש קיין אר־גענטינע, אפילו דא האבען מיר דעם יודענהאס אין דעם אימער ניט פרישען געשטאלט.

די פרוי פון דעם רוסישען קאנסול איז בונעם איירעם, האט מען מיר איבערגענעבען, האט געבעטען מען זאל מיך מיט איהר ניט בעקאנט מאכען ווייל איך בין א איד. צוליעב דעם זאגאר האט זיך געגרינדעט צוויי קאמפאניעס פאר גאלף־שפיעל; אין איינער בע־טהיליגט זי זיך אוך אין דער אנדערער איך, דער איד. נאר נעבטען אין דער הייסער טעמפעראטור פון דעם עקוואטאר גענענד איז איהר קליינעוקער יודענהאס צושמאלצען געווארען. גאנץ אונערווארטעט האט זי זיך געוועגדעט צו מיר אויף רוסיש, אויב איך קען פון פא־פיר מאכען א שיף. די קינדערלעך וואס שטיפען אויפ'ן דעק שיף האבען עס ביי איהר געבעטען. איך האב מיר געפרובט דערמאנען די קינדערשע נארישקייטען פון די ליעבע, גוטע, חדר יאהרען אוך פון פאפיר א שיף געמאכט. די קינדער האבען געטאנצט פאר שמחה. אוך ווי עס שיינט האב איך מיט דעם אין גאנצען דעם יודענהאס מנצח געווען. אביסעל שפעטער האבען מיר זיך ביידע צוגעקוקט צו די פליהענדע פיש וואס רייסען זיך יעדע וויילע מחנות־וויייז ארוים פון וואסער אוך טראגען זיך אין לופטען בלאנקעגדיג מיט זיי־ער זילבער פארב אנטקעגען דער זון. וועט עס אפשר דויערען בלויז ביז די לופט וועט אנהויבען וויעדער קיהל ווערען? איך גיב מיר אי־בער איננאנצען אין די הענט פון דער צוקונפט.

א גאנץ קליינע קינדער פאמיליע האבען מיר דא, הערשט צווי־שען זיי א קליינע קינדער־טראגעדיע. צוויי קינדערלאך אינגלאך, אין עלטער פון דריי ביז זיבען, געהערען א שפאנישער פאמיליע, רע־דען זיי נאר שפאניש אוך עטוואס פראנצויזיש. אוך פונקט פון דער אייגענער גרוים צוויי קינדער, דער אינגערער א אינגעלע אוך ס'אנ־דערע א מיידעלע — געהערען אן ענגלישע פאמיליע אוך רעדען בלויז ענגליש. איינער דעם אנדערענ'ס שפראך פערשטעהען נישט. דאך

הויף. דאָס וואסער איז קלאָהר און מען זעהט ווי ער יאָגט זיף מיט'ן קאָפּ אראָב נאָף דער זילבערנער מטבע.

דאָס זענען שוין ניט קיין בעטלער. ווארפט אימיצער א קופּער־נע מטבע, כאפּט ער זי און ווארפט זי מיט שטאָלץ צוריק אין ים אריין. — „קיין קופּער נעהמען מיר ניט".

איף קלייב מיר ארויף אויף דער העכסטער דעק פון אונזער שיף. איף ווארף נאָף אמאָל א בליק צום אינזעל מאדערא. איצ־טער זעהט ער מיר נאָף דאָפּעלט שעהנער אוים. איף שפּיר אז ניט נאָר איין מאָל ווען איף נאָף פון דעם אינזעל טראכטען.

א שאָר נאָר וואָס אזוי פיעל בעטלער זיינען אויף דעם בליהענ־דען אינזעל פּאראן און מענשען האָבען זיף אהין שטארבען פער־קליבען.

5.
ביים עקוואטער.

שוין צוויי וואָכען אין וועג, און וואָס נאָהנטער צו דרום אלץ אין אַ טיעפערען זומער קומען מיר אריין.

נאָף איין טאָג איז אונז ביז צום עקוואטער געבליבען. די לופט איז שוואר, היים און פייכט. דער טאָג איז קורץ. ארום זעקס איז שוין נאכט. דאָ, זעהט אוים, האָט דער טאָג מיט דער נאכט זיף אויסגע־גלייכט. צו קיין גרויסע מלחמות קומט עס ניט:

ווי נאָר די זון פערגעהט פארנעהמט די נאכט שנעל איהר פלאץ. קיין בין־השמשות ווי ביי אונז איז דאָרט ניטאָ. און דער טאָג, כאָטש ער איז קורץ, ציהט ער זיף אונענדליף לאנג.

מיין שכן ביים טיש און אויף מיין בעגלייטער אויף דער יבשה, א נאנץ אינטעליגענטנער דייטשער יונגער־מאן האָט פון לאנגווי־ליגקייט ווידער פערפירט מיט מיר א שמועס וועגען דעם, אז אידען זענען א שלעכט פאָלק און אז...

געענדיגט האָט זיף מיט דעם, אז איף האָב איהם איבערצייגט, אז די מאדערער אַנאַסען זענען ניט וועניגער געשמאק פון די קאליפאָרניער.

הינ. בלויז־ווייסע, גרויסע און שטאלצע מיט גרויסע קעפ און גרויסע, בלויע, קלוגע אויגען קוקען זיי דעם עולם ארום.

— זיי דיענען דאך דער מענשהייט, בעדויערט א דאמע, און איך האב היינט צו פרישטאג גראדע געפילטע טויבען געגעסן...

א, דו גרויסער גאט, מיט דיינע מענשען קינדער מיט דער ארי־מער מענשהייט וואס שוויצט דא נעביך אזוי שטארק אויף דעם עקוואטאר!

וואס פאר א נארישקייטען האט מען שוין ניט צוגעקלערט דא פאר די לעצטע עטליכע טעג?

איין גרופע פאסאזשירען קלייבט זיך דערהיטען דעם מאמענט וען מען וועט אויפ'ן רעכטען עקוואטאר זיין און זהען דעם פאס וואס צוטהיילט אונזער ערד־קוגל אויף צווייען. אייניגע זאגאר פערזיכערען, אז זיי שפירען ווי זיי פאהרען בארג ארויף. אנדערע גלויבען אז מען וועט אונזער שיף מוזען אויפ'ן טארמאז נעהמען וען זי וועט זיך אנהייבען פון עקוואטאר אראפלאזען.

לצים האבען אויסגעטראכט אז אויפ'ן עקוואטאר שטעהט א פייער־שיף און נעהמט איבער די פאסט וואס וועט אין א געווי־סער שטונדע געשריבען, און פרויי, אהן פאסט־מארקען, וועלען די בריף אוועקגעהן. אפילו דער ווייז האט אויך אן ערפאלג און פיעל זיצען און שרייבען בריף און לאזען זיי אהן פאסט־מארקען אין בריף־קאסטען אראב. — — — —

מען דערצעהלט, אז א פאטער האט אמאל געשיקט זיין זוהן רייז־זען איבער דער וועלט. אז דער זוהן איז צוריקגעקומען פון זיין רייז־זע, האט ער דעם פאטער דערצעהלט פון אלץ וואס ער האט זיך אונ־טערוועגס אנגעזעהן. שווימענדיג ביים עקוואטאר האט ער פליהענ־דיגע לייבען געזעהן, פליהענדיגע שלאנגען און עקדישען געזעהן, פייערדיגע שיפען בעגעגענט; צוויי לבנות געזעהן... דער פאטער האט אלץ געגלויבט. צום סוף, וען ער האט איהם דערצעהלט אז ער האט ביים עקוואטאר גזעזהן פליהענדיגע פיש —

האָבען זיי זיך געפונען אן אויסוועג ווי זיך צו שפּיעלען צוזאמען. מען קומט זיך גאנץ גוט אויס מיט מימישע בעוועגונגען. אויפֿן וואונק, ווי אייגער דעם אנדערען זיין ליעבע אויסדריקען, איז איינפאך: ארומגענומען זיך און געקושט איינער דעם אנדערען.

האָבען אָבער, ווי עס זעהט אויס, די ענגלישע עלטערען אויסגעמאָסטען, אז דער גראד פון דעם שפּאנישען אריסטאָקראָטיזם איז נידריגער און — די קינדער פארווערט צושפּיעלען זיך צוזאמען. קוקען די קינדער אייגער צום אנדערען מיט אזעלכע טרויעריגע אויגען און פערשטעהען ניט וואָס אזעלכעס איז געשעהן.

אין אונזער זארגלאָזען לעבען האָט היינט וויכטיגעס געטראָפען: א פּאָר פּאָסט־טויבען זענען געקומען צופליהען און אבגעשטעלט זיך רוהען אויף אונזער שיף. פערמאָטערטע פון לאנגען וועג און הונגעריגע האָבען זיי זיך אויף אונזער שיף אָבגעשטעלט רוהען. צוגעוואוינט צו מענשען, האָבען זיי פון האנט געגעסען און שפּעטער האָט מען זיי ביידען געכאָפּט. דער עולם האָט זיי ארומגערינגעלט און מיט דרך־ארץ געקוקט אויף די זילבערנע רינגלאָך וואָס אויף זייערע פיס. יעדערער האָט געפונען פאר נויטיג צו לעזען וואָס אויף די רינגלאָך איז געשריבען — אנדערע האָבען עס ביי זיך אין נאָטיץ ביכעל פארשריבען און מיט אן ערנסטער מינע ארויסגעזאָגט זיין השערה פון וואנען די וויכטיגע פויגעל־געסט זען געשיקט געוואָרען.

און די טויבען האלטען זיך רוהיג. לאָזען זיך בעטראכטען. מען זוכט אונטער זייערע פליגעל, אפשר א שטעמפּעל פאראנען, א בריוועלע פאראנען. מיר האָבען דאָ א פראָפעסאר פון גענף, דער בעקאנטער באָטאניקער ש. ער האָט א פארגרעסער גלאָז געבראכט און די אותיות אויף די רינגלעלעך געלעזען. צונעמענדיג די גלאָז פון די אויגען האָט ער אויך מיט דרך־ארץ געקוקט אויף די דרייסטע פויגעל וואָס האָבען זיך אין אזא וויטען וועג געלאָזען, אימיצענס א שליחות אויסצופיהרען. ער נעהמט די טויבען צו זיך אין די הענט און בעטראכט זיי נאָך אמאל. די טויבען אָבער האלטען זיך רו־

האלב דער „וועלט", דאכט זיך דיר, אז די מענשען אויף דער ערד זענען ניט ביים רעכטען זינען.

קומסטו אבער נעהנטער צום געווינשטען פלאץ פערלאזט דיך די זארגלאזיגקייט, און ס'כאפט ארום אן אונבעשטימטע אונרוהיגקייט.

בונעם־איירעס...

די הויפט־שטאדט פון ארגענטינע. וואס הערט מען זיך ביי אונז ניט אן וועגען יענעם לאנד און יענער שטאדט! עפעס אונהיימליכעם דערצעהלט מען דאך ביי אונז איבער דער שטאדט בונעם־איירעס.

און די מעשיות איבער אידישע טעכטער, וואס זענען פארנארט געווארען דורך אונבעקאנטע מענשען און פון טאטע־מאמעס הויז פערפיהרט געווארען... אויף אייביג ערגעץ פערפיהרט געווארען, וואו אין דער פינסטער ווערט זייער לייב געפייניגט... — בונעם־איירעס, הייסט דאך יענער פינסטערער פלאץ...

ארגענטינע הייסט דאך דאס לאנד...

און אין יענעם לאנד האט זיך דאך אמאל די אידישע האפנונג בעוויזען און געוואונקען, און געשמייכעלט צו אלע אידען אין די ווייטע, קאלטע גלות־לענדער...

— קומט אהער, קומט אהער, עס ווארט א לאנד דא פאר אייך.. האניג און מילך פליסט דא רייך... ברויט און פלייש איז דא פאראן צו זאט... זון און גליק געוועלטיגען דא. קומט אהער מיט זיהן און טעכטער, פלאנצט זיך איין אין לאנד פון גליק, ס'ווארט די שפע אויף אייער קומען... קומט וואס שנעלער, קומט וואס שנעלער!...

ווי לאנג איז עס געווען? ערשט נעכטען איז עס געשהן. אין לאנגע שורות האבען זיך געצויגען די וואנדערער פון רוסלאנד, פוילען, גאליציען און רומעניען. און פון וואנען דען ניט? פון אלע עקען וועלט האבען זיך אידען געצויגען אהער און דא איז דעם „לאפלאטא" אויסגאם, ביי די טויערען פון יונגען לאנד, זענען די אייניגע שורות פאראיניגט געווארען, און איין מחנה זיך פערוואנדעלט

— דאָס מיין קינד זאָגסטו אַ ליגען! — האָט איהם דער פּאַטער שטרענג איבערגעשלאָגען. — — —

ווי איהר זעהט פּליהט די פּאַנטאָזיע אין דער הייסער, פֿייכטער און פּערשטיקטער לופֿט, גאָר ניט אזוי חיך און גאָר ניט אזוי ווייט — נאָר אז דאָ פּליהען אום פיש איבער'ן אויבערפּלאַך פון וואסער — דאָס איז אן אמת.

6.

צום ווייטען גלות-לאַנד.

דורך רעגען און נעבעל דערנעהענטערט זיך אונזער שיף צו בונעם-איירעס, די הויפּט-שטאָדט פון ארגענטינע — אונזער ווייטע, ווייטע גלות-לאַנד.

מיר גיהן אנטקעגען דעם שטראָם פון לאַ-פּלאַטא אויסגאָס. ס'וואסער האָט פון ווייטען א זילבער-אָבגלאַנץ, אבער פון נאָהענטען, דורך דעם נעבעל, איז עס גלעטערוג און זעהט אוים ווי שטאַרקער טיי, וואָס מען האָט אין גלאָז פון מילך אריינגעגאסען.

זאָרגלאָז לערענט מען זיך אוים צו לעבען אויפ'ן שיף. גאנצע דריי-און-צוואנציג טעג דאָ געווען מיין היים. אין דעם זאָרגלאָזען שיפס-לעבען נעהמט מען זיך גאָרניט אזוי שטארק צום הארצען ווען ס'קומט עפּעם א ידיעה פון דער פערשטויבטער וועלט. אפילו אזא וויכטיגע ידיעה, אז אין באָסניען האָט מען דעם עסטרייכישען קרוין-פרינץ און פּרינצעסין אומגעבראכט, האָט אויך דאָ קיין גרויסען איינדרוק ניט געמאכט.

— דאָנערוועטער, די לייטע זינד פערריקט דריבען! — האָט בלויז איין דייטש זיך צובייזערט.

און ווירקליך, אז דו געוואוינסט זיך צו מיט'ן לעבען אויסער-

רעגירונג וועלען זיי איבערגעשיקט ווערען ערגעץ אין דער פּראָווינץ „ריאָ־גראנדע־סול".

וואָס וועט דאָרט טאָן דער איד מיט די איינגעפאלענע באַקעמען?

וואָס וועט דאָרט טאָן דער איד מיט'ן צעריסענעם געמיטה? צי וועט דען ניט ארויסשפרינגען דער אקער־אייזען פון דער ערד, שפירענדיג אויף זיך די ניט זיכערע האנד פון דעם אידישען גלות־מענשען?...

וואָס וועלען זיי דאָרט טאָן אין אזא פערוואָרפענעם ווינקעל? איך האָב דאָך שוין אלייו בעגעגנט מענשען לויפענדיג פון דאָרטען.

— וואָס פאר אן אונגליק ציהט אהין דעם אידען מיט אייגענע־פאלענע באקעמען? צי וועט איהם די אייגענע רעגירונג אזוי פרייגעבּיג אויף אזוי הארציג העלפען ארויסקלייבען זיך פון דאָרטען, וועט איהם וועט שלעכט זיין?

— ניין, דאָס גלויבּט ניט!

אויף דעם אייגענעם שיף פאָהרען די סיבּיריער פּויערים קיין ארגענטינע. מיט וואָס פאר א זיכערקייט זיי פאָהרען! די הענד בענקען צום אקער־אייזען. און מיט וואָס פאר א זיכערקייט זאָגט ער, אז בונעם־ארעם איז א שטאָדט פון רוסלאנד... מען קען איהם גלויבּען. א רוסישען קאָנסול וועט ער גלויבּען, וואָס וועט זיך פאר איהם אָננעהמען... וואָס אידען האָבען דאָרט — וויים איך ניט. נאָר, אז קיין קאָנסול האָבען זיי ניט — דאָס איז זיכער... — — —

דער נעבעל וועלט ועדיכטער. די שיף האלב אב איהר גאנג און בריליט, אזש די לופט ארום ציטערט. דער וועג איז דאָ א שמאָלער און ניט קיין זיכערער. דורך'ן נעבעל זעהן זיך נאָך שיפען וואָס שטעהן פאראנקערט. און פון צייט צו צייט ברומען זיי ארויס:

— היט זיך!...

און מיט פֿרייד און שרעק האָבען יענע וואנדערער ס׳ערשטע מאָל דאָס געבענשטע לאנד דערזעהן...

ס׳איז דאָך אמאָל א שעהנער חלום געווען דער וועג קיין אר־גענטינע. ס׳אידישע פּאָלק האָט פון גליק אָנגעהויבען צו חלום׳עז. און טרוימענדיג אין וועג זיך געלאָזט. מיט דעם בילד פון יענעם וואָס האָט דעם וועג אהער געוויזען האָבען דאָך פֿרומע אידען די וועלט פון זייערע הייזער בעציערט...

אבער איצטער... יענע שורות זענען מעהר ניטא. אויף די וועגען, אויף שיד־וועגען פון אלע לענדער קענט איהר טרעפען אייר־נעם־צוויי, וואָס קומט פון דער ווייטער ארגענטינע און ס׳פֿנים אין חושך: מיעד און צובראכען, אהן איין טראָפען האָפענונג אין האר־צען. און טרעפסטו נאָך אמאָל איינעם אהין ציהענדיג, און הייב־סטו אָן רעדען צו אָזא פערשפּעטיגטען, כאפט דיך א פּחד אָן צו זעהן, ווי ווייט דער יאוש פון אונזערען אן אויסוואנדערער גרייכט.

— וואוהין פֿאהרט א איד?

— כ׳וויים אליין ניט.

— וואָס רעכענט דאָרט א איד צו טאָן?

— כ׳וויים אליין ניט.

אין ריא־זשענערא האָב איך א פּאָר אידישע יונגע לייט גע־טראָפען אין גאס.

— בונעם־איירעס איז א שטאָדט פון אידען — האָט מיר אייר־נער, מיט א פערברענטען פּנים, געזאָגט. „א שטאָדט פון אידען"... אפשר וועל איך מיר אין דעם איבערצייגען.

אין ריא־זשענערא איז אויסגעשטיגען די אידישע פאמיליע פון כערסאָנער גובערניע. פאָטער־מוטער, צוויי פריילינס און דריי אינגלעך פון פופצעהן יאָהר און אינגער. „אדם־נאקעט" זענען זיי געווען. כמעט אָהן א פרוטה זיינען זיי ביז צו דער בראזיליאנער הויפּט שטאָדט געקומען. דא, אין ריא־זשענערא האָט זיי איבערגע־נומען אן אגענט פון דער רעגירונג, און אויף דעם חשבון פון דער

— איך וויים עס, ליעבער פּראָפעסאר!

אידישע בלוט פליסט אין די אָדערען פון גאנצע פעלקער. אידיש בלוט פליסט אין די אָדערען פון די גרעסטע דייטשע אדעליגע. אזוי האָט דאָך בעוויזען איינער פון זייערע שווארץ אויף וויים. יא, אידיש בלוט פליסט אין די אָדערען פון גאנצע פעלקער... אלע, אלע וויסען עס.

נאָר, אז אידיש בלוט פליסט אין די אָדערען פון דער אלטער, גרויער ערד...

— וויסט איהר עס, ליעבער פּראָפעסאר?... — — — — —

בונעס־איירעס, בונעס־איירעס, ווי אונרוהיג ווערט מיין געמיטה ווען איך דערנעהנטער זיך צו דיין שוועל!

7.

וואו נעהמט מען א איד?

די הויפּטשטאָדט פון ארגענטינע האָט זיך געקליבט צו בעשאפען אן איינגענעמען געפיהל ביי דעם פרעמדען, וואָס קומט נאָר וואָס אָן פון פרעמדע לענדער, מיט דעם, וואָס דער האפען געפינט זיך אין שכנות מיט דער שהנערער טייל שטאָדט.

אין די גרויסע מהרערע גרויסע האפען־שטעט פון איראָפּע, אז דו געהסט אראָב פון שיף, איז ביז דו דערשלאָגסט זיך צו ־ער אמת'ער שטאָדט בעדארפסטו דורכגעהן סדום און עמורה; אלערהאנט פערדעכטיגע געסלאָך און הינטערגעסלאָך. אין בונעס־איירעס אבער פאלט מען גלייך אריין אין א שהנעם בולוואר, פון ביידע זייטען מיט שורות אלטע פּאלמען, און א ביסעל העכער, הויבט זיך זיך אָן די אוועניד א דע־לא מאיא, די שהנסטע און רייכסטע גאס פון בונעס־איירעס. אָט אזוי בעקענט מען זיך גלייך מיט דער רעכטער זייט פון דער מטבע, און דעם ערשטען, גוטען אינדרוק איז שפעטער שווער שוין אָבצוואווישען.

און מיר קומען אלץ צו נעהנטער צו די טויערען פון בונעס־איירעס.

אויף דער פּאַדערשטער טיי׳ל פון שיף פּאַהרען שפּאַנישע אימיגראַנטען. ווי נאָר די זון גייט אונטער אויף, הויבט אָן צו הילכען זייער געזאַנג. אויף איצטער קען דאָס ברי׳לען פון שיף ניט שטי׳ל מאכען זייער געזאַנג. אָן אייגענער דאָקטאָר פּאַהרט מיט זיי מיט. און כאָטש די שיף איז פערזאָרגט מיט א דאָקטאָר — דאָך מוז פּאַהרען א שפּאַנישער אויף — אזוי פּאַדערט דאָס שפּאַנישע געזעץ!

די שיף איז א דייטשע. און דאָך פּאַהרט מיט אלם קאָמיסאר א קאַפּיטאַן פון א שפּאַנישער קריעגס־שיף, און פון ווייטען גיט ער אכטונג ווי זיינע לאַנדס־לייט ווערען בעהאַנדעלט.

אזוי פּאַדערט דאָס שפּאַנישע געזעץ!

וואָס קען אונזערע געזעץ פּאַדערן פּאַר אונזערע אימיגראַנטען?

האָבען דאָך געווים קינדער פון אונזער פּאָלק, אין די אלטע, שעהנע צייטען, משפּטים געצייכענט פּאַר די קינדער פון שפּאַניען, וואָס זינגען איצטער דאָרט אויף דער פּאַדערשטער זייט פון שיף.

דאָס לאַנד, וואוהין איך פּאָהר, האָט אמאל צו זיי געהערט, און אויב די צייט האָט זייער הערשאפט אומגעבראכט, דאָך פערהיט נאָך דאָס „געזעץ" זייער רעכט...

מיר האָבען געראַכט זינקיט, אָבער נישט קיין געזעץ...

זיצען די פּאַסאַזשירען, קינדער פון שפּאַניען, און זינגען זייער׳ן א פּאָלקס־ניגון, וואָס איז כמעט דער אייגענער ניגון פון אונזער „אקדמות".

און נעבען מיר שטעהט דער בעקאַנטער באַטאַניקער ש.. פּראָפעסאָר אין גענף, און זיין גרויער קאָפּ לויכט פּאַר צופּריעדענהייט. ער ווייל מיר איבערצייגען, אז אין די אָדערען פון די שפּאַנישע לייט פליסט זעהר פיעל אידיש בלוט.

וואו אידען וואוינען! די וועלט רעדט דאָ שפּאניש און מיין גאנצער שפּאניש בעשטעהט פון דעם, וואָס כ'וויים ווי מען רופט אן די טעג פון דער וואך — ביז מיטוואך; קען צעהלען ביז זיבען און וויים אויך אז כ ו ד י אַ איז — אַ א י ד. בעגרייפענדיג מיין הילפלאָזיגקייט, ערשט איצטער האָט זיך אין מיר דער חשק צו זעהן א איד נאָך מעהר געשטארקט.

כ'בין ארוים אין גאם; ווייל ס'איז חודש אב און ס'איז דרויסען העל און וואַרעם און די בוימער גרינען, פּסק'ען איך ביי מיר אָב אין הארצען, אז די מעשה מיט דעם, וואָס אין ארגענטינע איז ווינטער וען אין ווילנא איז זומער, איז בלויז אן אויסגעטראכטע, איך נעהם מיין מאנטעל אויפ'ן האנט און לאָז זיך געהן מיט מיין שוועהנער גאם פון די קלענערע נומערען צו די גרעסערע.

אזוי געהענדיג א מינוט צוואנציג האָב איך מיר דערשלאָגען צום פּארלאמענט־פּלאץ. דער מאסיווער בנין, אין רוימישען סטיל, איז פון העל־גרויען גראניט. מיט גראניט־פּליטען זענען בלויז דריי זייטען ארומגעלעגט. די פערטע, די הינטערשטע, איז נאקעט. רויטע ציגעל זעהן זיך ארוים. מאכט דעם אייגדרוק אז ס'האָט אויסגעפעלט גראניט פאר דער הינטערשטער טייל פון דעם קאלאסאלען בנין. די ציגעל זעהן אויס אלט, וואָס מיינט, אז ניט ערשט האָט מען דעם בנין אָנגעהויבען צו בויען, און, עם ווערט עפּעס קשה־דיג.

גרויסע סימבאלישע סקולפּטורען — ווי העלדען אויף געפּליגעלטע פערד און גלאט היסטאָרישע פיגורען; פאנטאָנען, שטיין און בייז אזוי פיעל אָנגעשטעלט אויף דעם פּלאץ אזש דעם עיקר, דעם פּארלאמענט אליין זעהט מען ניט ארוים.

אויף א קינסטליכען גרינעם בערגעל האָט מען אייגעאָרדענט א פּלאץ פאר דער קאפּיע פון דער בעריהמטער סימבאלישער פיגור פון ראדען, ד ע ר ד ע נ ק ע ר, אין טונקעל גרינעם בראָנז. כ'האָב מיר דערמאנט, אז אן פּאריז, ביים אריינגאנג צום פּאנטעאָן, וואכט דער אייגענער דענקער. עס מאכט אויף מיר דעם

אין דער דאָזיגער שעהנער גאס האָב איך אויפגעזוכט דעם אָטעל, וואָס איינער האָט מיר נאָך אויפ'ן רעקאָמאנדירט און אראָגעווארפען מיינע פּעקלאך אין א צימער. אויפ'ן זעקסטען אין הויכסטען שטאָק. דורכמאכענדיג די רייזע אויפ'ן שיף האָב איך אפילו ניט געשפּירט אויף זיך דעם א ב ק ה ד ר ך, דעם שטויב מיט וואָס דער ווינט בעשענקט יעדען רייזענדער. איך בין ארויס אויף דעם קליינעם באלקאנעל, וואָס ביי מיין צימער און בעטראכט די שטאָדט, ווי ווייט כ'האָב עס געקענט דערגרייכען. הייזער, צום מיינסטען צוויי שטאָקיגע ציהען זיך בין צום האריזאנט, די דעכער פלאכע און ס'מאכט אן איינדרוק, אז די שטאָדט איז נאָך א גרויסע שרפה. צווישען די הייזער לויפען די גאסען ניט קיין גאנץ בריייטע, אבער זעהר גלייכע, וואָס צושניידען די שטאָדט אין גלייכע קוואַרטאלען. די הימלען זעהר בריט און זייער לויטער־בלוי און כאָטש דאָ איז ווינטער, דאָך מאכט אויף מיר די ליכטיגקייט דעם אינדרוק פון דעם ווייבער־זומער, וואָס אין רוסלאנד: אָדער דער אינדיאנער־זומער אין נאָרד־אמעריקא.

קוקענדיג פון דער הויך אויף דער שטאָדט, האָב איך מיר גענומען אויסמאלען אין געדאנק די גאסען וואו איידען וואוינען מען זהען זיך לאָזען. און ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס כ'האָב ביי מיר אבגעמאכט, אויפ'ן שיף, אז ערשט אין א וואָך ארום, וועל כ'וועל שוין האָבען זיך גוט אויסגערוהט, אלצדינג גוט ארומגעזעהן — ערשט יעמאלט וועל איך גההן זעהן אונזערע לייט, דאָך איז מיר אין די ערשטע צעהן מינוט שוין ענג געווען אין מיין צימער אויפ'ן זעקסטע ושטאָק און ס'האָט אנגעהויבען ציהען צום טיר.

ערשט איצטער האָב איך מיר געכאפט, אז כאטש דער הויפּטציעל פון מיין רייזע איז געווען צו פאָהרען און זההן וויי לעבט זיך אונזערע אידען אין די ווייטע, ווייטע לענדער, דאָך האָב איך מיר נישט בעזארגט פאר'ן ארויספאהרען מיט קיין איין אדרעס אפילו וואו זיך צו קערען און וואו זיך צו ווענדען. בונעם איירעס איז א שטאָדט פון צוויי מיליאָן איינוואוינער; און גהה זיך איצ־

קאנא — אַדער באברויסק — ס'איז קיין אונטערשייד ניט. אין דער היים בין איך!

איך געה אריין אין קרעמעלע. מען פערקויפט דאָ שפייז. א מיידעל פון א יאָהר פופצען מיט א גרינלאָך אידיש, אויסגעדארט געזיכט און גרויסע, גרויע אויגען, זי וועגט אב פאר א יונגענמאן היימישען, וווייסען קעז און דער האנדעל געהט אין שפאניש. פון א זייטיגען צימער דערטראגט זיך א געריפפעל אויף א פידעל. איך ווארט ביז דער קונה געהט ארויס און ווען די מיידעל שטעלט אָן אויף מיר איהרע גרויסע גרויע אויגען, ווארטענדיג, איך זאָל זאָגען וואָס איך וויל — וועגד איך מיר צו איהר אויף אידיש:

— וואוינען דאָ אידען?

— סי, סעניאר.

— אין די גאסען דאָ וואוינען אידען?

— סי, סעניאר.

— דאָ איז פאראן א אידיש טעאטר? — וועגד איך מיר ווידער, אנווייזענדיג אויפ'ן אנאנם אין פענסטער.

— סי, סעניאר.

— געהט דאָ ארויס א אידישע צייטונג אין בונעם איירעס?

זי בלייבט שטיל און קוקט זיך ארום אביסעל שווין מיט חשד, ניט פערשטעהענדיג, וואָס איך בין דאָ צוגעשטאָנען צו איהר מיט די אַלע פראגען. עס קומט ארויס פון טיר א אינגעל פון א יאָהר צוועלף מיט א פידעל אונטערן ארעם. לויט'ן אויסזעהן — א ברוּדער.

— געהט דאָ ארויס א אידישע צייטונג? — וועגד איך מיר צו איהם.

— סי, סעניאר' — ענטפערט ער מיר כוואטסקע.

— א גרויסע? — פרעג איך ווייטער.

— סי, סעניאר; אָט אזוי גרויס, מעסט ער אב מיט'ן האנד א שטיק פון טיש וואו דער קעז און ברויט ליגט.

איינדרוק, אז דער דענקער פון ראדען, אזוי אנשפארענדיג דעם קאפ אויפ'ן פויסט, טראכט איצטער:

— וואס האט מען מיך פערשלעפט אזש אהער און אנידערגע־זעצט אויף דעם בערגעל ערד צווישען דער מחנה נארישע סקולפ־טורען דא?!

די מערקווירדיגע בראנזענע פיגור האט אין זיך אזוי פיעל לעבען און אויסדרוק, אז מיר וואלט זיך וועלען צוגעהן, א קלאפ טאן דעם דענקער אין פלייצע און פרעגען:

— קענסטו מיר אפשר זאגען, גוטער ברודער, וואו אידען וואוינען דא אין בונעם איירעם?

איך שפיר אבער, אז דא אויף דער רייכער א ו נ ע נ י ד א ד ע ל א מ א י א וועל איך צו גאר נישט קומען. איך פערמאך די אויגען און טראכט:

— רעכטס, אדער — לינקס?

און איך בעשלים זיך צו קערען לינקס. די גאסען גלייכע און לאנגע; גאר אן א סוף. אבער וואס וויייטער וועלען די הייזער גרויער, די גאסען ווי עפעס ענגער, ניט אזוי אויפגעראמט, אביסעל שלים־מזל'דיגער, ארימער, און ס'הארץ זאגט אונטער: אט באלד, אט באלד....

איך האב דעם געפיהל ווי אימעצער וואלט מיך פיהרען ביים האנט אהין וואו איך בעדארף, אזוי פארזיכטיג, אז כ'זאל חלילה קיין איבריג שטיקעל וועג ניט אנלעגען. אוו....

א אידישער טעאטר־אנאנס אין א פענסטער פון א קליין גע־וועלבעל!

וואס נאך האב איך בעדארפט? די אותיות פיערקאנטיגע מיט רויטען און שווארצען טינט. מען מעלדט, אז דארטען און דאר־טען שפיעלט די בערימטע... און אזוי וויייטער — היינט ביינאכט ב א ר ג מ י ר ד י ז ן ו ו י י ב און מארגען — ז י י ן ו ו י י ב ס מ א ן.

הכלל, איך בין **אין דער היים.** ווילנא, וואַרשע, ניו־יארק, שי־

צען איינצעלנע מענשען, קוקען דורך דער אָפענער טיר אויף דער גאס ארויס און געפינען. פון דא און דאָרטען קומען ארויס קליינע קינדערלאך און טראגען פאר מיר ארויס אויף זייערע פנימ׳לאך דעם דלות וואָס הערשט דאָרט ביי טאָטע־מאמע אין שטוב. איך הער ארום זיך אידיש רעדען, איך הער רוסיש רעדען. צוויי וויי־בער קריגען זיך אויף א גאנץ וואריאנט אופן, איינע אויף אידיש און די אנדערע — אויף שפאניש...

און אזוי דערשלאָג איך מיר צו א אידישער בוכהאנדלונג.

א גאנץ פיין געשעפט. צוויי גרויסע פענסטער און אין מיטען א טיר. איך בעטראכט די סחורה וואָס איז אויסגעשטעלט אין פענסטער און פאר קיין פאל קען איך מיר ניט פארשטעלען, אז איך בין אין בונעם אירעם:

די מאָדערנע אידישע ביכער פון וואַרשע און ווילנא, וואָס ערשט מיט א פאָר חדשים צוריק זענען זיי פון דרוק ארויס, ליגען זיך בריידלאך אויסגעלעגט מיט די אלט בעקאנטע אויפשריפטען און היימישען איינבאנד. ביים זייט היימישע סדורים׳לאך ארומגע־לעגט מיט פרישע בינטלאך ציצית.

אז איך בין אריין דורך דער אָפענער טיר אין געשעפט איז דאָרט קיינער ניט געווען. באלד אָבער איז אויף מיינע טריט ארויס־געקומען פון א זייטיגער טיר א יונגע פרוי מיט א איינגעלפון א יאָהר פיער ביים האנט. איך וועלנה זיך צו איהר מיט א פשוט׳ען ג א ט ה ע ל ף.

איהר זעהר היימיש אידישער, חן׳עודיגער און גוטער פנים איז געבליבען גאנץ רוהיג, איינגעהאלטען. ענטפערענדיג אויף מיין ג א ט ה ע ל ף בלויז א נויג טועגדיג מיט׳ן קאָפ האָט זי ג־וואַרט, וואָס איך וועל ווייטער עפעס זאגען.

— א אידישע בוכהאנדלונג באנ׳אייך זעה איך — פאהר איך ארויס גאנץ אונגעשיקט.

זי טוט א לייבטען שמייכעלן, ווי איינער זאגט: זעהסט דאָך, אז דא איז א אידישע בוכהאנדלונג.

— וואו וואוינען דאָ אידען? — שטעה איך צו צו איהם מיט מיינע פּראגען.

— אָט דאָ, סעניאר! — שפּרייט ער אויס בייזע הענט צו דער גאס, אין איין האנט די פּידעל אוּן אין דער אנדערער — דער סמיק.

איך וויים ניט פּאר וואָס, עפּעס א געפּיהל פּון רחמנות האָט זיך אין מיר אויפּגעוועקט בעטראכטענדיג דעם אינגעל מיט דער פּידעל אין האנט און די מיידעל, וואָס האָט אָבגעשניטען א דין פּעגעל קעז און געקויט, קוקענדיג אויף מיר אין דער אייגענער צייט מיט איהרע גרויסע גרויע אויגען. און עפּעס אויף זיך אליין האָב איך בשעת מעשה רחמנות געקריגען. מיט דעם געפּיהל בין איך צוריק אין גאס ארויס. דער געפּיהל, אז אין אָט די אלע גאסען ארום וואוינען אידען, האָט ביי מיר צוגענומען דעם פּריהערדיגען כח, די אנשטרענגונג מיט וועלכער איך האָב זיך געלאָזט איבער די אונבעקאנטע גאסען פּון אָט דער אונבעקאנטער פּרעמדער שטאָדט.

מיט דער אייגענער אונבעוואוסטזיניגער גלייכגילטיגקייט וואָס פּיהרט מיך צומאל ארום אין די גאסען פּון די גרויסע שטעט אין דער וועלט וואו אידען וואוינען, אזוי האָב איך מיר דאָ אויך געלאָזט געהן, מיט לאנגזאמע און רוהיגע טריט. רעכטס און לינקס געווען לבלאָה, קאפּע הייזער. עס וואַרפען זיך אין די אויגען די זעלביגע טעאטער אנאָנסען מיט'ן בּאָרג מיר דיזן ווי ב. דער שניט פּון די גאסען דערמאָנט אביסעל די געגענד פּון דזשיקע און דזעלנע דאָרטען אין וואַרשע. עס פּעלט אבער דאָ יענע וואַרשעווער בעווענונג און — הה־האָ. ס'איז אינגאנצען ארום דריי נאָך האלבען טאָג, און צופּיעל לעריגגעהער, מאָנסלייט בעגעגענט מען אין די גאסען. אויף די פּנים'ער לייענט זיך גאנץ קלאָר:

— נישטאָ קיין פּרנסה.

אין די קלייגע קאפּע־הייזער, אָדער כשר־רעסטאָראציעס, זי־

שוין זופענדיג דעם טיי טראכט איך:

לאמיר נאר פֿרובען דערצעהלען אז איך בין א אידישער שרייבער, און איך הויב אָן אויף אזא אופן:

— געפינען זיך אפשר באנ'אייך אין געשעפט מיינע ביכלאך אויך?

זי ווערט א קליין ביסעלע צוטומעלט. דאָך קלייבט זי זיך אָן מיט מוטה און פרעגט:

— קען מען וויסען ווי איהר הייסט?

— אזוי און אזוי....

זי האָט זיך אביסעל פערויטעלט, מיר דערלאנגט די האנט און פערשעמטלאך געזאגט:

— ענטשולדיגט מיר וואָס כ'האָב אייך אזוי אויפגענומען אין געשעפט. מען ווערט דאָ געוואוינט גאנץ אפט צו טרעפען אזעלכע יונגע לייט, וואָס מען בעדארף וויסען ווי זיך מיט זיי צו האלטען. איהר ווייסט דאָך וואָס פאר א נאמען בונעם איירעם האָט? — און באלד ווענדט זי זיך צום פיער יאהריגען זוהן — זעהסט, מיין קינד, דאָס איז א אידישער שרייבער, געקומען פון דאָרט, וואו טאַטע־מאמע היים איז, געה צו און גיב א הענטעלע.

און ניט נאָר ס'הענטעלע דערלאנגט מיר דאָס שעהנע קינד; עס קלעטערט ארויף צו מיר אויפ'ן האנט און ווערט מיט מיר א גאנצער גוטער ברודער. אזוי פערשפילענדיג זיך מיט'ן קינד האָב איך גאָר נישט בעמערקט ווי די פרוי איז ארויסגעגאנגען אויף א קלייניע ווייַלע. באלד האָט זי זיך אומגעקערט, נאָך מעהר אויפגעלעגט און ווידער אָנגעהויבען איבערצופרעגען ווי אזוי, נישט קענדיג קיין שפאניש, האָב איך געטראָפען אזש פון מיין האָטעל? איך הויב אָן צו דערצעהלען מיט מעהר פרישקייט, און — די טיר פראלט זיך אויף: דער מאן אליין איז דא. ס'פנים שיינט, ער ווארפט זיך מיר אנטקעגען מיט ברייטע הענט, מיט דעם ברייטען שלום־עליכם — רופט מיך ביים נאָמען ווי אן אלטער בעקאנטער. לאָזט זיך אויס, אז אין דער ווייַלע וואָס זי איז ארויס פון

פערלירענדיג זיך אָביסעל מיט מיין נאָרישער פראַגע, האָב איך אָנגעהויבען גלאַט אין דער וועלט אַריין צו דערצעהלען פאר איהר, אז איך קום ערשט אָן, נאָר וואָס, פון רוסלאַנד. און, אז כ׳האָב ניט געהאט צו קיינעם קיין אַדרעס, און, אז אפשר דריי שעה האָב איך אומגעבלאָנדזשעט ביז איך האָב מיר אַהער דערשלאָגען.

די גאַנצע מעשה אָבער, רופט ביי איהר אויפ׳ן פּנים ארויס בלויז אָן אויסדרוק פון פערדאכט. זי רעדט קיין וואָרט ניט. זעצט זיך אויף א בענקעל און אזוי שווייגענדיג נעהמט זי דאָס קינד אויפ׳ן האנט. דאָס קינד אבער לאָזט פון מיר זיינע אויגען ניט אראָב און מיר ווערט אָבּיסעל אונבעקוועם: איך דערצעהל א מעשה, אז נאָר וואָס קום איך פון רוסלאַנד און צום סוף פרענט זי מיר צומאל ניט איבער, וואָס עם הערט זיך אין רוסלאַנד? — ווי דער שטייגער איז.

איך הויב ווידער אָן א שמועס, אָבער דאָס מאל פון אידישע ביכער. איך פרעג זיך נאָך אויף די ווערק פון מאָדערנע שרייבער. איך קלייב אוים נעמען פון שרייבער, נאָר וואָס אויף דער וועלט ארויסגעקומענע, כדי צו מאכען דערמיט אָן אייגדרוק פון א אידישען אינטעליגענט. ס׳איז געווען ניט קיין קרומער וועג. דער אויסדרוק פון איהר פּנים האָט זיך צוביסלאַך פערענדערט, א געוויסע פרייגדיקייט האָט אָנגעהויבען ארויסצושפּראָצען ביי די ליפּען־ווינקעלאָך, די ליפּען האָבען זיך געעפענט און מיט א גאנץ הארציגע שטימע האָט זי מיר אָנגעהויבען איבערצופרעגען, אייגענטליך דאָס, וואָס כ׳האָב איהר מיט א וויילע פריהער דערצעהלט.

די אָנגעצויגענקייט איז איננאנצען פערשוואונדען. פריהער לאַנגואם און באלד, אבער גאנץ לעבעדיג, האָט זי מיר פערשאָטען מיט פראגען וועגען רוסלאַנד, אידען, פּראַיינען, אידישקייט און ענדליך, פאַרגעשלאָגען אפשר וועל איך טרינקען א גלאָז טיי?

איך בין מסכים פערשטעהט זיך. זי לאָזט אראָב פון האנט דעם איינגעל און בעט מיך אריין צו זיך אין דירה, וואָס געפינט זיך גלייך אין הינטערגרונד פון געשעפט.

דאָ איז עס דער הויפט פראָדוקט, זענען אויסגעפאלען. און איצטער איז שוין באלד זעקס חדשים אז עס רעגענט און רעגענט. און די פלאכע ארגענטינער פעלדער שטעהן פערטרונקען אין וואסער. ניט מען קען אקערען, ניט מען קען זעען. און וויל שוין צופיעל איז דאָ די גרויסע שטאָדט אבהענגיג פון פעלד, דאריבער לאָזט זיך דער דלות אין שטאָדט נאר שטארק פיהלען. פירמעס באנקראָטירען, געשעפטען, פאבריקען מאכען זיך צו. און דאָס גההט אויס צום אידישען ארבייטער, וואָס שטעלט מיט זיך פאָר דעם בעסערען און שהנערען עלעמענט פון דער אידישער גאס.

כ׳האָב מיר דערוואוסט, אז די אידישע קאָלאָניעס פון בארון הירש גענפינען זיך אין א שוועריען מצב צוליעב די פערפלייצונגען, און ס׳איז זאָגאר פארען אזעלכע קאָלאָניעס צו וועלכע מען קען זיך גאָר נישט דערשלאָגען.

נאָך אין דעם אייגענעם אָוועגד האָב איך מיר בעקענט מיט דער אידישער אינטעלעגענטער יוגענד, פארשטעהער פון פערשיידענע פראייגען.

איך בין געווען איבערראשט צו זעהן וויי דאָס אידישע לעבען קלאפט דאָ; ווי דאָס א י ד י ש ע קריסטלעזירט זיך דאָ אויף אזא מין בולטען אופן. כ׳האָב פאר קיין פאל ניט געווארט דאָ צו בעגעגענען אזא פיינע אידישע יוגענד, וואָס זאָל אזוי וואָך זיין צו אלצדינג וואָס טוט זיך אין דער גרויסער, גרויסער און וויייטער אידישער וועלט. ס׳האָט מיר וועה געטון, פאר וואָס מיר וויסען אזוי וויניציג פון דעם, וואָס עס קומט פאָר מיט זיי דאָ אין ארגענטינע אין דער צייט, וואָס זיי האלטען זיך אזוי צוגעקניפט צו אונז פון וויייטען און מיט דער גרעסטער אויפמערקזאמקייט הערען זיי זיך צו צו דעם וואָס עס וועבט זיך אין דער אידישער וועלט פון רוסלאנד און נאָרד־אמעריקא.

———

שטוב האָט זי געבעטען לאָזען וויסען איהר מאן, וואָס איז ערגעץ אין שכנות געווען, אז א גאסט איז געקומען. ער ווידער, אויפֿן וועג, האָט נאָך א פּאָר בעקאַנטע אָנגעזאָגט; די בעקאַנטע אויפֿן וועג גלאָט א פּאָר גוטע פרייַנד דערצעהלט — דער סוף איז געווען, אז אין א קורצע ווייל האָבען זיך א שאָט געטאָן קיין עין־הרע אידען, מיינסטענס יונגע לייט, אזש די שטוב איז ענג געווארען. ווי ביהנען האָבען זיי מיך ארומגערינגעלט, פריהער מיט דרך ארץ און שפּעטער מיט אן איינפאכע אפענהערציגקייט, מיט א אין דרייען־גענפּלאַכטענעם שלום־עליכם און ברוך הבא —

הכלל אידען האָבען א איד געכאפּט; א׳איד האָט אידען געפונען.

— פּאר וואָס האָט איהר נישט געשריבען אז איהר קומט, מיר וואָלטען דאָך אייך בעגענענט ביים שיף?

— מילא, טאקי א נארישקייט געווען פון מיר; נאָר פֿאָט בין איך דאָך שוין דאָ, טאָ דערצעהלט וואָס מען הערט עפּעס באנ׳אייך אין ארגענטינע? דערצעהלט מיר, ווי אזוי איז עס מעגליך אין א מיטענוואָכענדיגען טאָג זאָלען אזוי פיעל יונגע לייט זיין פריי?

— כא־כא — דאָס איז דאָך די צרה, גוטער ברודער! א קריזים אין לאנד און מען גיהט ארום פּוסט און פּאס. דער שטארקסטער קריזים וואָס ארגענטינע האָט וועז ס׳איז אנגעזעהן האָט זיך אויף אונז ארָאבגעלאָזען.

ווייזט אויס, אז דער שפּאנישער עלעמענט קלעבט זיך צו דער אידישער שפּראך נישט צו אזוי שטארק ווי רוסיש אָדער ענגליש, ווייל דער אידיש זייערער האָט מיר פיעל בעסער געקלונגען ווי דער אידיש, וואָס כ׳האָב צום ערשטען מאל דערהערט אין ניו־יאָרקער אידישען קוואַרטאל.

זיי האָבען מיר דערצעהלט, ווי שוין צוויי יאָהר צייט, אז דער קריזים הערשט. עס קומט דערפון, וואָס שוין צוויי יאָהר, אז אין די ארגענטינער פעלדער גערָאט ניט. איין יאָהר איז געווען גרויסע טריקענישען, די פּאשע האָט אויסגעטריקענט, און די בהמות, וואָס

שטעמפּעל פון קונסט, פון שעהנקייט — ס׳איז אבער נישט דאָס. עס פעהלט די אריסטאָקראטישע האנט מיט דעם אינסטינקטיוועם פיינעם, אויסגעאיידעלטען געשמאק, יעדע זאך אויף איהר ארט אנידערשטעלען, ניט איבערכאפען די מאָס; ניט איבערזאלצען.

אבער וואר פאָהרט דען אין די נייע, אויפגעקומענע לענדער זוכען סטיל, כאראקטער און טראדיציאנען ?... אזעלכע זאכען זאלט איהר זוכען אין דער אלטער וועלט, ביי די אלטגעזעסענע פעלקער. דאָ אבער, אין דער נייער וועלט, קיין אונטערשיעד — צפון אדער דרום — קענט איהר אזעלכע זאכען ניט געפינען.

איהר בעדאַרפט אבער אויף די נייע קיין פאראיבעל ניט האָבען.

צייטען געהן שלעכט, האָט זיך יעדער נאציאָן פון דער אלטער וועלט א פאָר פון איהרע קינדער געשיקט אין וויטע מדינות, מעבר לים גלייך זוכען. זענען זיי זיך פון וויינט געטריבען צו די ברעגעם פון נייעם לאנד געקומען. אין וויסטען פעלד איז א הייזעל אויסגעוואקסען. נאָך א הייזעל. — א דערפל אויסגעוואקסען. פון דערפל איז א שטאדט געוואָרען מיט דער צייט — אבער אלטע מענשען געדענקען נאָך, אז דאָ איז א דאָרף געווען.

און צוואמען מיט דעם פעקל, וואו ער האָט זיין פארשימעלט ברויט געפיהרט זיין גוף צו דערהאלטען, האָט יעדערער דעם גלויבען פון זיין פאלק מיטגענומען; דעם פערשטאנד פון זיין פאטער און לייעד פון זיין מוטער מיטגענומען.

אויף א פרישען באָדען קען נייער ברויט אויסוואקסען זעהר לייכט. וואָרים די ערד וועלט אומעטום אויף איין אופן געאקערט: דער קערענדעל אויף איין אופן געזעט.

צו די האנט פון דעם מיסטישען אינדיאנער, אדער די האנט פון דעם וויס־הויטיגען פרייד־ענקער וועט דעם קערענדעל אין זאמד פארשארעט — אלץ דער אייגענער גרינער גראז וועט פון דער ערד ארויסשפּראָצען.

8.

בונעם אייראָם.

כ׳האָב געהערט, אז מען רופט בונעם אייראָם — ד י ש ט א ד ט פ ו ן ט ר א מ ו ו י י ע ן. ס׳איז הערפאר, וואָם, א חוץ דריי־פיער גאסען, איז יעדער גאָם בעשענקט מיט א טראמ־ווי־לינע. די גאָסען זענען ניט גאנץ ברייט און דאריבער איז ניט ערלויבט צו האָבען אין א גאָם מעהר ווי איין פֿאָר רעלסען. דער טראמווי מאכט דורך זיין רייזע דורך א גאָם בלויז א י י ן ו ו ע ג; צוריק געהט ער שוין מיט אנ׳אנדער גאָם. עם פעהלט אבער ניט קיין אָטאָמאָבילען אין בונעם איירעם. דער עולם פיהרט זיך דאָ ברייטלאָך, און אפילו דער ארבייטער ערלויבט זיך דאָ גאנץ אָפט צו נעהמען אן אָטאָמאָביל אנשטאט א טראמווי. מעגליך, אז דאָם איז נאָך א גאווואינטשאפט פון די בעסערע צייטען, וועז קבצנות האָט זיך גערעכענט פאר א מיאוסע מידה.

מיר אבער דאכט זיך, אז צום גלוקונגענסטען האָט כאראקטע־רעזירט בונעם איירעם א דראָמאָטורג פון דער קלענסטער רעפוב־ליק פון זיד אמעריקא, אוראגוויי, זאגענדיג, אז בונעם איירעם זעהט אוים ווי א פאלאץ, וואָם די הארזן זענען ארויסגעפאָהרען און בלויז די דינער זענען געבליבען.

ווי כ׳האָב שוין געזאגט, פערמאגט בונעם איירעם ביי א צוזוי מיליאָן אייניואוינער, און עם פערשטעהט זיך, אז די שטאָדט איז גרויס, צושפרייט. עם פערשטעהט זיך, אז אין אזא שטאָדט איז אי־מעצער פארהאנען, וואָם זארגט פאר דער אויסערליכער שעהנקייט פון דער שטאָדט — דאָך עפעם די מעטראפאלעטען פון ארגענטינע. — און דאָך ליגט עפעם אויף אלץ א מין אונבעהאלפענקייט. עם ווערען זאכען געמאכט לויט דעם געשמאק און מוסטער פון דער אלטער אייראפע, אבער עס קומט ארויס בילינ; גרויס און אָהן נשמה. אימעצער בעמיהט זיך דאָ אויף אלץ ארויפצולעגען דעם

מאמעס; דער איינגעל טוט אן דעם טאטענס קאפטען, ס'קלייד־נע טעכטערל דער מאמעס יום־טוב'דיגע קלייד און מען שפילט זיך אין „טאטע־מאמע", „זיידע־באבע", די ארבעל לאנג מען זעהט די שפיץ פינגער ניט ארויס.

— ס'מאכט ניט! קינדער איז מען אלץ מוחל.

דעם רעקארד פערשטעהט זיך האט ניו־יארק געשלאגען, דאס אונהארמאנישע איז דארט אין אזא קאלאסאלער פארעם, אז דו קענסט עס כמעט פאר א סטיל אננעהמען.

בונעם איירעם אבער איז נאך צו יונג און דאריבער זענען די ארבעל פון טאטענס קאפטען זעהר לאנג, אבער גאר לאנג.

אז איך בין געקומען פון שיף אין שטאדט אריין און דער־זעהן די ארקען אויף די הויפט גאסען מיט די צעהנדליגער טוי־זענטער פילפארביגע עלעקטרישע לעמפלאך, האב איך געמיינט, אז דא פייערט מען דעם יום־טוב פון עלעקטריציטעט.

— דעם ניינטען יולי איז דער גרויסער יום־טוב פון דער נא־ציאנאלער בעפרייאונג — האט מען מיר געגעבען צו פערשטעהן.

פיין, זעהר פיין, אזעלכע יום־טובים בעדארפען טאקע דעם ערשטען ארט ביי א יונג פאלק פערנעהמען, אבער לעמפעלאך עלעקטרישע אין אזא מורא'דיגער צאהל און אזוי פילפארביג?...

א קינד מוז מען אלץ מוחל זיין.

ווי איהר וועלט האט פראנקרייך א מיניסטער פאר שעהנע קונסט. דא איז אזעלכעם נאך ניט פארהאנען. מאנומענטען וועט איהר אין בונעם איירעם געפינען, פארהעלטניסמעסיג, מעהר ווי אין פאריז.

ס'איז אבער פארען א געוויסער חילוק:

דארט איז א גרויסער טייל מיט טאלאנט געמאכט, אויף אן ארט אוועקגעשטעלט, צום פלאץ צוגעפאסט —

דא איז עס קאפויער:

וואס גרעסער דער פאלקס־העלד איז געווען, אלץ שלימ־מזל־דיגער זעהט זיין מאנומענט אוים.

זיטען אוּן רעליגיאָן, געשמאק אוּן כאראקטער וואקסט פּוּן דער ערד אזוי לייכט ניט ארויס. ביי היינטיגע צייטען האָט מען עס בירושה פּוּן טאַטען מאמען בעקומען; פּוּן דער היים געפיהרט, אין הארצען געווארעמט אוּן פּוּן דער אלטער וועלט צו די ברעגען פּוּן דער נייער וועלט געבראכט.

אוּן אז די קינדער פּוּן דער אלטער היים האָבען די ערד אין נייעם לאנד צוקערט, די שפּע איז געקומען, צו זאט אבגעגעסען — האָט מען זיך אין דער אלטער היים דערמאָהנט:

— אך, ביי אונז אין דער היים האָט מען אזוי געגעסען.

— ביי אונז האָט מען אזוי געטרונקען.

— ביי אונז טאנצט מען אזוי אין די טעג פּוּן יום טוב.

— ביי אונז אין דער היים בעפּוצט מען אזוי די הייזער.

— אך, ביי אונז בויט מען די הייזער גאר אנדערש, אך ביי אונז אין דער אלטער היים!

— גאָט האָט מיר געבענשט, מיין פּעלד האָט מיך דערהויבען, איך וועל פּאר מיר איצטער א ווינקעלע אויסבויען, ס'וואל מיין אלטער ליבער היים דערמאָהנען...

אוּן אזוי ווערט זיך בעשאפען א הויז אין שפּאניישען סטיל.

אוּן אזוי פּלוצלונג בליהט אויף דער דייטשער געשמאק.

אוּן אזוי בעווייזט זיך די ענגליש סאָליד גרויקייט.

די גוטע מאָדערנע שיפען האָבען אָנגעהויבען צו ברענגען פּוּן דער אלטער וועלט ניט בלויז ה ע נ ט וואָם האָבען זיך צום פּעלד געצויגען; מיט די זיכערע שיפען זענען אָנגעקומען די יוסטע בעלי־הבתים וואָם פּערגעסען ניט אפילו מיטצונעהמען זייער פּאָטערשטול פּוּן דערהיים אוּן זוכען פּאר איהם דער בכבוד'דיגסטען אָרט אויס.

אוּן אזוי זענען אויסגעוואקסען דאָ די גרויסע אינטערנאציאָנאל האפען־שטעט וואָם איבערראשען דיך ביים ערשטען אויגענבליק מיט זייער אונבעהאלפענעם סטיל; מיט זייער קינדערשער אונזיכערקייט.

אוּן פּונקט ווי קליינע קינדער טוען נאָך די מאַטעם מיט די

בילוי פון פאלקס פרייהייט....

גרינע בוימער וועלכע אויסגעהאקט און גרויסע, גרויסע שטיינערנע בראנזענע מתנות פון אלע גרויסע און קלייגע, אלטע פעלקער געשיקטע, וועלכע מיט גרעסטען דרך־ארץ דערהויבען:

וואס דאס לאנד איז רייכער, אלץ „גרעסער" איז איהר מתנה.

וואס דאס הארץ איז ברייטער און ווארימער, אלץ „מעכטיגער" איז דער געשענק.

און די מתנה וואס דייטשלאנד האט נאר וואס געשיקט האט בלויז „פוהרגעלט" פון ברעמען ביז בונעס איירעס, אכט און דרייסיג טויזענד מארק געקאסט!

און ביז דאס גאנצע ביסעל שטיין און ביין וועט זיך אין פאלקסמאוזאלעען — וועל וויים וויפיעל גרינע בוימער ס'וועלען נאך פאלען און פאלען....

— מתנות פון אלע פעלקער!

פונקט מיט איין און אכציג יאהר צוריק האט דאס דאַרווין געוואנדערט איבער די געגענדען וואס זענען נאך יעמאלט וויסט: עוועז. בונעס איירעס געפעהלט איהם זעהר, וואס די גאסען זענען גלייך און גלייך געשניטען. לאנג און ברייט, גלייכע קוואַרטאלען...

מיר געפעהלט עס אויך. פאר א פרעמדען זעהר בעקוועם.

„אין צענטרום — שרייבט ער — זענען פיינע, מאסיוועז הייזער, נאר אינדיווידואליטעט דריקט קיינע פון זיי ניט אוים"...

ס'איז נאך איצטער אויך דאס אייגענע.

קיין זאלאגישען גארטען האט נאך יעמאלט בונעס איירעס ניט געהאט. אניט וואלט עס דארווין געווים דערמאנט אין זיינע בעשרייבונגען. ווי ער דערצעהלט האט נאך יעמאלט בונעס איירעס פארמאגט סך הכל ביי זעכציג טויזענד איינוואוינער.

איצטער האט בונעס איירעס, קרוב פון צוויי מיליאן איינוואוינער. א זאלאגישער גארטען, פארשטעהט זיך, איז שוין פארן. גאנץ מאדערן איינגעריכטעט. און וועז דער גרויסער דארווין וואלט

א קלײנע פּינגור אויף א ריזיגען פּיעדעסטאל.
און דאָס אייגענע קאָפּויער.
און דעם ערגסטען מזל האָבען די סימבאָלישע סקולפּטורען פון די גרויסע וועלט־קינסטלער. אין א שלעכטער שעה האָבען די דאָזיגע מייסטערווערק אהער פערבאָנדושעט. ס׳איז געגוג, אז עפּעס א ב ע ר י מ ט ע פּערזאָן פון איראָפּא זאָל דאָ צום בעזוך זיין און אומקערענדיג זיך אהיים ערגעץ אין אן איראָפּעאישער צייטונג א שמייכעל טאָן פון דעם הינגן געשמאק — און די סקולפּטורען, מאָנומענטען הויבען אן צו וואנדערען פון אָרט צו אָרט.
אָזוי איז עס אויסגעפאלען דער גורל פון א פּאָר סימבאָלישע לייבען פון בראנז געגאָסען. זיי האָבען נעבאך קיין רוה ניט. איצטער האָבען זיי פון צענטער איבערגעוואנדערט צום גרויסען פּארק „פּאלירמא" וואָס ליגט הינטער דער שטאָדט.
און דער שהכער פּארק פּאלירמא, וואו אזוי פיעל שעהנע בוימער וואקסען, וואו ס׳איז אזוי פיעל הימעל פּאראנען — דאָס איז דאך אימער דאָס שעהנסטע.
דאָרט אין פּאלירמא...
ענגלאנד, דייטשלאנד, שפּאניען, איטאליען, פּאָרטוגאל און...
ווער האָט דען דאָרט קיין חלק ניט?
אלע, אלע „פּרעהען" זיך דאָך איצטער ביי זיך אין דער היים וואָס ארגענטינען איז א פּריי לאנד געוואָרען, אונאבהענגיג געווא־רען. און צום הונדערט יאהריגען יום טוב פון דער פּרייהייט האָט יעדע לאנד א מתנה געשיקט. דעם סימבאָל פון פּרייהייט אין שטיין און אין בראָנז אויסגעדריקט. יעדע לאנד נאך איהר געשמאק. יעדע לאנד נאך איהר בעגריף.
און וועו יעדע לאנד בעזונדער וואָלט נאך דאביי ניט וועלען מיט איהר געשמאק און בריוט הארץ איהר ליעבע שכנה איבערצו־שטייגען!...
דאָרט, אין פּאלירמא, צוליעב דעם הונדערט יאהריגען יו־

א גליעד אן אבגעשניטענער פון דעם גרויסען פאלקס־קערפער און פערוואנדעלן ערגעץ גאט אליין וויסט וואוהין...

און הויבסטו אן רעדען מיט א יונגען מענשען פיהלסטו ווי די וואונד בלוטעט.

שוין גאנצע פינף־און־צוואנציג יאהר ווי ס'גיהט אן די אי־דישע אימיגראציאן נאך זיד־אמעריקא, הויפטזעכליך קיין ארגענ־טינע; אננעהויבען האט זיך די אימיגראציאן מיט אזא קראפט מיט אזוי פיעל לעבען. און אז מען קומט אהער אין מען געפינט דעם סך־הכל פון קרעכצען און בענקען נאך דער אלטער היים, כאפט א טרויער אן.

סבות זענען גאנץ געניג פאראן. איך רעד דאך איצטער ניט פון די קאלאניסטען, איך רעד דאך פון דער שטאדט בונעס־איירעס און איהר אידישען ווינקעל.

איך רעד דאך ניט איצטער איבער דער גרויסער מאסע אין די טויזענדער וואס רעדט אויך אידיש און אפשר דוקא אידיש, און האנדעלט מיט מענשען־פלייש און מענשען־בלוט. איך רעד פון דעם בינטעל אידען וואס איז ארויסגעריסען געוואָרען פון רעכטען הארץ פון אידישען לעבען, פון די וואס האבען נאך אידעאלען אין הארצען מיטגעפיהרט. איך רעד פון די, וואס שטעהען נאך איצ־טער מיט'ן פנים צו דער וווייטער, וווייטער אלטער היים און מיט'ן פלייצע צום לאנד וואו זיי עסען זייער ברויט.

ס'איז דאך קלאר, אז די מעהרסטע טייל פון די שטאדטישע אידען דא, זענען אהער געפאהרען מיט דעם גערואנק די שטאדט אפילו ניט אנצוזעהן. דאס זענען מענשען וואס זענען געפאהרען ווערען קאלאניסטען און איצטער ברעכען זיי די פיס אין די גאסען פון בונעס איירעס.

וואהרום יק"א קאלניזירט די לעצטע יאהרען דורכשניטליך זעהר א קליינעם פראצענט פון פריש אנגעקומענע אימיגראנטען. און אפילו אין די גוטע צייטען האט אפשר איינער פון צעהן זוכה געווען ערד צו בעקומען. און נעהמענדיג אין אכטונג, אז א

דעם זאָלאָנישען גארטען בעזוכט, וואָלט ער אזא בילד געזעהן:

אין דער גרויסער אדלער־שטייג, וואו עס דערהויבען זיך פּעלצ־ זע, ספּעציעל די אדלער צום פערגעניגען — אין דער דאָזיגער גרוי־ סער אדלער־שטייג, האָט דער דירעקטאָר פון גארטען א ציגען־ באָק אריינגעלאָזען. אלע אינאיינעם לעבען זיך בשלום. און נעבען א זייט רינד־פלייש, וואָס וואלגערט זיך אויף דר'ערד, שטעהט דער ציגען־באָק גלייך מיט דעם אדלער, איינשפּאַרענדיג זיך מיט די פּים, רייסען זיי די ווייכע פלייש פון צוויישען די ריפּען ארויס. און וועז אויף קאטאָווע טוט דער קאָנדער דעם באָק א פּיק מיט'ן שנאָבעל — טוט דער באָק דעם אדלער א שטורף מיט'ן האָרען. אויף בלויז אויף קאטאָווע. ס'איז ווירקליך א וואונדער, גרויסער, קלוגער דאָרווין!...

איך האָב עס אליין געזעהן...

9.

די אידישע גאָס בענקט.

דאָס איז דער סך הכל פון דעם ערשטען אויגדרוק, אז דו פאלסט אריין אין דער אידישער גאָס אין בונעס אייערעס.

און אזוי היימיש זעהט דאָך די גאָס אויס, קענסט מיינען, אז אין וואַרשא, אדער אן אפשר כמעט אין ווילנא אליין ביסטו אריינ־ געפאלען. אבער דאָס איז אלץ איידער דו כאפּסט א שמועס מיט אָט דעם אָדעסער, וואַרשאווער אָדער טאָקי ווילנער יונגערמאן. קומסטו צו זיי נאָהענטער זעהסטו: א טיפע וואונד טראָגט יעדער אין דער שטיל אין זיין הארצען, ס'איז נענוג אָנצוריהרען יענעם קראנקען אָרט, אז הויך זאָל יעדערער פון זיין וואונד דערצעהלען.

וואַרום צו איז דען ניט דער אידישער ישוב דאָ אין א שלעכ־ טער שעה אויסגעפאלען? צי איז דען ניט יענער בינטעל אידען ווי

— פּאַר וואָס פֿלאנצט איהר זיך דאָ נישט איין ? ס׳איז דאָך א פּרייע לאנד ? אפשר נאָך גאָר נישט אזוי שלעכט ווי איהר מיינט — פּאר וואָס ?

— איהר זאָלט עס פּרענגן בעדויערט ער מיך . . . ווי קען מען גאָר אין רוסלאנד פּארגעסען ? דאָרט שטראָמט דאָס אי־דישע לעבן ווי א ריזיגער טייך און דאָ וועט איך דערשטיקט. איך בין דאָרט געבוירען און ס׳איז מיין לאנד. איך וועל מיר דערשפּירען א בעטלער ווי נאָר איך זאָל אויפהערען צו דענקען, אז דאָס גרויסע לאנד וואָס הייסט רוסלאנד איז ניט מיינס.

אזוי רעדט דאָך ניט קיין גלות־מענש. אזוי רעדט א מענש וואָס שפּירט דעם באָדען אונטער זיינע פּים.

א יונגער מאן מיט בריטע פּלייצעס און בריטע שוועדע הענט רעדט מיט טרערען אין די אויגען :

— איך בין אייך מקנא. איהר וועט זיך נאָך אומקערען צו־ריק קיין רוסלאנד.

— וואָס בעדאַרפט איהר רוסלאנד ?

— כ׳האָב דאָרט טאַטע מאמע . . .

און קוקט איהר אָן דעם יונגען מאן, בעטראכט איהר זיינע הענט און פּלייצעס זעהט איהר, אז ער קען זיך קיין עין־הרע אליין מפּרנס זיין — נאָר אז א יונגער, שעהנער בחור פּענקט נאָך טאַטע־מאַמע מוזט איהר ניט וועלענדיג מיטפיהלען.

— אז איך האָב רוסלאנד פערלאָזען בין איך שוין געווען א איד פון פּופּציג יאָהר. און אז דער ערשטער שטיין האָט יעמאָלט געטראָפען אין מיין פּענסטער, האָב איך געזאָגט : רוס־לאנד איז ניט דיין לאנד און אַדעם איז ניט דיין היים — ס׳איז אָבער נאָריש, אָט זיץ איך דאָ אין טויער טאָג איין טאָג אוים און לעג איבער אין קעסטעלע די פּאָפּיראָסען, זאָלען דעם קונה שעהנער אויסזעהן און איך טראכט : מען טאָר רוסלאנד אזוי ניט פּארלאָזען . . . אזוי ווי איך האָב מיט א האק זיך געווערט

גרויסער צאָהל פון די וואָס האָבען זייער וואונש יא דערגרייכט, האָבען ענדליך פערווארפען די ערד מיט די חסדים פון יק"א און אין שטאָדט אריינגעפאָהרען גליק זוכען — איז דאָך פערשטענדליך באר וואָס דער אידישער עולם אין שטאָדט טראגט א בעזונדערע אונצופרידענקייט אין הארצען:

זיצט א איד אין א טויער מיט א קעסטעלע און פערקויפט פאַפּיראָסען — (דעם פאָך האָבען אידען פערכאפט) איז עס א געוועזענער קאָלאָניסט. אָדער אמוועניגסטען געפאָהרען א קאָלאָניסט צו ווערען.

געהט א איד מיט א פּעקעל סחורה און קלאפט אין די טירען.—

— געזאָלט ווערען א קאָלאָניסט!

געהט א איד און טראָגט אום פאסקעם מיט שיך בענדלאָך צו פערקויפען. —

— געזאָלט ווערען א קאָלאָניסט!

געהט אום א איד מיט א פערשמאכט פּנים און טוט גאָר ניט —

— געזאָלט ווערען א קאָלאָניסט!

און די אלע וואָס ארבייטען ביי פערשיעדענע פאבען, דער גרעסטער צאָהל פון זיי איז געפאָהרען אהער זיך קאָלאָניזירען.

און די גליקען אין שטאָדט זיינען פערפלויגען. אמאל א צייט געווען. קיינער געדענקט עס ניט, אָבער א צייט געווען וועו דאָס גליק האָט דאָ גענעכטיגט.

און ס'איז געגנג, אז אין דער אידישער גאס זאָל זיך בעי־ווייזען אייגער פון דער אלטער היים און א שטורט פון געפיהלען זאָלען זיך אין דער נשמה אָנהייבען.

איך בין דאָך אייגער פון זייערע. קען איך דען עפעס האָבען געגען זיי. די אויגען קוקט מען דאָך אוים ביז עס קומט אן א צייטונג פון רוסלאנד און מיט דער גרעסטער נייגעריגקייט וואַרפט מען זיך אויף יעדער שורה.

—ס'איז דאָך פון דער היים!

טאקי, חלילה נישט איבערצוכאפען אין איהרע שולעס די מאס פון אידישקייט. — די גאס אבער טוט וואס דאס לעבען פאר־דערט :

א אידישע טענליכע צייטונג, א שפאניש־אידישער מאגאזין שריפט פון דער שטודירענדער יוגענד — חדרים, שולעס, פער־איינען ביבליאטעקען אזוי — וואס דען נישט ? א פאלשטענדיגע אבשפיגלונג פון דעם לעבען אין די גרעסערע אידישע צענטערס.

אזוי די מלחמה וואס די אידישע גאס פיהרט אן מיט די אידישע פרויען־העגדלער. זיי האבען דאך יאהרען לאנג פארגע־שטעלט מיט זיך דאס אידישע פאלק ! יענע צייטען האבען כמעט געמיטען. אפילו די אנטיסעמיטען וועלן זיי שרעקען זיך, איז עס ניט פאר די אידישע פרויען־העגדלער. זיי האבען מורא פאר דער אידישער אינטעליגענץ, וואס געהט פון דער הויך־שולע אין דער געזעלשאפט ארויין. זיי האבען מורא פאר די אידישע ארי־בייטער־מאסען אזוי זייערע ראדיקאלע אידעען.

דאס יונגע ארגענטינער פאלק, קינדער פון דער אלטער שפא־ניען, שוין גאר נישט אזוי טאלעראנט האלט זיך עס אין בעצוג צו פרעמדע נאציאנאליטעטען. שוין אביסעל צו שטארק האלט מען דאס אין אויפפאסען אזוי נאכזוכען די מאס פאטריאטיזם פון די פרעמדע. פערשטעהט זיך, אז נאר ביי אידען איז דאך לייכט צו געפינען חטאים. מען וועט דאך נישט שרייען אויף די ענגלענדער, דייטשען איטאליענער. יענע מעגען דאך אייגענע שולעס האבען. צו יענע לייט דארף מען דאך אנקומען אמאל נאך אן הלואה. אידען אבער בעדארפען זיך פערטיידיגען; בעדאר־פען זיך פערענטפערען מען בעדארף בנגבה נעהמען דאס, אויף וואס מען האט פאלשטענדיג רעכט. —

אבער וועלענדיג זיין בירגער פון דער וועלט מוז מען דאך עפעס אויסשטעהן !

מען זאָל מיר מיין שטוב ניט אונטערצינדען, אזוי האָט עס שוין ווייטער בעדארפט געהן.

— וואָרום צו איז עס א לאנד פאר אידען וועו דאָ איז א חרפה דעם נאָמען איד צו דערמאָהנען? און אויב אהער האָבען זיך די שמוציגסטע פון אונזער פאָלק פארקליבען טאָ וואָס האָבען מיר נאָך דאָ וואָס צו טאָן? ס'וועט דאָך אייביג היטען די מוטער איהר טאָכטער, או איך זאָל איהר ניט פארפיהרען אוו פארקויפען צו שאנד . . .

אוו דאָך איז עס א אידישער ישוב. אוו דאָך איז עס א צוויוג וואָס איז פון דעם אלטען שטאָם ארויסגעוואקסען. צו ווייט איז דער צוויוג פון אייגענעם שטאָם פארלאָפען. יעדער ווינט בויגט איהם, יעדער ווינט ברעכט איהם.

אוו דאָך איז עס א אידישער ישוב. א אידישער נאָס. ס'אידישע וואָרט. או די צייטען האָבען דאָ אביסעל געבלישטשעט מעגליך נאָר אנדערע ליעדער האָבען דאָ אין נאָס געקלונגען. מעגליך וואָלט אזא אומעט מיר ניט ארומגעכאפט.

איך בין אָבער געקומען אין א צייט וואָס אין לאָנד הערשט א נאטירליכער קריזיס. באָלד דריי יאָהר, או ס'פעלד גיט איהר שפע ניט ארוים; שוין באָלד דריי יאָהר או דער ראָזער, גליקליכער שלייער איז פון לאנד אראָבגעפאָלען אוו „דאָס לאנד דער צוקונפט" האָט ניט קיין געגענוואָרט אוו דער דלות פייפט אין די גאסען. — — — — — — — — — — — —

אוו דאָך איז עס א אידישער ישוב. קרעבצענדיג פלאנצען זיי זיך דא איין. בענקענדיג לאָזען זיי טיפען וואָרצלען אין דער ארגענטינער ערד. א סימן, או א גרויסע אנטיסעמיטישע צייטונג געהט ארוים אין בונעם איירעס, וואָס האָלט אין זוכען חטאים איוך אידען, כאָטש אין גאנצען פערמאָגט ארגענטינע ביי א זעכציג, זיבעציג טויזענט אידען.

מען לאָזט גאנץ אָפט צו וויסען פון די הויכע פענסטער, או אידען זענען נישט פאטריאָטיש געגוג. די יק"א היט זיך

שטערטעל נאך א דאָרף וואָס האָט געהייסען „קערנעטשאָוו". דאָרט האָט געוואוינט א איד מיט'ן נאָמען לייזער קויפמאן. פון לאנגע יאָהרען האָט ער דאָרט געהאלטען א פאָסעסיע און צולייעב דער גזרה האָט ער בעראפט זיין דאָרף פערלאָזען. די אלע דריי אי־דען זענען געווען גוטע פרייַנד צווישען זיך. האָבען זיי זיך צונויפגעקומען און געהאלטען זיך אַנ'עצה וואָס צו טאָן. איז נע־בליבען ביי זיי אז מען זאָל איינעם שיקען זוכען ערגעץ לאנד וואו צו קאָנזיזירען זיך. יוסף לודמערס א שוואָגער וואָס האָט זיך געפונען יעמאלט אין נאָרד־אמעריקע האָט געראָטען פאָהרען קיין ארגענטינע, וויל ער האָט געשריבען איז ער, מיט נאָך עטלעכע וואָס האָבען יעמאלט אלם קאָלאָניסטען געווואוינט אין מיניאפאָלם, מינעסאָטע, זהער שלעכט בעהאנדעלט געוואָרען פון דער דאָרטיגער רעגיערונג. האָבען די אויבענדערמאָהנטע דריי דאָרפס־לייט זיך צונויפגעלעגט אויף הוצאות און האָבען אויסגע־שיקט לייזער קויפמאן קיין פאריז ער זאָל זיך זהען מיט דער אי־דישער „אליאנס". אכט חדשים צייט האָב ער געוויילט אין פאריז. איינער א הער לובעצקי און רב צדוק הכהן, פאריזער רב, האָט אונטערהאנדעלט מיט דער אליאנס און ס'איז געבליבען אז לייזער קויפמאן זאָל פאָהרען א היים און צונויפנעהמען ביי הונדערט פאמיליעס און פאָהרען קיין ארגענטינע וועלען ערד־ארבייטער.

לייזער קויפמאן איז געקומען א היים און אינאיינעם מיט זיינע צוויי גוטע פרייַנד האָט ער אָנגעהויבען אויפצואוועקען דעם עולם און מיט אזא אופן צוזאמענגענומען אנ'ערך פון אכט און אכ־ציג פאמיליעס און אלע אינאיינעם זענען מיר דעם פופצענטען יוני ארויסגעפאָהרען קיין ארגענטינע.

אָבער אז מיר זיינען געקומען קיין בערלין האָט אונז די אי־מיגראנטען געזעלשאפט געזאָגט, אז קיין ארגענטינע לאָזט מען קיין אידען נישט אריין. נאר אז אויב מיר ווילען פאָהרען קיין נאָרד אמעריקא וועט מען אונז פארקויפען שיפס־קארטען. מיר זענען געבליבען ווי אויפ'ן וואסער. און נאָך לאנגע עצות איז

10.

די בויהער פון אַ אידישער צוקונפֿט.

געבויגענע רוקענס און גרויע בערד, דאָס פּנים צוקנייטשט אָן ברוין אָן דער בלויק זיכער אָן שטאָלץ — אזוי שפּריזען זיי איבער זייערע פּעלדער מיט פּעסטע טריט, די ערשטע אידען פֿון רוסלאַנד וואָס האָבען זיך אזש קיין ארגענטינע געלאָזען גלויק זוכען.

ניט פּאר דעם געלד פֿון בארָאן הירש איז דער ערשטער שטיין געלענט געוואָרען צו גרינדען אידישע קאָלאָניעס אין ארגענטינע. דער זכות אָן דער חסד פֿון דער רוסישער רעגיערונג מיט איהרע גזרות אין די אכציגסטע יאָהרען, איז בייגעשטאַנען אָן געהאָלפֿען, אז אידען מיט זייערע וואָרצלען זאָלען זיך אַרויסדרייסען פֿון דער אלטער הייס אָן פּערקלייבען זיך אין דער ווילדער ארגענטינע. בענלייט אין וועג האָט זיי די האָפענונג אויף בעסערע צייטען אָן די בייטש פֿון די פּערפאָלגער. גאָנץ קאָלט אָן רוהיג דערצעהלען די ערשטע פֿון ביטערע טעג זייערע אויף דעם נייעם וועג וואָס איז אַזוי אלט פּאר אידען אין אלע צייטען.

אָט אזוי הויבט אייגער פֿון די ערשטע אָן צו דערצעהלען:

אין יאָהר טויזענדט אכט הונדערט זיבען אָן אכציג האָט די רוסישע רעגיערונג אָנגעהויבען אויסצופֿיהרען איהר גזרה אויף אידען אין קליין פֿוילען. פּאָדאָליער גובערניע, אז פּופּציג וויאָרסט פֿון גרענין טאָרען אידען אין די דערפער מעהר ניט וואוינען. אָן אין דער אייגענער גובערניע אין א קליין דערפּעל מיט'ן נאָמען „סטאַראיאהוטא", נעבען דעם שטעדטעל סמאָטריטש, פֿינף מייל פֿון דער שטאָדט פּאָדאָליע, זענען געזעסען צוויי אידען: פּנחס גלאזבערג אָן יוסף לודמער. די ביידע אידען האָבען בעדארפט דעם דאָרף פּערלאָזען. אויך איז געווען ניט וויט פֿון

וועלען זיי אזא כח נישט האבען. ווי אויפ'ן וואסער זיינען מיר געבליבען.

האבען מיר זיך געלאזען איבער דער שטאדט בונעם איירעם זוכען אידען. ענדליך האבען מיר געפונען דריי אידען געשעפטס־לייט פון גאלדווארג. איינער האט געהייסען לאמברעט א דיי־טשער איד, דער צווייטער — האבענשטיין, א רומענישער איד און דער דריטער האט געהייסען מאריץ הילדעסהיימער — אויך א דייטשער איד. די דריי אידען, אנשטענדיגע מענשען, האבען אויסגעזוכט א געוויסע אייגענטימער פון א סך לאנד מיט'ן נאמען פעדרא פאלאסיאס. (זיין לאנד געהער עם איצטער צו יק"א), ער האט געהייסען אויסקלייבען עטליכע מענשען זיי זאלען פאהרען בעקוקען דאס לאנד. פאהרען האט מען בעראפט א שעה צוואנציג פון בונעם איירעם מיט דער אייזענבאהן־ליניע וואס האט זיך נאך יעמאלט געהאלטען אין בויען פון בונעם איירעם קיין טוקומאן.

אז אונזערע אידען האבען דערזעהן אזוי פיעל ערד פון אלע זייטען און אז בלויז צו פינף און צוואנציג פעזאס וועט קאסטען איין אקער לאנד האבען זיי זיך שטארק דערפרייט. זיי האבען גארנישט געוואוסט, אז יעמאלט האט מען דארטען נעקריגען צו צווייי דריי פעזאס איין אקער לאנד. דעם אכט און צוואנציגסטען אויגוסט, טויזענט אכט הונדערט ניין און אכציג האט מען געשלאסען א קאנטראקט מיט דעם ה' פאלאסיאס. ער האט אונז גליך אבגעשיקט אויף דער סטאנציע „פאלאסיאס" וואס האט זיך אויף זיין נאמען גערופען. ער האט אויך געראפט אונז ארויסגעבען לעבענס־מיטלען אויף זיין חשבון. קיין הייזער זענען נאך נישט געווען. האט מען אונז בעזעצט אין א גרויסען בלעבענעם שא־לאש ביים וואקזאל וואס האט זיך נאך געהאלטען ערשט אין בוי־עז. אין דעם שאלאש זענען מיר געווען פארשפארט גאנצע זעקס וואכען. איין מאל אין חודש האט מען צוגעשיקט צו זעקיל פאר־פוילטע פאפשאי, טעהל, און דאס אויך מיט ווערים, ביז מען האט

געבליבען אז מען זאל ווידער שיקען א שליח קיין פּאריז. פינף מענשען זענען געפֿאהרען; יצחק רעכטער, פֿרץ פּיגעלנבוים, זלמן אלעקסניצער, לייזער קופּמאן און אליס אַגענט. זיי זענען געקומען צו צדוק הכהן און דערצעהלט וואָס עס איז געשעהן.

און אזוי ווי אין יענער צייט האָט די ארגענטינער רעגיערונג געהאט אין פּאריז אן אימיגראציאנס ביורא צו מאכען אַגיטאַציעס, מענשען זאלען פֿאהרען קיין ארגענטינע — איז געבליבען מען זאל זיך ווענדען צום ארגענטינער קאָנסול אר זאל ערלויבען דעם ה' י. ב. פּראנק, אנ'אגענט פון יענעם ביורא, צו פּארקויפען אונז אין נאָמען פון קאָנסול פינף און צוואנציג אקער לאנד פּאר יעדער פּאסיליע בעזונדער, כדי די ארגענטינער רעגיערונג זאל אונז אנערקענען פּאר ארעגטלִיכע ערד ארבייטער און זאל אונז אריינלאָזען אין לאנד. אזוי איז עס געווען. מען האָט אייַנגעהאלט צו פּיער הונדערט פּראנק אויפֿן חשבון. דאָס איז געשלאָסען געוואָרען דעם פּינפּטען יולי, טויזענט אכט הונדערט ניין און אכציג. דעם קאָנטראקט האָט מען איבערגעשיקט צום ה' סיגיסמונד זימעל אין בערלין, וועלכער האָט בעדארפט עקספּערטען די פּארטיע אימיגראנטען קיין ארגענטינע.

אז מיר זיינען אנגעקומען קיין בונעס איירעס האָט מען אונז נישט געוואלט אריינלאָזען אין לאנד, ווייל מען האָט אונז אָנגענומען פּאר „קאָפּטענס", דאָס מיינט פּאר סוחרים פון „וויסע שקלאפען". דער קאפּיטאַן האָט אבער באוויזען אונזערע צעטלען פון דעם געקויפּטען לאנד האָט מען אונז באלד ארַאבגעלאָזען און דאַביי ערקלעהרט, אז דאָס לאנד וואָס מיר האָבען געקויפּט אין פּאריז איז שוין לאנג בעזעצט געוואָרען. מען וועט אונז אָבגעבען צוריק דאָס געלד אבער קיין ערד וועט מען אונז ניט געבען. ווי מען האָט אונז שפּעטער דערצעהלט האָט דער אגריקולטור מיניסטער זיך אויסגערעכענט, אז ס'איז א סכנה די אידען צו לאָזען אויף איין אָרט. ווייל אידען זענען נאָר פּעהיג צו האנדלען מיט „לעבעדיגע סחורה" דאריבער איז גלייבער זיי זאלען זיין צושפּרייט

געווען וואָס צו מאכען. די פעלדער זענען נאָך ניט געווען פאר־צויימט און די ווילדע אָקסען זענען זיך צולאָפען. און דער עולם האָט זיך אַנגעהויבען צו צולויפען. יעמאָלט האָבען זיך צוזאמען גע־נומען פינף און דרייסיג פאמיליעס אין שוהל, וואָס איז געווען פון ערד ציעגעל גענאכט, און מען האָט געשוואָרען ביי נאָט אז דעם דריטען בית עולם זאָל מען ניט פערלאָזען. פערקעהרט, מען זאָל נאָך איבערפיהרען אהער די פערלאָזענע ביינער פון "פאלא־סיאם" און „מאניגאטים" און מען מוז סוף כל סוף גרינדען א אי־דישע קאָלאָניע און מאכען א וועג פאר די ברידער וואָס זענען נאָך אין רוסלאנד געבליבען.

לייזער קויפמאן איז אוועק. ווייל מען האָט איהם געוואָלט ערמאָרדען, פאר וואָס ער האָט מענשען אהער פארפיהרט און אומ־גליקליך געמאכט. ער האָט זיך שפעטער אומגעקעהרט אָבער ער האָט זיך שוין נישט געקענט דאָ איינהאלטען. א טייל קינדער פון די פערבליבענע פינף און דרייסיג פאמיליעס האָבען אויסגעוואנ־דערט צוויישען די קריסטליכע קאָלאָניסטען וואָס האָבען זיך וואו נישט וואו געפונען אין יענע צייטען. זיי פלעגען צו צעהן, פופצעהן טעג אומבלאָנדזשען ביז זיי האָבען זיך דערשלאָגען צו א ישוב און א שטיקל ברויט פארדינען. די טאָטעס מיט די עלטערע קינדער האָבען געארבייט ביים אייזענבאהן וואָס האָט זיך נעבויט און די אינגערע קינדער האָבען זיך פערדונגען צו פאשען חזירים אָדער שעפסען. אין יענע צייטען האָט געקאָסט אכט און צוואנציג פּזאָס א זעקל מעל פון ערשטען קלאס און די מעל וואָס מען האָט געגעסן פאר חזירים, האָט געקאָסט פון זעקס ביז זיבען פּזאָס. פארשטעהט זיך אז מיר האָבען געגעסן דעם צווייטען קלאס. די שבת'דיגע קליידער האָט מען זיך גענייט פון געוואשענע זעק פון ערשטען קלאס און די וואָכעדיגע פון זעקלעך פון צווייטען קלאס מעל. קיין חדר איז ניט געווען. נאָר וואָס די טאָטעס האָבען פון שבת צו שבת אליין געלערענט מיט זייערע קינדער. אזוי איז ג־נאנגען אלץ ערגער און ס'איז זיך אוועק א פּאָר יאָהר. דאן האָבען

אונז דערנאָך אריבערגעפיהרט אויף אונזער קאמפּ (פּעלד).

אין פּערלויף פון יענער צייט זענען אויסגעשטאָרבען אריבער הונדערט קינדער אין דעם דאָזיגען פּלאַץ. איך מוז דערצעהלען אז אין שאלאש איז נאָר איין העלפּט געווען. די אנדערע העלפּט פּאמיליעס האָט מען איבערגעפּיהרט צו דער נעקסטער סטאַציע „מאַניגאָטיס". אויך דאָרטען איז אין א קורצער צייט א אידישער בית עולם געוואָרען . . . און דאָס איז געקומען פון הונגער און פון אלע אנדערע קראנקהייטען. מיר וואָלטען אפשר אלע אויסגעשטאָרבען פון הונגער, נאָר אין יענער צייט זענען געווען פּעל אינזשינירען וואָס האָבען געבויט די אייזענבאהן האָבען זיי שוין געוואוסט, אז דאָ זענען פּאראן הונגעריגע. איז יעדעס מאל ווען די באָהן איז דורכגענאנגען האָט מען אונז געוואָרפען בולקעלעך פון די פענסטער. די פּאסאזשירען האָבען עס אויך געוואוסט און פּלעגען אונז וואָרפען פּלעצלאך טרוקענע. קינדער און אלטע אלע אינאיינעם האָבען זיך געוואָרפען אייגער אויפֿן אנדערען כאָפען די ברויטלאך וואָס מען האָט פון די פענסטער ארויסגעוואָרפען . . .

ענדליך אז מען האָט אונז געבראכט אויפֿן קאמפּ, האָבען מיר זיך געזומען מאָבען הייזלעך פון ערד ציגעל און בעדעקט מיט שטרוי. אין יענעם יאָהר זענען געווען גרויסע רעגענס און מיר האָבען געשוואומען אין אונזערע זעמליאנקעס. נאָך האָלץ האָט מען געדארפט געהן ביי א טויזענט מעטער, האקען בוימלעך. זענען אָבער די גראָזען געווען אזוי הויך אז מען האָט זיך פערבלאָנזשעט אויף עטליכע טעג. וואָרום קיין ישוב איז נאָך דאָ נישט געווען, און מען האָט זיך געשפּייזט מיט די קאראפּאטקעס וואָס מען האָט אין די גראָזען געכאפט און דאָס רויע פלייש פון זיי געגעסען... אבי נישט פון הונגער צו שטאָרבען. אזוי איז אוועק א יאָהר צייט. אז דער אייגענטימער האָט אָנגעהויבען אונז אייניצוארדענען האָט ער איינעם געגעבען א פּאר אָקסען און דעם אנדערען דעם יאָך און דעם דריטען די רימענס. ס'איז נאָר ניט

נעז, מען וועט יעדערען געבען לעבענס מיטלען אוז צו שטיקעל ערד, כדי זיי זאלען זיך לערנען ווי צו זיין קאלאניסטען. מיט דעם האט מען אויסענגעווען דעם עולם פון דאנען ארויסציהען. אוז אייניגע זיינען טאקי אוועק. ענדליך האבען די פערבליבענע מנצח געווען דר. לעווינטאל האט אבגעקויפט ביי פאלאסיאסען די ערד אוז פון דער סטאנציע סענציאלעם האט מען די ראושינקעס־אידען" אויך צוריק געבראכט (ראושינקעם אידען האט מען זיי נערופען, ווייל ראושינקעם אוז ריזז איז געווען דער בילינסטער מאכל, מיט וועלכען יענער עולם האט זיך נעשפייזט). אוז מיר האבען אנ־ געהויבען צו ווערען קעסט קינדער ביי דעם בארג הירש אוז"....

— — — —

זיך די עטלעכע קאָלאָניסטען צוזאמענגענומען און האָבען אָנגעהויבען צו שרייבען קיין פּאריז צו די „אלאנס" און אין צייטונגען, אז מען זאָל קומען צו הילף אונזערע ברידער וואָס ווערען דאָ פּאַרשוואַרצט.

עס איז געווען אין יאָהר טויזענט אכט הונדערט דריי און נייניציג וועו ס'איז פּלוצלונג אראָפּגעקומען דער דר. לעווינטאל פון בערלין און מיט איהם נאָך צוויי מענשען. זיי האָבען נישט נעזאָגט וועו זיי זענען. ס'איז ביי אונז געווען א קלייטניק וואָס האָט געהאט א הייזל האָבען זיי זיך ביי איהם איינגעבעטען ער זאָל זיי לאָזען זיך אויפהאלטען.

אין א פּאָר טעג ארום נאָך דעם ווי זיי האָבען זיך דאָ ארומגעדרעהט, האָבען זיי זיך געלאָזט דערקענען. דר. לעווינטאל האָט דערצעהלט דעם ציעל פון זיין קומען. ער איז אוועקגעפאָהרען קיין אייראָפּא און האָט געזאָכט פיער חדשים. שפּעטער איז ער צוריקגעקומען און האָט אונז געזאָגט אז דאָס לאנד וואָס מיר האָבען אויסגעקליבען איז ניט גוט און אז ער האָט געזעהען דאָס לאנד ביי קאַרלאָס קאסארעס, צו דרום פון בונעס איירעס, איז עס בעסער און נעהנטער צו א צענטער און, אז פינף און צוואנציג פּערזאָם אן אקער לאנד איז צו טייער און אז מיר וועלען קיין מאָל ניט קענען אויסצאָהלען דעם אייגענטימער וואָס ס'האָט זיך אָנגעקליבען אויף אונז פון דעם קרעדיט וואָס ער האָט אונז געגעבען. מען בעדארף דערמאָנען אז מיט א פּאָר יאָהר שפּעטער נאָך אונזער בעזעצען זיך האָבען זיך אָנגעהויבען צו ציהען אהער נאָך אידען וואָס האָבען ביי פּאלאסיאסען ערד געקויפט. די ערשטע זענען געווען אברהם גוטמאן און אברהם יצחק האַרוויץ. אין דער צייט פון לעווינטאלען זענען זיי שוין געווען. זיי האָבען זיך פּעראייניגט מיט די קאָלאָניסטען און אויף אנ'אסיפה איז געבליבען אז מען זאָל היטען די שבועה און דעם אָרט ניט פערלאָזען.

דאָן האָט דר. לעווינטאל פּאַרגעלעגט, אז ווער עס ווייל ווען ער בעזעצען ביי דער סטאַנציע „סענציאָלים" ניט ווייט פון דאָ

אייגענע קינדער, וועו זיי הערען די גרויע טאטעס דערצעהלען, דריקט זייער פנים גרויס וואונדער אויס . .

11.

קעסט קינדער פון באראן הירש.

דאס לעבען פון דער ערשטער קאלאניע, מאזעסווילע, האט זיך אנגעהייבען ווי איהר וויסט שוין, זעהר טרויעריג. איצטער איז אבער מאזעסווילע די ציערונג פון אלע אידישע קאלאניעס אין אר־גענטינע.

געשעהן איז עס דורך א וואונדער. געשעהן איז עס נעגען דעם ווילען פון יק"א. וואהרים פיעל מיה האט יעמאלט געקאסט, מיט צוויי און צוואנציג יאהר צוריק, דעם דר. לעווינטאל, בארא־הירש'ס שליח, די ערשטע אידישע קאלאניסטען פון דארט ארויס־צונארעו. איהם איז עס ניט גע'לונגען. אפילו נאך דעם ווי זיי זענען שוין כמעט געווען בארא־הירש'ס קעסט־קינדער האבען זיי זיך פון דארט ניט געוואלט ריהרען. מען האט זיי אויפגעוויזען, אז דער ארט איז שלעכט, די ערד אין ענטרא־ריאם, וואס ליגט מעהר צו זידען, איז בעסער, בילִיגער, און אז דא וועלען זיי בלויז זייערע כחות אוועקלעגען און צו קיין תכלית ניט קומען — עס האט ניט געהאלפען. דריי יאהר לאנג האבען זיי דארט זייערע מתים בענרא־בען, ביז לעווינטאל איז אנגעקומען, און אוועקצוגעהן פון דארט איז געווען אונמענליך. די פערוואלטונג פון יק"א האט זיי געמוזט נאכגעבען און יאהרען לאנג האט זיך נעצויגען די פלאג איבער די קעפ פון די קאלאניסטען. ס'האט געהאלטען, אז מען זאל לאזען פאלען אלץ און אויפגעבען די קאלאניזאציאן דארט — ס'איז ניט ג'לונגען ! מאזעסווילע האט בעדארפט ווערען דאס, וואס זי איז איצטער. כאטש דער היינטיגער יאהר האט פאר דער דאזיגער קא־

לעבעדיגע בעשעפענישען וואס האבען צוויישען די הויכע גראָזען געשוויבעלט. פון די כחות האט מען זיך אַרויסגעשלאָגען ביז מען האט זעקס ווילדע אָקסען איינגעשפאנט און די ווארימע ערד אויפגעאקערט.

צבער ניט די צאהל טריט וואס דער אידישער ערד־ארבייטער האָטש צווישען די בראָזנעס געמאכט האט איהם צו דער ערד צוגעבונדען; ניט די שווייס טראָפענס וואס האבען פון זיין שטערע גערונגען האבען איהם די פרעמדע ערד ליעב געמאכט; אויך ניט די ריזיגע סומען געלד פון באראָן הירש האבען פעדעם געשפּינען צווישען דעם גלות אידען מיט דעם יונגען לאנד — נאָר די צאהל קרבנות וואס יעדע פאמיליע האט געבראכט, האט געשאפען דעם בונד צווישען דעם שוואכען רוסישען אידען מיט דער יונגער ווילדער ארגענטינער נאטור....

און ווייל אידען בינדען זיך ניט צו צו א לזגנד דורך דעם צאהל בוימער וואס זיי האבען פארפלאנצט נאָר דורך די בית עולם'ס פון אייגענע קינדער, דאריבער איז דער צאהל פון הונדערט אכט און צוואנציג קינדער, געשטאָרבענע כמעט אין א חודש צייט, געגוג געווען אז אויף דעם אָרט זאל שוין יעדערער זיין האָפענונג פערפלאנצען און וואָרטען אויף בעסערע צייטען, וואָרטען ביז די האָפענונג וועט פון דער ערד ארויסבליהען:

„מאזעס ווילל" הייסט די ערשטע אידישע קאָלאָניע אין ארגענטינע, און שפּרייזסטו איצטער אויף איהרע פול בעלעבטע וועגען און הערסט זיך צו צו די קאָלטע רוהיגע ערצעהלונגען פון די אלטע גרויע אידען, ווי פיינליך ס'איז געווען צו מקבר זיין א קינד אין א פרעמדער ערד, און ווי שפּעטער האָט מען געשוואָרען דעם אָרט ניט צו פערלאָזען — דאכט זיך דיר אז ניט פינף און צוואנציג יאָהר זענען פארבי, נאָר א געשיכטע פון אלטע צייטען הערסטו דערצעהלען פון מענשען וואס זענען שוין גאנץ לאנג געשטאָרבען און איצטער זענען זיי תחית המתים אויפגעשטאנען. אפילו זייערע

ניט די „מענשען" פון בארגן הירש האבען פערשטאנען, וואס מען הויבט דאָרט אן צו טאָן מיט די אידען, מיט דער ערד. אויף אייגענעם פון די ערשטע דירעקטאָרען, דעם ענגלישען קאָרנעל גאָלדסמיט, ווערט דערצעהלט, אז כאָטש ער איז נעווען א גוטער מענש, דאָך האָט ער בעסער פערשטאַנען ווי אזוי מיט זעלנער צו מושטרירען איידער אידען מאכען פאר קאָלאָניסטען.

מען האָט דאָך אָבער געמוזט ! אידען האָבען חודש־נעלד בעקומען פאר יעדען נפש — און מען מוז זיי מאכען פאר קאָלאָניסטען. גיט די ערד גאָר ניט ארויס — אָבער ארבייט מוז מען זיי דאָך געבען.

אז די קאָלאָניסטען זענען איבערגענאנגען אויף קעסט צו באָראָן הירש, האָט מען זיי די פעלדער ארומגעצאמט מיט דראָטען, יעדען געגעבען ווילדע אָקסען און געשפאנען און פאר יעדען נפש צו דריי פּעזאָם א חודש, אז ער זאָל קענען לעבען און אקערען די ערד. מען האָט נעבויט הייזער פאר די וואָס זענען שוין געווען און פאר די וואָס האָבען בעדארפט קומען. די ערד האָט מען געאקערט און געזעט ווייץ — האָט דער יישריק אויפגעגעסען.

האָט מען שפּעטער אָנגעהייבען זעען ליאָן — איז געקומען דער יישעריק און האָט אויפגעגעסען.

פאר דער ארבייט האָט מען פון בארגן הירש'ס אוצרות געצאָהלט. אזוי פיעל און אזוי פיעל אקער לאנד אויפגעריסען — האָסטו דיר אזוי פיעל און אזוי פיעל קליין־געלד. ביסלעכווייז האָט מען אָנגעהויבען צו פערגעסען, אז פאר זיך ארבייט מען, נאָר אין אָבער אימעצענעם א פרעמדענם לאנד פערגיסט מען שווייס, פאר אימעצענם שווערע זינד ווערט מען פערשווארצט און שכר־יום בעקומט מען. ס'איז אפשר קיין וואונדער ניט. און יעמאָלט האָט מען עם גוזר געווען אויף די קאָלאָניסטען, זיי זאָלען בוימער פלאנצען הינטער'ן שטוב פון דרום זייט, כדי אז דער שטורם וואָס קומט פון דרום זאָל דעם דאָך פון שטוב ניט אראָבטראָגען. און יעמאָלט האָט מען עם גוזר געווען, אז ביי די זייטען פעלד זאָל יעדער אין

לאָניע געבראכט אזא שרעקליך אומגליק, ווי די לעצטע פערפלייצונ־
גען.

צו פעסט שטעהען שוין אויף זייערע אייגענע פיס די קאָלאָניס־
טען פון מאָזעסווילע. און ניט די שלעפּטע פיהרונגען פון יק"א׳ס
פערוואלטונג ביי פריהעריגע צייטען און ניט די לעצטע פערפלי־
צונגען האָבען זי געקענט בייקומען. מאָזעסווילע איז דאָס שהנ־
סטע, וואָס איז דורך אידישע הענט נעשאפען געוואָרען איז אר־
גענטינע. דאָרט איז דאָס אידישע לעבען גאנצער און אָריגינעלער
ווי אין אלע אנדערע אידישע קאָלאָניעס.

מען רעבענט דאָרט ביז זעקס טויזענט נפשות. פיער טויזענד
קאָלאָניסטישע און צווויי טויזענט אימיגראנטען. דאָס אליין בע־
וויזט שוין אין וואָס פאר א מצב די קאָלאָניע נעפינט זיך, אז
נעבען איהר קענען שוין זייטיגע צווויי טויזענד נפשות א לעבען
מאכען.

די קאָלאָניע איז צוואוואָרפען אויף א שטח פון דרייסיג־פיער־
ציג קילאָמעטער, איינגעטיילט אין פערשיעדענע גרופעס. יעדע גרו־
פע האָט זיך איהר נאָמען.

צווויי און זיבעציג טויזענט אקער לאנד איז אין בעזיץ פון די
קאָלאָניסטען און מיט זייערע הענט בעארבייט ! ברייטע וועגען
פון ביידע זייטען מיט בוימער פערפלאנצט ציהען זיך צווישען די
אידישע פעלדער אויף נרויסע לאנגע שטרעקעס. און אז איהר
שפּאציירט מיט א קאָלאָניסט איבער די וועגען, ווייזט ער מיט
שטאָלץ אָן :

— מיר זיינען די אייניציגע, וואָס קענען זיך בעריהמען, אז
אלץ איז דא מיט אידישע הענט נעטאָן נעוואָרען. זעהט איהר די
בוימער ? אלע אליין נעפלאנצט. אליין נעפלאנצט. . .

און די היסטאָריע פון בוימער־פלאנצען ?

מיט א צוואנציג יאָהר צוריק האָט זי זיך אנגעהייבען. וואָס
צו טהאָן מיט דער ערד האָט קיינער ניט געוואוסט. ניט די קאָלא־
ניסטען וואָס האָבען זיך שוין דאָרט אזוי לאנג געוואלגערט און

ס׳דאך אבער בלויז א קליניגקייט געווען מיט א צוואנציג יאָהר צוריק איז עס געשעהן. ווי ער שרייבט די איינציגע העקטאָגראַפישע צייטונג, וואס איז אין יענע טעג ארויסגעגאנגען אין מאָזעסווי׳ל מיט׳ן נאָמען „דער ווידער־קול", איז יעמאָלט די אויפרעגונג צווישען די קאָלאָניסטען זעהר שטאַרק געווען. דער אמת האָט מנצח געווען. דער אדמיניסטראַטאָר קאָהן איז אראָב.

נאָר אז מען הויבט אָן נאָכפרעגען, ווי אזוי קומט עס אז אין מאָזעסווי׳ל וואקסען אזוי פיעל בוימער הינטער די הייזער ? און ביי דער זייטען וועג ציהען זיך שורות בוימער און מאכען דעם וועג אזוי שעהן און געמיטליך — ווי קומט עס צו אידען ?

— נעווען אמאָל מיט אכצעהן יאָהר צוריק אנ׳אדמיניסטראַטאָר, ענטפערט מען אייך, קאָהן האָט ער געהייסען, האָט ער געצוואונגען אידען זאָלען בוימער פלאָנצען.

— ווער האָט עס אויסגעפונען, אז דאָ קען אזוי גוט וואקסען די אלפאלפא, וואס, אז מען זעט עס איין מאָל וואקסט עס ביז צוואנציג יאָהר ; עטליכע מאָל אין יאָהר קען מען עס שניידען און דאריבער האָט עס קיין מורא ניט פאר׳ן היישריק — און אז די אלפאלפא קען מען שניידען, טריקענען און פאַרקויפען, וואַרום די בעסטע פּאשע פאר בהמות איז עס — ווער האָט אייך אידען אויף אזא וועג ארויפגעפיהרט ?

— געווען ביי אונז אמאָל אנ׳אדמיניסטראַטאָר, ענטפערט מען, א צורר ישראל געווען, קאָהן האָט ער געהייסען. מיט געוואלד האָט ער געצוואונגען די קאָלאָניסטען, זיי זאָלען „פּראָבעם" מאכען; זעען ניט געשטויגען און ניט געפלויגען, ארבייטען פאר׳ן טייוועל...

אָבער דאָס איז דאָך געווען אלץ אמאָל. נאָר אמאָל.

איך רעד דאָך איצטער ניט פון דעם גרויסען אידעאל צו קאָלאניזירען אידען אין ארגענטינע. — ארגענטינע פאר א אידיש לאנד מאכען. איך רעדט דאָך איצטער ניט פון די קלוגע ארבייט פון דער יק״א פארוואלטונג איבער וועלכער ה׳ כאואנאוויטש האָט אנגעשריבען אן׳ערנסט בוך מיט א צו ערנעסטען און לאנגען נאָ־

בוימער פֿלאנצען, כדי ווינטער־צייט זאָל ער האָבען א שטיקעל האָלץ אן אויוועז אויסצוהייצען. אז ניט — האָט מען שטראָף ארויפֿ־געלעגט. אז ניט — האָט מען . . .

אידען האָבען זיך געבונטעוועט. און פערגעסט ניט, אז יעמאָלט זענען שוין געווען גאנץ אַנדערע אידען. שוין אויפֿן חשבון פון באַראָן הירש געקומענע. בני־מלכים. אין פארטיגע שטיבער אריין זענען זיי געקומען, די הייזער האָבען אויך זיי שוין געווארט. פיי־געלאָך האָט מען זיי אין רוסלאנד צוגעוואָגט. גליקען האָט מען זיי אין קעשענע מיטגענעבען. און אז מען האָט געהייסען אקערן ערד גלאט אין דער וועלט אריין, און אז קאָמאַרעם האָבען געבייסען אָהן רחמנות, און אז דער היישריק איז געקומען און די שיין פון הימעל פערדעקט, און אז א טריקעניש איז געקומען און האָט אויסגעטרי־קענט ס׳ביסעל פֿאשע, ביז די קוה איז געפאלען, ס׳פערדעל האָט די פים אויסגעצויגען — האָבען אידען אַנגעהויבען צו בונטעווען. ס׳־איז אפשר ניט געווען קיין סכנות־נפשות. מען וואָלט אפשר מיט זיי אויסגעקומען. מען וואָלט זיי אפשר געקענט ארויינרעדען, אז די ערד איז נאָך פון די הענט דערווייל ניט אוועקגענפֿליגען און אז מען בעדארף זיך ניט „בונטעווען". אָבער אויסגעלאָזען האָט זיך טרויי־ערינ. גאָר טרויעריג.

אז ס׳איז געקומען ערב פּסח, אידען האָבען געוואָלט יום־טוב מאַכען און ס׳איז ניט געווען מיט וואָס, האָט מען זיך אלאָ געטאָן צום אַדמיניסטראָטאָר, וואָס איז געווען דוקא א רוסישער איד, און קאָהן איז זיין נאָמען געווען, האָט ער זיך אויך אזוי פיעל דער־שראָקען — און אפשר האָט ער זיך ניט דערשראָקען און האָט טאָקע געוואָלט אונזערע אידעלעך אנלערנען ?...

אין יענעם פּסח איז עס געשעהן. מען האָט דערלאָנגט א הין, וואוהין מען האָט געדארפט, אז אידען האָבען געוואָלט בע־רויבען די קאָסע און פאָליציי איז אראָבגעקומען, פערנומען די אלע „בונטאָווטשיקעס", אוועקגעפיהרט קיין „סאנקריסטאָבל" און דאָרט זיי אין אייזענס איינגעשמידט . .

דאָס איז געזאָגט געוואָרען אויף אונזערע לייט פון דער לי־טא, ביי וועמען אסתר־תענית איז א יום־טוב. קינדער וואקסען ווי שוואמען און אויף דער גרעסטער צרה זאָגט מען גם זו לטובה.

פונקט מיט צוואנציג יאָהר צוריק האָט דר. פיינבערג פון פּעטערבורג ארַאָבגעבראכט די ערשטע פּארטיע קבצנים פון גראָר־נער גובערניע קיין מאָזעסווייל. און שפּעטער מיט זעקס יאָהר האָט שוין די יק"א־ארמיניסטראציע אליין געשיקט קיין רוסלאנד דעם ה' קאצאוויץ, א ריין לימוישער אידעאָליסט און ער איז גע־פאָהרען און פון דער לימא די צווייטע פּארטיע צופריעדענע קבצנים געבראכט.

איך דערמאָן מיר איצטער, אז מיט זעכצעהן יאָהר צוריק האָב איך אין א לימוישער שטאָדט, אין בית־המדרש געהערט, א איד א גאסט דערצעהלט ביים אוויוון מעשיות פון דעם וווייטען לאנד ארגענטינע, וואוהין מען האָט איהם פּערנארט צוזאָגענ־דיג גאלדערנע בערג און דער סוף איז געווען אז „קאָמארעס" האָבען איהם שיעור ניט אויפגעגעסען. ער האָט ווייב און קינד געלאָזען און אליין געלאָפען פון דאָרט.

איך נלויב, אז ס'איז דער אייגצינער לימוואק געווען וואָס האָט ניט נעוואָלט פאָלען קיין קרבן פון די קאמארעס.

ווי כ'האָב מיר דערוואוסט, איז ער עס פון מאָזעסווייל געלאָ־פען. די איגענע בייזע קאמארעס זענען נאָך איצטער אויך פּאראָנען, נאָר ווער הערט זיי און ווער פרעגט ביי זיי? איך וואָלט מיר געוואונשען אז דער וויעדערשפּענסטיגער לימוואק זאָל איצטער קיין מאָזעסווייל ארַאָבקומען און א קוק געבען ווי ביי יע־דען פון זיינע לאנדסלייט אויפ'ן פעלד שפּאציערען זיך ארום בהמות אין די הונדערטער. ער וואָלט נעווים זיינע לייט ניט דער־קענט. ער וואָלט פערוואונדערט נעקוקט אויף די פעסטע בעלי־גוף'ן וואָס נעהען זיך יעדען פריהמאָרגען ארוים און בעקוקען זייער פּארמעגען.

אין מאָזעסווייל איז די יוגענד געבליבען אין דער היים. אין

מען ווי „דער קריזים פון דער אידישער קאָלאָניזאציע אין ארגענטינע און דער מאָראָלישער באַנקראָט פון דער יק"א אדמיניסטראציאָן".

יענער אידעאל איז דאָך געשטאָרבען באלד ווי ער איז געבוירען געוואָרען און די פיהרונג האָט ניט געקענט באנקראָטירען ווייל זי איז פּאַר קיינעם נישט פּאַראַנטוואָרטלעך געווען. מיט צוקערלעקערלעך האָט מען אהין אידען „פּערנארט". וואָס האָבען דען אידען ניט געהאט פּאר א שפּילכלעך אין זייער לאַנגען גלות וועג?

איך רעד דאָ איצטער פון דער גרויסער אידישער קאָלאָניע אין ארגענטינע, מאָזעסווייל, וואָס איז געווען אמאל אויך קעסט ביים בארון הירש יורשים, און שפּעטער געפּעלשט אין דעם אידעאל פון יק"א, אז אנ'ערד ארבייטער אין ארגענטינע מוז די ערד בעארבייטען און בעדארף אנ'אייבּיגער בעטלער זיין. איך רעד פון מאָזעסווייל וואָס בעדארף ניט חלום'ען פון קיין צוקונפט און לעבט איהר היינטיגען טאָג. די דאָזיגע קאָלאָניע לעבט שוין אזוי שטארק אויף איהר אייגענעם חשבון, אז זי רעכענט זיך שוין אין דעם „חויף" פון יק"א פאר דעם צו גראָטענעם זונעלע וואָס וויל ניט פּאָלגען טאָטע־מאמע. מאָזעסווייל איז רייך. און וועז ניט די לעצטע פערפּלייצונג וואָלט מאָזעסווייל איהרע אָרימע קאָלאָנים־טען נעהאלטען ווי א צירונג, ווי א זכר פון די אלטע צייטען. וויל דורך גאנץ אנדערע מיטלען, דורך א גאנץ אנדערען וועג זענען זיי צום איצטיגען מצב געקומען.

12.
ליטוואקעס.

„אז דער קאָפּ ליגט אין דר'ערד, געהט דער קאָפּ אין גאָלד".

דאָס איז נעזאָגט געוואָרען אויף די קינדער פון ליטא וואו מען מאכט קדוש איבער חלות, הבדלה — איבער מיך און א נאנצע וואָך לעבט מען מיט רוח־הקדש.

די זון, קינדער פון דעם אידישען פאלק, ארויסגעקומענע פון דער ליטא, בעראַרפען גאָר קיין פעלד ניט האָבען. מען קויפט אָקסען און מען פערקויפט זיי ווידער און מען פערדינט דערביי. און טאָמער ניט, איז עס דאָך מסחר, און טאָמער דערלעגט מען — לאָזט דער טאָטע ניט פאלען.

דאָס איז דער גייסט פון דער קאָלאָניע: האָבען א סך אל־פאלפע אויף די אלאפאלפע־קיה און אָקסען, בעקומען זאל מען מא־גערע און ווערען זאלען זיי פעט. די וועלט זאגט, אז דאָס איז ניט קיין קאָלאָניזאציע נאָר מסחר. אקערען די ערד באדארף מען. ס'איז מסחר, בארָאן הירש האָט עס ניט געמיינט. זיינע יורשים האָבען עס ניט געוואָלט. איז אָבער דען א זיכערע זאך אין אר־גענטינע פאראנען?

זענען אָבער פאראן די וואָס ווילען דוקא זיין קאָלאָניסטען, ווי ס'איז געשריבען. די ערד אקערען, תבואה זעען, ווארטען ביז ס'וועט אויפגעהן, ווארטען ביז ס'וועט צייטיג ווערען, טוט ער עס פון גוטען ווילען, צו פון בייזען ווילען, ווייל ער קען זיך ניט דערשלאָגען בהמות צו קויפען — אנ'אָרימאן וועט ער בלייבען. דער היישעריק לאָזט מאָזעסוויל ניט דורך. דער שטורם־ווינט פער־בלאָנדשעט אהין און פון רעגענס ניט אין דער צייט און ניט אין דער מאָס ווייסען אויך מאָזעסווילער קאָלאָניסטען . . .

און אזלכע ניט גערָאטענע זענען פאראן ביי מאָזעסווייל. די גרופע ביי דער סטאנציעי מאניגאָטעס, א פיערציג קילאָמעטער ווייט פון צענטער־פונקט, דאָרט וואו מיט פינף און צוואנציג יאָהר צוריק האָבען אידען א בית־עולם פערלעגט — דאָרטען זיינען די אינגסטע, ניין יאָהריגע קאָלאָניסטען פון כערסאָנער גובערניע און זיי געהט ניט. זיי ווילען ניט און גאָט וויל ניט. ס'קומט נאָר ניט ארויס. יענע געהען ארום מיט לעדיגע הענד, אהן בהמות אויפ'ן פעלד און אָהן תבואה צום דרעשען.

אָבער דאָס איז דאָך ניט דער גייסט פון מאָזעסווייל.

איז עס אפשר דער גייסט פון ארגענטינע, איז עס אפשר דער

די שלעכטע צייטען זיך ניט צולאָפען ווי ס'האָט נעטראָפען מיט אנדערע קאָלאָניעס. די קינדער זענען אוועקגענאַנגען אין דער פרעמד פארדינען און ס'פארדינסט געבראכט אין שטוב אריין. פאָר'ן פארדינסט האָט מען א קוה געקויפט. די קוה האָט מילך געגעבען, א קעלבעל געבוירען. ס'קעלבעל איז אויסגעוואקסען און אויף דעם אָבגעצוימטען פעלד איז פרייליכער געוואָרען.

ביי די ליטווישע אידען אויף די פעלדער האָבען זיך גאנצע טשערדעס בהמות בעווייזען און די שפע איז אריינגעקומען גאר פון אנ'אנדערער זייט.

מען האָט אויפגעהערט צו אקערען און זעען פאר'ן טייוועל, פאר'ן היישעריק, וואָ סקומט יאָהר יאהרליך און פערדארבט אזוי פיעל מיה און שווערע ארבייט. ווי נאָר מען האָט זיך דערוואוסט, אז ס'איז פאראן אזא זאך, וואָס קען וואקסען אויף דער ערד און דער היישעריק קען עס ניט אויפעסען איז א ישועה געקומען. וועז דער היישעריק עסט אָב די אלפאלפע, וואקסט זי אין צוויי וואָכען ווידער אָב. די וואָרצלען געהן טיף אין דער ערד. און די געגענד פון מאָזעסווייל איז דאָך אזוי מסוגל פאר די דאָזיגע פלאנצען. און דאָס איז דאָך די בעסטע פאשע פאר בהמות.

אזוי ענטויקעלט זיך דער פיהצוכט אין מאָזעסווייל אויף א הויכער מדרגה. דער אקער וואלגערט זיך אין פעלד און ראָסטעט. די באראנע ברענגט מעהר קיין נוצען ניט. אידען האָבען בהמות און די בהמות שיקט מען קיין בונעם איירעם. פון בונעם איירעם שיקט מען געלד.

עס וועלט ענג ס'אייגענע פעלד. מען דינגט צו פרעמדע פעלד אויף פאשע.

עס וועלט וועניג די אייגענע אקסען, מען קויפט פרעמדע מאָגערע און מען פאשעט זיי אוים אויף דעם אייגענעם פעלד און דערנאָך שיקט מען קיין בונעם איירעם און פון בונעם איירעם קומט אן געלד.

דאָס טוען די טאטעס.

צייט איז דא. נאנץ זעלטען, אבער דאך קענט איהר נאך א רוסיש ווארט הערען. דאס מיינט דאך, אז מיט דעם אידישען איז נאך ניט אזוי שמאל...

לעבהאבער שפיעלען דעם „יודישען פרינץ". ציוניסטען האלטען רעדעם אויף העברעאיש. אידישיסטען ענטפערען אויף אידיש. מען צוקרינט זיך — אבער צו קען דען לאנג אנהאלטען א ברוגז אין אזא ווייט לאנד ?

די מאזעסווילער יוגענד האט זיך פערגונגען אויף אזוי ווייט צו גיהן, און דאס האט עפעס צו זאגען ; ס'בעווייזט ווי שטארק זי איז :

מיין שיף האט מיר געבראכט אין בונעס־איירעס. פארשטעהט זיך, אז אין בונעס־איירעס האב איך געמוזט ארבעט. מאזעסווי לייגט אבצוהאלטען רייזע פון בונעס־איירעס מיט דער יבשה דוקא. פארשטעהט זיך, אז אין בונעס איירעס האב איך געמוזט פריהער זיין און דאך אין דער איינציגער טעגליכער אידישער צייטונג וואס געהט ארויס אין בונעס איירעס איז געווען געדרוקט א ליבליכער פראטעסט אויף מיין נאמען, אז ניט רעכט האב איך געטאן וואס כ'האב זיך אבגעשטעלט אין בונעס איירעס און דעם ערשטען וויזיט ניט געמאכט מאזעסווי.

13.

דורך פערטרוקענטע געגענדען.

עלטערע מענשען דערצעהלען, אז מיט עטליכע און צוואנציג יאהר צוריק זענען אין דעם געגענד געווען אזעלכע פארפלייצונגען ווי דעם יאהר, דאריבער האב איך מיט א כונה פארלאפען אביסעל א פריהער מיט מיין שרייבען און דערצעהלט פון דעם אלגעמיינעם גוטען מצב וואס איז אין מאזעסווי, כדי מיט מיינע

גייסט פון יק"א איהרע קאָלאָניסטען אָלס בעטלער צו בעטראכטען אוּן אָלס בעטלער זיי טאָג־טעגליך ביי זיך אין קאָנטאָר בענגע־נען — אָבער פֿאר מאָזעסווילן אין כלל איז עס קיין בעווייז ניט די לעצטע עטליכע יאָהר.

בהמות, בהמות אוּן בהמות.

פֿאר לאָנגוויילינקויט, פֿאר א ציערונג, אוּן אפשר פון גאוה ווענען לאָזט זיך איינער פון די עכט מאָזעסווילער אקערען זיין פעלד אוּן זענען ווייך. ער ווערט נאָר ניט נתפּעל, אז ער נעהמט פון פעלד נאָר ניט אראָב. טאָמער זעהט איהר א איד אקערט, נעהט איהר צו אוּן פרעגט :

— וואָס ווּעט איהר דאָ אזעלכעס זען ?

אָביסעל קאקאַרוזע ווּעל איך פערזעהען, די אָלטע מיינע זאָל האָבען וואס די היהנער צו געבען.

דאָס איז שוין א לוקסוס. א ליטווישער איד האָט די האנד פון הארצען אראָבגענומען. מאָכען א נחת־רוה דער אלטער. ער ווּעט פארזעהען אביסעל מאיס, זי זאָל האָבען די היהנער וואָס צו געבען...

נו, אוּן ווייטער? ברויט עסען צו זאט? איז עס א תכלית ! אידען בלייבען דאָך אידען. וואו ווערען עס אידען פערפאַ־לען. חלילה פארגרעבט? וואָס א מאָל איז געווען ווילט זיך נאָר ניט קלערען. איצטער איז פאר מיר גענוג וואָס איך האָבען גע־זהען אוּן ווועמען איך האָב געזהען.

אידען בלייבען דאָך אידען. אוּן ווער שמועסט, אז דאָ האנ־דעל זיך פון א קליינען ליטווישער מלוכה — איז דאָך אלץ כמקדם. מען זאָרגט אין נחת.

אוּן ווער זאָגט נאָך, אז פרישע אָנגעלאָפענע אימיגראַנטען אזוי פיעל זיינען פאראנען — איז דאָך א אידיש לעבען פאראנען.

די אלטע האָבען בתי־מדרשים אוּן שולען.

די יונגע פעראיינען מיט ביבליאטעקען ; חברות פון אלע מינים, יום טובים גוי'אישע, אידישע אלע ווערען געפייערט :

טער האבען די לייט פון יק"א נע'חלום'ט פון מאכען אידען פאר ריינע פוערים. זיי האבען ניט געקענט זעהען ווי אידען פערלאזען דעם אקער און פאשען בהמות. און ווירקליך האט אין „ענטראריאם" א פאר יאהר א בלישטש געטהאן. די רעזולטאטען פון ריינע קאלאניזאציע האבען זיך אויסגעווייזען כמעט ווי גוט פאר דעם ערשטען בליק. אבער די לעצטע יאהרען איז דארט אלץ אוועק קאפוייער.

מיט דריי יאהר צוריק ערשט, האט יק"א ווידער געקויפט ערד איו דער פראווינץ סאנטאפע און פאר צוויי יאהרען האט זי דארט אנגעהויבען צו בעזעצען קינדער פון קאלאניסטען און איבערהויפט ניט קיין גרינע אין דעם ענין פון דער ארבייט. מיר וועט נאך אויסקומען צו רעדען פון אט דער אינגסטער קאלאניע, וואס רופט זיך מאנטעפיארע אדער סערעם, וויל זי לינט ביי דער כטאנציע סערעם, אויף דער ליניע בונעם אייריעס־טוקומאן און געפינט זיך ביי פיער שעה רייזע מיט'ן באהן פון מאזעסוויל.

פון די שרעקליכע רעגענס וואס האבען אין פערלויף פון זעקס חדשים כמעט ניט אויפגעהערט צו גיסען האט צום מיינסטען די פראווינץ „סאנטאפע" געליטען. די שטרעקעם זיינען פלאכע און די וואסערען האבען קיין אבנאנג ניט. אין יענע גענענדען געפינט זיך אנ'אונבעריטענדער טייכל וואס רופט זיך „מארטשיקא", עם מיינט דער קלייגער ים, ס'דאזיגע טייכל האט זיך ווירקליך ווי א ים צוגאסען און אויף א שטרעקע פון הונדערטע קילאמעטער האט ס'וואסער אין פערלויף פון אייניגע טעג געשטראמט. דער דאזיגער שטראם האט ניט געשוינט מאזעסוויל; און די קאלאניע מאנטעפיארע, וואס כ'האב אויבען דערמאנט, איז זעקס וואכען אין וואסער געשטאנען.

אייניע פון די טרויעריגסטע בילדער האט פארגעשטעלט דער וועג קיין מאזעסוויל. די וואסערען זיינען שוין געווען אבנגעפאלען צוביסלאך אבער דאך דעכטט און לינקס, פון ביידע זייטען אייזעניבאהן ליניע איז נאך ערטערוויז געווען אויף א מעטער וואסער

וויטערדיגע שילדערונגען פון די זומפּען און בלאָטעס ניט פּאר־
וויישען ס׳ריכטיגע בילד פון דער קאָלאָניע, וואָס האָט מיט דעם
לעצטען טרויעריגען צופאל קיין שייכות ניט. בלאָטעס טריקענען
זיך אויס. שלעכטע וועגען פּארבעסערט מען. און די פּיוּס און
דרייסיג פּראָצענט פון די שטארק נעלִיטענע קאָלאָניסטען אין
מאָזעסווילִ וועלען זיך זיכער צוריק אויפקומען. איך האָב גע־
וואוסט אז דער גענעראל איז זעהר פערטרונקען דאריבער בין איך
ארויסגעפאָהרען קיין מאָזעסווילִ נאָך דעם ווי כ׳האָב פערווילִט
א פּאָר וואכען אין בונעם איירעס.

די אידישע קאָלאָניעס אין ארגענטינע זענען זעהר וויט אי־
נע פון דער אנדערער. צוואוואָרפען אין פּארשיעדענע פּראָווינ־
צען. דער רייזענדער וואָס ווילִ די קאָלאָניעס בעזוכען מוז זיך
יעדעס מאָלִ אומקעהרען קיין בונעס איירעס און פון דאָרט אן
אנדערע ריכטונג נעהמען אויף צעהן, פופצעהן שעה רייזע פון בונעס
איירעס. פּאראן זאָגאר אזעלכע קאָלאָניעס, וואָס לִיגען ביי דרייי־
סיג שעה פון דער הויפּט־שטאָדט.

די יק״א איז אין דעם גראדע ניט אין גאנצען שולדיג. ווי
עס ווייזט זיך ארויס האָט די פערוואלטונג פון יק״א די פּראָ־
וינץ סאנטאָפע וואו מאָזעסווילִ איז אין גאנצען פּארבראקירט.
מעהר ניט די ערשטע קאָלאָניסטען פון פּאָראָליער גובערניע וואָס
האָבען זיך דאָ אליין בעזעצט האָבען געצוואונגען די ערד אָב־
צוקויפען. געגען איהר ווילִען האָט די יק״א אָבגעקויפט דעם רי־
זיגען שטח ערד פון הונדערט אכצעהן טויזענד אקער לִאנד. און
ביסלִעכווייז געקאָלאָניזירט פּרישע צוגעקומענע אידען. יעמאָלט
האָט זיך די הויפּט־טהעטיגקייט פון יק״א ענטוויקעלט אין דער
פּראָווינצען ענטרע־ריאָס און בונעס איירעס, וואָס לִיגען זידליכער
פון בונעס איירעס. האָבענדיג אין זינען צו פיהרען א ריינעס
ארט קאָלאָניזאציע, האָט די פּראָווינץ סאנטאָפע, צוליעב דעם
שטענדיגען היישעריק, וואָס קומט יאָהר־יעהרליך, זיך ניט צו־
געפאסט פּאר דעם דאָזיגען אידעאָל. און נאָך א לִאנגע צייט שפּע־

מענלעך פאר אן׳ארטיגען איינוואוינער איז עס א גאנץ וואָ־כענדיג בילד. וואָרום וואו עס געהען אום בהמות אין די מילאנען מוזען דאָך טוידטע אויך זיין — אבער פאר א פרעמדען איז דאָס בילד שוידערליך. איך האָב מיר שפעטער איבערצייגט, אז אין דער פּראָווינץ סאנטאפע איז זעהר זעלטען צו טרעפען אן׳אנדער פוי־געל, אָדער הערען אמאל פויגעל געזאנג. די אלע קלענערע פויגעל ווערען אין שלעכע צייטען פון די „קאראנטשעס" אויפגעפרעסען.

ארויסגעפאָהרען בין איך פון בונעס־איירעס ארום ניין אוֹן אָבענד אוֹן ארום צוויי א זייגער אויף דעם אנדערען טאָג האָב איך בעראָרפט אָנקומען אויף דער סטאנציע פאלאסיאס. דער באהן האָט אָבער פערשפעטיגט צולייב דעם וועג, וואָס איז ערטערווייז פון די רעגענס צושוועמט. שוין ניט ווייט פון מאזעסווייל האָב איך בענגענט דעם היישעריק וואָס האָט געצויגען ווי א כמארע פון צפון זייט. איינציג היישעריקען, אבגעטיילטע פון דער גאנצער מחנה, האָבען זיך פארביגעטראָגען נעגען די פענסטער פון וואגאָן אוֹן געבלאנקט מיט זיערע פלינלאך. ווי כ׳האָב מיך שפעטער דער־וואוסט האָט ער מיט א נאכט פריהער געהוהט אויף מאזעסווייל־ער פעלדער אוֹן ביי וועמען דער שטראָם האָט ס׳פעלד אויסגעמיטען, האָט דער היישעריק אבגענעסען די אלפע ביז צום גרונט.

דער באָהן איז אָנגעקומען אויף דער סטאנציע פאלאסיאס וואו מען בעראָרף אויסשטייגען פאָהרענדיג קיין מאזעסווייל, ערשט ארום זעקס פארנאכט. אויף דער גאס איז שוין נעווען טונקעלאך. זיי־ענדיג א ביסעל שווער געשטימט פון די טרויעריגע בילדער וואָס כ׳האָב דורך די פענסטער אין פערלויף פון טאָג געזעהען אויף די פעלדער רעכטס אוֹן לינקס — איז מיר גאָר פון זינען ארויס, אז איך פאָהר קיין מאזעסווייל אלס אידישער שרייבער אוֹן גלאט א גאסט פון רוסלאנד אוֹן אז מען וועט מיך בענגענען.

פון וואנען אזוי פיעל אידען האָבען זיך אויף דער סטאנציע ענעומען, ווייס איך ניט. אוֹן אידען פון אזא געשטאלט וואָס כ׳האָב שוין לאנג ניט געזעהען. אידען אין שטיוועל אוֹן מיט בערד. אי־

און אזוי ביז צום האַריזאנט האָט ס׳וואָסער געבלאנקט. אויף די פלאכע פערטרוקענטע שטרעקעם זעהען זיך וואו ניט וואו לייטע־נע הייזלעך פערלאָזענע און פון די פענסטער קוקט שרעק ארויס. די גרויסע מחנות בהמות, וואס געהן דאָ אום אין דער געגענד מא־כען דעם שווערסטען איינדרוק. דאָ ווייסט מען ניט פון בויען שטאָלען פאר בהמות. פריי געהן זיי אום אויף די פעלדער ארומ־געצוימט מיט דראָטענע צוימען און עסען ס׳גראָז, וואָס וואקסט פון דער ערד ארויס זומער און ווינטער ; אונטער דעם פרייען הי־מל געפינען זיי זיך. און טאָמער פאלט א בהמה — וועניג ווערט וועגען דעם געזאָרגט אין די גוטע צייטען. איצטער אָבער וועז די רעגענס האָבען ניט אויפגעהערט צו גיסען און גאנצע געגענדען שטעהען אין וואסער, זעהט מען ווי קיה און פערד אויסגעדאר־טע, איינגעצוינגען בראָדזשען אום ביז׳ן בויך אין וואסער און זו־כען ערגעץ גראָז צו דערנעהרען זיך. אויף אזא וועג לאָזען זיך נאָר די מעהר געזונטערע בהמות, אָדער אזעלכע וואָס קענען זיך שוין פון דאָרט ניט ארויסקלייבען צו א טריקענערען אָרט. ס׳איז דאָך ווינטער און די לופט איז קאלט. ביינאכט צייטענווייז א פרעסטל און ס׳וואסער איז קאלט. מעהר בהמות פאלען שוין אין דעם פערגאָסענעם אָרט און קענען זיך צו קיין טריקענעניש ניט דערקלייבען.

די געגענד פערמאָגט א געוויסען סאָרט רויב־פויגעל פון דער אדלער־פאמיליע, וואָס רופט זיך אויף שפאניש „קאראנטשא". זיי האָט די רעגיערונג פון ערגעץ אימפאָרטירט קיין ארגענטינע ספעציעל, זיי זאלען אויפעסען ס׳פלייש פון די געפאלענע בהמות. איצטער איז זייער טאָג. זיי קענען מיט דער ארבייט ניט פארטיג ווע־רען. פאָהרענדיג מיט׳ן באהן זעהט איהר רעכטס און לינקס טוידטע בהמות ליגענדיג, וועלכע אין וואסער און וועלכע ס׳האָט זיך דער־שלעפט צו א טריקענערען אָרט און דאָרט די פיס אויסגעצויגען. מחנות־ווייז פליהען אום די רויב־פויגעל פון איין קרבן צום צווייטען און פון יעדען איינציגען פערזוכען זיי.

קיינער קיין טריט ניט געשטעלט. קיין אידישע פוס האָט דאָ געווויס ניט געטראָטן.

איהר האָט געדארפט קומען צו אונז מיט אַ יאָהר צוריק, איידער ס׳אומגליק איז געשען. עד, וואָס פאר א וועגן מאָנען־ווי האָט געהאט ! ביסלעכווייז האָבען זיך די אידישע הערצער צואווארימט און דער שמועס איז אלץ לעבעדיגער געוואָרען און כ׳האָב דערשפירט, אז מיט מיר אין דער פינסטערער קארעטע זי־צען מיינע נאָהנטע, גאָר נאָהנטע : כ׳האָב געהערט די שטימע פון מיינע קלוגע דאָרפישע פעטערס, וואָס כ׳האָב אין דער יוגענד אזוי ליעב געהאט וועו זיי זענען צו אונז אמאל אין געסט געקומען און וועו צוויישען זיי מיט מיין טאטען פלעגט זיך פארבינדען דער רוהיגער, זיכערער שמועס פון די דאָרפס־מענשען.

די פערד האָבען מיך בשלום געבראכט אהין, וואו מען האָט בעדארפט. נאָך פון ווייטען האָט זיך בעוויזען דער „צענטער", אָדער די שטאָדט, בעלויכטען מיט שורות עלעקטרישע לאמפען. אועלכעם האָט מאָנסוויל זייט דעם לעצטען יאָהר. און ניט צו קיין האָטעל האָט מען מיך פארפיהרט, אויך ניט צו קיין היימישער שטוב האָט מען מיך געבראכט. אונזער קארעטע האָט זיך אב־געשטעלט נעבען העל בעלויכטענעם זאל פון דער ביבליאָטעק „קדימה", וואו כ׳האָב ביי דעם עלעקטרישען ליכט נאָך אמאל בע־טראכט אונזערע יונגע און אלטע ; אלטע און יונגע, וואָס האָבען דאָ אין דער וויסטע א ניי לעבען אריינגעבראכט. אלץ האָט מיר אזוי ריהרענד היימיש אויסגעזעהען, פונקט ווי היימיש האָבען פון די פאָליצעם ארויסגעקוקט די אויפשריפטען אויף די אידישע ספרים.

און וועו דער פארשטעהער פון דער קאָאָניע האָט גערעדט, האָט ער זיך ניט בעקלאָגט אויף דער שלעכטער צייט ; ניט דער־צעהלט פון דעם שווערען וועג וואָס זיי האָבען געהאט דורכצומאכען

דען וואָס דער צייכען פון שווערע פּראָצע לויגט אויף זייער גאנצען וועזען : אידען דאָרפישע, פּראָסטע פּנים׳ער אוו גרויסע שווייגערס, וואָס זיינען גרייט מיט׳ן שווייגען אלץ דיר אוועקגעבען אוו שווייגענדיג אָהן וועדטער בלויז מיט א בליק א קאָלטען צו בעשטראָפען דיר פאר א געווייסע עולה. אידען גרייז גרויע און ביי דער זייט געזונדע בחורים מיט פעסטע בליקען אוו שעהנעם, בע׳חן׳טען שמייכעל. אידען מיט געבויגענע פּלייצעס אוו בלאָנדע בערד אוו אידען מיט גרויע בערד נאָר מיט א פעסטער גלייכער האלטונג. אלע האָבען מיך נאר אונערוואַרטעט ארומגערינגעלט. איך האָב מיר פערלאָרען אוו האָב קיין וועדטער ניט געהאט אין דעם לעצטען מאָמענט. ס׳אייגענע איז געווען פון זייער זייט; אפשר ניט געוואוסט ווי צו רעדען מיט א ווייטען גאסט אוו אפשר איז דער גאָסט געווען אזוי פרעמד פאר זיי מיט זיין אויסזעהן, אז זיי האָבען ניט געפונען די נויטיגע וועדטער. די שטילקייט איז געווען פאר מיר שווער, גאָר שווער.

כמעט שווייגענדיג בין איך אריין אין דער שווערער, פערמאכטער קאָרטע, אוו נעבען מיר אלטע קאָלאָניסטען. זעקס פערד האָבען מיך אָנגעהויבען צו פיהרען פון סטאַנציע אין דער פינסטערער נאכט אריין איבער וועגען פול מיט גריבער, בלאָטעם ביז די האקסען. ביים זייט האָבען די עלטסטע פון די קאָלאָניסטען געזעסען אוו אין דער פינסטערער פערמאכטער קאָרטע האָב איך בלויז איין זאך געפיהלט :

—פאר וואָס בין איך איצטער נישט גרוי, אָט ווי די וואָס זיצען דאָ נעבען מיר אין דער פינסטער אוו שווייגען. אוו ווער וויסט וואָס זיי פיהלען אוו טראכטען.

די שטילקייט האָט זיך איבערגעריסען מיט א שמועס איבער דעם שלעכטען וועג אוו איבער די שטארקע פערד, וואָס וועלען אונז בישלום ברענגען אוו אזוי מיט דעם שמועס זיך דערקליבען עט וויט בין מיט פינף אוו צוואנציג יאָהר צוריק וועו אויף דעם אָרט וואו עם ציהט זיך איצטער אונזער בלאָטיגער וועג האָט נאָך אפשר

וואָס פאר א געדולד, און כ׳וואָלט זאָגען — מיט לייבע, זיי טראָגען אויף זיך דעם יונגען עולם ארום.

די קינדער פאָהרען אין שוהלע אריין רייטענדיג און עס טרעפט, אז פינף קינדערלאך זיצען אויף איין פערדל. פון קאָפּ ביז צום עק נעהמט דאָס פערדל קינדערלאך אָן אויף זיך. מיט א דראָבנעם גאלאפּע טאנצט זיך ס׳פערדל אונטער און אזוי האָצקען זיך די פינף קינדערלאך, אינגאלאך און מיידעלאך אָנ־האלטענדיג זיך אייגער אונטער דעם אנדערענם ארעמס, און ביז צום שוהלע קומט דאָס פערדל אן לאָזט פון זיך די פיצעלאך אראָפּ.

מען בעדארף צוגעבען, אז ביז אידען זיינען אָנגעקומען אין יענעם געגענד, האָט ס׳פערדל געווילדעוועט. אקערען די ערד האָט מען מיט די אומעטיגע אָקסען וואָס האָבען הערנער לאנגע, אויף הפקר צואווארפען אויף רעכטס און אויף לינקס. לאנגווייליג שלעפט זיך דער אקער־אייזען נאָך דעם אקסען־טריט. דער אונ־געדולדיגער אידישער כאראקטער האָט עס ניט געקענט איבער־טראָגען און האָט זיך אן אויסוועג געזוכט. איצטער ציהען דעם אקער־אייזען זעקס פערד מיט היים בלוט און אויפ׳ן זאָטעל פון פלוג זיצט א אידישער יונג מיט נאָך פיעל הייסערע בלוט און קנאקט מיט דער בייטש אין דער לופט. וועז איך בין דארט געווען האָט מאָזעסווייל די ערד געאקערט. דאָס איז געווען נאָך א גרויסער הפסקה פון יאָהרען. לאנג, לאנג איז די אלפאלפע געוואקסען אָהן איבעריגע זארג, יאָהר איין יאָהר אוים, און דער פלוג האָט געראָס־טעט. די לעצטע פערדלייצונג האָט די אלפאלפא אויסגעווייקט און מען האָט אויף איבער אנייעם בעדארפט אקער׳ן און זעען. הונ־דערט פופציג, צוויי הונדערט אקער לאנד אויפצוריסען איז ניט קיין צוקערלאך אויפצועסען. איך בין איבער די פעלדער געפאָהרען און געזעהען דעם טעמפּארעמענט פון דעם יונגען דור און ווי רייך עם לענט זיך די גליבעם בלוי־שוואַרצע ערד הינטער דעם רייטער

אין א לאנגער שורה פון יאָהרען — איהם האָט בלויז געפּרעהט וואָס א אידען פון א ווייטען, ווייטען לאנד קענען זיי איצטער ביי זיך אויפּנעהמען.

14.

די יוגענד.

מעגליך. אז אנדערע אויף מיין פּלאץ וואָלטען אָנגעהויבען צו שרייבען פון די שוהלעם, וואָס געפינען זיך אין ברייטען פעלד, אויף די וועגען וואָס פיהרען פון איין גרופּע קאָלאָניסטען צו דער אנדערער. מיר האָט זיך אָבער געוואָרפען אין די אויגען די יוגענד וואָס רייט אזוי גלענצענד און מען קען מיינען, אז דאָס אידישע פאָלק איז דערצויגען געוואָרען אויפ'ן פערד רייטענדיג.

איך האָב די ערשטע נאכט פערבראכט אין צעלטער, ביי אייגעם פון די אנגעזעהענע קאָלאָניסטען וואו איך האָב די גאנצע צייט מיין דירה געהאט. אויף מאָרגען אָבער איז מיר שוואר געוואָרען אויסצוזיצען אין שטאָדט. אין דער בעגליטונג פון א יונגען קאָלאָניסט שוין פון נייעם דור, בין איך אַרויסגעפאָהרען אין פעלד. ערטערוויז איז דער וועג שוין אויסגעטריקענט — אָבער דאָרט וואו ס'וואסער האָט זיך לענגער פערהאלטען האָבען די שטאָרקע פערד, געהאָט וואָס צו שלעפּען. און ס'האָט אויסגעזעהען א ביסל ניט האַרמאָניש צו זיצען אין א וואָגען און שפּירען ווי די רעדער שניידען די פעטע בלאָטע, אין דער צייט ווי עס טראָגען זיך פארבּיי מיט א שמייכעל שעהנע יונגען מיט ברוינע פּנים'ער, אויף זייערע דראבנע אָבער שטאָרקע ארגענטינער פערד. נאָר א נייער שניט מענש. נאָר אן איינענארטיגער בליק און קעהר. לויטווישע קינדער און אזוי גלייך און פעסט געוואקסען! אזעלכע דרייסטע בעוועגונגען און גראציעזע רירעוודיגקייט. און די ארגענטינער וויבער, ווי שנעל זיי ווערען פארענדערט, און מיט

דער פּאַטער, ווען דער שווארץ חנ'עוודיגער זוהן געהט אויף א ווייטע ארוים פון שטוב.

— גאָט צו דאנקען, גאָט צו דאנקען, קינדער האָבען מיר דאָ גילדערנע — א סך פּראצע האָט מען געדארפט אריינלענען אין דער ערד אריין און ס'איז גאָר נישט ארויסגעקומען, מיט פרעמדע הענט וואָלט מען עס ניט געקענט דערווייזען.

— דו בעריכמסט זיך אווי מיט דיינע קינדער, רויטעלט זיך די שעהנע טאכטער, מען טאקע מיינען, אז דיינע קינדער זענען די גערָאטענסטע.

— וואָס אן אכת איז אן אמת, ארגענטינער קינדער זענען סמירנע — איז מסכים דער פּאַטער. פּוילען זיך נישט. געהן אין שוהלע מיט חשק, און אז מען בעדארף צוהעלפען טאַטע־מאמע — פּוילט מען זיך נישט...

און וואָס וואָלטען טאקע די קאָלאָניסטען געטאָן, וועז ניט זייערע קינדער? מיט פרעמדע הענט, אז מען זעט שפּראָצט דער דלות פון דער ערד ארוים. ניט אומזיסט געהן ארום צווישען די קאָלאָניסטען אזעלכע כארָאקטעריסטישע שפּריכווערטער, שוין דאָרט, אויף יענעם באָדען אויסגעוואקסענע :

— מען בעדארף האָבען צוהן קינדער און זיי זָאלען קיין מאָל ניט ווערען עלטער פון פופצעהן יאָהר.

אויף א קאָלאָניסט וואָס האָט ניט קיין אייגענע קינדער זָאגט מען ער איז א „גאָלענישט".

וואָרום איז ערגעץ זעהט א מענש ניט אוים אזוי עלענד ווי אין בריטען, בריטען פעלד וועז ער איז אייגער אליין. ווייט, זעהר ווייט ציהען זיך די פעלדער אין ארגענטינע. פלאכע, פלאכע און גאָר ווייט פערלויפען זיי ביז צום זוים פון די הימלען. און וואָס פאר פּנים האָט עס אויף אזא פרייער וועלט און בריט־בריטער געענד, וועז סע געהט אום א מענש נאָך דעם פלוג אייגער אליין? אט דאָס קליינע שטיפערל וואָס בעט זיך איין בים טאַטען ער זָאל זיך איהם לָאזען זעצען אויף דעם אקער זָאטעל נעפּינט אפילו ביי

וואָס זיצט ווי אַ צוגעשמידטער צום אייזערנעם זאַטעל פון אקער־אייזען.

צוערשט האָב איך בעזובט די אלטע קאַלאָניסטען. די היי־זער געמויערט פון היימישען ציגעל, ס׳הייסט געקנעטען פון דעם אייגענעם פעטען באָדען פון וואנען עס וואקסט די שפּע, און דא־דיבער זעהן די הייזער אויסערליך אוים שווארצליך. דאָס זענען שוין גאנץ נייע הייזער, גראמערע. די וואָס זיינען געבויט ג־וואַרען פון יק״א זיינען צו ענג געוואַרען מיט דער צייט. האָט מען פון היימישע בלאָטע געקנאָטען ציגעל, אויסגעברענט און פערגרעסערט דעם פאלאץ. און כאָטש גרוי זעהט ער פון אוי־סענוועניג אוים דער בנין, אָבער די ווייסע פאַרהאנגלאך אויף די פענסטער פון אינוועניג ווינקען אוּן שמייכלען מיט ליעבליכקייט, מיט ליבטיגקייט.

— א גאסט, א גאסט! פון אזוי ווייט געקומען צו אונז געוואַהר ווערען — שמייכלט מיט מוטערליכער גוטסקייט די מוטער פון שטוב. און לויפט צום קוימען א פייער אנלעגען . . .

— אין אַ שלעכטער צייט צו אונז פערבלאָנדשעט, אָבער גאָט פערלאָזט נישט — רעדט מיט א טיפען ערנסט דער בעל־הבית.

— ס׳איז נאָך צו אונז א גרויסער וואסער — לאכט צופריעדען די שהנע טאָכטער.

— רייטענדיג איז זיך גרינגער פון די בלאָטעם ארויסצוקלייבען — בעמערקט ווי פאר זיך דער שווארץ־חנ׳עוודיגער זוהז.

— נו, ווי לעבט זיך אייך דאָ אין דעם וויטען, פרעמדען לאנד?

— צו זיין ליעבען נאָמען, לעגט מען חלילה גאָר ניט צו. ער פערלאָזט ניט — די מוטער ברעכט טרוקענע צווייגלאך אוּן לעגט צום פייער ס׳זאָל גיכער ס׳וואסער אויפוזידען.

— די קינדער אונטערגעוואקסען, גרינגער געוואַרען צום לע־בען, נישטאָ זיך דאָ וואָס צו קלאגען אויף קינדער — בעמערקט

בויגיג ? אין יענע געגענדען וואקסען קיין בוימער ניט. פון דער פרעמד האָבען מענשען בוימער געבראכט און דאָרט פאר־פלאנצט. אידען האָבען אויך בוימער געפלאנצט ביי די זייטען פון וועג און הינטער די הייזער. די בוימער טראָגען ניט קיין פרוכטען. פרוכט בוימער ווערען פון היישריק אומגעבראכט. איז דאריבער אָרים די געגענד אָהן פלאנצונגען. —

איז אָבער די יוגענד ווי די שעהנע בוימער אויסגעוואקסען פון דער אידשער שטוב אין פעלד. און איך, וואָס כ׳בין אויך דעם גרענעץ פון דער ליטא צווישען ווערבעם ארויסגעוואקסען, האָב איך מיר געשפירט אין די מאָזעסווי־ער פעלדער, צווישען דער יוגענדליכער יוגענד, ווי פון יונגע דעמבעס ארומגערינגעלט.

— וויפיעל אידען איז דאָ אויף דער וועלט ? — פרעגט מיך איינער.

— מען זאגט ביי א פיערצעהן מיליאָן.

— א ווא ! אזוי פיעל אידען ! שרייט ער פערוואונדערט אויס.

און זי הט איהר, אימיצער האָט איין זאך פארגעסען צו דער־צעהלען יעדער יוגענד וואָס איז אין פעלד ארויסגעוואקסען, — אז אידען זיינען א גרויס פאָלק.

15.

„ווילדע אידען."

אזעלכע האָב איך פיעל מאָל געהאט די געלעגענהייט צו הער־רען קומענדיג אין בעריהרונג מיט די אָפיציעלע מענשען פון דער אדמיניסטראציע. נאָך מעהר האָב איך עס געפיהלט בעזוכענדיג די שוהלעס פון יק׳א און בעקענענדיג זיך מיט דער פראָגראם, וואָס ווערט אין שוהלע אויסגעפיהרט. איך האָב דערמאָנט, אז אימי־

די פערד פיעל חן און שנעלער און מיט מעהר פייער שלעפען זיי דעם אקער.

פון די קליינע בעבעלאך וואָס קלעפען זיך ארום דער מאמען אין שטוב ביז צום עלטסטען זוהן, וואָס געהט אום ארום זיין פעלד ביי די דראטענע צוימען און טראכט זיינע יונגע געדאנקען, פון דעם פעטערס טאכטער וואָס האָט היינט צו איהם לימטיגערע אויגעלאך געמאכט; פון ס׳קליינע טעכטערל וואָס באקט אין שערבעלאך חלה׳לאך פון שווארצע ערד ביז דער זיבצען־יאהריגער טאכטער וואָס שטעהט א פערקאלכטע און וויסט די שטוב לכבוד דער שוועסטערס תנאים — אלע אין איינעם פון גרוים ביז קליין זיינען מלא חן. קינדער געבוירענע דאָרט אין פרייען פעלד און דערצוינענע וויט פון דעם שטאָטישען געטומעל האָבען גאָר אנדערע בעוועגונגען. האָבען גאָר פעסטערע טריט. האָבען גאָר בריטערע אויגען, און בריטער קוקט פון זיי דאָס אידישע ארויס.

אזוי אלט און אזוי גרוי איז דאָך שוין דאָס אידישע פאלק געווען יעמאלט וועו מען האָט עס פון שפאניען געטריבען; יעמאלט מיט הונדערטער יאָהרען צוריק. איצטער אונטער איין היכעל זעהט מען אומגעהן קינדער פון די אלטע פארפאלגער און קינדער פון די אלטע פערפאלגטע. קינדער פון דעם אידישען פאלק און קינדער פון דעם שפאנישען פאלק. און דו פרעגסט ביי זיך אליין: פון וואנען האָבען זיך נאָך אזעלכע זאפטען אין דעם אידישען קערפער גענומען אזעלכע יונגע שלאנקע דעמבעם אויף נאָטם וועלט ארויסצוברענגען? און אין דער רגע פון קליינמוטיגקייט האָט זיך מיר דאָרט געוואָלט פערגלייכען די אידישע יוגענד אין פעלד — צום ליכט אין פריהמאָרגען אויידער די זון גענהט אויף; און די יוגענד פון די שפאניער — צו דער ליכטיגקייט פון דעם פארנאכט אויידער די זון פערגעהט.

יונגע קינדער פון אן אלט פאלק!

האָבען דען די שטורם ווינטען וואָס טראָגען זיך פון עק וועלט, פון דרום זייט, אויך געמאכט וואקסען אזוי שעהן און אזוי

מסכים, אז אלץ וואס דער לעהרער דערצעהלט איז אמת, איז שעהן און ליעב און צוזאמען מיט די לעבעדיגע ערצעהלונגען גיסט זיך אין זיי אריין די שפאנישע שפראך און די ליעבע צו סאן־מארטין, וואס האט ארגענטינע אויפגעבויט.

— קינדערלעך, קינדעלעך אידישע, ווער איז דער נרעסטער מענש אויף דער וועלט געווען ?

— סאן־מארטין !

געהט איהר דערנאך אריין אין דער צווייטער העלפט שטוב, ס'מיינט אין דעם אידישען קלאס. די אייגענע קינדער ; אמאל טרעפט זאגאר דער אייגענער לעהרער. אבער ביידע איז ניט צו דערקענען. דער לעהרער כמורנע, די קינדער אומעטיג און קוקען אויף דער גאס ארויס. דאס לערנען שלעפט זיך קאלט און לאנגווייליג. א טרוקען ביכעל מיט טרוקענע טאוועלעך צוזאמענגעשטעלט געווארען פון א יק"א דירעקטאר, דאכט מיר קאזעם האט ער געהייסען. און מאנאטאן, קאלט און מיט א לאנגווייליגער שטימע שלעפט דער לעהרער די פסוקים :

„במשפט ישפוט גוים — מיט הוסטיצע וועט ער משפט'ן די היידען".

און די קינדער זאגען נאך :

„מיט הוסטיצע וועט ער משפט'ן די היידען".

— פאר וואס פערטייטשט איהר ניט אויף שפאניש, אויף ריין שפאניש די קאפיטלאך פון די נביאים ?

— זיי זענען נאך יונג די קינדער, ניט לאנג געקומען פון רוסלאנד, נאך גאר ווילד, — גיט ער צו מיט ליעבע, — און מען מוז נאך זשארגאן אויף נוצען.

אזוי, פערשטעהט זיך, ענטפערט א נארישער לעהרער, וואס פערשטעהט אפילו ניט דעם שפאס פון דער פראגע. דער קלוגערער לעהרער ענטפערט אין דער שטיל :

— נישט צו מאכען. אזא פראגראם האט מען אונז ארויסגעגעבען. ניט קיין אידיש און ניט קיין העברעאיש איז עס. זייַ־

צער האָט פערגעסען צו דערצעהלען אונזער שעהנער יונגענד, אז אידען זענען א גרויס פּאָלק. קומט מען אריין אין די איינזאמע שוהלעם וואָס שטעהען ביים זייט וועג און וואוהין עם ציהען זיך רייטענדיג אויף פערדעלעך אינגעלאָך און מיידעלעך — דאָרט אינווייניג זעהט מען וויער ס'איז אין דעם שולדיג.

די שוהלע בעשטעהט פון א שטוב, וואָס איז אין דער העלפט איינגעטיילט אין איין האלבער שטוב זיצען קינדערלאך און לערנען שפּאניש, די לאנד־שפּראך, און אין דער אנדערער העלפט לערנט א לעהרער מיט די קינדער ה ע ב ר ע א י ש ־ א י ד י ש. ס'הייסט, ער לערענט העברעאיש, פערטייטשענדיג אויף אידיש. די קינדער בייטען זיך: אז זיי האָבען אָבגעלערנט א שעה שפּאניש, געהן זיי איבער אין דעם אידישען קלאס. צווויי לעהרער, פערשטעהט זיך, זענען פאַראן. און געהסטו אריין אין דעם שפּאנישען קלאס, זיצען די קינדערלאך מונטערע, לעבעדיגע; די אויגעלעך, פינקעלדיג, קוקען זיי צום לעהרער און שלינגען יעדען וואָרט. ער דערצעהלט בעגייסטערט, פון די העלדישקייט פון סאן מארטין, וואָס האָט ביטערע מלחמות געפיהרט צו בעפרייען דאָס לאנד, וואָס הייסט ארגענטינע און וואו פרייהייט ווערט איצטער געשעפּט מיט א גרויסער מאָס. און וואו זייערע טאטעס, אָרימע אידען, געניסען איצטער פון דעו פרייהייט.

— ליעבען זאָלט איהר דאָס לאנד, וואָס טוט מי ז אייך און אייערע טאטעס חסד. ליעבען זאָלט איהר דאָס לאנד. וואָס האָט אזעלכע גרויסע מענשען ווי סאן מארטין.

געענדיגט מיט די גרויסע נאציאנאלע העלדען. געהט דער לעהרער איבער צו היימישע זאכען. און ווי אָויס ז' נאטור אין ארגענטינא זאָל ניט זיין, דאָך איז עס גאָט'ס גרויסע וועלט. געהט דאָך דאָרט אויף די זון אויף און פערגעהט יערען טאָג בליהען דאָך די פעלדער, פרוכפערען זיך דאָך אויף זיי שאָף או' רינדער, פערד און מויל־עזלען. און דער לעהרער דערצעהלט אין שפּאניש ווי שעהן ס'איז דער פריהלינג, און ווי ס'גרעזעלע שפּראָצט פון דער ערד ארויס. און די קינדעלעך, וואָס וואקסען אין פעלד, זענען

פרעמד זיי זענען צו אונז. מיט וואָס פאר א שטאָלץ, פון אויבען אראָפּ קוקען זיי אויף אונזערע מענשען !

„די קינדער זינד נאָך גאנץ ווילד, זינד ערשט פון רוסלאנד געקאָממען" . . .

אין דער צייט וואָס איך האָב בעזוכט די אידישע קאָלאָניעס אין ארגענטינע איז עס שוין געווען אין דעם דריטען צעהנדליג יאָהר, צייט די ערציהונג פון די קינדער אונזערע איז איבערגענאנגען אין פרעמדע הענט, און דאָך איז דאָס לעבען פיעל שטארקער. איך האָב נעטראָפען יונגע טאָטעס, וואָס זענען שוין אין ארגענטינע געבוירען געוואָרען און דאָ אויף דער נייער ערד קינדער געבוירען, און די יונגע טאָטעס געהן אום מיט איין אומצופריעדענקייט אין הארצען : זיי קענען זייערע קינדער קיין רעכטע אידישע erziehung נית געבען.

איך האָב געטראָפען קאָלאָניסטען, וואָס האָבען אליין לעהרער אויסגעשריעבען, און די לעהרער זענען געזעסען ביי א קאָלאָניסט אין הויז, וואו נאָך קינדערלעך האָבען זיך פערזאמלט און דער לעהרער האָט לעבען אריינגעבלאָזען אין דעם טויטען אידישען לימוד וואָס די קינדער האָבען נאָר וואָס געאָסען אין דער שוהלע.

און אין מאָזעסווילע, אינ'ם צענטער, וואו אזא שעהנע אידישע ביבליאָטעק איז פאראנען, און וואו אידיש-אידישע פערזאמלונגען ווערען זעהר אפט געפיהרט — דאָרט אין מאָזיסווילע, זענען די מעהרערע מיטגליעדער פון „קרימה" די ווייטע קאָלאָניסטען, וואָס זענען ווייט פון צענטער, שטענדיג אין פעלד פערוואָרפען ; קינדער וואָס האָבען זיך אזוי פיעל אנגעהערט איבער די גבורות פון סאן מארטין און געוואוסט בלויז, אז אידען האָבען אמאל ציגעל געקנעטען אין מצרים.

דער אידישער גייסט האָט אין פעלד אויפגעוואכט און ציהט זיך צום צענטער וואו כחות פון ווייטען געקומענע האָבען זיך קאָנצענטרירט. און געגען דעם ווילען פון די אליאנס-לעהרער.

ערע ביכלעך, זייער סיסטעם; אבטרעטען אין א זייט קען מען ניט.

—פּאר וואָס דערצעהלט איהר ניט די קינדער, אז אידען זענען, ניט נאָר אין מצרים בלויז געווען א פּאָלק, נאָר, אז איצטער איז נאָך פּאראן אידען אזוי פיעל אוךְ דער וועלט כמעט נאָך אמאָל אזוי פיעל ווי ארגענטינא פערמאָגט מענשען אין גאנצען ? מיינט איהר, אז דער כבוד פון סאן מארטין וועט חלילה געמינערט ווערען, ווען איהר וועט די קינדער דערצעהלען וועך זיי זענען ?

— מען קען ניט. די רעגיערונג קוקט אזוי אויך קרום אויך די שוהלעם פון יק"א דערפאר וואָס קינדער קומען ארוים ניט געזונג פּאטריאָטיש פּאר ארגענטינע.

און א דירעקטאָר פון א שוהלע, וואָס קומט ארוים פון מאָדאָקא און געזאָגט האָט ער זיין בילדונג אין די גייסטיגע אנשטאלטען פון אליאנץ, ער שפּריכט דייטש און זאָגט אזוי :

— יא, די אידען פּאָן רוסלאנד זינד דאָך ווילד און אונווי־סענד. די פּאָטערס זענען שוין פערפאלענע, מוז מען דאָך די קינ־דער ראטעווען. די קינדער דארפען וויסען, אז פון אברהם אבינו שטאמען זיי, אז דערנאָך זענען זייערע פּאָטערס געווען קנעכט אין מצרים, אָבער איצטער „מוסטען זי לייכט נענישען".

איך האָב געהאט די מענליכקייט פיעל מאָל זיך צו טרעפען מיט די לעהרער פון דער אליאנץ, מאראָקאנישע אידען, און יע־דעם מאָל האָט מיר איינער און דער זעלבער נעדאנק נעבויערט דעם מוח : אזוי פיעל מאָל האָט זיך ס'אידישע הארץ אין רוסלאנד נעפּלאָגט פּאר אונזערע ברידער אין מאראָקא, וואָס וועלען דאָרט אָהן רחמנות פערפאָלגט. און כאָטש מיר איז אין רוסלאנד האָבען אייגענע צרות מיט אזא פולער מאָס, דאָך הערענדיג, אז דאָרט, אין מאָראָקא, טרייבט מען אידען, איז אונזער הארץ און נשמה שטענ־דיג דאָרט מיט זיי נעווען. און קומסטו אין בעירונג מיט א מאָראקאנער אידישען אינטעליגענט, אָדער זאָגאר מיט איינעם פון פּאָלק, וועלסטו איבעראשט ווי וויט זיי שטעהען פון אונז. ווי

שארף האבען זיך פאר מיר אבגעשפיעלט אט די דאזיגע דאגות פערבריינגענדיג א נאכט מיט די קאלאניסטען וועז כ׳בין פארבלי־בען נעבטיגען, ווייט פון דעם צענטער.

ארומיגע שכנים אפנים, זעהט אויס, האבען געוואוסט אז איך נעבטיג ניט ווייט פון זיי. און זייענדיג זשעדנע א פרעמדען מענשען ערגעץ פון א ווייטען לאנד צו זעהן, האבען זיך ביי א פאר מנינים פערזאמעלט אין דער שטוב וואו איך האב זיך גע־קליבען נעבטיגען. כמעט אלע ליטווישע אידען וואס האבען א טבע פריהער דיך ארומצוקוקען שווייגענדיג, בעטראכטען דיך, א קאלטען שלום־עליכם גבעבען און שפעטער א זיפץ טאן. און דו ווייסט ניט, צו דאס איז א קרעטץ פאר צופריעדענקייט; ער ווייזט עם דיר אויף אזא אופן זיין שמחה ארויס, אהער אפשר איז עס א מינע פון ביטול. גיכער פון אלץ אבער, קרעטץ דער איד אויף מיר קוקענדיג, ווייל ער האט זיך אן זיין אלטער היים דערמאנט מיך דערזעהענדיג. איך פיהל עם. און מערקווירדיג, נאר טאטעם האבען זיך צונויפגענקליבען. האבען ווייזט אויס אין מיר דערקענט א שטיק פון זייער היים און האבען זיך צו ערשט געוואלט אנקוקען גענוג . . .

דער שמועס האט זיך אנגעהויבען איבער דעם שהנעם וועי־טער און פון דער קיהלער נאכט. פון דעם, אז אויב עס זאל נאך א בלאז טאן א דרום־ווינט, וועט עס אין א פאר טעג אינ־גאנצען די בלאטעם אויסטריקענען, און אז די פערדלאך זענען נאר שוואך און עס איז שווער מיט זיי א סך אויפצוטאן. אייגער האט מיר מיט אמאל א פרעג געטאן:

— זאגט מיר, איך בעט אייך, איהר פאהרט דאך עפעם ארום אויף דער וועלט, טאקע אומעטום לעבען שכנים צוויישען זיך ניט אין שלום?

דער עולם האט זיך צולאכט, און ער ווייזט אויס, איז דער־פון געטראפען געווארען:

— איך האב אבגעלעבט א לעבען אין הער היים, און קיין מאל

די ווילדע רוסען צו מאכען פאר „מענשען", וועבט זיך דאָרט ס'אידישע וואָרט. בעווען זיך דאָרט אידיש דאָס אידישע הארץ...

16.

וואוהין זאָלען געהען די קינדער?

קינדערלאָך, קיין עין הרע, גערָאטען ביי אונזערע קאָלאָניס־טען; און וועו זיי זענען קליין איז מיט זיי קיין דאגה ניט. ביי העם דאַרפס־מאָן איז א קינד ניט איבריג. וואָרום נאָר אייגענע הענט קענען פון דער ערד ברויט אַרויסבערענגען. מיט פרעמדע הענט איז אין ארגענטינע ניט היימלאָך. דאָריבער, וועו די קינ־דער זענען קליין געווען און געהאָלפען די עלטערען אין פעלד איז גאָר קיין רייד ניט געווען פון צופיעל קינדער. פאר אלעמען איז א געלעגער געווען, פאָר אלעמען איז אין טעפיל געגוג געווען. פאר די צוואנציג — פינף און צוואנציג יאָהר זענען די פּיצלאָך גרויס געווארען, קליינע קינדער האָבען זיך פון דער ערד אויפגעהויבען און זעהר אָפט טרעפט מען ביי א קאָלאָניסט אין שטוב איינעם אָדער צוויי אויסגעגעבענע זיהן און ביים זייט א יונגע שנור וואָס קוקט אַרויס דורכ'ן פענסטער מיט בענקשאפט:

— ווי העלפט מיר שוין גאָט אז איך זאָל מיר אליין פאר זיך זיין א באלעבאָסטע.

און ניט נאָר די יונגע זיהן געהן אַרום מיט דער מחשבה אליין פאר זיך שבת צו מאכען. די טאטעס אליין האָבען די לעצטע צייט שטאַרק אָנגעהויבען צו זאָרגען וועגען דעם ווייטער־דיגען גורל פון זייערע קינדער. איין פאָטער וואָלט וועלען טאקע זיין קינד בעזאָרגען דערפאר, וואָס ער האָט איהם מיט זיין פּראצע אַרויסגעהאָלפען אין די שלעכטע צייטען; און אנ'אנדער פאָטער ווייל פּראסט, אָביסעל גראמער מאכען אין שטוב. בעוונדערס

דעם היישעריק און אנדערע שטערונגען — אויף דעם בעדארף מען א סך ערד האָבען. עס איז דעריבער אויסגעשלאָסען, אז די קינדער זאָלען זיך מיט דער צייט בעזעצען נאָהנט נעבען די עלטערען. ערד, צו נידעריגע פרייזען געפינט זיך נאָך ערגעץ, אבער אין דעם אנדערען עק וועלט. און אין דעם ליעגט דער גרעסטער צער פערבאָרגען. ערשטענס וואָלטען די קינדער דעם אָרט ניט וועלען פערלאָזען. צוגעבונדען, אויף דעם אָרט אויסגעוואקסען, די קינדער־יאָהרען פערבראכט און איצטער לאָז זיך ווידער אין ערגעץ. דער גוטער יאָהר וייסט וואוהין. און צווייטענס, אז וועז אפילו, די קינדער זאָלען שוין נאָכגעבען און וועלען זיך צושיידען מיט דער היים און געהן ערגעץ ווייט גליקען זוכען — יאָ, עס איז גוט פאר א „גרינעם" וואָס קומט איצטער ערשט פון רוסלאנד. זיי אָבער האָבען שוין איינמאָל פערזוכט דעם טעם פון „אקערען די ערד מיט דער נאָז" און א צווייטען מאָל ווילט זיך עס ניט איבערחזר'ן.

— אָט אדרבה, טענה'ט א טאָטע, נעהמט אייך צונויף א הונדערט יונגע לייט און פאָהרט אוועק ערד זוכען. ערד איז נאָך פאראן גענוג אין ארגענטינע. פאראן געגענדען וואו מען קריגט נאָך פאר צוואנציג פעזאָס אן אקער לאנד. די פאָטערס וועלען בעהילפיג זיין.

די אייגענע קינדער געדענקען נאָך אָבער וויפיעל פראצע זיי האָבען אוועקגעלעגט צו מאכען פאר א ישוב די ווילדע געגענד, וואָס הייסט איצטער מאָזעסוויל, זייער היים. געהענדיג שפאצירען מיט יונגע קאָלאָניסטען, קינדער פון די ערשטע אריבערגעקומענע אהער — האָט זיך א וואלקען יערעם מאָל אויף זייער גזיכט פארצויגען ווי נאָר דער שמועס איז איבערגענאנגען צו די פריהערדיגע יאָהרען וועז די געגענד איז נאָך ווילד געווען. נאָך אמאָל דורכמאכען דאָס אייגענע ווילען זיי ניט.

— ווידער אין ערגעץ זיך אוועקלאָזען, פערשווארצט וועראָ.

מיט די שכנים זיך ניט איבערגערדט, און דאָ — איבער א הון, איבער א גאנז, איבער א בוידעם, אבי ברוגז'ן.

זיין פלוצלונגע מסירה, האָט געמאכט א שלעכטען איינדרוק. און איינער א אינגערער האָט זיך איינגעשטעלט און בעוויזען, אז אייגענטליך איז בלויז איין ביישפיל פערהאנען וואָס א קאָלאָניסט זאָל ניט לעבען בשלום מיט זיינע שכנים און אז . . .

דער זייטיגער שמועס איז איבערגעריסען געוואָרען. עס איז געווען בלויז א פאָרשפיל צום וויטערדיגען ערנסטען ענין וואָס האָט דעם עולם טיעף געריהרט. און געראָדט האָבען די טאָטעס וועגען דעם תכלית פון זייערע קינדער.

— אין שטוב איז ענג געוואָרען, פון די גרויסע קינדער.

אייגענטליך ניט דערפאר וואָס אין שטוב איז צו וועניג פלאץ פאראן. די קינדער ווילען זאָלבסטשטענדיג ווערען און עס איז ביי איצטיגע צייטען כמעט קיין אויסוועג ניטאָ. קינדער בעדארפען שידוכים טאָן, און אז איין שנור איז שוין פאראן אין שטוב קען מען שוין קיין צווייטע אין שטוב אריין ניט נעהמען. אין ערגע שפירט זיך ניט די דאָזיגע דאנה, ווי אין מאָזעסווי'ל וואו די מיהרערע טייל פון דער יוגענד איז אין דערהיים פערבליבען. דאָס האָט נעהאָלפען די קאָלאָניע זאָל אויפבליהען און דאָס האָט נעבראכט אז אין שטוב זאָל אזא ערנסטע דאנה אויסוואקסען. ביי מאָזעסווי'ל גופא האָט די יק"א זעהר וועניג ערד און אין אלגעמיין קאָלאָניזירט זי שוין מעהר ניט. די לעצטע פראָבע צו קאָלאָניזירען קינדער פון די קאָלאָניסטען איז געמאכט געוואָרען מיט עטליכע יאָהר צוריק. מען האָט בעזעצט די קינדער אין שכנות מיט די טאָטעס און זעהר שנעל האָבען זיי זיך ארויפגעארבייט. איצטער אָבער איז אנדערש. ארום מאָזעסווי'ל איז פאראן ביי איצטיגע צייטען געוג ערד, דער פריוז איז אבער אזוי הויך, אז עס איז אוממעגליך פאר אַ מענשען וואָס האָט אין זיין פערמעגען בלויז געוונטע העכט און ליעבע צו דער ערד. וואָרום וועניגער ווי מיט הונדערט אקער לאנד איז ניטאָ וואָס צו מאכען. שפעקולירען מיט

די קאָלאָניזאציע האָט דאָרט טיפערע ווּאָרצלען געלאָזען ווי מען האָט זיך געקענט פאָרשטעלען. וואוהין די קינדער וועלען זיך אהין טאָן דאָס וועט שוין די צייט אַליין ווייזען. איינס איז מיר קלאָר געוואָרען, אז די קינדער וואָס האָבען זיך צן דער ערד צוגעבונדען וועלכען די שטאָדט און וועלען זייערע כחות דער שטאָדט ניט שענקען.

17.

א שלאָפלאָז נאכט.

אידען האָבען צייטענווייז א שלעכטע טבע, ניט צו פארגינען יענעם וועז עם לעבט זיך איהם גוט. טאָמער האָט מען פון מיר געהערט, אז כ'בין צופריעדען מיט דער לאגע פון די קאָלאָניסטען ארומפאָהרענדיג צווישען די מאָזעסווילער „גרופעס", האָט מען מיר שטיל אינגערוימט אין אויער אריין:

— עס פיהרט אייך ארום ניט דער, וואָס האָט עס בעראָרפט טאָן; מען פיהרט אייך ארום נאָר צו די רייכערע און וויי אזוי עס לעבען די אָריגע, די ניט גערָאטענע, ווייזט מען אייך ניט.

— איהר האָט זיך פערקליבען צו אונזערע אלטע מאָזעסווילער פריצים, נעכיי וואָלט איהר פאָהרען קיין „סערעס", און זעהן וואָס דאָרט טוט זיך.

— נו, גוט, ענטפער איך, איך וויל פריהער זעהען ווי עס לעבט זיך די אלטע און דערנאָך וועל איך די אינגערע בעזוכען. איך קלייב מיך טאָקע מאָרגען קיין סערעס.

—אומזיסט, פעטער, אייער טרחה, איהר וועט זיך אהין ניט קענען דערקליבען, די קאָלאָניע שטעהט פערטרונקען שוין באלד צוויי חדשים.

— טא פאר וואָס זאָגט איהר מיר מוסר, וועז איך פאָהר ניט אהין?

די ווילדע ערד אויפֿרייסען אוּן וועלט וווּיסט וואָס פֿון דער ארבייט וועט ארויסקומען ! . . .

איך האָב גוט אכטונג געגעבען ווי עקשנות'דיג די ערד איז אין ארגענטינע. איך האָב עס געזעהען בּי מיינע ווייטערדיגע רייזעס איבער די אידישע קאָלאָניעס אוּן האָב רעכט פערשטאָנען פֿאר וואָס די קינדער פֿון מאָזעסווילן האָבען אזוי קיין חשק ניט צו פערלאָזען זייער היים אוּן ווידער אָנהויבען פֿון דאָס נייַ. אוּן דאָצו ווילט זיך טאָקע פֿון דעם היים ניט אוועקגעהן ; אוּן אין דער היים ווערט אלץ ענגער אוּן ענגער. איהר קענט עס זעהן פֿון דעם ביישפּיעל: אין מאָזעסווילן זענען פֿאראָן פּיער הונדערט צוויי־אוּן־פֿופּציג קאָלאָניסטען, וואָס בעשטעהען פֿון זעקס הונדערט פֿאמילִיעס. דאָס הייסט, אז כמעט הונדערט פֿופּציג פֿאמילִיעס יונגע לעבען אינאיינעם מיט זייערע עלטערען. נעהמט אין אכטונג, אז איצטער ערשט, האָט זיך ביי די צוואַנציג־יאָהריגע קאָלאָניסטען א יוגענד אין שטוב ביז צום באָלקען דערהויבען, אוּן מען בעדאַרף זיי, די זיהן, אויסגעבען, וועט איהר פערשטעהען וויפּיעל זאָרג עם פער־שאַפֿט.

אויף א גאַנץ פֿשוט'ען אופֿן, אבער מיט א טיעפֿען ערנסט האָט דער עולם ווידער אוּן אָבער די ערנסטע פראָגע צענלי־דערט.

די יק"א איז אונמעכטיג וואָס עס איז צו טאָן. איהרע יכולת, איהרע מעגלִיכקייטען אַרגאַניזאַטאָרישע זענען קלענער פֿון די בע־דערפֿנישען אוּן די אדמיניסטראציע אלִיין זאָגט זיך כמעט אָפֿן פֿון דער גרויסער היימישער זאָרג, די קאָלאָניסטען ארויסצוהעלפֿען. פֿאר די לעצטע יאָהרען האָט די יק"א זעהר א קליינע צאָהל קאָ־לאָניסטען אייגנאָרדענט. אוּן מען בעדאַרף צוגעבען אז חוץ א קליינער אויסנאָם — איז אלץ ארויסגעקומען זעהר ניט געראָ־טען.

פֿארבראַנגענדיג מיט די קאָלאָניסטען, צוהערענדיג זיך צו זייערע שמועסען, האָב איך איין זאָך אויסגעפֿונען, דאָס וויכטיגסטע:

דעם ערשטען יאָהר קען מען פון דער ערד גאר ניט ערוואַרטען. יע־דער קאָלאָניסט האָט בעקומען בלויז צו פינף און זיבעציג אקער לאנד אנשטאט הונדערט פופציג, ווי עס איז געווען אין די אלטע צייטען, אויף דעם מקח פון הונדערט פינף און צוואנציג פעזאָם אן אקער. (די עלטערע קאָלאָניסטען האָט מען אמאָל גערעכענט צו פינף און דרייסיג פעזאָם אנ׳אקער). אויסער דעם האָט יק״א ארויס־געגעבען קרעדיט יעדען קאָלאָניסט אויף צוויי טויזענט פינף הונ־דערט פעזאָם. די אויבענדערמאָנטע סומע האָט בעראַרפט ווערען אויסגעגעבען לויט די אָנווייזונגען פון דער אדמינסטראציע: אויף א שטוב, צוימען ארום די פעלדער, מאַשינען, פערד און קיה. אלץ האָט בעראַרפט דורכגעהן דורך דער האַנד פון דער אדמיניסטרא־ציע; זי האָט איהר חתימה אויף דעם געלעגט און מיט דעם איהר הסכמה.

דאָס מאָל וואָלט איך בלויז וועלען איבערגעבען א טייל פון דעם איינדרוק וואָס די אינגסטע קאָלאָניע האָט אויף מיר געמאכט; אין א שווערער לאָגע האָב איך זי געפונען. א ים יסורים האָט זיך פאר מיינע אויגען אויסגעבריט און יעדער טריט האָט מיר גרויס צער פערשאפט.

ארויסגעפאָהרען בין איך פון מאָזעסוויל נאָך מיטאָג און ערשט ארום פארנאכט איז אונזער צוג אָנגעקומען אויף דער סטאנציע סערעם. דער וועג אליין האָט מיר פאראויס געזאָגט אז קיין נחת וועל איך דאָרט ניט האָבען. די פעלדער פון ביידע זיי־טען אייזענבאָהן פערנאָסענע און ווילדע קאטשקעס שווימען אום. פון וואסער שטאַרצען ארויס פים פון געפאלענע בהמות. וואו ניט וואו זעהט זיך עטליכע לעבעדיגע בהמות קריכען ביז׳ן בויך אין וואסער זוכען גראָזען. די דראָטענע צוימען ארום די פעל־דער זענען פערטרונקען, נאָר דער אויבערשטער דראָט זעהט זיך ארויס און א טייל פון די סלופקעס וואָס האלטען די דראָטען אויף זיך. אויף די סלופקעס שטעהען רויב־פויגעל, סאָוועס און קוקען גלייכגילטיג ווי אונזער צוג געהט פארבי. דער וועג אליין איז

— נאָר אַזוי איז שוין דער שטייגער. אפילו דאָס ביסעלע פערגענישען האָט מען מיר ניט פארגונען. איך האָב זיי צוליעב געטאָן, און כאָטש זיי האָבען מיר אויפגעווייזען אז קיין סערעם וועל איך זיך ניט קענען דערקלייבען, האָך בין איך אהין ארויסגעזעסן פאָהרען. מיין שטענדיגער בעגליטער — א יונגער זון פון אנ׳־אלטען, רייכען קאָלאָניסט — האָט מיך דאָס מאָל אויך ניט פער־לאָזען.

די קאָלאָניע מאָנטיפיורע, אָדער סערעם, ווי מען איז זיגע־וואוינט צו רופען, ווייל זי ליגט ניט ווייט פון דער אייזענבאהן־סטאַנציע סערעם, איז ביי פיער שעה רייזע מיט׳ן באהן פון מאַ־זעסווייל. מיט צוויי יאָהר צוריק האָט מען זי אָנגעהויבען צו גרינדען. זי איז די אינגסטע אידישע קאָלאָניע, דאָס מיזשיניקעל פון יק״א בליוו מיט זיבען הדשים צוריק האָט מען דאָרט פאקטיש דעם לעצטען קאָלאָניסט בעזעצט. עטוואָס מעהר ווי צוויי הונדערט קאָלאָניסטען זענען דאָרט פאראן. מענשען שוין געקליבענע. יק״א איז דאָס מאָל געווען פאַרזיכטיג. די אדמיניסטראציע פון יק״א, האָלטינדיג איהר אייגענע ארבייט פאר פאָלקאָמען און אויסגעציי־כענט, האָט שטענדיג דעם גאנצען שלים־מזל אויף די קאָלאָניסטען ארויפגעוואָרפען.

— אידען זענען ניט פעהיג צו ערד־ארבייט.

און דעריבער האָט יק״א איהר לעצטע קאָלאָניע געגרינדעט מיט דער גרעסטער פארזיכטיגקייט. אלע האָבען געמוזט זיין טיכטיגע ערד־ארבייטער. געקליבען האָט מען קינדער פון אלטע קאָלאָניסטען אָדער אזעלכע וואָס האָבען ניט וועניגער ווי צוויי יאָהר ביי דער ערד געארבייט אונטער דער השגחה פון די יק״א אדמיניסטראטאָרס און זיך אויסגעציכענט. א חוץ דעם האָט יעדער איינציגער געמוזט האָבען, ביים אָנקומען, ניט וועניגער ווי דריי הונדערט פעזאָס, אויף א יאָהר צייט צום לעבען, כדי ער זאָל זיך קענען דעם ערשטען יאָהר אָבגעבען מיט׳ן לאַנד און ניט בעראַרפען געהן ערגעץ ברויט זוכען פאר דער פאמיליע. וואָרום

ביז ער קומט צום סטאנציע, דאָ נעכטיגט ער איבער און אויף מאָרגען לעגט ער ארויף אויפ'ן פערדיל'ס אויסגעארטען רוקען א הונדערט פונט קאָקאָרוזע, אין צוויי זעקלעך צוטיילט, עס זאָל אייניגען אויפ'ן פערדיל און אזוי לאָזען זיי זיך אויף מאָרגען דורך די בלאָטעם ביידע, דער קאָלאָניסט מיט'ן פערדיל, צוריק א היים.

און כאָטש כ'האָב אין אָנהויב בעשטימט דעם אָבענד קיינעם ניט צו זעהן, דאָך אין א ווייל ארום, אין דער בעגלייטונג פון מיין יונגען מאָזעסווילער קאָלאָניסט און דעם יק"א לעהרער, האָב איך מיר געלאָזט זוכען דעם איהען וואָס וואוינט שוין פופצעהן יאָהר אויף דער סטאנציע סערעס.

פון זיין גרויס געשעפט האָט א שיין געשלאָגען און בעלויכטען א טייל פון דער בלאָטיגער גאס, דורך וועלכער מיר האָבען פאָרזיכטיג געשפאנט, אויסקלייבענדיג טרוקענע ערטער א פוס צו שטעלען.

דער ווירט, שוין א זיידע פון אייניקלעך, און מיט א יוגענדליך בלאָם פנים פון א אידש־חסידישען וואוילען יונגען מאָן, האָט אונז פריינדליך בעגעגנט. פאָרגעשטעלט פרוי און קינדער און אייניקלעך, האָט ער אונז געבעטען צום טיש, אָבענד־ברויט עסען. אויפ'ן טיש איז כרמל ווין געשטאנען. כ'האָב מיר דערוואוסט, אז ער איז א היסער ציוניסט און רעדט האלב מיט העברעאיש.

— און וואָס הערט זיך מיט א „טשארטער" אין פאלעסטינא, האָט ער מיר גאנץ ערנסט געפרעגט.

ער האָט רוסלאנד פערלאָזען פונקט אין דעם רעכטען ברעג פון ציוניזם און דער וואָרט „טשארטער" איז אויף זיינע ליפען געבליבען נאָך פון יענע צייטען אָן.

דער ביסען האָט מיר אָנגעהויבען צו וואָרגען:

דורך דער גלעזערנער טיר וואָס פיהרט צום געשעפט האָב איך געזעהען ווי עס האָבען זיך אָנגעהויבען ציהען פון דער גאס פערפינסטערטע געשטאלטען, שאטענס פון מענשען און זיך גרופירט אין קלייט אין איין בינטעל און זייערע בליקען האָבען ג־

צושוועגקט. די וואגאנעם ווערען געשליידערט פון זייט צו זייט און ס'דאכט זיך אט, אט פאלט דער צוג פון די רעלסען אראב. ווי אזוי מען האט געוואוסט, אז מיר פאהרען קיין סערעם איז איין גאט אין הימל ווייסט. ניט וויסענדיג פון וואנען און פון וואם איז אונז אויסגעוואקסען א בלאסער יונגער מאן אויף א סטאנציע אין מיטען וועג און זיך פארגעשטעלט, אז ער איז א אידישער לעהרער אין א יק"א שוהלע פון „מאנטעפיורע".

— מען וואלט שוין דארט אויף אייך, מאכט ער צו מיר, געמיינט נעכטען, אז איהר וועט קומען.

ביז דער צוג איז צו דער סטאנציע געקומען האט דער יונגער לעהרער געהאלטען אין איין דערצעהלען פון די צרות וואם די קאלאניסטען האבען געהאט אויסצושטעהען פון די לוצטע פערפלייצונגען און ס'איז געווען א פארשפיעל צו דעם אלעמען וואם כ'האב שפעטער אליין געזעהען.

— אויף דער סטאנציע וואוינט א איד. א שעהנער מענש. ער לעבט שוין דא אריבער פופצעהן יאהר, האט א געשעפט. פיעל גוטס געטאן פאר די קאלאניסטען. ער וואלט אויף אייך, — אזוי האט מיר דער לעהרער דערצעהלט.

דאך בין איך צום אידען ניט פארפאהרען. מיר האבען אין דער פינסטער אבגעזוכט עפעם א שטיקעל אכסניה ביים באהן. איך בין געוואהר געוואָרען, אז צו דער קאלאניע איז אונמעגליך צו דערקלייבען זיך ביי נאכט, כאטש אין גאנצען איז עס א פופצעהן קילאמעטער פון דער סטאנציע. דער וועג איז זעהר שלעכט און מען קען קיין פוהר ניט קריגען. ס'איז ערשט די ערשטע וואך וואם מען קען זיך אהין דערקלייבען. איך האב מיר דערוואוסט, אז דא אויף דער סטאנציע וועל איך קענען טרעפען א גרופע קאלאניסטען, וואם זענען געקומען נעהמען מאאים פאר די פערד און דא זענען זיי פערקליבען נעבטיגען. די איבערגעבליבענע פערדלאך זייערע זענען אזוי שוואך, אז שפאנען קען מען זיי ניט, דאריבער פיהרט דער קאלאניסט זיין פערדל ביים צוים טריט ביי טריט

— וועז מיר וואלטען וויסען מיט וועמען מיר רעדען, גלייכט זיך אייגער אוים אוז בעטראכט מיך מיט דרייסט.

— איהר מיינט, אז דאס איז אן אדמיניסטראטאר פון יק"א? איהר האט א טעות — איך בין א אידישער שרייבער, געקומען א קוק טאז, וואס וועלט דא מיט אונזערע לייט אין אזא וויסען לאנד.

— אזוי, א שרייבער זענט איהר ? א שרייבער.

אוז אלע מיט אמאל זענען רעדעוודיג געווארען. אלע, אלע מיט אמאל האבען זיך ווי פערלארען. יעדער אייגיגער איז מיט אמאל אפגענארציג געווארען אוז זיינע צרות אנגעהויבען צו דערצעה־לען. דער, פון זיינע קינדער וואס ליגען קראנק אוז דער אנדע־רער פון זיין וויב וואס שטארבט פון הונגער. וועד מיט טרערען אין די אויגען אוז וועד מיט א שוים אויף די ליפען האבען געדעלט, געווויינט, געבייזערט זיך, בעקלאגט זיך . . .

—איהר קוקט אויף אונזערע באדוועסע שווארצע פיס. — אידען, שעהנע אידען, באדוועסע אוז פערשמירטע — שמייכעלט ביטער איינער וווייזענדיג אויף זיינע באדוועסע פיס.

מען קען זיך אנדערש ניט דערקלייבען. זעקס וואכען זענען מיר געלעגען פערטרונקען אין וואסער. פון ערגעז קיין הילף ניט געקומען.

איך וועל מארגען פאהרען אין דער קאלאניע צו אייך.

— אוי וועה, וועז איהר זאלט עס ארומשרייבען אונזערע צרות, אפשר וואלט די וועלט דערפון כאטש געוואוסט.

— מיר וועלען פון הונגער אויסשטארבען, פאר וואס שווייגען זיי די באנדיטען, די יק"א־מענשען.

— מען בעדארף אזוי ניט רעדען — ציהט איהם איינער ביים ארבעל. וואס זענען זיי שולדיג, אויב א רעגען איז אנגעקומען אוז האט צוויי חדשים גענאסען אוז די פעלדער פערטרונקען ?

בימלעכווייז, האט זיך דער עולם אויסגערעדט אוז אנגעהוי־בען איבערצו'חזר'ן דאס אלטע, מיט מעהר חנינה, מעהר אונסער־

ציעלט דורך די שויבען צו דעם טיש, וואו מיר זענען געזעסען אוז געהאט אונזער אבענד־ברויט.

— דאָס זענען קאָלאָניסטען, דא שוין פערבליבען נעכטיגען, — זאָגט צו מיר דער בעל־הבית. יק"א גיט זיי ארוים מאאיס פאר די פערד קומען זיי עס נעהמען.

ביסלעכווייז האָט זיך דערהערט א וכוח פון קלייט, ס'האָט זיך דאָרט עפּעס א סכסוך צווישען זיי פארבונדען אוז איינער האָט אויפ'ן הויכען קול געשריען :

— איך קען מיין טויט פערד ניט שפּאנען, אוז אליין קען איך דעם אקער ניט שלעפּען !

איך בין ארוים צו זיי. מיין אונבעקאנט פּנים האָט זיי אביסעל איבערראשט אוז אלץ איז מיט אמאל שטיל געוואָרען. א מאן צוואנציג זענען זיי געווען. דער גרויסער קערָאסין־לאמפּ וואָס האָט די קלייט בעלויכטען האָט ארום דעם עולם, מיט זיין רויט געלען שוין, נאָך מעהר שאטענס אנגעווארפען. דאָס שווייגען אוז די פערדעכטיגע בליקען האָט אויך מיר א פּחד אנגעוואָרפען. לאנג, אזעלכע אויסגעמאטערטע, פער'חושכ'טע פּנים'ער ניט געזעהן. א וועלט בלאָטע אוז פינסטערקייט איז אויך זיי געלעגען. באקען איינגעצויגענע, מיט האָר בעוואקסענע אוז בליקען קאלטע, שארפע, אויפגערייצטע ; ליפּען פארטריקענטע אוז הענט לאנגע, אָהן א תכלית אויסגעצויגענע, אבגעריסען אב־געשליסען באָרוועסע אוז וועך מיט שמאטעס אויף די פּיס — כ'בין צווישען דעם עולם אריין אוז ס'האָט מיר מיין בלוט פאר־גליווערט.

— שלום עליכם, מאך איך מונטער אוז שטרעק מיין האנט אוים — וואָס מאכט איהר ? איך בין געקומען אייך בעזוכען.

דער עולם שווייגט אוז קוקט קאלט פערדעכטיג.

— וואָס מאכט איהר ? איך בין אוש פון רוסלאנד געקומען זעהן ווי עס לעבען אונזערע אידען אין ארגענטינע, וואָס קוקט איהר מיך אזוי אָהן מיט חשד ?

איינדרוק פון מיין נעכטיגער בענעגעניש מיט דער גרופּע פערפּינק־טערטע אידישע קאָלאָניסטען, וואס איך האָב אין קלייט געטראפֿען. צו מיין אכסניה איז צוגעפֿאָהרען א גרויסע געלע קארעטע, נאָך נאָר א נייע און אין קארעטע געשפּאנט פּיער אויסגעדארטע פערד:

דאָס האָט דער שטארקסטער און טרוקענסטער קאָלאָניסט זיי־נע פערד געשפּאנט און געקומען נאָך מיר, מיך נעהמען אין דער קאָלאָניע אריין.

בעטראכטענדיג די שוועלע, היימישע קארעטע און די מאָגערע פערד, איז מיר שווער געווען זיך אויפצוועצען און ס׳האָט מיך גע־מאכט נערווועז, דאָס וואס נאָך אייניגע יונגע לייט האָבען זיך אין קארעטע אריין געגומען שפּארען. קוקענדיג אויף די פּארשמירטע רעדער, האָב איך פערשטאָנען וואס די פערדלאָך שטעהט נאָך פּאר ביז זיי וועלען די צוועלף־פופצען קילאָמעטער דורכמאכען.

— ווי קומט צו אייך אזא שעהנע קארעטע? — פרעג איך אונזער פיהרער, נאָך דעם ווי מיר האָבען געריהרט.

— איך בין פון דער היים א שמיעד. אלײן געמאכט. מיין שטיק לאנד לייגט אביסעל העכער, דאריבער האָט די וואסער מיך אינגאנצען ניט פארכאפּט. מיר איז ביים שטוב פערבליבען א צוואנציג אקער לאנד ניט פארטרונקען און עס וואלט מיר ביי איצ־טיגע צייטען גארנישט געפעלט, נאָר דער היישריק איז דאָ געווען מיט עטליכע טעג צוריק און האָט מיר ס׳ביסעל פּאשע אבגענעסען און איצטער האָב איך פּאר די פערדלאָך נאָר נישט. נעווען נאנץ פיינע פערד, הונגערן זיי איצטער.

און ער דערצעהלט מיט א ביטערען געלעכטער:

— די פעטע ערד איז פון די רעגענס אזוי צוואווייקט און שי־טער געווארען אוש די בהמות האָבען גענומען זינקען אין דער ערד אריין לעבעדיגערהייט. איך האָב מיינע פערד בהעטלאָך אונטער־נעבונדען אונטער זייערע טריט, זיי זאלען ניט אויזזינקען.

— כע, כע, ביי מיר איז די בעט אין שטוב אויפגעזונקען וועו

טענינקייט. איך האָב פערגעסען, אז איך שטעה פאר אַן׳ערה מע־נער, דערוואקסענע מענשען. ס׳האָט זיך מיר אויסגעדאכט אז איז אַ שווארצער כמארע בין איך אריינגעפאלען וואו א מחנה פאר־בלאָנושעטע עלענדע קינדער קלייגע האָב איך נעטראָפען און זיי אלע האָבען זיך פאנאנדערגעווייגט איך זאָל זיי צו הילף קו־מען.

— וואָס זענט איהר אזוי פערצווייפעלט? אָט זעהט איהר דעם יונגען מענשען וואָס איז מיט מיר געקומען? ס׳איז א מאָזעס־זוילער. מיט צוואנציג יאָהר צוריק געקומען. האָט נאָך ערגערס פון אייך דורכגעמאכט — און איצטער זיין לאָנג אויך אייך נע־זאָגט געוואָרען . . . .

איך פיהל אָבער, אז מיינע רייד איז ניט צו דער זאך. א טיע־פע וואונד נאָגט אין זייער הארצען און אין נשמה און איך קען זי ניט אויסהיילען. איך טראכט:

— אידען זענען דאך עם. א פאלק וואס קען אמוועניגסטענ לייגען יסורים און דאך ליידט עם מעהר ווי אלע פעלקער אינאיי־נעם געגומען. עם ווערט מיר אונענדליך שוועד צווישען זיי און כ׳הויב מיר אן ארויסצומאכען. מארגען וועל איך פאָהרען צו זיי. בייטאָג איז דער עלענד ניט אזוי שווער.

און נאָך א שווערער, שלאָפלאָזער נאכט בין איך אויף מאר־גענס געפאָהרען צו זיי אין דער קאָלאָניע אריין.

18.

דער דלות אונטער׳ן בלויען הימעל.

שווערע חלומות האָבען דורך מיין קאָפ זיך געצויגען א נאנצע נאכט און איך בין געווען צופריעדען וואס ענדליך איז אננעקומען דער פריהמארגען. איך בין נאָך געווען אינגאנצען אונטער דעם

געזיכטער אין דער ריכטונג וואוהין מיר פאהרען און אלע טראכטען דערביי געווים:

— ווער ווייסט, אפשר פון בונעם איירעם א מענשען נעשיקט זעהן וואס פון אונז איז געווארען.

דאס פאהרען זיי נאך מאנאטען צום סטאנציע. זיי האבען זיך צונויפגעלעגט צו אין פערדעל און איינגעשפאנט א וואגען, — אונזערע וועגענער וואס יק"א האט ארויסגעגעבען. זעהר נוצליכע וועגענער אין פעלד, נאר איצטער האבען די פערד קיין כח ניט צו שלעפען זיי.

מיר קומען צום פלאץ, וואס מען מוז דעם פערגאסענעם וועג אויסזוידען; אונמעגליך זיך דורכצושנוידען. מען פארנעהמט רעכטס אויף א פרעמד פעלד, דער צוים איז געעפענט און עס זעהט אויס א צייטווייליגער וועג, דורך די פרעמדע אבער נאך קיין מאל ניט קיין גערירטע פעלדער. מיר פאהרען אזוי א פאר קילאמעטער ביז מען קומט צו א שטוב. א דיקע איטאליענערין קומט ארויס און מען צאהלט איהר צו צעהן סענט פאר א נפש. א פרנסה זיך געמאכט זינט די וועגען זיינען קאליע געווארען.

— טערזען, פיהרסטו? האסט בעדארפט טייערער בעצאהלען, דינגט זי זיך.

מיר קומען ווידער ארויס צום וועג אונזערע פערד זענען אויגנאנצען אהן זיך געבליבען און עס זעצט פון זיי א פארע. פון ווייטען זעהען זיך שוין אייניגע הייזלאך. די ערשטע איידישע הייזער. די נעגעס ווערט אביסעל טרוקענער און איך קריך ארויס פון וואגען און גיי צופוס. די בעגלייטער טהוען עס נאך. איצטער ערשט זעה איך וו די פערד זענען פערמאטערט און וואס פאר אן עולה מיר האבען געהאבט. מיר זענען שוין נאר נאהענט צו דער קאליניע. די זון קלייבט זיך ארויס העכער און שיינט העלער. עס בעווייזט זיך א גיעזעמעל מענשען פון ווייטען און צוואוויליגעווען פערד. עס איז א פלאץ וואו מען „מארקירט" פערד. די אדמיניסטראציע גיט עס ווידער פערד די קא-

מען האָט זיך ביינאכט נעלעגט שלאָפֿן. מיין שטוב איז אַהן א דיל, ערד; איז עס צואווייקט געוואָרן.

אונזער וועג ציהט זיך צווישען פעלדער פארצוימטע מיט דראָטענע צוימען. די פעלדער זענען נאָך ווילד. קיין אקער דורך זיי ניט דורכגענאנגען. אהער זעהט אוים, האָט דאס וואסער ניט גראָייבט. צווישען די ווילדע, ווינטערדינע, טרוקענע און גראבע גראָזען געהען אום צונויפגעקארטשעטע איינגעצוינגענע בהמות. די זון שיינט העל און דער פריהמארגען איז ליכטיג. נידריג ביי דער ערד ציהט זיך א קאלטער שטעכענדיגער דרום־ווינטעל, וואס פערנעהמט זיך מיט'ן טריקענען די בלאָטעס.

פון צייט צו צייט קומט אונז אן אנטקענען א קאלאָניסט, בארוועס, פיהרט ביים צוים א פערדעל, וואס פלאָנטערט קוים מיט די פים און אויף זיין רוקען א לעדיג זעקעל. דאָס געהט מען צו דער סטאנציע „סערעס" בעקומען מאָאים פאר די פערד וואָס די יק"א האָט אָנגעהויבען ארויסצוגעבען. קומענדיג גאנץ נאָהענט בלייבט דער איר מיט'ן פערדיל שטעהן און קוקט אונז נאָך ווי מיר פאָהרען פארביי. טראכט געווים:

— מסתמא עמיצער פון דער יק"א פאהרט, אפשר הילף. און איך וועל עס דאבי ניט זיין.

באלד קומט אן א גרויסער, נייער וואגען, ווי א פלאטפארם, פלאך, משאות צו פיהרען. אין וואגען צוועלף פערדלאך געשפאנט. פונקט ווי מאָגערע קעץ זעהען זיי אוים. מאָגערע, אויסגעדארטע קעץ נעביך, וואס מען האָט איינגעשפאנט אזא שווערען וואגען צו שלעפען. אויפ'ן וואגען זיצט א אינגעל באַרוועס און פאכט מיט א לאנגער בייטש איבער די דאָרע רוקענס פון די פערדלאך און הינטער דעם וואגען געהען נאָך עלף אידען און שמועסען, און הילצען זיך. אום צו מאכען גרינגער זיך און די פערד, האלטען זיי צו איין האנט אויפ'ן וואגען און די אנדערע האנט ווערט בענוצט אין שמועס. וועז מיר פאָהרען פארביי, שטעלט זיך זייער פראָצעסיאָן ניט אָב, נאָר צוועלף אידען וועגדען אום זייערע צוועלף

זיי א לעבעז מאכעז. אוז אַט די ווילדע עקסלאָף, אין דעם געשטאלט פוז צוקונפטיגע קיה, ווועלעז עס מילך געבעז.

— וואָס וועט מעז מאכעז מיט אזעלכע פערדלאָף?

— א גוט פערד קאָסט איצטער זיבעציג, אכציג פֿזואס אוז די יק"א גיט ארויס קרעדיט, בלויז צו פינף־אוז־צוואנציג פֿזואס אויף א פערד. אזוי איז געווען אין די ערשטע צייטעז. נאָר דאָמאָלט האָט יעדערער פוז זיין קעשענע צוגעלעגט אוז בעסערע פערד געקויפט, איצטער וויים איך ניט, וואָס מיר וועלעז מיט אזעלכע פערד מאכעז.

— אוז אַט די קיה?

— אויך די אייגענע געשיכטע. א גוטע מילך־קוה קאָסט איצטער אריבער הונדערט פֿזואס.

— עס איז דאָך אַבער אָקסעז ניט קיין קיה.

— דער אדמיניסטראטאר זאגט, אז עס איז גוט. וועלעז אמאָל מילך געבעז.

איך בין אריין אין צענטער פוז דער קאָאָפּעראַציע. די שטיבלאָך קוקעז אלע מיט אזא גלייכגילטיגקייט. נאָך נייע הייזלאָך. קיין בויער נאָך ביי קיינעם נישטא. ביי א שוועל זיצט א בלאָנדער איד מיט א שמאָל, לאַנג פּנים פוז אַ יאָהר פינף־אוז־פערציג. איך גיי צו איהם. גאַנץ קאָלט אוז גלייכגילטיג ענטפערט ער אויף מיין גוט־מאָרגעז. די טיר איז אָפּעז אוז אין טיר בעווייזט זיך א גוט־מוטיגע רעדעווידיגע אידענע אוז א שמאָלע, בויגיגע טאָכטער. א מויד פוז א יאָהר אכצעז, אין פאָטער גערעטעז. מעז דערצעהלט זיי וואר איך בין אוז די מוטער טראגט א בעגקעל ארויס.

נאָך א לאַנגעז שווייגעז, פארבינדט זיך דער שמועס, אוז ער ציהט זיך ערענסט אוז קאָלט. פוז כערסאָנער גובערניע געקומעז. נאָך א ברודער זיינער דא פאָראָז. דאָרט קאָלאָניסטעז געווען. נאָר נישט געפעלט. געקומעז אהער אוז אין גאַנצעז זיך רואיגירט. א פאָר טויזענד רובל געהאט, ג'פּטר'ס. געוואָלט אלץ אליין מאכעז. בעסער מאכעז. יק"א גיט צו פינף־אוז־צוואנציג פֿזואס

לאָנישטען. די אלטע זענען אויסגעפאלען. און דאָס בילד זעהט שרעקליך, אומגעלומפּערט אויס.

די פערדלאָך דארע, קלייניע, אבער נאָך ווילדע זענען אין איין פּלאץ פּארטריבען און די איינגעצוינגענע פעל ציטערט אויף זיי. צוווישען זיי יאָגט זיך איינער אום, רייטענדיג מיט דער „ליאסע". מיט דעם לאנגען שטריק, פאכט אין לופטען און פערוואַרפט א שליף אויפ'ן פערד'ס האלז און עס הויבט זיך אן א געשיכטע מיט'ן שלעפּען איהם צום פּלאץ וואו מען דארף אויף איהם די חתימה לענען. דאָס פערדל ווילדעווענט, בעקומט פייערדיגע שמיץ, וואַרפט ארויס קונציג מיט די הינטערשטע און פאדערשטע פים צוזאמען און שלייערט מיט'ן קאָפּ. עס העלפט איהם ניט. מען פערכאפּט איהם מיט א שליף אויף די הינטערשטע פים און ער פאלט. ס'לויפט צו איהם צו א יונג מיט אן אייזערנע חתימה וואָס ער האלט די גאנצע צייט אין פייער און ברענט, און טוט די חתימה צו שטעל דעם פערד אויף דעם הינטערשטען חלק. עס געהט א רויך. דער פערד צאפּעלט זיך. מען לאזט איהם אָב. ער פליהט משוגע אוועק און פון ווייטען שוואַרצט זיך אויף זיין פעל די אויס־געברענטע אותיות: יק"א. דאָס מיינט „אידישע קאָלאָניזאציאָנס אַרגאניזאציע".

מען הויבט אָן א ווילד עקסל אנידערלעגען. עס גוואלדע־ווען נאריש. דריגעט מיט די פיס. שטעקט ארויס א צונג אין דעם קרים און לאזט ארויס א משונה'דיגען טעמפּען קול. אויף אן עצה גענעבען. דער עקסל האָט שוין די אידישע חתימה געכאפּט און לויפט פאר'סם'ט. דער רויך געהט אזש נאָך פון פעל און אזוי לויפענדיג און וועלענדיג עמיצען א כאפּ טאָן אויף די הער־נער, האָט זיך עס אזש איבערגעקהרט. לאזט זיך אויס, קיה זע־נען עס. יק"א האָט זיך ארומגעזוהן, אז עס איז גלייכער צו גע־בען די קאָלאָניסטען קיה. ווייל די פעלדער צו בעארבייטען האָ־בען זיי שוין דעם יאָהר, א דאנק דעם לעגען פערשפּעטינט, וועט מען די קאָלאָניסטען געבען צו זיבען קיה און פון די מילך וועלען

צו פליסען פון איהרע אויגען און דאָס יאָהריגע קינד וואָס אויפ'ן האנט, הויבט אָן ווייגען.

— אזא אומגליק אויף זיך געבראכט. וועמען זאל איך בעשולדיגען. מען וועט דאָ פון הונגער אויסגעהן, איך האָב ניט מיט וואָס דאָס קינד צו דערהאלטען. דער מאן איז אוועק ערגעץ פארדינסט זוכען. פון אַדעם אוועק, אהער געקומען און איצטער וואר איך פערפינסטערט. זעקס וואכען איז אונזער שטוב אין וואסער געשטאנען. אט זעהט איהר דעם צייכען אויפ'ן וואנט? מיט פארפוילטע קאקאראוץ זיך נעשפייזט. קראנק געווען.

איך גיעה ווייטער. עס קלויבען זיך ארום רעדלאָף. מען דערצעהלט, מען קלאָגט. מען בעקלאָגט זיך, מען מסר'ט אויף יק"א, וואָס זי היילט זיך ניט מיט הילף.

עס פאָהרט פארביי א וואָגען, צעהן „פערד" נעשפאנט. אויפ'ן וואָגען שטיקלעך מעבעל, בעטנעוואנט און קלייניע קינדער. א שוואַרצער, פערשווארצטער איד און א בלייכע, אייגנעדארטע אידענע גיעהן נאָך. דאָס פערלאָזט מען די קאלאָניע. מען לויפט וואוהין די אויגען וועלען טראָגען.

— מיר וואלטען אויך אנטלאָפען, איז ניטא וואוהין.

— מען בעראַרף זיך ניט פערלירען. מיר וועלען אונזערם דערנרייבען. מיר בעראַרפען אויף יק"א זיך ניט פערלאָזען. אליין, מיט אונזערע כחות וועלען מיר די קאלאָניע אויפבויען. זאלען זיי לויפען די שוואכע, דער נעזונטער עלעמענט וועט בלייבען. און די קאלאָניע וועט זיין — קאלאָניע. ניט אייביג רעגענט.

לאָזט זיך אוים, דאָס איז דער אידעאלסט פון דער קאלאָניע. האָט זיך עס אזוי צוהיצט מיט אזא מאַרערנער שפראך. א ווילנער יונגערמאן, נידריג געוואקסען, דאָס געזיכט מיט האָר בעוואקסען און ווי פון בלאָטע וואלט ער אריסגעקראכען. די אוינגען פינקלען און זיין שטים קלינגט:

— די ערד איז דאָ א גוטע, דער עלעמענט פון די קאלאָניסטען איז א גוטער, טאָ פארוואָס האָבען מיר דאָ מורא צו האָבען? !

אויף א פערד — אייגענע אויסגעלעגט און בעסערע געקויפט. כמעט די גאנצע ערד אויפגעריסען. איצטער בין איך געבליבען נאקעט. די פערד געפאלען. די קיה געפאלען און איצטער זיץ מיט צונויפגעלעגטע הענט. שוין באלד ווייי וואכען אז די וואסערען זיי־נען אוועק. טרוקען, מען קען שוין עפעס אנהויבען טאָן, האָב איך קיין פערד ניט.

איך מערק ערשט איצטער, אז נעבען אונז שפּראצט פון דער ערד אן אפּעלסין בוימעלע, ביי א מעטער די הויך.

— וואס איז דאָס פאר א בוימעלע?

— אָט זעהט איהר. אפּעלסינען, זאגט מען, עסט דער היי־שריק ניט. איך זיץ און קוק צום בוימעלע ווי עס גרינט און מיר זיצען דאָ פערשמאכט.

— מען וועט דאָ אין קאַלאַניע פון הונגער אויסשטאַרבען — זאגט די טאָכטער גאנץ אונגעריכט מיט א געוויסער בייזקייט ארויס.

איך קוק נאָך אמאָל צו איהר געזיכט און מערק ערשט, אז די ליפּען איהרע זיינען פארטריקענט און די יונגע באקען איינגעצוי־גען. איך בעטראכט נאָך אמאָל דעם פּאָטער, דער מוטער און צווי־שען אונז הויבט אָן צו הערשען א שווערע שטילקייט. דאָס הארץ פארקלעמט.

— מען זאגט, אז די יק"א וועט קיה ארויסגעבען פאר די קאַ־לאָניסטען.

— עט. — טוט ער א מאָך מיט די הענט. — די מילך וואָס עס וועט שוין זיין פון זייערע קיה!

איך גיה אריבער דעם וועג. פונקט אזא שטוב. אין טיר א פרוי מיט א קינד אויפ'ן האנט. נאָך גאָר א יונגעלויך פּנים און אלע איהרע בעוועגונגען זאָגען, אז זי איז א גרויס־שטעדטישע. א יאָהר דרייסיג זעהט זי אוים. וואַרעם נעהמט זי אונז אויף, אבער אויף דער ערשטער פּראגע מיינער, וואָס זי מאכט, הויבען טרערען אן

19.

דער שווייצער פון יק״א.

אין בונעס איירעס איז פאראן א גאס קאושאא; זי ליגט אינ׳ם הארץ פון דער שטאדט. אויף יענער גאס, אין איהר אייגענעם פיער־שטאקיגען בנין האט די יק״א איהר פערוואלטונג. די צענט־ראלע פיהרונג. דער בנין איז מאסיוו און גרוי, בריטע טרעפ־פיה־רען ארויף צום ערשטען שטאק, און דאס אויבען ארום די טרעפ. אין פאדער־הויז בעדארף יעדער בעזוכער פון אחינו בני ישראל ווארטען. יעדער אונגעדולדיגער אימיגראנט, ווען ער וועלט ווען א קאלאניסט ווערען און אויף גיך געהאלפען ווערען — דאס לעהרענט מען איהם הלכות נעדולד; דארטען ערשט בעגרייפט א איד אז ניט מעהר ווי א איד איז ער און בעדארף קענען ווארטען. דאס אייגענע האב איך אויף פערזוכט. ס׳איז אבער ניט מיין שולד געווען.

אז איך האב אויסגעדריקט מיין וואונש צו פאהרען אין די אידישע קאלאניעס פון באראן הירש, האט מען מיר געגעבען צו פערשטעהן, אז ס׳וואלט זעהר גלייך געווען צו מאכען א בעזוך אין דער אדמיניסטראציע פון יק״א און זיך פארשטעלען. אגב האט מען מיר געשריעבען פון דער קאלאניע מאזעס־וויל אינ׳ם נאמען פון דעם ארטיגען אדמיניסטראטאר, איך זאל עס טאן. זאלען די אר־טיגע מענשען פון יק״א ניט בעדארפען זיך האלטען אפיציעל צו מיר און פון דער ווייטען, ווען כ׳וועל די קאלאניעס בעזוכען. דעם אמת זאגענדיג אבער בין איך ניט געגאנגען אין דער דירעקציאן, כדי אן ערלויבניש צו נעהמען, איך זאל מעגען פאהרען בעזוכען די אידען אין די קאלאניעס. אויב איך בין יא געגאנגען איז עס גע־ווען מיין פערזענליכער ווילען צו קומען אין א נאהענטער בעריהרונג מיט די פארשטעהער פון דער צענטראלער אידישער פיהרונג אין ארגענטינא. אין דער בעגלייטונג פון א יונגען אידיש־שפאניש־

זאָלען זיי געהן די שוואבע! האָט ער אָנגעוויזען אויף דעם וואָגען וואָס האָט זיך דערווייטערט... — — —

— — — איך האָב זיך שפּעטער אין דער אייגענער קאָלאָניע געטראָפען מיט דעם אדמיניסטראַטאָר, א יונגערמאן. קומט פון דייטשלאנד. דאָס ערשטע וואָס ער האָט מיר געזאָגט איז געווען:

— אלעם וואָס די קאָלאָניסטען האָבען זיך אָנגעדערצעהלט איז א ליגען.

וועג איך האָב איהם בעמערקט, אז איך האָב ניט געפּרעגט ביי די קאָלאָניסטען וואָס זיי מאכען, ווייל איך האָב עס געזעהן נאָך די טויטע בהמות וואָס וואלגערן זיך אויף זייערע פעלדער און נאָך די לעבעדיגע וואָס זענען פערבליבען הינטער'ן שטוב — און דאביי צוגעגעבען, אז אויב די אדמיניסטראציע רעכענט עפּעס צו טהאָן האָט זי זיך בעדארפט אביסל צוהיילען, ווייל אין פיעל הייזער הונגערט מען אויפאָף.

— אונזער ציעל איז ניכט יודישע פּריצים צו בעשאפען. דער ציעל פון יק"א איז פון די רוסישע אידישע פּראָצענטניקעס אָרענטלִיכע ערד- ארבייטער צו מאכען...

איך האָב איהם ניט געענטפערט. פאר מיינע אויגען האָט זיך פלוצלונג בעוויזען א גרויס פעלד וואו אידישע האָפנונגען בליהען און איבער דעם שפּרייזט א נאר מיט א פערשייט פּנים און צו- טרעט די אלע האָפנונגען מיט זיינע פּים נאָך איידער זיי זענען צוויפגעקומען.

און ווי טוט וועה דאָס הארץ טראכטענדיג אז אלץ האָט דאָך געקענט זיין ווי ביי לייטען. איך דערמאָן מיר א קליינעם צופאל וואָס האָט מיט מיר געטראָפען אין דעם הויפט-קאָמיסאָר פון דער הויפט אדמיניסטראציע פון יק"א...

אומגעהענדיג איבער דער קאלאניע מאנטיפיאָרע האָב איך נעזעהן דעם פּועל יוצא פון אזא מנהג.

— ווער עס האָט ניט קיין צייט צו ווארטען, דער קען זיך אוועקגעהן. איינפאך. און וויפיעל אומזיסטיגע לײדען האָט דער איינפאכער ענטפער פערשאפט אונזערע קאלאניסטען אין דעם לויף פון יאָהרען.

וואָס הייסט א גוטער שווייצער? אזעלכער וואָס פערשטעהט דעם ווילען פון זיין האר. וואָס פערשטעהט דעם וואונש פון זיין האר. און דער אויבענדערמאָהנטער ענטפער האָט פאר מיר אויפּגעעפענט דעם סוד פון אלע סודות, דעם וועג צו דער נשמה פון דער יק"א פערוואלטונג. ס'איז מיר דאריבער שוין קיין גרויסער וואונדער ניט געווען וועז דער ארטיגער אדמיניסטראטאר פון „מאנטעפיאָרא" האָט מיר געגעבען צו פערשטעהן, אז יק"א איז ניט קיין פילאנטראָפישע געזעלשאפט און אז יק"א האָט בלויז איין ציעל:

— מאכען פון די רוסישע אידישע פּראָצענטניקעס ארענטליכע ערד ארבייטער.

דאָס איז דער קוק פון יענע מענשען אויף אונזערע רוסישע אידען, דער בליק פון דעם שווייצער פון וועמעס מויל דער האר רעדט ארוים.

— ווער עס האָט קיין צייט ניט צו ווארטען דער קען זיך אוועקגעהן.

און ווארטען האָט מען געלאָזט די קאלאניסטען פון מאנטעפיאָרע, וואָס זעקס וואכען זענען זיי געלעגען אויף די דעכער פון זייערע הייזער אונטער דעם שלאקס רעגען; וואָס זעקס וואכען האָבען זיי זיך געשפּייזט מיט דעם פלייש פון די ערטרונקענע עופות, מיט דעם פלייש פון געפאלענע בהמות פון הונגער.

זעקס וואכען זענען די מענשען געווען אין זומפּ פערטרונקען. און ווי וויט גרויס די וואסערען זענען געווען, בעווייזען די שיפלעך וואס וואלגערען זיך איבער דער קאלאניע. די יק"א האָט

זשורנאליסט בין איך אהין אוועק. בענעמנט האָט אונז אין פאָדער הויז דער שווייצאר. א דייטש פון א יאָהר עטליכע און פיערציג מיט א שטרענגען בליק. טראָגט בריליען, אבער דעם בעזוכער בעטראכט ער איבער די בריליען, עטוואס אן א זייט דעם קאָפּ פערבויגענדיג, ווי אן ערפאהרענער פראָפעסאר, — ער בעראַרף נאר דעם חולה ניט אויסהערען — בליוז אויספרעגען. דער שמועס געהט אין שפאניש.

— פון רוסלאנד געקומען אדער קאָלאָניסטען?

— ניט פון רוסלאנד און ניט קיין קאָלאָניסטען.

און איך דערלאנג איהם מיין וויזיט־קארטע מיט א בקשה אויסצורצוגעבען דעם אדון אליין. ער בעטראכט אונז נאָך אמאָל און געהט אוועק. איך בין זיך מודה אז מיר איז נאָר ניט אויפגעפאַלען צו קלערען, אז דאָרט אינעווענדיג קען מען מיין נאָמען. אייניפאך: אזוי אָנגענומען ביי דער וואויל ערצוינענער וועלט — מען שיקט אריין א קארטע: א מענש וואָס הייסט אזוי און אזוי וואָרט דאָרט דרויסען.

דער שווייצער האָט זיך אומגעקעהרט און מודיע געווען, מיר זאָלען וואָרטען. וואָרטען מיר. איך בעטראכט די גרויסע מאָפּעס אויף די וועגט מיט די פּלאנען פון די קאָלאָניעס. גרויסע קארטעס פערנעהמען אלע וועגט פון פאָדערהויז. פראכטפאָל אלץ געצויגענס. ווירקליך א אידישע מדינה אויפ'ן פאפיער צו זעהן. עס געהט פארבי א האלבע שעה און מעהר.

— וויפיעל איז דער שיעור צו וואָרטען? געהט מיין בעגליטער פרעגען דעם שווייצאר.

— דאָ איז א מנהג, אז דער וואס האָט ניט קיין צייט צו וואָרטען קען זיך אוועקגעהן.

א קלאָרע תשובה. מיין בעגליטער איז זעהר אויפגעבראכט געוואָרען. פערשטעהט זיך, דער מנהג איז פאר אונז קיין דין ניט געווען און מיר זיינען זיך בשלום אוועקגעגאנגען.

איך האָב די געשיכטע דערצעהלט בליוז צוליעב דעם, וויל

פֿאפּיער זאָל עס שעהן אויסזעהן. אבער אין דער וועלט איז עס לעבערלעך. וועט עס ווערט דער פּלאַן געמאכט א קאַלאָניע צו גרינדען, נאָך דעם ווי מען האָט א שטיק ערד געקויפט, מאכט מען ניט דעם פּלאַן אויפֿן ערד, נאָר אויפֿן פּאַפּיער. אויפֿן פּאַפּיער מעסט מען אויס וואו די הייזער צו שטעלען און וואו די וועגען צו מאכען. אזוי פיעל און אזוי פיעל פּלאַץ בעדארף פון איין שטוב צו דער אנדערער זייַן, און אויב עס קומט אוים נאָך דעם פּאפּירענעם פּלאַן נאָך, אז די שטוב זאָל שטעהען אין א גרוב — וועמען גייט עס אָן? און ביי איצטיגע צייטען איז מיר אויסגעקומען צו זעהן, ווי דריי קלאפּטער ווייט פון שטוב איז טרוקען, דאָרט איז העכער; און די שטוב שטעהט אין בלאָטע, אין א גרוב. אזוי איז דער פּלאַן אויסגעקומען. די הייזער זענען אָהן א דיל און די בלאָטע איז שיטער. און אויב דער פּלאַן האָט בעווייזען, אז די שטוב זאָל שטעהן אויף דעם פּלאַץ וואו א בוים איז געוואקסען, האָט מען דעם בוים אויסגעהאקט און די שטוב געשטעלט. די שטוב איז אָהן א דיל און פון דער ערד ארויס וואקסט זיך דער בוים פונקט אין רעכטען מיטען שטוב.

ס'איז דאָך ניט קיין שפּאס. איך בין דאָך אומגעגאנגען צוויישען די קאַלאָניסטען אין דער צייט וואָס די מעהרערע פון זיי האָבען געליטען הונגער. די זון שיינט. פון דער ערד שלאָגען זיך די גראזען ארויס און מענשען געהען ארום הונגעריגע. אויף אלע זייטען וואו דו ווארפסט א בליק, ליגען ביינער פון געפאלענע בהמות. קעפּ פון פּגירות מיט אויסגעשטשירעטע צייגער און מיט א משוגענעם גלעכטער א שטומען צו די מענשען וואָס דרעהען זיך דא ארום.

—וואָלט מען אונז פון דער אדמיניסטראציע ניט געוואָגט, אז זיי וועלען אונז פערד געבען וואלט איך אויף דעם א מאך געטאָן מיט'ן האנד און פארשפּארען צו קוקען אויפֿן פעלד מיט הארץ־וועהטאָג. ס'איז שוין טרוקען. כ'וואָלט געאקערט. נו, געה מאך, טו?

שיפֿלעך נעשיקט פֿאר די קאָלאָניסטען זיי זאָלען זיך קענען איבער־שיפֿען פֿון איין אָרט צום צווייטען. ס׳איז א שעהנער שטריך. פֿרעמדע שכנים האָבען עס בעוואונדערט. ס׳איז געווען אן ענטפֿער אויף א פֿארשלאָג פֿון א קריסטליכען גוט פֿעזיצער ביי דער סטאָנ־ציע סערעם, וואס האָט פֿארגעשלאָגען די אלע פֿערטרונקענע קאָ־קאָלאָניסטען, אז זיי זאָלען קומען זיך בעזעצען אין זיינע גרויסע שטאָלען וויל טרוקען איז דאָרט. און מעל האָט ער פֿאר־געשלאָגען אויסצוּבאָרגען די קאָלאָניסטען, איז אבער אן ענטפֿער געקומען פֿון דער יק״א פֿערוואלטונג:

— מיר זאָרגען אלײן פֿאר אונזערע קאָלאָניסטען.

שיפֿען, שעהן אויסגעפֿארבטע האָט מען זיי אריינגעשיקט— אבער אָן ברויט האָט מען פֿערגעסען. וועז איך האָב בעזוכט די קאָ־לאָניע זיינען די שיפֿען געלענגען און געטריקענט זיך און די קאָלאָ־ניסטען האָבען זיך ביטער געוויצעלט איבער זיי:

— מסתמא האָט מען ביי די שיפֿען געקענט מאכען א פֿאָר נראשען מעהר, דאריבער האָט מען אונז שיפֿען אנשטאָט ברויט געשיקט.

ניט קיין בעזונדערע גרויסע טובות טוט דאָך די יק״א מיט די קאָלאָניסטען. זיי דערקלערען דאָך אלײן, אז ניט קיין וואויל־טהע־טיגע געזעלשאפֿט זענען זיי. פֿאר דעם גלעך נעהמען זיי פֿרא־צענט. די ערד, אלץ, אפֿילו אויפֿן קעלביל וואָס וועלט געבוירען לענט די אדמיניסטראציע אנידער איהר חתימה און דער קאָלאָ־ניסט קען עס ניט פֿערקויפֿען. און טאקי וועל ס׳האָט א קעלביל צו פֿער׳משכון׳ען יענעם האָט מען אויסגעבאָרגט און ביי וועמען אלץ איז פֿערטרונקען געוואָרען איז ווי אויפֿן וואסער געבליבען. טא פֿאר וואָס אבער קומען זיי אפֿילו די משכנות נעהמען אזוי שפֿעט?

בעטראכטענדיג די אויסגעצייכענטע מאפֿעס וואָס דעקען צו די וועלט אין פֿאדערהויז פֿון דער צענטראלֿער פֿערוואלטונג אין בונעס איירעס זעהט מען ווי אלץ וועלט געמאכט, אז אויך דעם

דערצעהלען די אמאליגע עשירים און איצטער פּראָרימטע קאָ־
לאָניסטען.

איצט פערמאָגט רייוואַרא צוויי הונדערט איין־און־זיבציג קאָ־
לאָניסטען ; ביי דריי הונדערט צוואַנציג פאַמיליעס.

אויף א נאַנץ אַנדערען אופֿן האָבען זיי זיך קאָלאָניזירט :

זיי האָבען גע־פּועל'ט, אז יק"א זאָל אויף איהר חשבון, אויס־
צוצאָהלען, אייגקויפען בלויז ערד. הייזער, בהמות און אלע פעלד־
מכשירים — דאָס האָבען זיי אייגנעשאפט פאר זייער אייגען
פערמעגען. זיי האָבען דערפאר אויסגעווירקט ביי דער יק"א, אז
מען זאָל זיי זאָלען אליין זיך פערוואַלטען; זיך אייגצוואַרדנען מיט
דעם אייגענעם געשמאק.

און דעריבער זיינען טאקע די הייזער לייטישע, נאָר ניט ווי
אין אַנדערע אידישע קאָלאָניעס ; און דעריבער זיינען די הייזער
מעהר דערנעהנטער איינס צום אַנדערען, מיט א טאָלק ; נאסען־
מעסיג.

ניט אזוי אָבער איז עס מיט דער ערד וואָס די יק"א האָט
פאר זיי אייגענקויפט פאר הויבע פּרייזען. שוין נאָר ניט אזוי
לייטיש איז די ריווערער ערד :

— אויבען א ברוינער זאמד ; אין דער טיעף — קאָלך־
שטיין.

און דער קלימאט אין יענער געגענד איז קאפּריז און שטי־
פערייש :

וועז די תבואה בליהט — טרעפט א פרעסטיל.

וועז די תבואה דערשטעהט אין די זאנגען — קומט א האָ־
געל.

א היישריק פערבלאָנזשעט אויף צו גאסט אויף די ריווערער
פעלדער.

און די ווינטען, וואָס טראָגען פון דרום זייט מיט א שניי־
דענדער קעלט, טראָגען זיך איבער זייערע פעלדער מיט אזא
ווילדקייט, אז צייטענווייז טראָגט עס די דעכער פון די הייזער.

— וואָס פיהרט איהר אזעלכעס אויפ'ן וואגען, רב איד?

— כע־כע, איך פיהר א שפּינעל־שאפע פאר מיין ווייב. א זע־קעל מעהל מיין איך, כע־כע. מען האָט מיר אויסגעבאָרגט א זעקל מעל, כע־כע...

— נו און ווייטער?

— ווייטער... „כי אמרו כלנו מתים", די קיה זאָגען, אז מיר וועלען אלע מיט די פּים אויסציהען, אויב ס'וועט ווייטער אזוי געהן. — אזוי וויצעלט מען זיך הונגעריקערהייד.

די אידישע קאָלאָניסטען האָבען געדולד און וואַרטען אויף אלע הבטחות וואס וועלען אפשר אמאל מקוים ווערען, די פערד און די קיה האָבען אבער קיין געדולד ניט געהאט און וועז איך האָב „מאנטיפיאָרע" בעזוכט האָט דער שארפער דרום ווינט זייערע ביינער געטריקענט....

20.

אידעאליסטען.

אידען, שטאַרקע מיט ברייטע פלייצעס פון יעקאטערינאָס־לאַווער גובערניע: רייכע און איינגעפונדעוועטע אונטער דעם זיד־רוסישען הימעל — זיי האָבען עס געגרינדעט די קאָלאָניע „ריווערא" אין דער וויטער ארגענטינע.

מיט נייז יאָהר צוריק האָט זיך די ערשטע גרופּע פון ע ל ף פאמיליעס ארויסגעריסען מיט די ווארצלען פון דער רוסישער ערד. פערנעהמענדיג מיט זיך קאפיטאל און די רוסישע שפּראָך, האָבען זיי זיך אהער אריבערגעקליבען.

— די פערפאָלגונגען און בעליידיגונגען אויף דער רוסישער ערד, די בעליידיגונג פאר אונזערע קינדער וואָס מען האָט ניט געוואָלט אריינענעהמען אין דער רוסישער שולע, — דאָס אלץ האָט נעמאַכט, אז מיר זאָלען מיט רוסלאנד צוריסען. — אָט אזוי

אויסהערען א בעריכט פון דעם שליח וואס איז געפאהרען קיין בו־נעס־אירעס דורכצורעדען זיך מיט די יק"א דירעקטאָרען וועגען דער שווערער לאגע פון די קאָלאָניסטען. איך בין גלייך אריינגע־צויגען נעוואָרען אין דעם אינערליכען לעבען פון דער קאָלאָניע. זייער לאגע איז מיר מיט איין מאָל קלאָר געוואָרען :

איך האָב געזעהן פאָר זיך, פנים־אל־פנים, די אָבגעקומענע עשירים, וואָס זענען געווען געווען צו טאָן אלץ מיט דער בריי־טער האנט און איצטער דארפען זיי אָנקומען נאָך קצבה ; זייער זעלבסטשטענדיגקייט האָט זיך אָנגעהויבען צו וויגען און די יק"א וואָרפט זיי אויף, אז זיי ווייסען ניט ווי אָזוי זיך אליין צו פער־וואָלטען.

צוהערנדיג זיך צו די אלע רייד האָט מען קלאָר געקענט זעהן ווי ווייט די פערדוואלטונג פון דער יק"א אליין איז הילפלאָז און קינדיש. דורך א שורה יאָהרען פון קאָלאָניסטישער טעטיגקייט אין ארגענטינע האָט מען ממש גאָר ניט געלערענט :

עס האָט זיך געהאנדעלט, אז מען בעדארף מאכען נייע פרא־בעם מיט דער ערד, ווארום די אלטע פראצע איז צום גרונד גע־גאנגען. אפשר איז ניט גוט דער אופן ווי מען בעארבייט די ערד ; אפשר איז ניט גוט דער וועג ווי מען זעט דאָ אין פעלדער.

זעהר פיעל האָבען ניט געהאט מיט וואָס די פעלדער צו פער־זעען און עס האָט זיך געהאנדעלט אז יק"א זאָל אויף זריעה אויסלייהען.

אנדערע פעלען בהמות אוים און עס איז ניטא מיט וואָס א האנט אויפצוהויבען.

— די ערד איז שלעכט און מיר ווייסען ניט וואָס צו טאָן — ווייל מיר איינער געבען צו פערשטעהן — מיר וואָלטען געקענט ווייננערטנער איינפיהרען איז אָבער א צרה מיט די פרעסטלאָך וואָס קומען ניט אין דער צייט.

— ביי מיר איז געלעגען אן עשירות אין מיינע וויינטרויבען זיינען זיי אויסגעפרוירען געוואָרען . . .

„אויבען זאמד און אונטען — שטיין" — און דאָך בעמיהען זיך די קאָלאָניסטען דאָרט איינצופֿלאַנצען, און פֿרעמד איז זיי דער געדאנק די קאָלאָניע אויפצוגעבען.

אַנגעקומען בין איך אהין פון בונעס־איירעס אין א פֿריה־מאָרגען, דורכמאכענדיג מיט'ן באָהן א רייזע פון א שעה פֿער־צעהן. ס'איז געווען אין איינעם פון די קאָלטע, ווינטיגע פֿריהמאָר־גענס. און פון שטויב איז געשטאַנען אין לופטען א געלער נעבעל. דורך דעם געלען, שטויביגען נעבעל גרינען די ניט לאַנג פֿערזעעטע פֿעלדער. שיטער שלאָגט זיך דאָס גראָז ארוים פון דער ערד און עס דערמאָנט אָן די אָרימע ליטווישע פֿעלדער צווישען ווילנא און גראָדנא.

די געגנער איז דאָ ניט פֿלאַך: פֿונקט דער היפוך פון דער פֿרוכטבאַרער פֿראָווינץ סאנטא־פע. ביים ערשטען אויפֿענבליק דערקענסטו, אז די רונדע בערגלעך, כאָטש מיט א שיטערען גראָז בעדעקט — זענען עס קינדער פון דעם ווינט. דאָס האָבען די ווינטען מיט דער צייט דעם זאמד אין דעם געגנד אויפגעהויר־בעט. אזוי פיין די בערגלעך אויסגעקיילעכט. קוקענדיג פון מיין וואגאָן־פענסטער אויף די האָרבאָטע פעלדער, האָב איך ניט ווילענדיג געטראכט:

— ניט קיין ברכה, טראָגט איהר פעלדער, אין דער טיפֿענדיש פֿאר אונזערע לייט דאָ.

א גרופּע עלטערע קאָלאָניסטען האָבען מיך בעגעגנט ביים באהן־סטאַנציע, וואָס געפֿינט זיך אין צענטער פון דער קאָלאָניע. ווי דער שטייגער, שווייגענדיגע, מיט בליקען וואָס פֿארשען, האָבען זיי מיר דעם שלום־עליכם אָבגעגעבען.

די קאָאָפּעראַטיוו פון דער קאָלאָניע, וואוהין מען האָט מיך געפֿיהרט, איז געווען פול געפּאקט מיט קאָלאָניסטען. ארום הויז — וועגענער און פערד ווי אויף א מארק אין א קליין שטעדטעל. דאָס זענען די וויטערע קאָלאָניסטען געקומען אין צענטער אריין, ווער נאָך זריעה און ווער נאָך אַנדערע מכשירים. אגב איז מען געקומען

א ברייטקייט ליגט אין דער פיהרונג פון די קינדער, בעמיהען זיך אנצוהאלטען דעם היימישען אריסטאקראטישען טאן :

מען קען זאגען, אז די הויפט־שפראך אין דער קאלאניע איז רוסיש.

די ביבליאטעק אבער איז שטארק אידיש. לויט די מיטלען — איז זי גרויס און מיט רחבות.

פאראנען א ליטעראריש־דראמאטישער פעראיין און מען שפיעלט טעאטער אויף א היימישען קינסטלערישען אופן. דאס זוכט די יוגענד מיטלען ווי אזוי זיך צוצובינדען צו דער ערד, צו־נויפבינדען זיך מיט דעם לעבען פון דער קאלאניע.

געווען צייטען ווען די קינדער האבען די טאטעס פערלאזען און געצויגען אין שטאדט אריין גליק זוכען. אין דער צייט אבער ווען איך האב זיי בעזוכט, האבען זיי זיך געהאלטען אין ציהען צו־ריק אהיים העלפען די טאטעס פלאנצען בוימער און הינטער די בוי־מער וויינגערטנער אויפצוברענגען.

אויף דעם פנים פון די קינדער ליגט נאך אויסגענאסען דער גייסט פון דעם רוסיש־אידישען אידיאליסט וואס האט זיך צו אלץ ענגומען און אויף יעדען וועג שטערונגען בעגעגענט.

וואלדים זעהר שווער ווערט אויפ'ן הארצען ווען מען שטודירט אויס דעם קורס פון א גימנאזיע און שפעטער ווערט מען ניט צוגע־לאזט צום עקזאמען, ווי עס פיהרט זיך אין רוסלאנד.

אבער פיעל שווערער איז אויפצואקערען די ערד, זעען און פלאנצען און שפעטער זאל דערפון נאר ניט ארויסקומען.

און יעדעס מאל ווען איך טראכט פון דער קאלאניע ריווערא אין דער וויייטער ארגענטינע, שרעקט מיר דאס הארץ פאר דעם גורל פון איהר אידיאליסטישער, גוטער עלטער און עדעלער יוגענד.

ווי וואלט איך וועלען, אז מיין שרעק זאל זיין אומזיסט!

און ממש דאָס הארץ טוט וועה וען דו פאָהרסט ארויס איבער דער קאָלאָניע, קוקסט אויף רעכטס און אויף לינקס, זעהסט ווי די קאָלאָניסטען מאכען זייערע „עקספּערימענטען" אויף די פעלד־דער. זיבען יאָהר עקספּערימענטען !

יק"א האָט דאָך איהרע אגראָנאָמען, איהרע חכמים און דער גוטער יאָהר וויסט וואָס זיי טוען. דער עולם פון ריווארא, איז אָהן ספק דאָס בעסטע, וואָס האָט זיך קיין ארגענטינע געצויגען צו ווערען ערד־ארבייטער.

און אזוי הילפֿלאָזן האָב איך זיי געטראָפען !

איצטער איז דער עולם פערנומען מיט פלאנצען בויאָר ארום די פעלדער כדי די קאלטע ווינטען זאלען ניט האָבען אזא שליטה. אנדערע פערפלאנצען בויאָרן אזוי געדיכט ווי א וואנט און האָפען, אז הינטער דער שוץ פון די בויאָרן וועלען זיי קענען וויין־געהטנער פלאנצען.

דער אגראנאם ע. איז געווען דאָרט א קורצע צייט און ער האָט עס זיי אויף דעם וועג פון בויאָר־פלאנצען ארויפגעפיהרט. דער גייסט פון יענעם אגראנאָם רוהט אין דער קאָלאָניע. מען פלאנצט די בויאָרן מיט אָזא גלויבען און מיט אזוי פיעל ליכט אין די אויגען.

יענער אגראנאם אָבער אליין איז שוין לאנג ניטא אין ארגענטינע. א גוטער אגראָנאם געווען ; אן אמת'ער פאָלקס־מענש געווען און דעריבער האָט איהם די יק"א משלח געווען. אזוי אמווענגסטען דערצעהלען די קאָלאָניסטען. די בויאָר אָבער פלאנצט מען אזוי ווי ווארצלען זיך איין. און כאָטש קיין פירות גיבען זיי ניט דאָך פערפלאנצט זיך מיט זיי שטארקער דער גלויבען אויף בעסערע צייטען.

אין דער פיהרונג פון די טאטעס, די אָבגעקומענע גבירים, ליגט א בריטקייט. אזעלכעס, וואָס מען מערקט ניט אין אנדערע קאָלניעס.

כמעט טאָג איין טאָג אוים האָט דער רעגען ניט פערפעלט צו גיסען. די ערד איז אנגעקוואָלען געווען און צוליעב די נאסקייטען אזוי פערוואקסען געוואָרען מיט ווילדען בוריאן, אז ערטערווייז איז שווער געווען צו דערקענען, אז צוואנציג יאָהר האָט מען די ערד בע־ארבייט, די ווילדע גראָזען אויסגעראטען און געמאכט ברויט זאָל וואקסען. ס׳איז געווען פונקט די צייט פון זריעה און כ׳האָב זיך צוגעקוקט ווי די קאָלאָניסטען שלאגען זיך פון די כחות ארוים, טאָ־מער האָט די זון א בלישטש געטאָן, צו פעראקערן א העכערען אָרט וואו די וואסער האָט זיך ניט לאנג געהאלטען; אויסגעריניגט דעם בוריאן פיין פערבראנעווען און... א ביסטערער רעגען איז ווידער געקומען, צוגעפאָטשט די ווייכע פעטע ערד און באלד נאָך דעם א שארפער דרום־ווינט וואָס האָט דעם אויבערפלאָך פערטריקענט און ס׳איז ניט געווען וואו צו זעען.

— וואָרט, ביז ס׳וועט זיך אויסלייטערען און אקער נאָך אמאל!

ארויסגעפאָהרען, ווי דער שטייגער, בין איך פון בוענם איירעס קיין באסאוויל־באסא (לוסינוויל) פארנאכט. דער וועג איז צו־שווייגקט און דער צוג האָט מיר אויסגעוויזען, אז גאר ניט אויף רעלסען געהט ער נאָר איבער די הילצערנע שוועלען ווערט ער גע־שלעפט. אין דעם רעסטאָראן־וואגאָן האָט עס די טעלער פון טיש געשליידערט, און מיין שכן ביים טיש וועלענדיג צוטראגען די לע־פעל זופ צו זיין מויל האָט ער פונקט צו מיר אונטער׳ן קאלנער גע־טראפען.

אז מען איז צוגעקומען צום טייך פארנא האָט מען דעם צוג ארויפגעפיהרט אויף א גרויסען דאמפ־פאָראָם און אזוי זענען מיר מיט איהם געשוואומען אייניגע שעה. א מערקווירדיגער געפיהל האָט ארומגעכאפט, הערענדיג ווי דאָם וואסער קלינגט אונטער דעם צוג...

קוקענדיג דורכ׳ן פענסטער איז דער לבנה־נאכט אריין, האָט עס אויסגעזעהן ווי אונזער צוג איז געפאנגען פון רוחות און ווער

21.

ענטרא-ריאס.

צוושיען די צוויי גרויסע טייכען, פארנא און אוראגוויי, איז די ערד פרוכטבאר; פּאשע און ברויט איז דאָרט פּאראן גענוג און דער היישריק, מיט זיין אָנקומען יאהר איין יאָהר אויס, איז ניט אימשטאנד געווען צו פערצערען די גאנצע שפע פון דער ערד. אין יענעם געגענד האָט די יק"א, מיט א יאהר צוואנציג צוריק געקויפט ערד און געגרינדעט א שורה אידישע קאָלאָניעס:

באסאוויל־באסא, דאמינגאס, קלארא, דאָס זענען די הויפּט קאָלאָניסטישע צענטערס פון יענעם געגענד.

געווען א צייט, וועו דער ארגענטינער אידענטום האָט מיט שמחה געטראכט פון יענע קאָלאָניעס. דאָרט איז אין פערלויף פון אויניג יאהר ארויסגעגאנגען א וואָכענשריפט, „יודישער קאָלאָניסט", וואָס האָט גייסטיג פּאראייניגט צווישען זיך אלע אידישע קאָלאָניעס פון ארגענטינע.

אויף מיין גורל איז אָבער אויסגעפאלען צו בעזוכען יענעם געגענד, וועו די געגענווארט איז געווען זעהר א טרויעריגע; בלויז מיט דעם זכרון פון גוטע צייטען האָט מען זיך געטרייסט און געשטארקט:

גאנצע צווי יאָהר האָט דאָרט געהערשט א טריקענעש; די פּאשע האָט אויסגעברענט און די תבואה האָט ניט דערלעבט צייטיג צו ווערען. די בהמות זענען אויסגעפאלען; און די פעטע ערד האָט זיך אוש צושפאלטען פון טריקענעש, געעפענט זיך און געלעכצט נאָך רעגען. וועו דער רעגען איז ענדליך אָנגעקומען, האָט ער מיט זיך ניט קיין ברכה געבראכט פאר די אלע וואָס האָבען נאָך איהם די אויגען אויסגעקוקט.

וועו איך בין דאָרט אומגעפאָהרען זענען די פעלדער גענוען צוואווייקט, די פעטע ערד שיטער, ווייך שוין עטליכע חדשים, וואָס

וועגען די אידען דאָ און וואו געפינט זיך דאָ עפעס א איד פון די אידען און... עס לאָזט זיך אויס, אז מיין באַרוועסער יונגערמאן איז גאָר קיין איד ניט. אין איטאַליענער וואָס האָט זיך אויסגעלערנט **אידיש רערען.**

כ'האָב פערמאכט די אויגען און געמומען ציהען איבער די בלאַטעס אהין וואו מעהר הייזער האָבען זיך אַרויסגעזעהן, גלויבענדיג, אז דאָרט וועל איך געפינען וואָס איך בעדאַרף. אויפ'ן וועג האָב איך אן אמת'ן אידען געטראָפען, און ער האָט מיר פערנאכדערגעזאָגט ווי אזוי איך זאָל געהן צו דער אַרטיגער ביבליאָטעק. ס'איז מיר פאַרגעשטאַנען א שווערע און ניט בעקוועמע מלאכה. די הויפט־גאס צו וועלכער איך האָב מיר דערשלאָגען איז געווג ברייט אבער די בלאָטע אין גאס איז קלאָסיש, געדיכט און טיף. פינף פערד שלעפען כמעט א לעדיגען וואגען און שלאָגען זיך פון די כחות ארויס. אריבערגעהן די ברייט פון דער גאס איז א גרויסע אונטערנעהמונג און דער עולם שרייט זיך דורך פון אריבער דער גאס. א מיידעל, זעהענדיג פון וויייטען, אריבער דער גאס, ווי איך שטעה פאר א ט י נ ט ע ר ע ל און קען ניט אריבער, האָט זי געמומען שרייען און רופען:

— זעלדע, טראָג ארויס א ברעטעל!

די אונבעקאַנטע זעלדע, א חן'עודיגע יונגע מיידעל מיט א קליין קינד אויפ'ן האנט, איז ארויסגעקומען גראדע פון דער שטוב, וואו כ'בין געשטאַנען, זי האָט מיך בעטראכט און אנגעהויבען צו רופען:

— חנה, טראָג ארויס א ברעטעל!

חנה, א יונג, שעהן מיידעל איז ארויסגעקומען, האָט אויפגעזוכט א ברעטעל נעבען שטוב און האָט עס מיר א וואַרף געטאָן נעבען די פיס.

שוין שטעהענדיג מיט אייז פום אויפ'ן ברעטעל, האָב איך בעמערקט ווי די מיידעל שמייכעלט קוקענדיג אויף מיר.

וויסט וואוהין מען וועט אונז פערטראגען. מיט דעם אייגענעם גע־
פיהל בין איך איינגעשלאָפען. אויפגעוועקט האָט מיך א שרעקליכער
שטויס און כ׳בין שיעור פון בעטל ניט אראָבגעפאלען. דאָס האָט
אונזער צוג שוין ווידער זיך געשלעפּט איבער דעם צושוואומענעם
זומף.

אז כ׳בין ארויס פון צוג אויף דער סטאַנציע באסאוויל־באסא.
איז געווען ארום ניין אין דער פריה. גלייך פון וואגאן אין א קלעפּי־
נער בלאָטע בין איך מיט מיינע האלבע שיך אריין. כ׳האָב גע־
וואוסט, אז די אייזענבאן סטאַנציע ליגט כמעט אין דער קאַלאָניע,
דאריבער האָב איך ניט געשריבען, אז איך קום. געמיינט, אז כ׳וועל
אליין טרעפען. כ׳האָב אבער באלד מיין נארישקייט ארויסגעזוהן.
א יוננערמאן וואָס האָט זיך ארומגעדרעט און געקוקט די בלאָטע,
ארויסקוקענדיג עפּעס א פערדינסטעל ביים באן, האָט זיך מיט זיינע
אידישע אויגען צו מיר געוועדעט:

— זענט איהר א היגער? — פרעג איך איהם.

— איך בין א גרינער — ענטפערט ער מיר.

און דאָס פּנים זיינס איז דוקא גאר ניט גרין, נאָר פערגעלט
און פער׳חושך׳ט. ער האָט מיך צוגעפיהרט דורך זייטיגע וועג־
לאָך, איבער קלאטקעס און שטייגער, צו דעם האָטעל „איטאַליע",
איינגענטליך א שטאל מיט קליינע אבגעצאָמטע שטעלעלאָך. אן אי־
טאַליענער, דיק און מיט בארוועסע פּיס ביז צו די קניה פערבלא־
טינט, האָט מיר אָנגעוויזען מיין פּלאַץ. ער האָט מיר נאָך עפּעס גע־
פרעגט און איך האָב נישט פערשטאַנען וואס ער וויל. ער האָט צו
מיר אראָבגעבראכט א דאלמאטשער אין געשטאלט פון א זיבעצען
יאהריגען בחור ביז צו די לענדען די הויזען פערקאשערט און די פּיס
מיט בלאָטע אויסגעשמירט.

— וואָס דו ווילסט? — האָט ער זיך צו מיר געוועדעט אויף א
מין אידיש.

— איך ווילל וואסער; זיך ארומוואשען.

ער האָט פערשטאַנען, כ׳האָב אנגעהויבען ביי איהם צו פרעגען

האבען נעפאדערט, אז די אידישע למודים זאלען אין שוהלע אבי־סעל פערבריטערט ווערען, איז געווען דער ענטפער:

— די רעגירונג ווייל עס ניט ליידען.

האט זיך יק"א מישב געווען גאר אינגאנצען די שוהל־פראגע פון איהרע פלייצעס ארבוואוארפען.

— וואס וועט מען טאן? וואס זאל מען טאן?...

מען האט אין אלע צרות פערגעסען און דאס איז די גרעסטע צרה געווארען. אפילו דער גרויסער האספיטאל, וואס די קאלאניס־טען האבען מיט אזוי פיל ליעבע געבויט און וואס האט זיך איצטער געמוזט פערשליסען ניט האבענדיג קיין מיטלען איהם אויפצוהאל־טען — אפילו דאס איז אויפ'ן צענטען פלאן אוועק.

און אפילו, דאס וואס דער דאקטאר האט געהאלטען ביים פער־לאזען די קאלאניע, וויל ער האט זיינע שכירות ניט בעקומען — עס האט ניט דעם אויבענאן פערנומען צווישען די גרויסע דאגות.

— ווי אזוי וועלען די קאלאניסטען, וואס זענען אזוי צו־שפרייט קענען זייערע קינדער ערציהען, זיי כאטש עברי אויס־לערנען.

ס'ערשטע וואס מען האט מיר דערצעהלט איז געווען וועגען דעם און ס'ערשטע וואס מען האט פון מיר פערלאנגט, איז — אן עצה ווי אזוי דער יק"א אבצוהאלטען פון צו טאן אזא זאך. די אסיפה וואס כ'האב בייגעוואוינט איז געווען זעהר א רירענדע און כ'וועל קיין מאל ניט פערגעסען יענעם אויסדרוק פון צער, וואס האט פון די אלטע צוקנייטשטע אידישע פנים'ער ארויסגעקוקט.

צום גליק איז געבליבען ביים אלטען צוליעב א קלייניגקייט.

— ניט דער קאלאניסטישער צער האט דאביי מיטגעווירקט:

— די רעגירונג פון שטאט ענטראריאם האט דער יק"א מודיע געווען, אז זי, די יק"א, האט געניג געלט און זי זאל אליין מוחל זיין אנהאלטען די שוהלעס אין די אידישע קאלאניעס ווי ס'איז געווען ביז אהער.

צו מיין פערגניגען האט א פאר טעג די זון געשיינט און א

— אין ביבליאָטעק האָט מען געטראכט, אז איהר וועט שוין צו אונז גאר ניט קומען, מאכט זי.

הייסט עס אזוי גאָר. ס׳טוט מיר באנק וואָס האָט זיך אזוי געמאכט.

ענדליך בין איך אין ביבליאָטעק אָנגעקומען. כ׳האָב מיר אליין געוואונדערט ווי נארוש איך בין, ווי אזוי איך פערגעס מיר אין דער גוטהארציקייט וואָס לעבט אין פאָלק! דער יונגער עולם האָט געהאט צוגעגרייט פאר מיר אן אָרט, געזארגט פאר מיר און איך בין אָנגעקומען ניט מעלדענדיג און פערקראכטן גאָט ווייסט וואוהין, עפעס צו אן איטאליענער אין שטאל אריין.

* * *

ווי געזאגט, איז די לאגע פון די קאָלאָניסטען געווען טרויעריג זייט דריי יאָהר, אבער די זארג וואָס האָט ארומגעכאפט אלעמען אין באסאוויליאסיא אין דער צייט וואָס איך האָב די קאָלאָניע בעזוכט, איז ניט געווען איבער דעם וואס מען קען די פעלדער ניט בעארבייטען און וואס א נייער ביטערער יאהר שטעהט פאָר — עס האָט זיך געהאנדעלט וועגען קינדער־ערציהונג און די אידישע טאָטעם זענען ארומגענאנגען פערצווייפעלט מיט געבויגענע קעפּ:

די שוהלעם פון דער יק״א, וואָס האָבען פון שטענדיג אָן געעקזיסטירט אין די קאָלאָניעס אויף דעם חשבון פון די קאָלאָניסטען, האָבען געהאלטען ביים איבערגעהן צו דער רעגירונג. די פיהרערס פון יק״א האָבען זיך ארומגעזעהן, אז ס׳איז א צו גרויסע טרחה פאר זיי צו זארגען וועגען דער ערציהונג פון די אידישע קינדער אין די פערוואָרפענע קאָלאָניעס. אגב האָבען די טאָטעם שטענדיג געהאלטען אין טענה׳, אז צו וועניג אידישקייט בעקומען די קינדער אין דער שוהלע. די ארגענטינער רעגירונג, וואָס האָט כלומרשט אלגעמיינע בילדונג אין לאנד, האָט מיט פערגעניגען מוחל געווען די אידישע שוהלעם אין די קאָלאָניעס, לאזענדיג פאר די יק״א צו ערציהען גוטע בירגער פאר׳ן לאנד. און יעדעס מאל וועו די עלטערן

וואַרצלען האָט דער קאָלאָניסטישער געדאנק פון זיך ארויסגעלאָזען אין יענעם געגענד. דער עולם אין באסאוויל־באסא, איז א געקלײבענער, א גלייכער און מיט א גלייכען ווילען. אפילו די שוהל־סיסטעם איז דאָ כמעט בעסער ווי אין אנדערע קאָלאָניעס, א דאנק די גוטע לעהרער וואָס זענען אויסגעוואקסען אין דער אייגענער קאָלאָניע; און דאס ביסל אידיש־העברעאיש האָט דאָ אנ׳אנדער פנים. ס׳האָט מיר שטארק פערדראָסען, וואָס פון באַסאוויל־באסא קיין מאזעסוויל איז אזוי ווייט, אז גאנצע פינף און דרייסיג שעה דויערט מיט׳ן באן צופאָהרען. ס׳האָט זיך געבעטען, אז די צוויי קאָלאָניעס זאָלען אביסל נאָהנטער שטעהן איינס צום אנדערען.

נאָך זייענדיג אין מאזעסוויל האָב איך געהערט פון דעם גוטען שם, וואס די מיידלאָך פון ענטראריאָס האָבען. עס רעכענט זיך א יחוס־זאָך צו קלייבען פאר זיך א כלה פון דאָרטען. ניט מיט וועניגער אכטונג אָבער רעדט מען אין באסאוויל־באסא, צוויישען דער יוגענד פון די מאזעסוויל־ער אידישע טעכטער.

— וועז ניט אזא ווייטקייט...

זונטאג בעגינען בין איך אין בעגלייטונג פון א יונגען קאָלאָניסט ארויסגעפאָהרען אביסל בעטראכטען די גרופעס צו וועלכע דער וועג איז געווען טריקענער. מיר האָבען זיך אבגעשטעלט פאר׳ן שטוב פון דעם קאָלאָניסט ר. א הויכער שווארצלעבער מיט א גרוילאָך קלייַן בערדעל, איז ער גראדע געשטאַנען פאר׳ן שטוב און ווי אויסגעקוקט אונז. מיין בעגלייטער האָט מיר נאָך אויפ׳ן וועג דערצעהלט פון איהם, אז ער איז א משכיל און אידיאָליסט, ער אויף גרויסע צרות, און שלים־מזל׳דיג זעהט זיין הויז אין ערד אויס.

נאָכ׳ן הייסען שלום־עליכם האָט ער גלייך, מיט א פייער אין די אויגען געגומען רעדען איבער זיין ליעבע צו ארגענטינע. ער איז גאָר אינגאנצען אינגער געווארען רעדענדיג פון ארגענטינע.

— זעהט הי׳ בריט און ווי שעהן! — האָט ער אויסגעבראָכען

דרום ווינט האָט געטריקענט די בלאָטעס פון באסאוויל־באסא, און כ׳בין געווען אימשטאנד אביסעל זיך ארויסרירען איבער דער קאָלאָניע. שבת האָב איך געהאלטען אין דער גרופּע נומער איינס, ביי איינעם פון די עלטסטע און אנגעזעהענע קאָלאָניסטען. זייז טאָכטער, וואָס איז איהם דאָרט געבוירען געוואָרען איז שוין געווען א כלה און מען האָט געוואָרט אויף בעסערע צייטען מען זאל קענען א חתונה פּראָווען. דערווייל אבער האָבען זיך געשפּרייט ארום שטוב די צוויי הונדערט אקער לאנד כמעט אינגאנצען ניט קיין פערזעעטע. און וואו מען האָט יא עפּעס געזעט, איז עס פון דער ערד ארויסגעקומען אינאיינעם מיט דעם ווילדען בוריאן. מיט אומעט האָט פון די פעלדער געבלאָזען.

איך האָב יעדען בעגינען געמערקט פון מיין געלעגער, וואָס איז געווען מיט לויבע אויסגעבעט אין מיטען שטוב אויף א גרויסער היימישער פּערענע, ווי פּאר׳ן שטוב ארבייטען — פּאטער, מוטער און די כלה, צוגרייטענדיג מילכיקס פון די אייגענע פּאָר קיה, וואָס איז געלונגען מציל צו זיין. שכנים האָבען איהם מקנא געווען, ווייל ניט ביי יעדען איז אזא גליק געשעהן. קוקענדיג אויף די הייזער, בעטראכטענדיג אזא רחבות ארום, איז זיך גאָר שווער געווען פּארצושטעלען, אז אין פיעל פון די הייזער איז מעגליך, אז עס פעלט אפשר אויס ברויט, פעלט אויס אביסעל מילך דעם טעפּעל צו פערווייסען.

די גרופּע נומער איינס זעהט אויס ווי א רוסישער דאָרף. עס ציהען זיך אוועק ווייט די צוויי שורות הייזער מיט שטרוי געדעקט, אויף דעם זיד־רוסישען, דאָרפישען אופן, ס׳איז דערפאר, וואָס ענטראריאם איז א געגענד פון ווייץ, דאריבער דעקען די אידען זייערע הייזער מיט שטרוי. דער עלטערער עולם דאָ איז געבליבען מיט זיין היימישען אויסזעהן — פעסטע. זיד־רוסישע אידען — אפילו די שלעכטע צייט האָט זייערע פעסטע טריט ניט אבגעשוואכט. מיר איז אויסגעקומען זיך צו בעגעגנען מיט דער יוגענד; רעדען, שמועסען; און מען מוז זאָגען, אז זעהר טיעפּע

נאָמען מיט דיקע אותיות: א בירגער פון ארגענטינע — קאָלאָניסט.

דער עולם וויצעלט זיך אמאל איבער איהם:

— א פיינער מענש, — נאָר אביסעל אינגעלש.

איך מוז אבער זאָגען, אז אומפאָרענדיג איבער די קאָלאָניעס, אָדער אפילו אין שטאָדט פערברענגענדיג, האָב איך ניט נאָר איין אלטען בעגעגענט, וואָס רעדט מיט גרויס ליעבע פון ארגענטינע; לאנד און רעגירונג, דאָס גוטע און דאָס בייזע — אלץ נעהמט מען אן פאר ליעב.

וואָס איז שייך צום יונגען דור; שוין דער געבוירענער, אָדער אויפגעוואקסענער דאָרט — מיט א פייער אין די אויגען און מיט א צערטליכקייט אין דער שטימע, רעדט דער יונגער דור פון פאטערלאנד, וואָס הייסט ארגענטינע.

———

22.

דער היישריק.

ס'איז געווען ארום האלבען טאָג. איך בין געפאָהרען פון בונעס־איירעס קיין מאזעסווילי. די בלויע הימלען האָבען זיך ווייט ווייט אויסגעשפרייט איבער די ארגענטינער סטעפעס און איבער די קלייניע פויער־הייזלאך וואָס זענען אין די סטעפעס דא און דארט צואווארפען.

מיט אמאל האָט זיך עפעס אָנגעהויבען צו מיגלען און בלאנקען אנטקעגען די פענסטער פון אונזער צוג. צו ערשט האָב איך געמיינט אז א גרויסער, שיטערער שנע איז עס ארויסגעפאלען אין מיטען העלען טאָג.

ס'איז אבער דאָך קיין שנע ניט. איך קוק צו מיינע שכנים אין וואגאָן, עס רופט ביי זיי קיין שום אינטערעס ניט ארויס. מיט

זיין האנט צו דער בלאָטיגער געגענד — וואָס זיצען אידען אין דער פערשאָלטענער, פינסטערער רוסלאנד? איך בין דאָ פרעמד. די גאנצע וועלט איז מיינע. איך בין דאָ א פרייער בירגער. איהר וויסט, וואָס עס מיינט צו זיין א פרייער בירגער?

אין דעם מאָמענט איז ארויסגעקומען זיין ווייב מיט צוויי אויסגעוואשענע, אויסגעצוואָגענע קינדערלאָך ביים האנט. ער איז שטיל געווארען. איך פרעג איהר ווי עס לעבט זיך.

— שוואר און ביטער, מיין פריינד, זאָגט זי מיט א אידישען ציטער און שטימע.

— עט, א אידענע האָט ליעב צו קלאָגען, וויים איך דאָרט וואָס און וועו, מאכט ער אביסל פערשעמט, אָט קומט אריין אין שטוב וועט איהר אָנקוקען מיין ביבליאָטעק. איך האָב דאָ די שעהנסטע ביבליאטעק אין קאָלאָניע.

כ'האָב געפאָלגט. אין קלייניעם שטיבעל איז געווען אויפגעראמט; מיט געלען זאמד אויסגעשאטען די אבגעקערטע פאדלאָגע פון הויליער ערד. אין שטוב האָט זיך געהערט א שטארקער וויל־גאָטש. נידריג ביי דער ערד, אונטער די פענסטער, מיט דער גאנצער לענג פון דער וואנט, איז געווען פאָליצעם מיט פארהאנגלאָך איבערגעצויגען. דאָרטען איז עס די ביבליאָטעק. מיט ליעבע האָט ער ארויסגענומען יעדען בוך, וואָס איז פון פייכטקייט פערשימלט; מעהרסטען אין העברעאיש.

— די ביכער האלט איך ניט נאָר פאר זיך אליין — איהר זעהט? אָט לייענט...

און כ'האָב איבערגעלעזען אויף די פאדערבלעטער פון די בי־כער, אז דאָ בעקומט מען ביכער צום לעזען פראנק און פריי; עס ווערט בלויז איין זאך געבעטען, אז מען זאל די ביכער האלטען אין אָרדענונג און ניט פערגעסען צו ברענגען צוריק נאָכ'ן איבער־לעזען.

ער האָט מיר ביים געזעגענען זיך געגעבען זיין וויזיט־קארטע: אויף גוט פאפיר געדרוקט זיין נאָמען און פאמיליע און אונטער'ן

און, אז א אינגעל האָט זיך אמאָל צושניטען א פינגער האָבען זיך חברים געלאָזען אין גאָרטען אַריין כאפען די גרינע שפּרינגערלאך און מיט דער ברוינער פּליסיגקייט וואָס זיי לאָזען ארויס פון מויל... דעם חבר'ס וואונד בעשמירט.

און אין די קעשענעס האָט מען זיי בעהאלטען און ווען דער רבי האָט געכאפט א דרעמעל האָט יעדער ארויסגענומען זיין שפּרינגערל און געלאָזען אויפ'ן טיש: — וועד־וועמעס ס'וועט ווייטער שפּרינגען. — — —

און קוקערדיג אויף דעם היישריק, וואָס ביי מיר אין האנט, האָב איך מיר פאָרגעשטעלט, אז דאָס איז א זיידע פון יענע שפּרינגערלאך.

מיט אמאָל איז דרויסען טונקעל געווארען. א געדיכטע כמאָרע האָט זיך פערצויגען אונטער'ן הימעל. אין די שויבען פון וואָגאָן האָבען זיך אָנגעהויבען אבצושלאָגען הונדערטער טויזענדער היישריקען פון די שוואכערע געווייס. וואָרים די עיקר כמארע האָט געצויגען גאנץ הויך, אנגעקומען פון דער ריכטונג, וואוהין אוכזער צוג האָט זיך געטראגען ביי א שעה צייט האָט מען די זון ניט געזהען.

בעטראכט ווי געהעריג האָב איך איהם אביסעל שפּעטער.

בעזובעגדיג אייגע פון די קאָלאָניעס, וואָס ליעגען אין דרום־זייט פון בונאס־איירעס, בין איך אין א פריהען פריהמאָרגען ארויסגעפאָהרען אין דער בעגלייטונג פון א יונגען קאָלאָניסט, צו בעקענען זיך מיט די ווייטע אבגעלעגטע קאָלאָניסטען. ס'איז געווען א קאלטער ארגענטינער ווינטער־פריהמארגען. א קאלטער טהוי איז געלעגען שווער אויף די פעלדער און געשיינט אין דער פריהמארגען־זון.

מיט אמאָל זיינען מיר אריינגעפאָהרען אין א געגענד, וואו דער היישריק איז נאָך געלעגען פון דער נאכט. דער פריה־מאָרגען איז געווען צו קאלט און, ווי עס ווייזט אויס, האָט מען זיך געפּוילט פון אָרט צו ריהרען. דער טונקעל־גרינער קאָליר,

אמאל, כ׳וויים ניט ווי און דורך וואנען, ס׳איז אריינגעפֿלויגען אין וואגאן א שמאל־לאנג פישלע, לאנג ווי דער מיטעלסטער פינגער פון א געוואוינלעכער האנט. מיט זיינע שמאל־לאנגע פֿליגלאך האט ער געבלאנקט אין לופֿטען ארויסגעבענדיג א שטילען פֿאפֿירענעם געוויש, פֿלאטערענדיג דורך דער לענג פון וואגאן.

ס׳האט זיך אן עפעס אבגעשלאגען און איז נעבען מיר, אויף דר׳ערד געפאלען.

כ׳האב עס אויפגעהויבען און בעטראכטט. די פֿליגלאך זענען געווען צוגויפגעפֿלעגט אין דער לענג. גרין מיט א ברוינלעכען קאפ, אזן פון אונטער די פֿליגל שטרעקען ארויס צוויי לאנגע, לאנגע זעגלאך. ס׳האט ארויסגעלאזען פון מויל אזא ברוינע פֿליסיגקייט און מיר די פינגער ווי מיט יאד אבגעפארבט. רוהיג געזעסען ביי מיר אין האנט און גערוהט.

— הייסט עס, גוטער ברודער, ביזטו עס א לייבלעכער קרוב פון יענעם היישריק דאָרט אין חומש און א גליד־שוועסטער־קינד פון יענע שפֿרינגערלאך דאָרט אין די היימישע פעלדער און גערטנער !...

און קוקענדיג אויף דעם פערבלאנדזשעטען היישריק, וואס ביי מיר אין האנט, האט מיך ארומגעכאפט א זיסער אומעט. ווייט, ווייט פון די ארגענטינער סטעפעס, אוש ביז צו די קינדער יאהרען האט עס מיך פערטראגען:

זומער־לעב. אין חדר איז היים. הינטערען פענסטער, אין גאָרטען מאכט עס: דזים־דזים; דזים־דזים... מיט אמאל טוט א שפרונג ארויס פון די קראָפֿעווע, וואס אונטען ביים פענסטער, א גרין שפרינגערעל, בלייבט א ווייל שטעהן אויפֿן אפענעם פענסטער, בעטראכטט דעם חדר און באלד פערשפארט זיך עס מיט די הינטערשטע פיסלאך און — דזים, מיט א טרוקענעם געוויש פאלט עס דעם רב׳ן אויפֿן חומש. פון חומש גלייך צום רבין אין באָרד אריין פון דאָרט צו דער סטעלויע און צוריק אויף דרויסען.

א סדר, צו ריהרען. און כאטש ער לייגט א צוויי פוס דיק, דאך מיט דער בעסטער ארדנונג רייסט מען זיך אב פון ארט און די היישריק־כמארע ציהט ווייטער. ביז איינעם פערלאזט מען די געגענד. קיין פוס בלייבט ניט.

און יעמאלט, אויף וועמעם פעלד דער היישריק האט גענעכטיגט. איז שוין — אז אך און אז וועה צו זיין פראצע.

וועו עס קומט אבער אן די צייט, אז דער היישריק בעדארף זיך פארען, יעמאלט פערלאזט ער שוין ניט די געגענד אזוי גיך. ביי א צוויי וואכען בלאנקעט ער זיך ארום אין דעם אייגענעם געגענד. נאך דעם פארען זיך שטארבען די „ער'ן" אוים און די „זי" לייגט איהרע אייעלעך — ביז ניינציג שטיק אמאל — און בעגראבט זיי אין דער ערד, אזוי אז זיי זאלען זיכער זיין, און יעמאלט שטארבט זי אויך אוועק.

דאס איז שוין דאס שלימסטע וואס די קאלאניסטען קאנען זיךווינשען. וואהרים אויסער דעם, וואס דער אלטער דור האט פאר'ן שטארבען חרוב געמאכט א וועלט, לאזט ער נאך זיך אין־בער א יונגען דור, וואס פערענדיגט די ארבייט פון די עלטערען.

וועו דער יונגער דור קומט ארוים פון דער ערד, קאן ער ניט פליהען. — דער „סאלטאן", אזוי הייסט ער אין שפאניש, עם מיינט: „דער שפרינגער". יעמאלט איז ער גרין און גרוים ווי אונ־זערע היימישע, כמעט אונשולדיגע שפרינגערס, וואס אין די גערט־נער.

אז די נאנצע מחנה בריהט זיך אוים פון די אייעלעך און קומט ארוים פון דער ערד, — ווי א גרינער וואסער בעוועגט זיך די מחנה פאמעלעך איבער די פעלדער און ווי פון א גאל־מעסער וועדט אלץ אבגעשניטען.

וועו דער גרינער שונא רוקט זיך אן, כאפען די קאלאנים־טען און גראבען אוים גראבענס איהם אויפ'ן וועג. דער גראבען וועדט פון היישריק פול און מען פערשיט איהם מיט ערד. אבער ווי א טראפען אין ים איז עס. בלויז דאס שטיקעל גערטענדעל

וואָס דאָס ארגענטינער פעלד האָט אין ווינטער איז פערשוואונ־
דען, און אלץ איז געווארען מיט אמאל גרינלעך ברוין. די בוימער
ביים זייט וועג האָבען זייער נאטירליכען אויסזעהן פערלאָרען.
די צווייגען האָבען זיך ממש געבויגען פון דער שווערער היים־
ריק־משא, וואָס האָט זיך ארום און אַרום אָנגעקלעבט. ביי ביידע
זייטען וועג, וואו ס'איז געוואקסען ווילדער בוריאו, איז דער
היישריק געלעגען אפשר צוויי פוס די דיק. ווי פערגליווערט זיינען
זיי געלעגען. אבער וועז מען האָט זיך נאָהענט צוגעבויגען, האָט
מען געהערט דעם שטילען גערויש פון די זעגעלעך זייערע און גע־
קאָנט בעמערקען ווי עס געהט אָן א סיסטעמאטישע בעוועגונג
און ווי די גענויקסטען ווערען אויפגעפרעסט.

מיין בעגלייטער האָט דאָס פערד א קירעווע געטאָן אין
היישריק ארײַן, און ביז די קניה האָט דאָס פערד אין די לעבעדיגע
בעשעפענישען געטראָטען. זעהט אויס אז דאָס פערד איז שוין
געוואוינט צו דעם; האָט בלויז די אויגען פערמאכט, וועז
בונטענוויז האָט זיך דער היישריק מיט א גערויש ארויסגע־
וירבעלט פון אונטער זיינע קאָפּיטעס און גראָטעווועט זיך פון
אונטערגאנג.

— אָט די וועלען שוין פון דאנען ניט אוועקפליהען — האָט
מיין בעגלייטער דערקלערט. — דאָ זיינען זיי שוין געקומען
זיך פּאַרען און לעגען אייעלעך. ביי א פּאָר וואָכען וועלען זיי זיך
דאָ ארומקאָלאָטשען.

געוועהנליך קומט דער היישריק פון צפון־זייט פון די בראַ־
זיליאנער געגענדען, וואו ער פרוכטפערט זיך אין די זומפיגע וועל־
דער. א גאנצען טאָג ציהט ער מיט'ן ווינד קיין דרום, און וועז די זון
הויבט אָן צו פערגעהן לאָזט ער זיך אראָב. אויף דעם פעלד,
וואו מען בלייבט רוהען, ארבייט מען סיסטעמאטיש די גאנצע
נאכט. אלץ ווערט אויפגעגעסען. ניט נאָר די בלעטער, אפילו די
קאָרע פון די בוימער שאָנעווען מען ניט. וועז די זון גענהט אויף,
עס ווערט וואָרימער, יעמאלט הויבט מען זיך אָן פאמעלעך, מיט

די אלע מיטלען האבען, ווי ס'ווייזט זעהר וועניג געהאלפען, און מען האט עס איננאנצען אויפגענעבען. ווי ס'האט מיר דערקלערט א מענש, וואס איז קלאר מיט דער גאנצער לאגע, איז דער איינציגער מיטל פערבליבען, מען זאל אונטערצינדען די אלע וועלדער מיט די נעסטען, וואו דער היישריק פרוכפערט זיך; נאר צוליעב געוויסע פאליטיק־ענינים טוט עס די רעגירונג ניט.

איך וויים ניט, אויב ווירקליך צוליעב דער פערדארבענער פאליטיק עקזעסטירט דער היישריק אין ארגענטינע. נאר, אז צוליעב דעם היישריק ווערט פערדארבען די בעסטע האפנונג פון אונזערע קאלאניסטען — דאס איז א פאקט.

23.
מאריצא.

די קאלאניע איז איננאנצען א שעה ניין פון בונעס איירעס, ביי דער סטאנציע קארלס קאסאראס. ס'איז אייגענטליך די ערשטע אידישע קאלאניע אין ארגענטינע, וואס איז מיט אריבער צוואנציג יאהר צוריק, געגרינדעט געווארען דורך דער יק"א. דער גרונדשטיין פון דער יק"א'ס טעטיגקייט איז דא געלעגט געווארען. די ערד איז פון דאס בעסטע, וואס ארגענטינע פערמאגט; פון דער נעגענד קוקט ארויס א מערקווירדיגע זאטקייט. אראנזשען און אלפאלפא, טאבאק און וויין, עפעל און בארנעט אלץ וואקסט דא. און פונדעסטוועגען בין איך נאך פון קיין שום קאלאניע ניט אוועקגעפאהרען מיט אזא טרויעריגען געפיהל ווי פון מאריצא.

שווערע נעדאנקען האבען זיך מיר געפליאנטערט אין קאפף און ניט ווילענדיג האב איך געמוזט געדענקט נעבען די יק"א אויף איינעם פון די שלימסטע פונקטען וואס זי האט אין איהר אבמאך מיט די קאלאניסטען.

לויט דעם אבמאך מיט דער יק"א קען דער קאלאניסט ניט

וואָס ביים שטוב, וואו עס וואקסען גרינצייג, דאָס געלינגט אפשר יאָ אמאל צו ראטעוועז, וועז מען שטעלט ארום דעם גערטנער־דעל מיט הויכע גלאטע בלעכצן אוז דער היישעריק, ניט קאָנענדיג זיך אויפהויבען, קריכען אויף די בלעבצן קעהרט זיך אב א זייט.

אָט די גערטענדלעך פאר'ן שטוב ראטעוועט מען ווי ס'איז אָב אויך יעמאלט, וועז עס ציהט דער אלטער היישעריק אוז הויבט זיך אָן פארנאכט ארָאבלאָזען אויף די פעלדער. יעמאָלט לאָזען זיך ארויס די הויזלייט מיט שמאטעס אָנגעבונדען אויף שטעקענס אוז מען לאָזט דעם היישעריק זיך ניט זעצען. מען צינדט עפעס אָן, אז עס זאל זיך רויבערען, אָדער מען קלאפט אין בלעכצן, אבשרעקענדיג איהם מיט'ן גערוש.

אזוי ארום ארבייט מען א פאָר שעה ביז עס ווערט נאכט אוז דער היישעריק האָט זיך שוין אונגאנצען ארָאבגעלאָזען, בעזעצט אביסעל ווייטער פון שטוב, יעמאָלט איז מען זיכער אז די פאָר פרוכט־בוימלעך אונטער'ן פענסטער, אָדער די פאָר בייטען מיט די גרינצייג וועלען גאנץ בלייבען. אין פריהמאָרגען, אז מען שטעהט אויף געפינט מען די פעלדער ארום נאקעט, שווארץ, בלויז פאר'ן שטוב א גרינער פלעק.

אז די שפרינגערלעך בעקומען זייערע פליגעל, איז יעמאָלט מיט דעם ערשטען אוז בעכטען ווינד, וואָס ציהט פון דרום, פליהען זיי אוועק אהין, פון וואנען די עלטערען זייערע זיינען געקומען.

אין די פריהערדיגע יאָהרען האָט די ארגענטינער רעגירונג אָנגענומען מיטלען, ווי אזוי פּטור צו ווערען פון אָט דער פלאָג, אז דער היישריק האָט זיך ארָאבגעלאָזען אויף דער ערד, האָט מען בעפוילען, די קאָלאָניסטען זאלען זיך ארויסלאָזען אוז אריינשארען איהם אין זעק. טויזענטער זעק זענען אָנגעפילט געווארען אוז בעגראָבען געווארען אין דער ערד. די רעגירונג האָט געצאָהלט א געוויסען פּרייז פאר יעדען זעקעל וואָס איינער האָט אנגעשארט, אוז אין דער שלעכטער צייט איז דאָס געווען א מין הכנסה פאר די קאָלאָניסטען.

האבען געפאדערט, או די יק"א זאל זיי פאר דער צייט ארויסגע־
בען דעם קנין אויף דער ערד און יק"א האט גע'טענה'ט, או אויב
די קאלאניסטען וועלען זיך ניט אומקערען צוריק אויפ'ן לאנד
און וואוינען אין די הייזער, וואס פוסטעוועו, וועט מען ביי זיי
גאר די ערד צונעהמען.

איך בין דורך דער קאלאניע געפאהרען און געזוכט אידען
אויף די פעלדער און זעלטען וועו כ'האב זיי געטראפען.

כ'האב מיר אבגעשטעלט ביי א גרויסע פריצישע שטוב,
געדיכט מיט פרוכט בוימער ארומגערינגעלט. פאר'ן שטוב האט זיך
ארומגעדרעט א בעטאקטע אידענע מיט א שטאטישען אויסזעהן.
אינוועניג אין הויז רייך געמעבלירט. אבער לעדיג. נישטא קיין
מענשען:

דער מאן געשטארבען. די קינדער אין יוניווערזיטעט. אוו
זי אליין וואלט אויף דער צייט, וועו זי וועט קענען די ערד פער־
קויפען אוו ארויסציהען אין שטאט אריין. דאס איז דער אלגעמיי־
נער גייסט פוו דער קאלאניע.

אין שטעדטעל קארלאס קאסטראס, וואס ליגט א מייל זעקס
פוו דער קאלאניע וואוינען פיעל פוו די קאלאניסטען, כ'האב מיר
מיט זיי געטראפען, געשמועסט אוו א שאד איז מיר געווען, וואס
אזוי פיעל קאלאניסטישע קינדער פוו מאזעס־וויל־ער געגענד, רי־
וואלט אדער ענטראריאס לעבצען צו בעזעצען זיך ערגעץ אויף א
גוט שטיקעל ערד וואו די פראצע זאל זיין אננעלעגט, אין דער
צייט וואס אין מאריצא משפט'ן זיך די קאלאניסטען מיט דער
יק"א פאר וואס מען וויל זיי מיט געוואלד פאר קאלאניסטען מא־
כען; מיט געוואלד צום לאנד צובינדען.

אין שטעדטעל קארלאס־קאסטראס האב איך געהאלטען א
פארטראג איבער אידען אויף דער וועלט. פיעל פוו די קאלא־
ניסטען זענען געווען אנווועזענד. נאכ'ן פארטראג איז צו מיר צו־
געקומען א אידעל אין מיטעלען וואוקס, פעסט געבויט, א גע־
בערדעל אוו מיט רויטע שוואכע אויגען. ער האט מיר אבגעגעבען

ארויסבעקומען דעם קנין אויף דער ערד, וואָס ער בעארבייט, פֿאר פּינף און צוואנציג יאָהר. כאָטש דער קאָלאָניסט איז רייך, איז אימשטאַנד אבצוצאָהלען פֿאר אמאָל דעם גאנצען חוב פֿונדעסטוועגען וועלט ער געראַטענט אלם אַ פֿרעמדער אויף דער ערד, וואו ער האָט אזוי פֿיעל פֿראצע ארייננעלעגט. די יק"א דערקלערט עס מיט דעם, וואָס זי טרויט ניט אַן די ערד מענשען, וואָס האָבען צו איהר ניט קיין גרויסע ליעבע. זיצענדיג אויפֿ'ן לאנד פּינף און צוואנציג יאָהר, געבוירען דאָרט קינדער, אויפציהען א דור — יעמאָלט וועט דער קאָלאָניסט זיין מסוגל צו וועלען א בעל הבית איבער צווי הונדערט אקער לאנד. פֿערשטעהט זיך, אז פֿון אָנהייב שטימט דער קאָלאָניסט איין אויף אלצדינג. אז עס געהן אבער פֿארביי א צעהן פֿופצעהן יאָהר, עס וויל זיך שוין ארויסזעהן די נחמה; קענען בעטראכטען מיין שטוב, מיין פֿעלד — פֿאר מיינם; אין א שוועדע צייט בארגען געלט אויף דער שטוב אָדער פֿעלד — וואקסט דער פֿערדרום אין הארצען אוים. אין די אנדערע זאלטע קאָלאָניעס, ווי אין מאָזעסוויל, אדער אין די קאָלאָניעס פֿון ענגלאנד, וואו דער קאָלאָניסטישער עלעמענט בעשטעהט מיינסטענס פֿון קינדער פֿון דעם דער ערד, טראָגט מען איבער גאנץ שטיל די גזרה פֿון די פּינף און צוואנציג יאָהר. אבער מאריצא, וואס וועלט בעטראכט אלם דער בן־יחידל פֿון יק"א, און וואו דעם עולם, דעם גרונד מאטריאל פֿאר דער קאָלאָניע, האָבען בארען הירש אגענטען צונויפגעקליבען ערגעץ ארום קאָנסטאַנטינאפּעל — דאָרטען איז שלעכט. דאָרטען האָט זיך דער עולם ארויפגעארבייט דורך דעם פֿעלד און שפּעטער זיך מיט'ן פּלייצע צום פֿעלד אויסגעדרעהט. די ערד גיט ארויס איהר שפּע; און ס'איז נאָר ניט נויטיג אליין צו ארבייטען. אויפ'ן פֿעלד האָט מען בעזעצט שפּאניער, איטאַליענער, זיי האָבען געארבייט און געטיילט זיך מיט דעם אידישען קאָלאָניסט, וואָס האָט זיך אין שטאָדט ארויין פֿערקליבען.

ס'האָט זיך אָנגעהויבען א משפּט מיט יק"א. די קאָלאָניסטען

אין די גאסען פון דער הויפטשטאדט קאכט און זידט. אזוי פיעל לעדיגעהערם! פון וואנען האבען זיי זיך געגומען? פאר די צייטונגס געבויידען שטעהן טויזענדער מענשען מיט פערזיכערונג קעפּ און וואדטען אויף די נייס וואס ווערען יעדע ווייל אין די פענסטער ארויסגעשטעלט. אבער ניט דאס איז דער עיקר. עפּעס קומט פאר טיעפער; אין דעם לעבען פון לאנד האט זיך א בייזער ווינט ארויסגעריסען. די אונבעהאלפענקייט און אונזיכערקייט אין די אייגענע קרעפטען פון די נייע, יונגע לענדער האט זיך אמשטארקס טען ארויסגעוויזען, וועז די מלחמה האט אויסגעבראכען. עס מאכט דעם איינדרוק, אז ניט נאר געלט און אלע זאכען וואס מען בעקומט פאר געלט שאפט די יונגע ארגענטינע אוים פון דער אלטער אייראפּע, נאר אפילו די לופט ווערט פון דארט אריבערגעבראכט. עפּעס א מין וואלקען האט זיך איבער'ן לאנד אריבערגעצויגען; א כמארע האט זיך איבער אלעמענס קעפּ ארומגעבוי־גען. אין א ווילדער פאניק, לאזט זיך דער עולם ארויסגעהמען פון די בענק, יעדערער זיין שטיקעל פערמעגען. מענשען־שורות אויף מיילען לאנג ציהען זיך אוועק פון דער אפּענער באנק־טיר ביז אין די זייטיגע גאסען ארוים. מען שטופט זיך, מען שלאגט זיך. הים־טעריקעס. איין באנק שוין געפּלאצט. די אנדערע האלט ביים פּלאצען. געשעפטען פערמאכען זיך. מענשען וואלטען וועלען אנט־לויפען ניט וויסענדיג אליין וואוהין. ארגענטינער געלט פאלט. מסתמא האט מען בעראדפט בעקומען אן הלואה פון ענגלאנד, און איצטער האט מען אבגעזאגט. אפּשר א געווייסע הנחה פון דייטש־לאנד, און איצטער איז עס מיט'ן ווינט פערפלויגען.

די אידישע גאס איז נישט צו דערקענען, האט איננאנצען דעם קוראזש פערלארען; די אלגעמיינע שוועכע צייט האט מיט אמאל דעם כאראקטער געביטען. פערשוואונדען די האפענונג, אז די צייט וועט אויף א נאטירליכען אופן זיך פערבעסערן, וועז געדעטע־נישען אין לאנד וועלען זיך אנהויבען; אלץ האט זיך אומגעוועגדט מיט'ן פנים צו דער ווייטער אייראפּע, פון דארט קומט דאס אומ־

שלום עליכם און אירֶאניש זיך געווענדעט:

— אייער דרשה איז גאנץ גוט; אבער גלייכער וואלט געווען. איהר זאלט לערנען דעם עולם תכסיסי־מלחמה.

איך האב דעם וויץ ניט פערשטאנען. דער עולם ארום האט זיך צולאכט. אויף מארגען זיצענדיג ביים דאקטאר פון שטעטל, איז פאר'ן פענסטער דורכגעגאנגען א שפאניער, מיט א פארטעכעל די נאז פערהאנגען.

— איהר זעהט — האט דער דאקטאר צו מיר געזאגט — קוקט אן אט דעם שפאניער. א גזלן געווען. די אידישע קאלאניסטען האבען פאר איהם געציטערט. ביז ער האט אמאל געהאט א מלחמה מיט אט דעם אידעל וואם האט אייך נעכטען געהייסען לערנען תכסיסי־מלחמה. דער רעזולטאט איז געווען, אז דער אידעל, אין קאמף, שוין ליגענדיג אויף דער ערד מיט א מעסער אין זייט, האט ער זיך איינגעקלאמערט אין זיין געגנער, דעם שפאניער, און האט איהם אבגעביסען די גאנצע נאז.

דעם אידען האט מען די צולעבערטע זייט אויסגעהיילט. אבער דער שפאניער האט צוזאמען מיט זיין נאז זיין הייסען טעמפעראמענט פערלאָרען; מיט א פארטעכעל אויפ'ן נאז געהט ער ארום, ווי א ווארנונג צו זיינע פרייַנד, אז מיט א מאריצער קאלאניסט טאר מען זיך ניט שפילען.

24.

ארגענטינע און די מלחמה אין אירֶאפּע.

ווייט, זעהר ווייט האט זיך א מלחמה צופלאקערט און דא, אין ארגענטינע, לאזט זיך די מלחמה אזוי שטארק פיהלען, אז מען קען מיינען: — ניט אין אירֶאפּע שלאגט מען זיך, נאר טאקי ארגענטינע אליין איז פון א שונא איבערגעפאלען געווארען.

געבראכט דערצו, אז די הונגעריגע האָבען זיך אין די גאַסען בעווי־זען.

די פיהרער פון דער שטאָדט בונעס איירעס, וואָס שיטען מי־ליאָנען די הויפט־גאַסען שענער צו מאכען, מוזען איצטער ביליגע קיכען עפענען פאר דעם הונגעריגען עולם; דערשראקען קוקען זיי צו די מחנות, וואָס שטעהן אָננעשפּאַרט אן די וועגט פון די מא־סיווע הייזער אויף די הויפט־גאַסען און שטרעקען אויס די הענט, בעטען א נדבה.

— אויסעס געדענקט גאר ניט דאָס לאנד, וואונדערען זיך מענשען.

עס בעדארף אבער קיין וואונדער ניט זיין. א לאנד, וואָס זאָגט צו גליקען בעדארף אין דער אייגענער צייט ניט פארגעסען צו בעזארגען טאָרבעס פאר די בעטלער.

וואָס איז די סבה? איז ארגענטינע א שלעכט לאנד?

ניין. דאָס לאנד איז גוט. גרויס. נאָר דאָס וואָס ביי אונז איז גוט און זיכער איז אין ארגענטינע גאנץ אָפט שלעכט און פערשווינדלט.

אינדוסטריע איז שוואַך ענטוויקעלט. די גרויסע שטאָדט פע־דעלט מיט אייראָפּייאישע סחורות און צאָהלט מיט די תבואות פון פעלד, וואו דער פויער וועדט פערשווארצט.

— וועד עס בעארבייט זיין ערד, דער וועט שטענדיג האָבען ברויט צו זאט. אזוי פיהרט זיך אין דער אלטער וועלט.

אָבער אין ארגענטינע איז עס ניט גילטיג. פערנעהמען זיך מיט ערד־ארבייט, זעען און פלאנצען — דאָס איז זעהר אָפּט שווינדעל און קיין ב ר ו י ט איז דאפון ניטא.

וויל ברויט עסט מען פון א קליין שטיקעל ערד און אין ארגענטינע מוז מען האָבען א סך ערד, גאנצע שטרעקעס בעאר־בייטען כדי מען זאל די ארבייט ארויסזעהן. די נאטור איז ווילד און עקשנ'ט זיך, די ברכות קומען ניט אין דער צייט און וועדען אין קלוֹת פערוואנדעלט:

גליק און פון דאַרטען וועט די ישועה קומען — כאַטש מען ווייסט ניט וועז.

כאַטש די שלעכטע צייטען זיך דאָ שוין א מעשה פון דריי יאָהר און די מלחמה איז אינגאַנצען דריי וואָכען אלט, דאָך ווערט שוין דער גאַנצער בלבול אויף דער מלחמה ארויפגעוואָר־פען; די רעגירונג שעהמט זיך ניט עפענטליך אזעלכע מעשות צו דערצעהלען.

איך פאל אליין אויך אריין אין דעם אלגעמיינעם שטראָם, די אלוועלטליכע היסטעריש אונרוהיגקייט בעהערשט מיך און איך בעשטים זיך צו לאָזען פון דאנען. מיינע גרויסע רייזע פלענער, די גאַנצע וועלט ארומצורייזען וועלען ווי שוים צורונען. מיט א שוואַר געמיטה קלייב איך צונויף מיינע פּעקלאָך און אביסעל צו־רודערטע געראַנקען און נערוועז און לאָז מיר קיין בראזיל, כאַטש נאָהנטער זיין אביסעל צו דער אלטער וועלט, וואָס געהט איצטער פון זינען אראָב.

און עס פערדרייסט מיך שטארק, זעהר שטארק, וואס אין אזא שלעכטער צייט האָב איך ארגענטינע בעזוכט; וואָס אין אזא שלעכטער צייט האָב איך בעזוכט א לאנד, וואוהין קינדער פון דער אלטער וועלט האָבען אזוי פיעל האָפנונגען אריבערגעטראגען; א לאנד וואו מיר אידען האָבען אזוי פיעל האָפנונג פערשוועגדעט, ענערגיע און כח אויסגעבראכט.

דאָך וואס פאר א לאנד איז ארגענטינע?

ארגענטינע איז א לאנד, וואוהין מענשען פאָהרען גליקען זו־כען. זעלטען וועז ס'פאָהרט אהין אימעצער ברויט צו פערדינען. וואָרים ברויט זוכען לאָזט מען דאָך זיך ניט אזוי וויט.

און אפשר האָבען א סך טאַקי געפונען, וואָס זיי האָבען ge־זוכט. ס'איז געווען אמאל.

איצטער אָבער זענען די צייטען שלעכט און איבער'ן לאנד איז קיין ברויט נישטא. די מלחמה איז אין דעם ניט שולדיג. עס ציהט זיך שוין דער קריזיס באלד דריי יאָהר, נאָר די מלחמה האָט

פּראָדוקטען צום שטאָדט ניט דערלאַנגען. און זעהר וועניג ווערט דאריבער געזאָרגט.

ארגענטינע פּוילט זיך ניט צו ברענגען איהרע פּראָדוקטען פּאר'ן „טעפּיל" אוש פון שפּאניען. צוועלף שעה רייזע פון בונעס איירעס קאסט א ליטרע מילך צוויי סענטאַוור און אין בונעס איירעס — גאנצע צוואנציג!

איך רעד איצטער ניט ספּעציעל וועגען אונזערע אידישע אינטערעסען, ס'איז וויכטיג צו דערצעהלען, אז איראָפּע האָט אין ארגענטינע מעהר קרבנות געבראכט פון אונז אידען. איראָפּע אליין איז דאָ אין דעם ענין פּערשווינדעלט. וואָרים, אז איהר לעזט די אָפּיציעלע בעריכטען וואָס ווערען פון דער ארגענטינער רעגירונג ארויסגעגעבען; וועט איהר לעזט די פּערשיעדענע איסטרירטע ביכער וואס ליגען אין די גרויסע איראָפּעאישע האָטעלען, אָדער אין די לעזע־זאָלען אויף די שיפען — אז איהר לעזט עס אלעס און קוקט צו די פאטאָגראפישע בילדער — איז עס טאקי שעהן, און ס'איז דאָך כמעט אמת אלץ וואָס אין די ביכער איז פאראן:

די געגענד ביי קארדובא איז טאקי שעהן; בונעס איירעס איז א ריזיגע שטאָדט, אזוי פיעל און אזוי פיעל ברויט און פלייש איז פאר דער וועלט ארויסגעשיקט געוואָרען — אלץ אמת — ס'האָט אבער מיט דעם אריכטן אינוואנדערער ניט צו טאָן. די אלע אנישטאָציעס וועלען געמאכט ניט בלויז פון ארגענטינע אליין. פעלקער פון דער אלטער וועלט האָבען אין דעם אנ'אינטערעס: צו ענגלאנד געהערען אלע אייזענבאנען אין לאנד. בעראָף זי דאָך האָבען וועלען עס זאָל פאהרען און פאר רייזע־קאָסטען בעצאָהלען.

דייטשלאנד האָט איהרע שיפס־קאָמפּאניעס, בעראָף מען דאָך זעהן, אז מענשען זאָלען פאָהרען; פריהער פיהרט מען די אימיגראנטען אהין און שפּעטער וועט מען זיי דאָך פיהרען צוריק. וואָרים אין דער לעצטער צייט, ס'הויסט פאר'ן קריג זענען די שיפען קיין ארגענטינע געגאנגען פּוסט און די שיפען פון ארגענטינע —

רעגענס קומען ניט אין דער צייט און ניט אין דער מאָס.

דער פּראָסט פערשפּעטיגט זיך גאנץ אָפט און קומט ניט אין ווינטער, ווען די תבואה איז אויפגעגאנגען און נויטיגט זיך, אז דער גראָז זאָל ניט צופיעל שלאָגען פון דעך ערד ארויס — נאָר דוקא יעמאָלט, ווען די תבואה בליהט און בעדארף ווארימקייט און זון־שיין.

אין דער צייט קומט בלויז דער היישריק. אין דער צייט — קומט דער האָגל. אין דער צייט קומען בלויז די שטורם־ווינטען פון דרום־זייט. ווארים ווען זיי זאָלען ניט קומען, געפינען זיי וואס צו פערניכטען.

דאריבער מוז דער ערד־ארבייטער שפּילען ווי אין קארטען מיט זיין ארבייט. ער מוז האָבען א סך ערד כדי ער זאָל קענען ספּעקולירען:

אויף א טייל זעט ער ווייץ, אויף א טייל — ליאָן; אויף א טייל — מאָיס און טראכט אזוי דאביי:

ווען דער היישריק קומען און אויפעסען די ווייץ, ווען נאָך דער ליאָן נאָך ניט האָבען אויפגעגאנגען פון דער ערד; ווען דער פּראסט אויספרירען מיינע ווייץ אין דער צייט פון בליהען — האָב איך דאָך די מאיס — און אזוי רעכענענדיג בעארבייט דער פויער א פּאָר הונדערט אקער לאנד. שווערע פּראצעס און גרויסע הוצאות ווערט אין דער ערד ארייגגעלעגט. געווארט אויף א גליק און — בלייבט זעהר אָפט אָהן ברויט.

און אבנעבען זיך מיט קליינע לאנדווירטשאפט, ברויט צו עסען — אלס אויסנאם קען עס געמאָלט זיין אבער אלס א כלל —שווער. ארגענטינע פערנעהמט א שטח פון א מיליאָן מיט הונדערט ניין און דרייסיג טויזענד קוואדראט מייל און אין לאנד איז איצ־טער אלואי דא ארום זיבען מיליאָן מענשען. א גוטע העלפט איז קאָנצענטרירט אין די גרויסע שטעדט. דער דאָרפּס־מאן איז אזוי וויים פון שטאָדט און אזוי פערוואָרפען, אז ער קען נאר מיט זיינע

נרויסע שטיקער ערד מיט זומפען, מיט וועלדער, מיט זאמדען. דער פויער, וואס איז אין איראָפּע זשערנע געווען א שפּאן ערד, וועלט פערגאפט קוקענדיג אויף דער רחבות און פערגעסט אויף א ווייַע אין אַלע זאכען; אזוי פערגעסענדיג זיך, רייסט ער אויף די ערד, פארזעט ברויט, וואלט און וואלט און פון דער ערד קומט דער דלות ארויס.

שפּאניען שיקט איהרע טעכטער און זיהן קיין ארגענטינע. ס'איז דאָך א געוועהנליכע זאך געווען. איהר לאנד, איהר שפּראך. דאצו פערדינגען זיך איהרע קינדער אין שטאָדט. אין שטאָדט איז דאָ גענוג פּלאץ פאר דיענסט־מיידלעך, דיענסט־יונגען, קינדער שי־קען קלייַנגעלט א היים.

איטאַליען אָבער, וואָס איהרע לייט פאָהרען דיענען דער מו־טער ערד, מאכט דאָרט שוין גאר קיין גליקען ניט ביי די לעצטע צייטען. און אויף וויפיעל מיר איז בעקאנט האָט זיך ארומגעטרא־גען א נעראנק ביי דער איטאַליענישער רעגירונג, אז זי זאָל פאר־ווערען איהרע קינדער צו אימיגרירען קיין ארגענטינע.

— פון ארגענטינע וועלט דאָך פאר דער גרויסער וועלט אזוי פיעל פּלייש ארויסגעפיהרט, איז דאָך מן הסתם אזוי פיעל בהמות אין לאנד פאראן; איז דאָך געווים זעהר פיעל פאשע פאראן וואס אָט די געוואלדיגע מחנות פיער־פיסיגע ווערען דערצויגען?

ס'איז אַלץ אמת. גרויסע מחנות בהמות געהן אום דאָרט וואס גרויסע שטיקער גוטע פאשע איז פאראן — און אזעלכע שטי־קער לאנד געהערען שוין, ווי כ'האָב אויבען געזאגט, צו גוטע לייט. אין די היינטיגע צייטען, איז טאָמער האָט אימעצער אויס־געארבייט זיין פעלד, אז גראז גוטע אָדער לוצערען זאַלען וואק־סען — בעראָרף מען דאָך בהמות האָבען. אָקסען וואקסען פון דער ערד ניט ארויס. —

אָבער דאָך איז פיהצוכט די אייניציגע בעשעפטיגונג מעהר אָדער וועניגער זיכער געווען ביז די לעצטע דריי יאָהר.

וועז צוויי יאָהר געהט קיין רעגען ניט, פאַלען אַלע בהמות

געפֿאקט מיט מענשען ווי חערינג אין א פֿאס. ענגלענדער אין דיי־
טשען האבען זיך טאקע געקלינגט אין די בעסערע צייטען צו פֿער־
כאפֿען די בעסטע שטיקער לאנד — גוטע לאנד איז אין ארגענ־
טינע גענוג באראן. אבער דאס נעהערט צו וועמען איהר ווילט,
נאר ניט צו דער ארגענטינער רעגירונג; ניט די וואס פֿאהרען קיין
ארגענטינע די ערד בעארבייטען אזן ברויט עבען — קענען זיך צו
גוטע ערד דערשלאגען.

פֿערגעסט ניט, אז ארגענטינע האט אמאל געהערט צו שפּא־
נישע פֿריצים. האט זיך אנגעהויבען א היסטאריש פֿון בעפֿרייען
זיך. פֿאלקס־גבורים האבען מלחמות געפֿיהרט מיט וועמען איהר
ווילט. אפֿילו מיט ענגלאנד אויך, וואס האט געפֿרובט ב׳מזל מיט
געיוער־פֿרייהייט האט מען געייאכען. בעפֿרייט זיך פֿון אלע
אויספֿערליכע מלוכות אזן כחות. אזן וען כ׳איז געיוואָרען מיט מזל
אן׳אויגענע רעגירונג האט מען אנגעהויבען צו טיילען מתנות די
פֿאלקס־העלדען. אייגעם א גאנצע פֿראווינץ; דעם אנ־ערען דעם
שעהנסטען אזן בעסטען וויגקעלן; דעם דריטען די פֿרוכטבארע ge־
גענד. די העלדען זענען געשטארבען האבען זיי דאך יורשים
געלאזען. פֿאר דער רעגירונג איז אויך גענוג געבליבען:

אלע גערייכטע וועלדער, וואס מען קען דורך זיי ניט דורכ־
קריכען, אלע זאמרינע גענגעדען וואו די ווינטען הולייען טאג
איין טאג אויס; אלע נידריגע ערטער, וואס ווערט פֿון יעדען רע־
גען פֿערטרונקען; אלע נעסטען וואו דער הייסריק פֿרוכפֿערט זיך.

אזן דאס, וואס די ענגלענדער האבען ניט געקענט בעקומען
דורך דעם שוועדד מיט אריבער הונדערט יאהר צוריק, האט זי עס
בעקומען שפּעטער פֿאר געלד, פֿאר פֿלאנצען קולטור
אזן פֿאר א גוטע עצה.

בייַ איצטינע צייטען גיט די רעגירונג ארויס שהנע ביכער
אזן פֿערשפֿרייט זיי אין איראפֿע, דרוקענדיג בילדער פֿון די ענג־
לישע קאלאניעס. אבער וואוהין שיקט זי דעם אימיגראנט וואס
קומט אויף איהר רוף? זי פֿערשיקט זיי אין כף־הקלע. ניט זיי

אמאליגע בעפרייער, זייערע טאטעס, האבען עס פון דער רעגי־
רונג אין די אלטע צייטען בעקומען — און אט די גאנצע פרא־
ווינצען פערכאפטע, עס פערקויפען פאר מעסיגע פרייזען צו אלע
וואס ווילען ברויט עסען, אנ׳ארעמטליכען שעהנעם לעבען מאכען.

פריהער אדער שפעטער וועט דאך עס געטאן ווערען און
מענשען וועלען זיך אהין ווידער ציהען פון אלע עקען וועלט,
כאטש איצטער, וועו איך האב דאס לאנד בעזוכט וענען די שיפען
קיין ארגענטינע געגאנגען לעדיגע און צוריק — געפאקטע מיט
מענשען, וואס האבען אין יונגען לאנד כחות און האפנונגען פער־
לארען.

אויך מיר, אידען, טארען אויף א ווילע ניט פערגעסען, אז
אנ׳ערענסטער פונדאמענט איז דא, אין ארגענטינע, שוין געלענט
געווארען פאר א בעדייטענדען אידישען ישוב.

25.

בראזיליען.

פון אונטער א לייכטען וויים־גרויליכען נעפיל־שלייער הויבט
אן ארויסצובליקען א בערגיגער פאס לאנד. עס בעווייזען זיך,
דארט, וואו דער הימעל מיט׳ן ים קומט זיך צונויף, די ברעגעס פון
בראזיליען. הויכע, בעוועלדערטע און צובראכענע שטרעקעס צי־
הען זיך אוועק אויף רעכטס און אויף לינקס; גאר נידריג ביים
צופוסען שוימען נאך די כוואליעס אין דעם לעצטען געלויף און
אויבען שפרייטען זיך די גרינע קאלירען פון דעם אייביג גרינעם
לאנד. אכטצעהן טעג האט מיך די שיף געטראגען פון ווייטען
צפון און ס׳הארץ קלאפט הויך, אנטקעגען דעם אונבעקאנטען ברעג
אין דעם ווייטען דרום.

די אייביג־גרינע לענדער!

אויס אין די העכערע ערטער. אזן, ווען גאנצע אכט חדשים גיסט כסדר רעגען — ווערען די בהמות דערטרונקען אין די פֿלאכע ערטער. און אזוי איז עס געשעהן אין די לעצטע פֿאר יאָהר. און דאָריבער זענען איצטער טאָקע אזעלכע שלעכטע צייטען אין ארגענטינע, פון וועלכע אלע רעדען שוין. און דאריבער קוקט די שטאָדט דאָרט מיט שרעק צום פעלד פון וואנען דער דלות קומט צייט דריי יאָהר כסדר. די שטאָדט האָט זיך פון דעם גאר ניט לאנג דערוואוסט, אבער אין פעלד האָט מען זעלטען וועז ברויט. געגעסען מיט א רוהיגען קאָפּ. אין שטאָדט, וואו די רעגירונג זיצט האָט מען דאָפון וויניציג געטראכט. די שטאָדט האָט געשווינדעלט אויפֿן חשבון פון דעם ארימען שלים־מזל־דיגען פּויער.

פאלש איז דער בעגריף, אז ארגענטינע איז א לאנד וואוהין מען קען זיך לאָזען גליק זוכען.

ארגענטינע איז אבער דאָך א לאנד, וואוהין מעגשען קענען זיך לאָזען ברויט זוכען; וווי ס'איז פרייער א לעבען צו מאכען.

וואָרום נאריש וועט דאָך זיין, וועז איך וועל ארויסטראגען א שלעכטע מיינונג פון א לאנד, וואָס פערנעהמט א שטח פון א מיליאָן מיט ניין אזן דרייסיג טויזענד קוואדראט מייל, וואו דער קלימאט איז אזוי גוט וווי אין צענטראל אירופּא, די ערד איז אזוי פעט אזן פרוכטבאר וווי זיד רוסלאנד, אדער מיטעל וועסט פון די פּעראיניגטע שטאנען.

ס'איז דאָך זעהר מעגליך, אז די רעגירונג פון'ם יונגען לאנד וועט טאָן דאָס נויטיגע, וואָס עס פאָדערט זיך פון איהר, אז זי זאל עס טאָן אזן די לאנג וועט זיך איננאנצען ענדערען:

— מען וועט דעם היישריק דאָך אויסראטען.

— מען וועט דורכפיהרען גוטע קאנאלעזאציע איבער'ן לאנד, אז די איבערפלייצונגען אזן די טריקענישען זאלען ניט האָבען אזא שרעקליכע ווירקונג.

— מען וועט צונעהמען די געוואלדיגע שטרעקעס בעסטע לאנד, וואָס ליגט אין די הענט פון „יורשים", אלץ מתנות וואָס די

וואַרעז מיט זיין ארבייט און געוואַלט אנטאָן צוריק זיין היטל, האָט ער צו איהר ניט געקענט דערלאַנגען: אזוי הויך איז דער בוים פאר א קליינע ווילע אויסגעוואקסען!...

שנעל וואקסען דאָ די בוימער. ס'איז דערפאר, וואָס די לופט איז דאָ וואַרים און פייכט. באַד־מעסיג. און בוימער פרוכט־פערען זיך, גרינען, גרינען אהן א סוף. געוויקסען הויבען זיך פון דער ערד און פלאַנטערען זיך איינער אין אנדערען.

ווי אין א באַד וואַרים.

און אהער איז די ציוויליזאציאָן אראַבגעקומען פון דער אלטער וועלט אין איהרע ווינטערדיגע, וואטענע קלייַדער. און דערי־בער דריקט א טרויער־געפיהל דיין הארץ.

ווי דער שוים פון די כוואַליעם ביים ברעג, אזוי ווערען צו־פלאָסען אלע חלומות ווען דיין פוס טרעט איבער דעם שווע פון לאנד. ווייל דאָרט, וואו די בוימער גרינען צום שהנסטען, דאָרט שוויצט די מענשהייט צום שטארקסטען. און דער ריח פון מענשען־שווייס בייסט אין נאָז באלד ווי דיין פוס בעריהרט דעם שטויב פון יענעם לאנד.

גרין, גרין און גרין זיינען די בערג ארום דיר. עס צוצווייגט זיך און צושפרייט זיך יעדער בוים און איין צווייג ווייל דעם אנ־דערען מיט זיין גרינקייט איבערשטיגען — אזוי איז, וועז דו קוקסט צו די בערג.

שווארץ און ברוין, נאריש און גרוי און מיט שווייס בעפע־רילט טראָגען זיך פאר דיר די קולטור־טרעגער דורך די וויך־צו־קאָכטע און פערשוויצטע אספאלט גאסען — אזוי איז, וועז דו קוקסט נידריגער.

אז איהר ווילט אמאל אין דער אלטער וועלט, זאלען מיר זאָגען, אין בערלין אָדער אין לאָנדאָן, פרובירען דאָרט אויסגע־זינען דעם גרענעץ צווישען ציוויליזאציאָן און גאלאנטריי־סחורה, עם וועט זיך אייך ניט איינגעבען. וואַרים דער ענגער, שטייפער

א קינד פון ווייטען צפון זעהט זיי בלויז אין חלום. אוּן אין די קאלטע ווינטער־אבענדען, ווען וויים איז די וועלט ארום, אז אפילו די נאכט קען די ווייסקייט ניט פערדעקען; נאקעט, שטייף, שטיל אוּן ערנסט שטעהען די בוימער, אוּן די אייגענע שטאַרע ערנסטקייט האָט זיך צו דיר אין הארצען אריינגעקליבען — דאָרט אין קאלטען צפון, וואָס קען יעמאלט דיין הארץ צארטער מאכען, אויב ניט א חלום פון אן אייביג־גרין לאנד?

אוּן אז דער שווערער געמיטה הויבט אָן צו פרעסען, שווער ווערט דאָס לעבען, שווער זיינען די קייטען אויף די פיס — צו די אייביג גרינע לענדער רייסט זיך אונזער נשמה.

שעהנער איז דאָרט געווים דאָס לעבען! — אזוי חלום'ט ס'הארץ פון ווייטען.

יא. אפשר האָט עס ווירקליך אזוי בעדאַרפט זיין. דער צוואַנציגסטער יאהרהונדערט אָבער האָט א סוף געמאכט צו פיעל שעהנע חלומות.

ניט קיין וואלד מיידען מיט זייער נאקעטער שעהנקייט טראָגען זיך אום אין די אייביג־גרינע וועלדער אוּן ניט צום ברעג ים קומען זיי ארויס זייערע לייבער באָדען.

ערגעץ פון צווישען די בוימער קלויבט זיך ארויס א רויך־זייל אוּן ווערט מיט'ן לייכטען נעביל צוזאמענגענאָסען.

ניט קיין פערבאָרגענע גאָטעס־דיענסט קומט דאָרט פאָר, וואו די שעהנקייט פון'ם לאנד האָט זיך פאר א מזבח געבויגען. — אייזען, מיין פרייַנד, שמעלצט מען דאָרטען געווים; אָדער אפשר איז גאָר דאָרט א פאברויק פון לאָקשען, אויפגעבויט פון א קינד פון איטאַליען — וואו אין אלטע צייטען, זאָגט מען, זיינען געטער אויף דער ערד ארומגענאנגען.

מען דערצעהלט, אז אין בראזיל האָט א האַלץ־העקער געגנט אויסהאקען א בוים. דער שטערען איז איהם פערשוויצט געוואָרען. האָט ער זיין היטל אראָבגענומען פון קאָפּ אוּן אויפגעהאנגען אויף א צווייג פון שכנישען בוים. אז ער איז פארטיג ge-

אין די שטאדט־פאבריקען און אז עס קומט דער ליעבער יום־טוב, טוט מען אן ענגע, געפרעסטע קעלנער און ווארימע טוכענע קלייד־דער און מען טראכט מיט דרך ארץ פון דער אלטער וועלט.

און אז מען האט בעדארפט אין ערגעץ בריקען בויען, ענג־לענדער האבען עס בעדארפט בויען, איז ניט געווען מיט ווענען. פיהרען מענשען פון ענגלאנד איז טייער און ניט בעקוועם. און דא? אן ארטיגען מענשען?

— עס וואקסען באנאנען, עס וואקסען אפעלסינען; מיט א שטעקען די ערד צוגראבעלט, פארזעט א ביסעל טאבאק, פאר־זעט א ביסעל קאקורוזע און ס'איז פאראן חיונה — פוילט זיך דער איינגעבאראנער פון ארט צו ריהרען. מיט א צוקער־שטעקען אין מויל זיצט ער זיך פאר'ן שוועל פון זיין ליימענע הייזעל און נאגט ארוים פון שטעקען דעם זיסען זאפט — וואס בעדארף ער זיין גוף ברענען און שלעפען שווערע שטיינער פאר אן ענגלישען בריק?

האט מען זיך אבער געקליגט. ג'פועל'ט ביים גאוורנאר פון יענעם געגענד, ער זאל בעפוילען אויסצוהאקען אלע אפעלסין־בוימער, אויסצואווארצלען אלע צוקער־שטעקענס:

— מענשען בעדארפען פערדינען אויף ברויט. אזוי פערלאנגט דער שליח פון דער ציוויליזירטער וועלט. — מיט געוואלד ג־צוואונגען געלד צו פערדיענען.

איהר ווייסט, אז דעם בראזיליאנער רופט מען „מאקאקא". ס'מיינט מאלפע. אין בראזילין זענען אין די וועלדער מאלפעס פול. זעהר פיעל האט דער איינגעבוירענער פון זיי געלערנט. דער פערלאנג נאכצוטאן דעם אנדערען איז דא צווישען די מע־שען אזוי שטארק פונקט ווי ביי די מאלפעס. די פארשימעלטע אייראפעאישע פארמען פון לעבען ווערען דא מאלפענמעסיג אריינ־געבראכט און ארויפגעשלעפט אויף זיך. און דאריבער זעהט אויס די שפיענעל־זייט פון לעבען, אין פערגליך מיט דער היגטערשטער זייט, אזוי קאמיש און לעכערליך.

קראגען איז דאָך שעהן, דער שעהנער און פיינער גענואנטענער דאָק — וואָס איז דאָ פֿאראַן צו צוויפֿלען?

— די מאָם פון קולטור!

אין דעם גרעסטען גאַלאַנטריי־גענשעפֿט, פון פֿאַליצע ביז פֿאַליצע, פון סטענליע ביז דר'ערד — קולטור! איהר צוויפֿעלט גאָרנישט אין דעם.

אָבער דאָ אין בראזיל ווערט דער שטייפֿער קראגען פון שוויים צעוויקט. און וואָס מעהר די מאשין פון דער אלטער וועלט האָט דאָ אָנגעהויבען שאפֿען פארמען פאר'ן לעבען, אלץ מעהר ווערט דאָס לעבען נארישער.

וויסט איהר וי אזוי א מענש ווערט דאָ געבוירען? וואקסט אוים? שלאנק, מיט צארטע שטריכען, בויגיג און לאנגזאמע בעוועגונגען און ס'פנים „קאוו מיט מילך"־קאָליר. א מאָל מעהר מילך און א מאָל ווינציגער מילך אין פנים — און דער עיקר, דער „פויל". אין דעם איז די לופט שולדיג. פאמעלאך און מיט א ניגון רעדט דער איינגעבוירענער אין בראזיל, און טאָנירט מיט'ן האנד זיינע רייד. דאָס ליעבסטע פון זיינע מאכלים איז בעבלאך מיט ריז און אויסגעקענטען מיט קאקאראוזע־מעהל. בעשיידען און, אז ארום גרינען די בוימער און פויגעלאך פישטשען און ס'איז זעהר וואַרים; ניט חלילה היים, נאָר זעהר, זעהר וואַרים — האָט מען אייזענבאהנען דאָרט איינגעפיהרט. ענגלאנד, פערשטעהט זיך, און אזוי ווערט די גאלאנטריי־סחורה געפיהרט פון אָרט צו אָרט.

אז מען האָט דורכגעשניטען די בערג און דער ערשטער לאָקאָמאָטיף האָט זיך געטראגען אויף די שטאלענע רעלסען, האָבען די איינגעבאָרענע לייט געוואלט מיט'ן ברוסט דעם וועג פערשטעלען; דעם שטאלענעם שונא האָבען זיי דעם וועג געוואלט פערשטעלען. איך בין מיט יענער אייזענבאהן געפאָהרען. יענע מענשען, וואָס האָבען געוואלט זיך שטעלען אנטקעגען דער ציוויליזאציע — זיי זיינען שוין אבער ניט געווען. זיי ארבייטען איצטער

און אין דער איגענער צייט אזוי האַרמאָניש האָט נאָר די האַנט פון דער נאַטור געקענט צואווארפען די בערג און די פעלזען פון ביידע זייטען אריינפאָהר. און איך צווייפעל אויב די הייזער מיט די קאפעל־דעכער אין די בערג זענען שהנער פון די פאלמען וואָס וויקלעגן וויל די בערג ארום.

און ווי מען זהען דעם קאמפף צווישען פערשיערענע וועלטען, פערשיעדענע זיטען און קולטורען, זאָל מען קיין ריאָ־זשענערא קומען. ניט נאָר בלויז, ווי די עלעקטרישע קראפט קאָנקורירט מיט די ברוינע און שווארצע מוסקולען זהטט איהר דאָ — איהר קענט מערקען ווי די בלוט פון דער אלטער, בלאסער וועלט האלט אין די אָדערען מלחמה מיט די בלוט פון דער נייער וועלט.

די מאָדערנע קולטור האָט צווישען ווילדע בערג בעשאפען א שטאָדט מיט אזא מאָדערנעם אויסזהן, געקליגט זיך צווישען פעל־זען — גלייכע, ברייטע, מיט אספאלט בעפלויאסטערטע גאסען דורכצופיהרען און די אוועניד דע־דויא בראנקא מאכט דיר פאר־געסען, אז אין א ווילדער געגענד ביסטו, נאָר אין פאריז ערגעץ נעבען אפערע הויז געפינסטו זיך. דער אייגענער לוקסוס, די אייר־גענע אויטאָמאביליען בעוועגונג. א פאלקאָמער נצחון פון דער מאָ־דערנער קולטור, און דאָך — אין די אָדערן פון פאלק דאָ איז די מלחמה נאָך ווייט ניט געענדיגט.

שטעהט א מענש אין די מיטעלע יאָהרען עלענאנט געקלייר־דעט מיט א מאט־בלאָם געזיכט, וואָס אפילו די דרום זון האָט די בלאסקייט אין זיין פנים ניט געקענט בעהערשען און א נעגער מיט א בלויליך, שווארץ־גלאנציג געזיכט פוצט איהם זיינע נעלע שיך. עטוואָס אָן א זייט וואַרטען אויף איהם זיין ווייב מיט צוויי קינדערלעך. די פרוי — עלענאנט געקלייידעט, פיינע געזיכטס־ציגע, נאָר עטוואָס ברוינליך. א ווייטע אָבשפיעגלונג פון דאָם הויזינע, איינגעבאָרענע. און די קינדער — איינס אין פאטער נעראָ־טען; ס'אנדערע — שווארצלאָך, געדיכט געקרויזטע האָר; די לי־

האָט איהר געזעהען, ווי מען בויט ביי אונז אויס א באלאגאן. וואו קונצען־מאכער בעראַרפען זיך ברעכען? כ'מיין, ווי עס ווערט געמאכט אויף א יאריד, למשל? פון פאַרענט ווערט אויסגעפוצט מיט אלערליי געמעלאכצען און פון חינטען איז א שטעלכעל פון פערפוילטע ברעטער; אדער א לייוועגטענער געצעלט. אויפ'ן ערש־טען קוק גלאנצט אלץ.

ביים ברעג, ביים אריינפאַהר, ליגט די מאַדערנע שטאַדט. מיט איהר נאכגעמאכטען איראָפּעאישען גלאנץ. און פאַהרט איהר ארוים איין תהום שבת הינטער דער שהנער שטאַדט, זעהט איהר דאָס לייכענע הייזעל און בייס שוועל זיצט די האלב־נאקעטע פא־מיליע, נאָגט די זאפט פון צוקער־שטעקען. אבער שטיל און פויל חלום'ט יעדער איינציגער געווים פון א נס, אז עטליכע מטבעות וועל־לען זיך פון ערגעץ קומען צוקייקלען גלייך צו זייער שוועל און זיי זאלען קענען געהן אין שטאַדט אריין גענישען פון דער ציוויליזא־ציאָן...

26.

ריא דע זשענערא.

ריאָ־זשענערא, די הויפט־שטאַדט פון בראזיליען, צעהלט ביי א מיליאָן אייניוואוינער און רעכענט זיך פאר דער שהנסטער שטאַדט אין זיד־אמעריקא. דעם אריינפאַהר אין ריאָ'ער האפען רעכענט מען באלד פאר דעם שהנסטען אין דער וועלט. אין דעם איז אייגענטליך די מאַדערנע קולטור נאָר ניט שולדיג. אזוי ווילד

איבערגעטראָגען די קינדער און שטיף־קינדער פון אונזער אלטער וועלט.

אין האפען אויף די עלעקטרישע לאדונגס־מאשינען איז מיט גרויסע אותיות אָנגעשריבען, אז דאָרטען און דאָרטען אין ד י י ט ש ל א נ ד איז די מאשין געבויט געוואָרען.

אין דעם אייגענעם האפען שלעפט א קלייגער לאָקאָמאָטיוו גרויסע פראכט וואָגאָנעם און ביי איהם אויפ'ן שטערען איז אָנגעשריבען, אז דאָרטען און דאָרטען אין ענגלאנד איז ער בעשאפען געוואָרען.

און באלד, א ריעזיגער קינאָמאָטאגראף מיט א גרויסען האָהן איבער'ן טיר — די בעקאנטע פאטע־פירמע, וואָס מאכט דער־פרייען די הערצער פון אלט און יונג — פראנצויזישע קולטור. און די גרויסע מורא'דיגע רעקלאמען מיט די שרייענע פארבען — העכט נאָרד־אמעריקאניש. אפילו די פראכטפאָלע אזיאטישע בערג־רום־פאלמען וואקסען ביי זיך אין דער היים ניט אזוי דער־הויבען און שעהן ווי דאָ אין דעם בוטאָנישען גארטען אין ריא־זשע־נערא; אזוי דערקלערט דער דירעקטאר פון דעם היגען באָ־טאָנישען גארטען וואָס רעכענט זיך כמעט פאר דעם שעהנסטען אין דער וועלט.

און דער עלעגאנטער פאָליסמאן מיט'ן שטעקעלע אין האנט שטעהט דאָרט וואו די גאָסען צושיידען זיך און דערעזשירט מיט דער בעוועגונג — דאָס איז אלעמיין אייראָפעאיש. — — — — — — נאָנץ אונערוואָרטעט, צוויי יונגע לייטלעך מיט פעקעלעך שניט סחורה אונטער'ן ארעם. די געזיכטער ניט ברוין, ניט שוואַרץ — נאָר פערשוויצט און פערפינסטערט. ס'הארץ האָט מיר אָנגעהויבען צו קלאפען. איך געה זיי נאָך. דאכט זיך א אידיש וואָרט האָט זיך צו מיין אויער דערטראָגען.

— זייט־זשע מוחל, איהר זייט אידען? איך פערשטעל זיי דעם וועג.

— סי, סי, — ענטפערען מיר ביידע מיט אמאָל.

פֿון, דער נאָז ברייטלאך. נאָך אין גאנצען ניט בעזיעגט! די מלחמה דויערט נאָך.

אויפֿן בולוואר קאָנקורירען צוויישען זיך — די נאָר־וואָס אָנגעקומענע פֿאריזער קאָקעטע מיט אָנגעפֿארבטען פּנים און פּרעכטן שמייכעל, און — די שלאנקע, מאָט־ברוינע, גראציעזע בראזיליאנערין מיט איהרע עלאסטישע בעוועגונגען.

דאָס איז אין שטאָדט. אבער נאָך איידער דו קומסט אין שטאָדט אריין... אין דעם וועלט־גרויסען האפֿען, וואָס זעהט אויס, ווי די פֿעלזען האָבען זיך דאָ ניידריגער צום ים אראָבגעלאזען און צוויי ארעמס ברייט אויסגעשטרעקט פֿאר פֿרעמדע רייזענדער, וואנדערער פֿון פֿרעמדע נאציאָנען — אָט דאָ, צוויישען די פֿעלזען־ארעמס רוהט דער מאָדערנער מלאָך־השלום:

אין דעם בלויען וואסער, וואָס איז דאָס מאָל רוהיג און מיט ליכט פֿון העלפֿען טאָג בעגאָסען, רוהען די מאָדערנע קרייצער־שיפֿען, מינען שיפֿען, קאָנטער־טאָרפּידען, אלע אונשולדיגע וויים געפֿארבען און אזוי שעהן אויסגעשטעלט ווי די סחורה אין פּענס־טער אין דער הויפּט־גאס. פֿון די וואונדערבארע נאטירליכע פֿעל־זען־ארעמס בלאנקען ארויס אנטקעגען דער זון מיילער פֿון האר־מאטען. ווי גרויסע פינגער שטארצען זיי ארויס און די פינגער הינטען און ווייזען אָן אויף דעם ווייסען מאָדערנעם פּרידענס־מלאָך וואָס רוהט אין האפֿען:

— זעהט איהר, רייזענדער, פֿון דער אלטער וועלט געקומע־נע! מיר ווינען אין קיין זאָך פֿון אייך ניט אבגעשטאָנען. פֿון אייר עלטער וועלט האָבען מיר ציערונג געבראָכט אוכזערע בערג־שפּיצען צו בעפֿוצען. און דער מלאָך פֿון שלום וואס רוהט אין דעם אריינגאנג צו אוכזער הויפּטשטאָדט איז פֿון דעם איינגענעם שטאָל געשמידט פֿינקט ווי די פּריעדענס־מלאָכים ביי אייך דאָרט. מעהר ניט, וואָס אנשטאָט טונקעל־גרוי איז ער ביי אונז אונשולדיג־וויים געפֿארבען. און ניט נאָר בלויז דער קאמפּף צוויישען ב ר ו י ז און ה ע ל אין די בלוט אָדערען איז גרויס. אהער האָבען זייער קאָנקורענץ

ליך געמיט האָב איך נאָכגעקוקט די צוויי פערפינסטערטע אידישע יונגעלייט און געטראכט:
— דאָס איז די פרוכט פון דער רוסישער קולטור!

27.

א איד איז קראנק.

דאָס וואָס כ'האָב ביז איצטער געשריבען פון בראזיל איז עס בלויז מיין ערשטער אינדרוק, וואָס כ'האָב פון דעם לאנד בעקומען אבשטייגענדיג דא אויף איין טאָג, אהינפאָהרענדיג קיין ארגענטינע. מען זאָגט, אז א גאסט קומט אויף א וויל און זעהט א מיל. ס'איז אפשר ניט אינגאנצען ריכטיג. דאָך האָט זיך מיר געוואלט איבערגעבען דעם ערשטען אינדרוק און כ'האָב עס אליין פאר זיך פערצייכענט.

וועג איך פאָהר איצטער קיין בראזיל בעהערשען שוין מיין הארץ גאנץ אנדערע געפיהלען. דאָס אידישע לעבען אין ארגענטינע, די מלחמה אויף דער וועלט, די נערוועזע שטימונג וואָס הערשט אויף דער ענגלישער שיף, וואָס פיהרט מיך שוין דעם פערטען טאָג פון ארגענטינע קיין בראזיל — דאָס אלץ פליאנטערט זיך אין מוח און וועבט אנ'אונקלארען, אבער אונרוהיגען געדאנקען־געוועב.

אין ארגענטינע האָט מען מיר זעהר פיל גוטעס און שלעכטס פון בראזיל דערצעהלט. דאָס אונבעקאנטע לאנד זעהט מיר בעקאנט אוים, ווייל פאר דער צייט האָבען זיך שוין אידען מיט מיר דורכגעשריבען און צו זיי פאָהר איך עס איצטער.

דער אטלאנטיק בלאָזט זיך און בייזערט זיך וועג אונזער שיף הויבט זיך אן ארויסצוקלייבען צו א שמאָלען פאס וואסער, וואָס פערלויפט צווישען צוויי הויכע, בעבוימערטע ברעגעס. דאָס קומט אונזער שיף אריין אין דעם טייך סאנטאס, דער שליסל

— דאָס הייסט, איהר זייט אידען? אמת'ע אידען?

— יא, אודאי אידען — ענטפערט מיר איינער מיט דעם אדעסער אקצענט.

— שוין לאנג דאָ אין בראזילַיען?

— ס'האָט שוין געקענט גענוג זיין.

— ווארום וואָס?

— מען ווערט דאָ פערפינסטערט.

— טאָ, פאר וואָס זיצט איהר דאָ?

— מיר פֿעדלַען. און זיי בעווייזען מיר אויף די פֿעקלַעך שניט סחורה אונטער'ן ארעם — ביידע נאָך היינט נאר ניט געלַייזט.

און זיי דערצעהלַען מיר ווי שווער און פינסטער דאָ איז צו לַעבען.

— ס'טרעפט גאנץ אָפט אז ס'איז ניטאָ פארוואס צו „פּיס־קעזען" — עבען מוז ער מיינען, און ער גיט מיר צו פערשטעהן גאנץ נאָאיוו, אז דאָ אין בראזילַיען, איז ווער ס'האָט געלַט דער לַעבט און ווער ס'האָט ניט קיין געלַט — איהם איז אָך און וועה...

איך קוק איהם אָן און טראכט דאביי: אָט לַעבט א מענש אין א לַאנד, אין א שטאָדט, וואו אלַע פעלקער בעמיהען זיך זייער קולטור צו פערפלַאנצען און דאָך האָט ער ביז איצטער נאָר ניט געוואוסט, אז דער, וואס האָט געלַט, דעם איז גוט צו לַעבען און דער וואָס האָט ניט קיין געלַט...

— נו, פאָהרט מען צוריק קיין רוסלַאנד?

— גענוג פאר מיר איין פאָגראם — ענטפערט ער קורץ און שארף.

מיר געזעגענען זיך ווארעם. זיי זאָגען מיר זייערע נעמען. איך רוף אָן מיין נאָמען. דריקען זיך ווארעם די הענט. און מיט דראָבנע נערוועזע טריט לַאָזען זיי זיך גיהן מיט די פֿעקלַאָך סחורה אונטער די אָרעמס, צו דער „אוועניודא דע ריא־בראנקא", וואו עס בלַיהט די מאָדערנע קולטור פון פערשיעדענע פעלקער. מיט א פּייני־

ארבעגלאזענע העמט, ציהט זיך צוריק די אנדערע שורה לעבע־דיגע אויטאמאטען, וואס האבען שוין אין דער טיפעניש פון שיף דעם ווייסען זעקל קאווע פון אקסל ארבעגעווארפען.

אונזער שיף האט זיך אויף א ווינקל אויסגעזוכט, מען ווארפט פון איהר שטריק צום ברעג און כ׳שפיר אז ניט דער שיף — נאר ווי טאקי מיך אליין וואלט מען עס אויסען זיין צום ברעג דערנעהנטערען, און מיר ווערט אזוי טריב אויפ׳ן הארצען.

די גאנצע פיער טעג וואס איך בין פון בונעס איירעס גע־פאהרען איז ניט געווען מיט ווענען א ווארט אויסצורעדען. און ארבעגעהענדיג אויף דער יבשה האט אויף מיר מיט א שארפען אר־מעט א בלאז געטאן. כ׳האב מיר אליין ניט געקענט אבגעבען קיין רעכנונג פאר וואס דאס איז. כ׳האב געפיהלט, אז דא האב איך קיינעם ניט און וועז אפילו איך וועל דא טעג נאך אומגעהן וועל איך אלץ ניט געפינען מיט ווענען א ווארט אויסצורעדען. דא און דארט טרעפט מען איינגעבוירענע בראזיליאנער זיצענדיג אין שא־טען מיט געשוואלענע פיס, א היגע קראנקהייט, און א שווערער געפיהל נעהמט דורך דעם גאנצען וועזען. די שטאדט אליין איז ניט גרויס. די גאסען גאנץ ברייט. און די הייזער שיטער, מענשען וועניג אין די גאסען. די היץ איז שטארק — ממש עם צו־מזיק׳ט דיך.

רייזענדע האבען מיר א ביסל אנגעשראקען מיט סאנטאס און כ׳האב מורא אפילו א טרונק וואסער צו טאן.

פון ווייטען שניידען זיך ארויס די בערג גליך אין די וואלקען אריין; זייער גרינקייט וועבט זיך אריין אין די בלויע פאסען הי־מעל. דארטען ערגעץ אין די בערג, א מיל פערציג פון דאנען, ליגט די שטאדט סאא־פאאולא, וואוהין אייגענטליך איך דארף און וואו אידען אונבעקאנטע וואוינען אפשר אויך מיר.

מיט׳ן חוש נעפינ איך אויס די אייזענבאהן־סטאנציע און לאז מיר פאהרען בארג ארויף, בארג ארויף.

די וואגאנעס זיינען קליינע און זיי ווערען געשלעפט בארג

צום שטאט ס׳פֿאולא פון וואנען מילִיאָנען, מילִיאָנען זעקלאך קאווע וועלט יאהרליך ארויסגעפיהרט.

ס׳וואסער איז ניט שטראָמיג, שמאל און עם וואונדערט ווי אזוי די ריעזיגע שיפען קענען זיך דאָ דורכמאכען א וועג און ניט בלייבען זיצען אין בלאָטע. די געגענד דאָ איז א זומפיגע. די שווארצע, בלישטשיגע בלאָטע ציהט זיך ארויס פון וואסער, בארג ארויף פון ביידע ברעגעס. דאָ זענען די בעריהמטע סאנטאס׳ער זומפען וואס וואלפען אנ׳אימה אויף דער בעפעלקערונג. אלע פלאגען, אלע פערדעכטיגע עפידעמישע קראנקהייטען פרוכפערן זיך אין דער אומגעגענד. אנהויבענדיג פון גאלען פיבער און ענדיגענדיג מיט דער שרעקליכער קראנקהייט „בערי־בערי", וואס פעלוואנדעלט מענשען אין לעבעדיגע פגרים.

די שיף שלייכט זיך שטיל. מיט אן אויגנהאלטענעם זיל־בער־קלאנג ריזעלט זיך דאס וואסער פון ביידע זייטען שיף. ביים לינקען ברעג הויבט זיך אן בעווייזען א געמויערטע וואנט, הויבט זיך פון וואסער ארוים. עם הויבט זיך אן בעווייזען דער בעריהמטער סאנטאס׳ער האפען וואס האט זיך יאהרען־לאנג געבויט און וואס האט מענשען אהן א צאהל אונ׳רחמנות׳דיג פערשלונגען.

גראבענדיג די פונדאמענטען, זענען מענשען, פון די ארטיגע קראנקהייטען געפאלען. אפילו מיר אידען, גלויב איך, האבען דארט אין יענער געגענד מעהר טויטע בעגראבען, ווי די לעבעדיגע וואס געפינען זיך דארט ארום סאנטאס.

איצטער קוקט ארויס דער האפען פון וואסער מיט זיין שטיי־נערנער בלאסקייט, וואלט אויף די שיפען וואס קומען פון ווייטע לענדער; ביי איהם וואלפען זיי דעם אנקער און וואלטען ביז מען וועט זייער טיפענישׂ מיט זעקלאך קאווע פול מאכען. אונטער דער זון, וואס בלענדעט און ברענט ציהען זיך שורות ארבייטער, זייער שווארץ לייב ענטבלויזט, און טראגען אויף די אקסלען וויסע זעק־לאך קאווע. ווי א וויסער שנור ציהט זיך די שורה פון פאק־הויז, אויפ׳ן ברעג, צום שיף, וואס דרעמעלט אין וואסער. מאנטאן, מיט

און מיין קאָפּ־וועהטאָג ווערט אלץ שארפער. אפנים ניט גע־ זואונט צו דער לופט אין די בערג. אָדער אפשר דער פּלוצלונגער בייט — פון ים אין די בערג מאכט עס אזא שטארקע ווירקונג.

פּאר מיינע אויגען ווערט ווי א פייערדיגע נעץ פערצוינגען און דורך דער נעץ בלויט זיך נאָך אלץ דער וואלד און די אונבעקאנטע נאכט.

פון׳ם קאָפּ־וועהטאָג ארויס, שפּראָצט אן עלענדער געדאנק ארויס; און אנטקעגען איהם — א צווייטער, און זיי, די נעדאנ־ קען, פערבינדען צווישען זיך א שמועס:

— וואוהין פאָהרט עס א יונגערמאן?

— אזוי זיך; בעקוקען די וועלט.

— און וואָס האָט דיר געפעהלט אין ווילנא?

— הא?

— מיינסט טאקע אז די וועלט איז אזוי גרויס און, אז פון זיך קען מען אנטלויפען?

— נייו; איך וויים שוין, אז פון זיך קען מען ניט אנטלוי־ פען — נאָר גלאט אזוי — שיפען נעהען; שווימען פון וועלט צו וועלט...

— יא, אבער פאר וואָס געפעלט דיר ניט ווילנא?

— הא?

פייערלאך בעווייזען זיך. די שטאָדט איז נאָהענט. דער צוג שניידט זיך דורך נאסען. ערגעץ אינ׳ם הארצען פון א פרעמדער שטאָדט שטעלט זיך דער צוג אָב. כ׳קוק מיך ארום. א סך מענשען. פּנים׳ער בעקאנטע און דאָך אזוי פרעמד. די שפּראָך ארום קלינגט בעקאנט און דאָך אונפערשטענדליך.

נאנץ אויטאָמאטיש בעוועגען זיך מיינע פיס, כ׳וויים אז פון דאנען בעדארף איך אוועקגעהן. כ׳דערקלייב זיך צום ערשטען און ווייט־ניט צום בעסטען האָטעל. כאָטש איך זאג נאָר ניט דאָך פער־ שטעהען די פרעמדע מענשען מיין פערלאנג. מען פיהרט מיך ארויף אויף א צווייטען שטאָק, עפענט אויף א טהיר פאר מיר און

ארויף מיט אייזערנע שטריק פון א צווייטען צוג וואָס לאָזט זיך גלייכצייטיג בארג אראָב. די באהן האָבען עס ענגלענדער דורכגעפיהרט און איבערא׳ ליגט זייער שטעמפּעל.

עס צושפּיעלט זיך מיר אוא שארפּער קאָפּוועהטאָג וואָס הערט מיר דערהויבען זיך. גלייך ווי קאלטע שפּיזען וואָלט מען מיר שטעבען דורך מיין מארך. פון דעסטוועגען רייסט די מערקווירדיגע געגענד מיין מיעדען בליק; די אויגען זוכען אויסערהאלב די פענסטער:

די בערג זיינען אזוי געדיכט בעוועלדערט, אז לאָזענדיג דעם בליק א ביסעל ווייטער בלאָנדזשען איבער די צובראָכענע קאנטורען — בארג און טהאל — דאכט זיך צומאל אויס, אז דער צוג טראָגט זיך איבער די שפּיצען פון די בוימער.

פון צווישען די בוימער, אין טהאל, קוקען ארויס ליימענע הייזלעך און מענשען, האלב־נאקעטע, קאראשקען זיך ביים טיר. פיעל פארביגע פאָפוגייען פליהען איבער פון בוים צו בוים לאָזענדיג אין לופטען פאלען זייער גרילצענדיגען אויסגעשריי.

די זון בעהאלט זיך ערגעץ הינטער די וואלד־בערג און א פּור־פּור־בלויער דורכזיכטיגער נעבעל שפּרייט זיך איבער די שפּיצען בוימער.

עס ווערט קיהל. מען קומט אין די וואלקען אריין. אין דער נידער, איבער׳ן טהאל, הענגט א שיטערער וואלקען: ווי א חופה איבערגעצויגען און אָנגעהאנגען אויף די שפּיצען־בוימער. פון צווישען צווייג בערג רייסען זיך דורך זונענשטראהלען און רענענבויגענס בויגען זיך אוים אין דער פייכטער לופט, ציטערען איבער די בוימער וואָס שפּרייטען זיך בארג ארויף און בארג אראָב.

די נאכט הויבט אָן צוצופאלען. א טיעפע בלויקייט קומט ארוים פון דער נידער, פון צווישען די בוימער און הויבט אָן די בוימער אויסצואוויקלען. קיין ווינטלע דרויסען נישטאָ, און די בוימער ווערען אזוי אין דער בלויקייט פערגליווערט. אין הימל בעווייזען זיך שטערען.

א שווערע אינערלעכע קראנקהייט האָט איהם צוגעשמידט צום בעט:

מיט אן אויסגעצויגען ברוינלעך און איינגעפאלענעם פּנים, די אויגען געשלאָסען און קרעכצט טיף און שווער — אָט אין אזא לאגע האָב איך געפונען דעם אידען, וואָס האָט עם מיר געדארפט געבען דעם וואַרימען שלום־עליכם און אָנהויבען צו פרעגען פון אירען אויף דער וועלט, פון רוסלאנד — און פון וואנען ניט?

א יונגע פרוי, יונגע שעהנע קינדערלעך ארום בעט פערזאָרגט, מיט אויגען אויסגעוויינטע. דאָך דורך דעם טרויער דריקען מיר די שטוב לייט אויס זייער הארצינגען ווילקאָמען.

פון א זייטיגען צימער קומען אריין א פּאָר יונגע לייט, געהען צו מיר אויף די שפּיץ פינגער, פארזיכטיג דעם חולה ניט אויפצווועקען; שטיל דריקען זיי מיר די האנט און שעפּטשען צו מיר זייער צופריעדענקייט און הארציגקייט.

לאָזט זיך אויס, אז דער חולה איז עס דער ליעבלינג פון דער ס'פּאאולער אידישער קאָלאָניע; דער היגער אינטעליגענט און חשוב צווישען דער קליינער אידישער קאָלאָניע; גאָר פון די ערשטע דאָ אין לאנד און זיין קראנקהייט האָט אלעמען טיף גערירט.

— שטעלט זיך פאָר, מיר זענען ניט געקומען אייך בעגעגענען קיין סאנטאס, א איד איז קראנק; אונזער שעהנסטער איד — בעדויערט איינער.

— אונזער קאָלאָניע איז אין גרויס צער.

— וואָס איז דען?

— איהר האָט גאָר ניט געהערט? א איד איז קראנק. אונזער ער א איד.

און עס איז קיין וואונדער ניט, וואָס די צוגעבונדענקייט איינער צום אנדערען איז אזוי גרויס. אינגאנצען א צווי הונדערט פאמיליעס זיינען זיי דאָ. און דאָס אויך, בלויז די לעצטע צייטען האָט דער צאָהל זייערער ביז אין די הונדערטער דערגרייכט. נאָך מיט א יאהר צעהן צוריק זענען זיי געווען אין אזא קליינער צאָהל, אז איינער האָט פון אנדערען ניט געוואוסט. זייט דער

מען בעווייזט, אז איך קען אהין אריין. דער אייגענער אונבעקאנטער דרעהט אויף די עלעקטריע און פערמאכט די טיר הינטער זיך.

א מיעדער, א צובראכענער פאל איך אנידער אויף א שטול. דער טרוקענער גאסען־גערוש רייסט זיך דורך די אפענע פענסטער. די שטאדט ווייזט אוים גרוים. דער גערוש טרוקען.

ערגעץ וואו אין שטאדט זענען פאראן מענשען וואס האבען מיך אינגעלאדען. שלעכט מיט זיי זיך צונויפגערעדט און מיר האבען זיך אויסגעמיטען.

אפשר רעדען זיי איצטער פון מיר; רופען אן מיין נאמען און האבען אפשר צער וואס אזעלכעס איז געשעהן... און דאך איז מיר דער טרוקענער גערוש וואס ציהט דורכ'ן פענסטער פרעמד, ער פאלט מיר ווי א שטאלענע משא אויף מיין אנגעוועהטאגטען קאפ.

— מיט וואס איז דיר שלעכט געווען אין ווילנא?

— הא?

* * *

די וועלט איז שעהן וועז דער קאפ טוט ניט וועה.

אז כ'האב מיך ווי עס איז אויסגעטשוכעט פון שלאף מיט א געזונטען קאפ, האב איך דערשפירט די ליכטיגע וועלט וואס רייסט זיך אריין צו מיר דורך די פענסטער פון מיין האטעל צוזאמען מיט דעם גערוש פון דער גאס. די שפראך פון לאנד כמעט אונבעקאנט, אבער וואס געהט מיר אן די שפראך וועז דער קאפ טוט ניט וועה און די זון שיינט אזוי לויטער.

דער קלימאט אין ס'פאאולא רעכענט זיך פאר זעהר א גוטען, כאטש א וועלט מענשען ליידען דא פון רומאטיזם. די שטאט ליגט ביי דריי טויזענד פוס הויך אין די בערג און אין אבענד פיהלט זיך צומאל א קאלטליכע פייכטקייט.

איך האב מיך אוועקגעלאזען זוכען דעם אידען, וועמענס אדרעס איך האב געהאט און וועמען מען האט פון ארגענטינע גערופען אז איך קום. לאזט זיך אבער אויס, אז מיין איד איז קראנק.

זערע אידען שיקען גערן זייערע קינדער אין דער דייטשער שולע, חזר'ן אויף אויסענווענדיג די ליעדער פון לעהר־בוך „פאטער־לאנד". און דערבייבער האבען די קינדער מיט מיר געדעדט אידיש מיט'ן „פתח".

ניט קוקענדיג אויף דער נאטירליכער רייכקייט פון בוימער און גרינסען, פיהרט מען דאך איין שהנע שפאציר־גערטנער אין די מאדערנערע שטעדט אין בראזיל. דא אין ס'פאולא געפינט זיך אין צענטער שטאדט א רייכער שפאציער־גארטען, זעהר מאדערן אויפגעהאלטען און אויפגעפאסט, נאר מיר דאכט זיך, אז אין ערגעץ ווערען ניט גערטנער אזוי וועניג פון מענשען בעזוכט ווי אין בראזיל. אויב עס קומט נאך עמיצער אריין איז אפשר בלויז וויל עס ציהט איהם צו די שטייגען וואו מאלפעס און פאפוגייען, קינדער פון דעם לאנד, האלטען זיך אויף אין געפענעניש. עס איז אפשר דערפאר, וואס די ליעבע צום גרינעם פארק ווערט ביי אונזערע ליט אין די קאלטע מקומות, געבוירען אין פערליף פון'ם קאלטען ווינטער וועו די בוימער זענען נאקטע; דאס אויג בענקט צום גריענם בלאט און גרינעם גראז. דא אבער, אין די טראפקים, איז דער בוים אייביג גרין, איהר בעמערקט ניט וועו די יונגע בלעטער זענען אויסגעוואקסען. אונטען אויף דר'ערד וואלגערען זיך אלטע, פערוועלקטע בלעטער און אויבען, דער בוים, איז גרין און יונג, פרישע, צאפעלדיגע בלעטער אויף איהם. איהר האט גאר ניט בעמערקט וועו דער בייט איז פארגעקומען; וועו גרין מיט גרין האט זיך געביטען.

אין דער פאמיליע וואו איך האב שפעטער געוואוינט און מען האט מיך מיט אזוי פיעל פרייגדליכקייט ארומגערינגעלט, זענען קלענערע קינדער געווען, צו זיי זענען קינדערלעך געקומען, זיך שפילען אינאייגעם. כ'האב מיך צוגעקוקט צום דור וואס ווערט דא געבוירען און ווי אזוי ער וואקסט. עפעס גאר דער היפוך פון די קינדער אין נארד־אמעריקא, אין ניו־יארק.

דער בראזיליאנישער קלימאט איז כמעט ניט אימשטאנד אי־

איננערער אידישער עולם האָט זיך אבער אריבערגעקליבען האָבען זיי אייגער דעם אנדערען אויפגעזוכט. איין איד האָט דעם אנדערען געפונען — און צוזאמענגעבונדען זיך אין איין בינטל. אן אייגען אידיש וועלטל געשאפען.

דער חולה איז א ביסל געקומען צו זיך, געבעטען, אז ער וויל מיך זעהן. איך האָב געמאכט צו איהם א פרעהליך פּנים גלייך ער וואָלט נאָר ניט געלעגען צו בעט. ער האָט מיר דערלאַנגט זיין שוואכע און אבגעצערטע האנט און געפרעגט ווי עס געפעלט מיר ס׳פֿאולא.

— א שעהנע שטאָדט... האָט ער קוים ארויסגערעדט... בראָזיל א וואויל לאנד. א שאָד וואָס אזוי ווינציג פאָהרען אונזערע אידען אהער. אז מען וועלט קראנק פיהלט מען זיך אביסל צו עלענד.

ער האָט געבעטען, אז מען זאָל מיר בעווייזען די שטאָדט:

— זאָל א נאסט ניט אוועקפאָהרען מיט א שלעכטער מיינונג פון אונזער שטאָדט.

צו אונזער אלעמענס פערגעניגען האָט ער זיך אָנגעהויבען צו בעסערען און דאָס וואָלקענדעל, וואָס האָט זיך פערצויגען איבער דער ס׳פֿאולע׳ר אידישער וועלט, האָט אָנגעהויבען צו פערשוינדען. פאר דער וואָך צייט וואָס כ׳האָב דא פערבראכט אין דער שטאָדט האָב איך אָנגעהויבען גלויבען אז אין גרונד געמומען איז נאָר ניט אזוי קרום וואָס אידען בייטען ס׳מזל, פערשלעפּענדיג זיך אין אועלכע ווייטע לענדער גלייך זוכען...

די שטאָדט ס׳פֿאולא האָט ביי א האלבע מיליאָן אייגוואוינער, ס׳איז די הויפּט שטאָדט פון דעם רייכסטען שטאָט אין בראָזיל, וואָס טראָגט דעם אייגענעם נאָמען. די גרעסטע קאוע פּלאַנטאציעס זענען אין דעם שטאָט; די ערד איז דא דורכגעוועבט מיט גאָלד־אָדערען און אנדערע מיענראלען. די דייטשען זענען דא גרויסע בעלי־בתים אין דעם שטאָט; האָבען אייגענע מוסטער־שולעס וואו עס וועלט אלץ געלעהרנט אין דער דייטשער שפּראך. אונ־

הונדערט, וועל איך רעדען ביי אן אנדער געלעגנהייט. דאָס מאָל וויל איך דערצעהלען פון אונזערע רוסישע אידען, וועמעס איינ־ וואנדערונג אהער האָט זיך אָנגעהויבען זעהר אין ניט קיין מזל־ דיגער שעה. און כאָטש בראזילִיען ליגט אויפ'ן וועג קיין ארגענ־ טינע, דאָך האָט זיך די אידישע אימיגראציע אָנגעהויבען גאנץ זעלבסטשטענדיג.

אין יאָהר טויזענד אכט הונדערט נייניציג האָבען אנעמטען פון דער בראזילִיאנישער רעגיערונג אָנגעהויבען צו פערשפרייטען ידיעות צווישען די אידישע אימיגראנטען אין ענגלאנד, אז אין בראזילִיען בעקומט מען אומזיסט ערד און צו דער ערד גלִיק, היי־ זער, בהמות און אלדאָם־גוטס; אז אין בראזילִיען פלִיסט מילְך און האָניג און דעריבער, ווער נור עס וויל פאָהרען אהין, וועט מען איהם בכבוד אוועקפיהרען אויף דעם חשבון פון דער רעגיערונג. אויך האָט מען מודיע געווען, אז ס'איז נויטיג יעדער זאָל האָבען א גרויסע פאמילִיע; וואָס מעהר נפשות איינער האָט אין שטוב, אלץ מעהר ערד וועט ער בעקומען.

די אגיטאָציע האָט געהאט א שטארקע ווירקונג. נאָך אין דעם אייגענעם זומער איז פון ליוועריפולִער האפען אבגעגאנגען די שיף „האמבריא", טראָגענדיג אויף זיך אריבער טויזענד אידי־ שע נפשות. די גרעסערע טהיל איז בעשטאָנען פון שניידער, פּרעסערס. וועמעס פאמילִיע עס איז געווען קלִיין, האָט ער זיך פאר'ן אוועקפאָהרען אויסגעבאָרגט א פּאָר טעכטער אָדער א פּאָר זיהן פון א גוטען פרייַנד. געפאָהרען אויף פארטיגע גלִיקען. דעם פינפטען יולי איז די ערשטע פארטיע אָנגעקומען קיין בראזילִיען, אין דער האפען־שטאָדט, סאנטאס, און פון דאָרט האָט מען זיי איבערגעפיהרט קיין סאָא פּאָאולָא. מען האָט זיי פערפיהרט אין דעם גרויסען אימיגראנטען־הויז פון דער רעגיערונג, און די ביטערע צייטען האָבען זיך אָנגעהויבען:

אין אימיגראנטען־הויז האָבען זיי שוין געטראָפען א גרופּע פּאָליאקען, וואָס זענען אנטלאָפען געוואָרען פון די ערטער, וואו־

בערצופֿארבעז ס׳פֿנים פֿון טאַטע מאמע; דער קאָליר אין פֿנים פֿון רוסיש־אידישע טאַטע־מאַמע וועלט א ביסעל צוגעברוינט נאָר אָהן א טעם. די קינדער אבער וועלן שוין געבוירען מיט א צאר־טער אָליוועז־קאָליר הויט; אָדער קאַווע מיט א סך מילך אין פֿנים. שלאנק זענען זיי אוז שטיל מיט לאנגזאמע בעוועגונגען. רעדען מיט א ניגון ווי דער היגער אייגעבוירענער: צו פופצעהן יאהר שטעהט שוין די מיידל אין שדוכים, איז שוין אזוי גרויס ווי די מאמע; אוז דו גלויבסט ניט, אז צוויישען דער מאַמען אוז דער טאַכטער איז בלויז איין דור, וואָס גרעניצט זיי פאנאַנדער.

די מעהערע פון די אידען אין ס׳פֿאאולא פיהרען א פאמיליען־לעבען, האָבען פֿרנסה אוז עס טרעפט, אז פון רי־זשענערא קומט אריבער א יונגער מאן זוכען זיך א כלה. אין אלגעמיין האָט דער יונגער עולם, וואָס איז די לעצטע יאָהרען אריבערגעקומען, געשאפֿען אַן ענגערען צוזאמענבונד צוויישען די צוואוואַרפענע גרופּעם אין דעם לאנד.

איינער ווייסט פון דעם אנדערען; איינער אינטערעסירט זיך מיט׳ן אנדערען. נאָך נאָר ניט לאנג, אז איינער האָט דא אויסגעגעבען א טאַכטער זענען אידען ארומגענאנגען פרעגען וואו די חתונה איז. אפילו די וואָס זענען געווען ערגעץ ווייט פערוואר־פען צוליעב פרנסה, האָבען זיך אומגעקעהרט אין שטאָדט אריין, אומגעבעטענערהייד, געקומען צום בעל־שמחה. ממש אלע האָבען זיך געפרעהט וואָס א איד מאכט חתונה א טאַכטער.

צוליעב דער אָנגעקומענער נייער יוגענד איז דאָ א גרויסע פערענדערונג געקומען אין דעם אידישען לעבען צום גוטען.

28.

אידען אין בראזיליען.

וועגען די ספרדישע אידען אין בראזיליען, וואָס האָבען אהער אָנגעהויבען צו וואנדערען נאָך אין אָנהויב פון זיבעצענטען יאהר־

בעניט אבער האט זיך דער אידישער ישוב אין בראזילִיען ערשט אין די לעצטע עטלִיכע יאָהר. כמעט פאר די לעצטע פינף־זעקס יאָהר. ביי איצטיגע צייטען רעכענט מען, אז אין ריא־זשענערא זאָלען זיין א פּאָר טויזענד אידישע נפשות, און מערק־ווירדיג, כמעט ניינציג פּראָצענט פון זיי זענען פון דער שטעדטעל סוקערָאָן, בעפּאראביע, און פון ארום סוקעראן. דאן קומט סאָאָ פּאָאולָא, וואו עס געפינען זיך ביי א פינף הונדערט אידישע נפשות, און צו אזוי פיעל אין באהייא און פארנאבוקאָ. אויסער־דעם געפינען זיך צוואוואַרפען איבער׳ן לאנד, דאָ און דאָרט קלע־נערע גרופּעס אידען. כ׳האָב אבער ניט געהאט די מעגליכקייט אלע ערטער צו בעזוכען.

קומט מען אבער אין בעריהרונג מיט די אידען, מוז מען זאָגען, אז אין בראזילִיען איז שוין געלעגט געוואָרען א פונדאמענט פאר א אידישען ישוב, און מיר דאכט זיך, אז אין דער וויטער צוקונפט וועט דאָרט דער אידישער ישוב וועלען גרעסער ווי אין ארגענטי־נע. ער איז דערפאר, וואָם דאָם לאנד אליין דאכט מיר, האָט מעהר צוקונפט ווי ארגענטינע. די מעהרערע אידען, וואָם ציהען אהער און הויבען אָן צו בעטראכטען בראזיל פאר זייער היים, קאָנצענטרירען זיך אין ריא זשענערא. כאָטש דאָם לעבען אין דער גרויסער הויפּטשטאָדט איז ניט אזוי גרינג, די אָנגעקומענע לאָזען זיך אפט אוועק וואו אנדערש גליק זוכען — אָבער דאָך קערט מען זיך אום צוריק און דער צאָהל אידען פער־גרעסערט זיך וואָם וויטער אלץ מעהר.

מיין איינלאדונג צו קומען קיין ריא־דע־זשענערא האָב איך בע־קומען נאָך זייענדיג אין ארגענטינע. מיך גערופען האָט דער פעראיין אחיעזר.

און פון ס׳פּאָאולָא האָב איך מיר אהין געלאָזען מיט באָן דורך א ווילדען בערגינען און וואלדיגען געגענד. א נאכט האָט די רייזע געדויערט.

הין מען האָט זיי, די אידען, געדארפט שיקען. ווייל די רעגיע־רונג האָט אָננעווויזען אויף דער פרייער און ווילדער געגענד:

— דאָס האָט איהר, און ווייטער בעדארפט איהר זיך אליין אויסהעלפען.

מעהר ווי ערד האָט מען ניט געגעבען. דערצו האָבען זיי פון די פאָליאקען זיך דערוואוסט, אז אין יענע ערטער, וואוהין מען ווייל זיי שיקען, הערשט דער גרעסטער פיבער און מענשען פאלען, ווי די פליגען. דערווייל איז אָננעקומען א צווייטע שיף מיט אימיג־ראנטען און טאָקע באלד א דריטע. דער צאָהל פון אידישע לייט האָט דערגרייכט ביז פיער טויזענד. דער עולם האָט זיך ניט גע־וואָלט ריהרען פון אימיגראנטען־הויז. קראנקהייטען האָבען זיך אָננעהויבען. קינדער זענען געשטארבען. און אז די בעאמטע זע־נען אריינגעקומען און געזעהען, ווי אידישע מאמעס זיצען אויף דער ערד און בעווייגען זייערע קליינע קינדער, איז אויף זיי א פּחד אננעפאלען און פאר פּחד די אידען, אלע, פון אימיגראנ־טען־הויז ארויסגעטריבען.

דער סך הכל איז געווארען זעהר שנעל:

א טייל, וואָס איז געווען פערמעגליך, איז אנטלאָפען צוריק קיין אייראָפּא, אדער געצויגען ווייטער, קיין ארגענטינע; א טייל האָט זיך אוועקגעלאָזען קיין סאנטאס, ארבייטען אין האפען אוז איז פון גאלען פיבער אויסגעשטארבען. און איין טייל האָט זיך זוכענדיג, אָננעשלאָגען אויף א בינטל אידען, רייכע, איינגעפונ־דעווען, וואָס האָבען זיך דארט מיט פרויען־האנדעל בעשעפ־טיגט, ביי זיי פריינדשאפט געטראָפען און בים לעבוויין אין׳ם שאנד שוין מיט קינד און קייט פערזונקען געווארען. אייניגע זיינען אוועק ארבייטען ביי פרעמדע קאוע־פּלאנטאציעס און דארטען זיי־נען זיי פערשוואנדען געווארען. בלויז טאקע נור עטליכע צעהנד־ליג האָבען זיך ווי עס איז ארויפגעשלאָגען אויף א וועג, און ביי היינטיגע צייטען פערנעהמען זיי אן אנשטענדיגען פּלאץ אין דער געזעלשאפט.

אראָבגענומען, אין קאסטענס פערפאקט און אהער, אזש קיין ברא־זילִיען פערפיהרט.

— וואָס קוקט איהר מיר אָן אזוי פערוואונדערט... די אידען קוקען אויף מיר און שווייגען — וואָס קוקט איהר מיך אָן אזוי?

—כע־כע — נעהמט א איד און פערבלאָנדזשעט אהער...

יא, אזוי בלאָנדזשען מיר דאָך אלע. אזוי בלאָנדזשענדיג, האָט זיך אויסגעבויט דער ריעזיגער אידישער ישוב אין נאָרד־אמעריקא, וואָס, ניט?

— וויפיעל זענט איהר דאָ? — פרעג איך וויעדער.

לאָזט זיך אויס, אז איינער קען דעם אנדערען, און מען מאכט מיר א חשבון, אז ביז צוויי טויזענד נפשות זענען דאָ פאראן.

איך דערווייס מיר, אז עס איז פאראן נאָך א פאראיין „אגודת אחים", און נאָך א פאראיין „תפארת ציון" און נאָך א פאראיין פון די עלטערע, פרימערע. נאָך דערווייס איך מיר, אז בגנבה איז יעדער אייניגער אויך א מיטגליעד פון זיין געגנערישען פער־איין, ס'הייסט — סאָלידאריטעט. דער סך הכל איז, אלע זענען פאראייניגט און אלע אינאיינעם פיהרען אָן א ביטערען קאמפף צו בעווייזען פאר דער אָרטיגער געזעלשאפט, אז זיי זענען עס די אידען, די אמת'ע אידען און אז...

עס וואונדערט אויך? אידען זאָלען וועלען בעווייזען פאר דער וועלט, אז זיי זענען עס די אידען?

פערגעסט ניט, אז אין בראזיליען, ווי אין אלע זידליכע לענ־דער, איז פאראן נאָך א סאָרט אידען. אן עולם פון אונזער גאס. פון ערגעץ אנטלאָפען געוואָרען. פון ערגעץ זיך ארויסגע'גנב'עט און אימיצען בעשווינדעלט; אימיצען בע'גז'ט און די רויב מיט זיך צוגענומען; אימיצענס אונשולד בערויבט און מיט זיך לעבעדיגע קרבנות געמאכט, און שטיל און אהן רעש דאָ אין די טראָפישע לענדער זיך איינגעווארצעלט. תושבים זענען זיי דאָ — מיט אונזער יונג פלייש און בלוט האנדלען זיי דאָ.

וועט איז דען בכוח צו געהן און פארשען, וועט זיי האָבען זיך

די הינ פון וואגאן און דער שטויב איז געווען אזוי גרויס, אז כ׳האָב די נאכט מיט קיין אויג ניט פערמאכט. קיין ריא זשע־נערא בין איך אין פּריהמארגען אננעקומען אן אבגעקאָכטער. א גע־זעמעל אידען האָבען מיך שוין דאן אבגעווארט און זייער פרייגד־שאפט וואָס זיי האָבען מיר ארויסגעוויזען, איז נאָך וואַרימער גע־ווען ווי דער ריא־זשענערער פריהמארגען. כ׳האָב באמת ניט גע־וואַרט אזוי פיעל היימישע פנים׳ער צו טרעפען. און בלייבענדיג א ווייל אליין אין האָטעל נאָך איידער איך האָב דעם שטויב פון זיך אראָבגעוואשען, האָב איך פערצייכענט אין מיין נאָטיץ־בוך:

„ווי וואָלט איך וועלען זיהן דאָס געשטאלט פון זייערע איי־ניקלאָך, וואָס וועלען געבוירען ווערען אין דעם אייביג־גרינעם לאנד!"..

וואַרום אומוואָנדערענדיג צווישען די ווילדערנישען, וואו די נאכצע ציוויליזאציע האָט א פּנים ווי א פּארזשאָוועט בלעכען קנעפּל אויף א גרין זיידען קלייד — דא אין׳ם הארצען פון בראָ־זיליען כאפען דיך פּלוצלינג ארום היימישע יונגע לייט, מיט היי־מישע רייד מיט דעם היימישען שמייכעל:

— קומט, מיר וועלען אייך פיהרען אָנזוהן אונזער ביבליאָ־טהעק.

— ווי רופט מען אייער פּאראיין?

— מיר האָבען דאָך געשריבען „אחי־עזר" — ווייל די ערש־טע צייט האָט מען פיעל בעדאַרפט שטיצען די נאָר וואָס ארבער־נעקומענע. נו, האָט מען איינגעשאפט א אידישע ביבליאָטהעק.

און א ביבליאָטהעק טאָקע ניט אויף קאָטאָווע. די ביכער בלאנקען ארוים דורך די גלעזערנע שויבען פון די ביכער־שאפען און בליצען מיט די גילדערנע אותיות אויף די רוקענס:

— כ׳לעבען, בעקאנט — ווינקען די ביכער — מיר האָבען דיך געזוהען אין וואַרשע, דאָרט אין דעם ביכער־פערלאג צענטראל זענען מיר אויף די פּאליצעס געשטאָנען, פאר־א־יאָהרען, וועו דו ביזט אהין אריינגעקומען. טאָקע פון יענע פּאליצעס האָט מען אונז

פריהערדיגע סבות און וואָס צוליעב דער מלחמה האָט זיך דער קריזיס נאָך פיעל פערשטארקט.

— שרייבט ניט אין צייטונג, אז בראזיליען איז א שלעכט לאנד — בעט מיר א אידישער אינטעליגענט. — עס איז איצטער בלויז א שלעכטע צייט, אָבער ס'לאנד איז א טייער לאנד פאר אידען. מיר בעדארפען דאָך נאָך אנקומען צו נייע לענדער. דאָס לאנד איז גוט, אז פאר אידען לוינט אהין צו פאָהרען, פונקט ווי עס לוינט די ענגלענדער און די דייטשען.

— בלייבט ביי אונז, איך וועט ביי אונז גוט זיין.

איך האָב מיר אין דעם איבערצייגט פאר די עטליכע וואָכען, וואָס איך האָב מיט זיי דאָ געלעבט. זעהר ליעב און הארציג האָבען זיי מיך אויפגענומען.

— פון וואָס מאכען א לעבען די צווויי טויזענד אידישע נפשות פון אונזערע אידען?

— די מעהרסטע פעדלען דערווייל. שוין א בעשערטע זאך. אזוי איז דאָך געווען אין נאָרד־אמעריקא אויך. פונדעסטוועגען — בייטען זיך די צייטען. אפשר איז עס שוין אזוי בעשערט. איהר ווילט ניט גלויבען, אז אידען וועלען סוף כל סוף אוים פעדלער?

29.

א בית עולם.

ביים ברעג אנטלאנטישען ים, היינטער דער שהנער הויפט־שטאָדט ריא־זשענעראָ, אין בראזיליען — איז א גרויסער בית־עולם אויסגעבריים. בלויז א וועג פאר טראמווייען טיילט אב דעם בית־עולם פון ים. א שורה בערג־רום־פאלמען ציהען זיך ביים ברעג ים אוון זייערע געטאָקטע שטאמען הויבען זיך אזוי הויך ארויס, אזש דעם קאָפּ מוז מען פערריסען ביז מען דערזעהט די לולב־

אהער אריבערגעקליבען? איינס נאָר איז זיכער, אז די ערשטע אומגליקליכע, וואָס זענען מיט פינף און צוואנציג יאָהר צוריק אָנגעקומען קיין בראזיל מיט דער שיף „האמבריא" פון ליווער־פול, דאָ צו ווערען ערד־ארבייטער, זענען פון פערצוויפלונג צו יענע לייט אין די אָרעמס אריינגעפאלען. און שפעטער ביי די אונ־גליקליכע די טעכטער אויך ארויסגענארט.

— איצטער שאצט מען, אז אין ריא־זשענערא אליין זאָלען זיך געפינען ביז ארום פיער טויזענד אידישע עפענטליכע פרויען!

און זיי זיינען עס ביז איצט געווען די עפענטליכע מיי־נונג. זיי רופען זיך אפילו „רוסאָם", אבער אלע ווייסען, אז דאָס מיינט מען אידען.

— זיי האָבען דאָס לאנד פערפעסטעט און עס איז א שאנדע געווען זיך אָנצורופען מיט'ן נאָמען איר ביז דער לעצטער צייט. די גאנצע שמוץ, וואָס האָט זיך אראָבגעזעצט אין דער טיף פון דעם אידישען פינסטערען גלות־לעבען, האָט זיך דאָ אין די זידליכע לענדער אויפגעזאמלט.

אזוי רעדען די ניי־אָנגעקומענע מיט טרערען אין די אויגען.

דער קאמפף דערגרייכט אמאָל ביז צו דער פרעסע. אבער די פרעסע די אָרטיגע איז אויך מעהר נוטה נאָכצוגעבען, אז דאָס אידישע פאָלק בעשטעהט פון פרויען־העגדלער. א סימן, אז בלויז אין בראזיליען אליין האָט דאָס אידישע פאָלק אזוי פיעל יונגע אידישע טעכטער צוגעשטעלט.

אין ריא־זשענערא האָב איך פערבראכט די „יום־טובים" צייט. און זעהר שארף האָט זיך געשפירט צווישען א ו נ ז ע ר ע אידען די בענקשאפט קיין רוסלאנד. די מלחמה אין אייראָפּא האָט שוין דאן געהאלטען אין רעכטען פלאקער, און איבער דעם אידישען בוים אין רוסלאנד האָט שוין די האק געפלאנטערט און שטארק האָט זיך געשפירט דער וועהטאג צווישען דער אידישער עדה דאָ אין בראזיליען. אין לאנד האָט געהערשט א קריזיס, א דאנק

שטיין. די וועגען און די שטענען דאָ זענען אויך מיט אספאלט געפלאסטערט פונקט ווי די גאסען אין די גרויסע וועלט־שטעדט..

וואו איז אבער דער שפור פון דעם איין און אייניציגען איז־דען, פון רוסלאנד? — וואו ליגט ער דאָ, דער איד פון רוסלאנד, וועמען די הייסע זון האָט פון דער וועלט פערטריבען?

עס איז דאָך בלויז א שפאס. ניט איהם אליין בין איך געגאנגען זוכען אויפ'ן קהל'שען בית־עולם.

אין ריא־זשענערא, אין'ם הארץ פון שטאָדט, די געגענד רופט זיך אָן לאפא, נעבען דעם גרויסען פארק, דאכט מיר, די הויליגע אננא הייסט ער, פון דאָרט צולויפען זיך גאסען לאנג און ברייט פינקלען דאָרט ליכט פון די פענסטער ארוים יעדען פרייטאג, ווי נאָר די זון פערגעהט הינטער די בערג. ניט הויך זענען די הייזער דאָרט. נאָהענט איז טיר פון טיר. איבערגעשניטען איז די טיר אין דער ברייט און וועז די אויבערשטע העלפט איז אָפען, די אונטערשטע אבער איז פארמאכט. אויף די האלבע פערמאכטע טירען לענען זיך אָן די אידישע טעכטער און קוקען ארוים אין גאס אריין. שכנה מיט שכנה רעדט זיך דורך. עס קלינגט די אידישע שפראך:

— מיין מאמעשי שרייבט, אז זי וויסט שוין, וואס איך טו דאָ און זאָל איהרע הענד אבדארצן, אויב זי וועט מיינם א גראשען אָנריהרען —

— פאר זעלדקען האָט מען די מצבה בעשטעלט אין בונעס־איירעס... דאָרטען גלאָזט אויסקריצען.

עס פינקלען די בענש־ליכט פון די פענסטער ארוים. אינעווענג ליגט אויף די וועגט טאָטעשי און מאמעשי'ס בילדער. עס הענגט דער רוסישער קייסער, רויט אויף וויים גמאָלען. עס קוקט משה און אהרן אראָב פון די וועגט.

וואו זענען די מאנסביליען? די טרייע מענער, וואס וועלען באלד קומען פון שול מיט דעם ברייטען „שלום־עליכם, עליכם־שלום"... און קידוש מאכן?

צווייגען, וואָס גרינען זיך אין דער בלויער לופט. די הויכע פּאָלמען ציהען זיך מיט דער לענג פון ברעג און פון זייער הויך קוקען זיי אריבער צו די בוימער, וואָס וויגען זיך איבער מירמעלשטיינענע מצבות אויף דעם אנדערען זייט פון בית־עולם.

דאָרטען ליגען קינדער פון אלע וועלטען בעגראָבען, און ווער עס האָט פאר זיין פּלאץ ניט בעצאָהלט, ווערען די ביינער מיט דער צייט ארויסגענומען, און וואו עס האָבען אמאָל ביינער פון א פּראנצויז געוהנט, קומען ענגלישע און פערנעהמען דעם אָרט.

— בלויז איין מענש איז ביי אונז געשטאָרבען פאר צוויי יאָהרען, פון דער הייסער זון איז ער געשטאָרבען, האָט מען איהם אויף דעם וועלט־בית־עולם בעגראָבען.

ביי צוויי טויזענד נפשות אונזערע זענען דאָרט פאראן און בלויז איין מענשען פון די רוישיגע אספאלט־גאסען אריבערגעפיהרט צום ברעג פון דעם אטלאנטיק.

— וויי פיהלט זיך איין איד, איינער אליין אויף א וועלט־בית־עולם?

— אך, וויי אונשולדיג די זון זעהט אויס אין דער בלאָסער בלויקייט פון די בראזילישע הימלען! און וויי גליהט זי!

דאָך וויי פיהלט זיך איין איד אליין אויף א גרויסען בית עולם הינטער דער הויפט־שטאָדט פון א נייער וועלט?

בריית און אָפען זענען די טויערען פון בית־עולם. פונקט אזוי בריית און אָפען זעהט אוים דער אריינפאָהר אין דעם שהנעם לאנד. בריטע אלעען ציהען זיך פון׳ם טויער און ווערען אין דער וויטקייט ערגעץ פערפאלען. בוימער גרינען. די פאלמע מיט דעם בלעטער־בוים קאָנקורירען צוויישען זיך. רוישט דער ווינד טרוקען צווישען די פאלמען־לויב־צווייגען און גיסט זיך אין א וואסער־גערויש איבער, וועו ער, דער ווינד, רייסט זיך צווישען די בלעטער־צווייגען אריין. עס בלייבט זיך דער מירמעלשטיין פון היגטער די בוימער אפער; עס רויטעלט זיך און גיסט זיך מיט געלבען פארב דורך דער בלומען־קוסט ביים צופוסען פון קאלטען, בלאסען

און עם פינקלען ארויס די בענש־ליכט פון די הייזער, און עם קלינגט די היימישע שפראך:

— ס'הארץ האָט איהר געזאָגט, אז זי וועט זיך פון שפיטאל שוין מעהר ניט אומקעהרען.

— כ'האָב קיינמאל ניט געזעהען, אז א מענש זאל אזוי ניט וועלען שטארבען.

— וואָס פאר א ווערט וואָלט זי געהאט אויף דער וועלט אהן א נאָז?

— אודאי שוין גלייכער דער טוידט.

— הערסט, ווי עס פייפט ערגעץ א שיף אויפ'ן ים? פונקט אזוי האָט געפייפט מיין שיף, אז כ'בין אהער געקומען.

— רבקה'שי?

— וואָס, דאָבעשי?

— —

„בלויז איינער איז ביי אונז געשטארבען" — אזוי דערצעהלען די אינגערע אימיגראנטען, וואס געהען אום קלאפען אין די טירען סחורה צו פערקויפען. וויזיט אויס, אז אויסגעמעקט האָבען זיי פון זייער הארצען אָט די אלע שוועסטער אונזערע, יונגע און אלטע, וואָס בענשען ליכט יעדען פרייטאג צו נאכטס און א גאנצע וואך האנדעלט מען מיט דעם אייגענעם לייב און מיט דער עהרע פון אידישען פאלק.

אָט די קליינע גרופע יונגע לייט, ביי וועמען אין די אדערען עם פליסט היים אידיש בלוט, פערשיט דעם פערפוילטען פונדאמענט פאר א אידישען ישוב, וואָס איז געלעגט געווארען דורך פרויען הענדלער. זיי לענען דעם גרונדשטיין פאר א געזונטערען פונדאמענט. די לעבעדיגע אין די הייזלאך זענען פאר זיי צו גאר נישט געגליכענט און די טויטע וואס וועלען פון יענע הייזלאך ארויסגעפיהרט ריהרט ניט זייער הארץ.

— בלויז איין מענש איז ביי אונז געשטארבען.

— בלויז איינער, ניט מעהר.

דאָס לאנד דאָ פערלאנגט ניט, אז מענער זאָלען פערקויפען די פרויען־לייבער. ק ו י פ ע ן בלויז מענען זיי, אבער ניט פ ע ר ק ו י פ ע ן. ווי א פערברעכער ווערט דער פערקויפער פון לאנד ארויסגעשיקט. אבער אליין, די פרוי אליין — איהר לייב, זי האָט פּראוו. און פרייטאג־צו־נאכטס, די בענש־ליכט אויפ'ן טיש, די בעט פערבעט, בויגט מען זיך פון דער האלבער טיר ארויס און עס קלינגט אין די גאסען די אידישע שפּראך:

— געהסט היינט אין טעאטער, בייַלעשי?

— וואָס שפּיעלט מען היינט, חנה'שי?

„געבראכענע הערצער" שפּיעלט מען היינט.

— די פּרימאַדאָנא געקומען פון בונעס אייַרעס.

— וועז גאָט זאָל מיר העלפען, אז איך זאָל קענען אהער מיינע קינדערלעך אריבערנעהמען! די מאמעשי שרייבט, אז מיין נחום מאכט שוין קדוש ווי אן אלטער.

— אין בונעס אייַרעס איז שוועד געווען שבת אבצוהיטען.

— כ'האב אין וואַרשע אויך ניט געקענט. געבענשט ליכט און געדארפט געסט אויפנעהמען.

— וויפיעל איז שוין, אז מלכה איז געשטאָרבען?

עס קומט אָן פון עק גאס אן אלטער אויסגעצויגענער נעגער מיט גרויליכע האָר, און שלעפט א פוס.

— ווי געפעלט ער דיר, רייזעלע?

— דאָס איז חיה פּאריל'ס א קונד.

— כ'וואָלט איהם אפילו פאר פינף מיל־דויז ניט אריבער־געלאָזען איבער מיין שוועל.

— איך לעג מיר היינט שלאָפען, זאָלען נאָר אויסגעהן די בענש־ליכט.

— בלומע העניע האָט וויעדער אן עמער בלוט אויסגעשפּיגען.

— אפשר וועט שוין נעהמען א סוף.

עס פלעכטען זיך די גאסען איינע פון דער אנדערער ארויס

געלען פיבער אויסגעשטאַרבען. ערד־ארבייטער האָבען זיי עם גע־ווּאָלט ווערען אוּן מיט זיך טעכטער, אייגענע, אוּן פון פרעמדע טאַטע־מאַמע מיטגענומען, כדי די ערד צו בעהערשען. די אייגענע אוּן פרעמדע טאַטעס זענען געשטאַרבען. די מאַמעס געשטאַרבען.

— ווּאוּ רוהען זייערע בייגער?

— איך ווייס ניט. אפשר אינ׳ם האפען פון סאנטאָם, ווּאוּ מען האָט ארבייט געזוכט. די טעכטער, אָבער, ווּאָס זענען געבליי־בען, אייגענע אוּן פרעמדע, זענען שוין צו גוטע מענשען ארייגע־פאלען אוּן אויף זייערע קברים האָט מען רייכע מצבות אוועקגע־שטעלט פון קלאָר־וויסען מירמעלשטיין. ווּאָס איז אויף די מצבות ניט אויסגעקריצט?

„גיטעל פון פאריז, געשטארבען צו זעכצעהן יאָהר" — אין אי־דיש געשריבען.

— איהר ווייסט, ווער דאָס איז?

„סימע שרה, דריי אוּן צוואַנציג יאָהר אלט. פון דער ש ט אָ ד ט רוסלאַנד".

— אפשר ווייסט איהר פאָרט, ווער דאָס איז?

אוּן צי זיינט איהר בעקאַנט מיט דער שטאָדט רוסלאַנד? דאָרטען איז דאָך נאָך אפשר די מאַמע ביים לעבען. די מאַמע ווייניט דאָרט געווּיס די אויגען אויס:

— כ׳האָב אמאָל געהאט א טאָכטער, געהייסען האָט זי סימע שרה. ווי די ליכטיגע זון האָט זי געשיינט אוּן...

אין ריאָ־זשענערא, די הויפטשטאָדט פון בראזיליען, אינ׳ם הארצען פון שטאָדט, אינ׳ם טייל, ווּאָס רופט זיך אָן לאפא, ביים שעהנעם פּארק, ווּאָס הייסט, דאָכט מיר, די הויליגע אננא, פון דאָרט צעלויפען זיך גאסען אויף העכטם אוּן אויף לינקס. אין יע־נע גאסען לאכט דער טייוועל מיט נאל אויף דעם אידישען גורל אין די ווייטע לענדער. א גליעד פון אונזערע גליעדער פויליט דאָרט אוּן דער עפּוש צוטראגט זיך בריים אוּן ווייט אוּן מאכט די לופט

אָבער וואס איז דאָס אזעלכעס ? וואָס פאר א קברים שורות ציהען זיך עס פאר דיינע אויגען ? מען קען דאך מיינען, אז דאָ, אין דער געגענד איז אמאל געווען א אידישע מלוכה, א מלוכה פון בלויז פרויען און אלע זיינען זיי אויסגעשטארבען יונגערהייד, אין עלטער פון אכטצעהן ביז פינף און צוואנציג זענען זיי אויסגעשטארבען... און ווי ברייט איז דאָס פעלד ! ס'הארץ ווערט איינגעשרומפפען און די פיס ברעכען זיך אונטער. מצבות מירמעלשטיינע אין די הונדערטער. וויסער מירמעלשטיין, רייך בעפוצט; אויסגעקריצט און אויסגעגליט. און ניט נעכטען ערשט האָט מען אהער די יונגע לעבענס געבראכט און בעגראבען אין דער ערד.

די טרויער־פראצעסיע ציהט זיך אוועק אויף דריי צעהנדליג יאהר צורויק.

— שוועסטער מיינע ! ווי קומט איהר אהער אין אזא גרויסען צאהל ? !

און דער נוכח אויף די מצבות כמעט דער אייגענער. איין מצבה פון דער אנדערער דעם נוסח געמומען, בלויז א ביסעל פערגרייזיגט. און דורך די גרייזען :

„ווי א בוים געבליהט און צו אכט־צעהן יאהר פערשניטען געוואָרען".

„אין דער שטאָדט ווארשע געבאָרען און דאָ געשטארבען".

פויל־ען האָט דאָ א שטיק יוגענד אין דער ערד בעגראבען.

א־עם און „מדינת מאלדאוויא" האבען די ערד דאָ זאט געמאכט.

גאליציע האָט פאר איהרע שעהנע אידישע טעכטער א קבר דאָ געגראבען.

אזש ביז אריבער דרייסיג יאָהר צוריק ציהט זיך דער שנור פון פערשניטענע לעבענס ! און דער יאָהר תרנ"א איז רייך גאר מיט מצבות אין גילדערנע אותיות.

וואָס איז יעמאָלט פאָרגעקומען ?

די ערשטע גרופּעס אימיגראנטען זענען אָנגעקומען און פון

„מען בעט דאָס ווערטהע פּובלִיקום ניט צו זעצען זיך אויף די דעכער פון די וואַגאָנעס, ווייל ס׳איז א סכנה".

אַזא אויפשריפט איז ארויסגעשטעלט ביים ארויסנאנג צום פּלאטפאָרעם.

פונדעסטוועגען קלייבט זיך דער דרייסטערער עולם ארויף אויף די דעכער פון די וואגאָנעס, וועו אינוועניג איז שוין ניטאָ קיין פּלאץ אפילו צו אטעמען.

דער צוג לויפט דורך א פּלאכע געגענד און פון ביידע זייטען זעהען זיך גרינע בערג, וועלכע שניידען זיך אריין אין בלוי־בלויע הימלען. און דאָ אינוועניג אין וואגאָן, פיהל איך די ווארימקייט וואָס שלאָגט פון די נאָטס־פּאָרכטיגע.

אין אונזערע מקומות דאכט זיך אונז זעהר אָפּט, אז אלע נעגערס האָבען איין פּנים. ממש שווער אבצוטיילען איין געזיכט פון אנדערען. דער שטאַנדאָרט פאר שעהנקייט איז די ווייסע הויט. אויף דעם ווייסען פּנים בעמערקען מיר דעם דינסטען שטריך. דאָ אבער איז פּונקט פערקערט: די אויג הויבט אָן צו פערנאכלעסיגען די ווייסע געזיכטער, און די פּאַרמען פון דעם שווארצען ווערען בולט׳ער, די געזיכט־ציגע הייפישער און די הויבסט אן אבצושייידען פון געזיכט ביז געזיכט אפילו — צווישען אויגען און אויגען. ס׳ווייסע געזיכט הויבט אן אויסצוזעהען אינטאָניג און ווי אבנע־קאָכט.

דער צוג שטעלט זיך אב. א דיקע מענשען־וואנט וואַרט אונזער פּלאץ צו פערנעהמען אין די וואָגאָנעס. פון ווייטען זעהט זיך דער בארג. א פעלזען־שטיין, א דרייי הונדערט פוס הויך, און אויפ׳ן שפּיץ א קלייניע קירכע.

און מענשען ארום — עס שוויבעלט און גריבעלט. כמעט אלץ איז געקלייידעט אין ווייסען און פון דעם ווייסען ארויס פּינטלען זיך ארויס שווארצע געזיכטער. צווישען שטייגער און פּאלמען הויבט אָן דער וועג פיהרען בארג ארויף. דער געדראנג איז גרויס. אין די צעהנדליגער טויזענדער בעווענגען זיך די פערשוויצטע מענשען־

פאר אונזערען א מענשען שווער און מאכט די טרערען שווער, וואס ווי צושמאלצענע בלייַ ברענען זיי אין האלז אין דער רגע וואס דיין געדאנק וויל שפינען א שענהן לעבען פאר'ן פאלק...

30.

דער הייליגער בארג.

מיט א צייט צוריק איז אויף יענעם בארג געשעהן עפעס א וואונדער: א הייליגער האָט זיך דאָרט בעוויזען און דער פלאץ איז פערהייליגט געוואָרען, א וואונדער־פלאץ געוואָרען פאר דער קאטוי־לישער נשמה.

פ ע נ א — אזוי הייסט דער בארג; אויך אזוי הייסט דער יום־טוב פאר אלע פרומע גלויביגע קאטוילען אין בראזיל. און יעדען יאָהר, א גאנצען חודש סעפטעמבער, ציהען זיך אהער פון אלע עקען לאנד מחנות גאָטספאָרכטיגע, נשמות זינדיגע, אין די קאטוילישע נעצען געפאנגענע. וועד עס שלעפט זיך צופום דורך דער בערגיגע געגענד, וועד — אויף זיין אייזעל, און ביי וועמען די גאָטס־פארכטיגקייט הויבט אָן שוואך צו ווערען — דער ערלויבט זיך מיט דער אייזענבאהן צו קומען אהער.

אין די פיער זונטאגס וואָס אין חודש סעפטעמבער, יעמאלט געהט די גאָטעס־דיענסט אן דורך טאָג און דורך נאכט.

ביי א שעה רייזע מיט'ן באן פון ריאָ־דע־זשענעראָ איז צו יע־נעם בארג. און אין דריטען זונטאג פון חודש סעפטעמבער בין איך אהין געפאָהרען. ס'איז געווען ארום זעקס אין דער פריה ווען איך בין אָנגעקומען צום סטאנציע. דאָ האָבען זיך צוויי שטראמען מענשען בעגעגענט. דער עולם וואָס האָט זיך שוין אומגעקעהרט פון דאָרט האָט געשמייכעלט גליקליך צו די, וואָס האָבען זיך נאָך איצטער נעקליבען ארויסצופאָהרען דער עולם, צום מיינסטען א שווארץ־הויטיגער, אין וויסען נעקליידעט. גוטמוטיג איז דער בראַ־זיליאנער און מיט גוטמוטיגקייט קלינגט יעדעם וואָרט אפילו אויף די עפענטליכע וואַרנונגען. ניט העפליך — נאָר גוטמוטיג.

מען קלייבט זיך ארום איהר; מען וויצעלט זיך, מאכענדיג צו איהר פרעכע אויגעלעך. זי אבער, קיין איין נערוו טוט ניט קיין ציטער אויף איהר געזיכט. זי קוקט איצטער אויס איהרע זינה. און מיט מוטער־ליבע קוקען איהרע אויגען צו די, וואס טראגען אויף זיך די וואונדען פון דער געקוקפטער ליבע.

דער וועג צום קלויסטער וועלט שווערער און אין דעם פעלז זענען אויסגעהאקט נאטירליכע שטיין־טרעפ. גאר די גאטס־פארכ־טיגע לאזען זיך אראב אויף די קניה און אזוי פויזען זיי פון טרעפ צו טרעפ, אויסרייבענדיג די קליידער אויף די קניה ביז צום לייב.

א יונגערמאן מיט א רויט געזיכט האט זיך שוין פון די כחות ארויסגעשלאגען. זעהט אויס, אז א לאנגען, לאנגען וועג האט ער אויף די קניה דורכגעמאכט, און כאטש ביז צום שפיץ בארג איז שוין ניט וויט, נאר עס דאכט זיך אויס, אז ער וועט קיינמאל אהין ניט דערגרייכען. די קליידער אויף איהם נאס פון שוויים, ס'פנים מיט שטויב און שוויים, בלאטיג; די קניה אויסגעריבען און ס'נא־קעטע לייב צובלוטיגט. ער זיהט זיך מיט ביידע הענט פארואויס, און ביז ער שפארט זיך אן מיט דער קניה אויפ'ן נעקסטען טרעפעל לאגען איהם אויפ'ן פנים אנגסטען ארויס. די אויגען פערשלא־סען און דאס פנים אין קראמפען, וועז די בלויזע וואונד ריהרט זיך אן אן דעם רויען שטיין.

א מוטער, אויסגעמאטערט, צובראכען שלעפט זיך אויף די קניה, געפיהרט פון איהר יונגע קינד, א מיידעלע וואס קוקט מיט רחמנות דער מוטער אין די אויסגעלאשענע אויגען.

דער צאהל פון די וואס געהען אויף די קניה וועלט אלץ גרע־סער וואס נאהענטער מען קומט צום קלויסטער אויבען.

און דער קלויסטער אויפ'ן ראנד פון פעלזען, נאר אראבצו־פאלען, ער איז ניט גרויס און שפאגעל ניי. די מענשען קנויל־ען זיך און שטופען זיך צום טיר אהין אריינצוקומען אדער אריינצו־בליקען. פיעל טראגען גרויסע ליכט וואקסענע, אין גרויס פון מענשען זענען די ליכט. אויף די ליכט, צייכענס, אנדערע מיט מענ־

מאסען. ביים בארג־ארויף, פון בוידע זייטען וועג — צוויי שורות בעטלער.

אבער בעטלער!

עס גלויבט זיך גאָר ניט, אז אזעלכע פערזעהענישען זענען פון מענשענס מוטער־לייב ארויסגעקומען, אז דאָס זענען אמאָל קלייַנע קינדער געווען, געוואקסען, געוואקסען און אזעלכעם ארויס־געקומען.

גרויע נעגערטעם מיט געשוואָלענע פיס ווי קלעצער — א הייַמישע קראנקהייט — לעגען זייערע פיס ארוים צום וועג. די הויט צופֿלאצט און די וואונדען אייטערען זיך. מענער און פרויען־געזיכטער געשוואָלענע פון שכרות און מיט וואונדען פון דער געקויפּטער ליעבע. אויסגערונענע אויגען, אבגעפּוילטע פיס, קרומע, לאָמע, אָנגעבלאָזענע און אויסגעבלאָזענע בעשעפענישען מיט שמוציגע פערפּאסטעטע רעשטלעך הענט צום וועג ארויסגעשטרעקט. קוקסט און טראכסט:

— ניט דער דלות האָט דאָ פון בוידע זייטען וועג זיינע קיכּנע קינדער אויסגעוצט; געמאכט זיי די הענט אויסשטרעקען צו די מענשען־מאסען. — ס'האָט דאָ די מענשהייט א קראנקען אָרט פון איהר גוף אָבגעדעקט. דער אָנגעגריפענער און פערפוילטער גליד האָט זיך אבגעדעקט פונקט אויף דעם אָרט וואו די גלויביגע געהען פערביי...

עס קומט אן א וויים־בלאָנדע יונגע דאמע אין וויסען געקלייַדעט, דער וויכער הוט ביז די אויערען אראָבגעבויגען און מיט ראָזע בענדער אונטער געמבע פערבונדען. די באקען ראָז געפּארבט און די אויגען ליכטיג און בלוי. אזא זעלטענהייט דאָ. דאָס געזיכט זעהר אבגעטראגען אבער איצטער זעהט עס אוים ערענסט, מיט פרומקייט בע'חנ'ט. זי געהט פון בעטלער צו בעטלער; פון א וויים זילבער־געשטריקט זעקעלע נעהמט זי מטבעות ארויס, און פערפעלט קיינעם ניט פון די בעטלער איהם אין האנט א נדבה אריינצולעגען.

דער עולם מיט זינדיגע געדאנקען, דערשמעקט וועל ס'איז.

זאנט בעווייזען זיך אלץ נייע און נייע בערג איינער פון דעם אנדערען ארויסגעקוואלען... איך קוק צו דער ווייטער ליכטיגער וועלט און דורך מיין הארצען הויבט אן ציהען א ווארימע ליכטיגקייט.

31.

אויפ'ן שוועל

וואס מעהר איך זיץ אין ריא דע זשענערא אלץ מעהר געפעלט מיר די שטאדט. וואס לענגער איך בלאנקע מיר ארום אין דעם לאנד, וואס איז פאר אונז איראפייער מיט לעגענדעם ארומגערינגעלט, אלץ מעהר ווער איך צוגעבונדען צו דעם לאנד. און איצטער שוין שטעהענדיג אויפ'ן שוועל און געזעגענענדיג זיך אין הארצען מיט די אלע גרינע בערג וואס קוקען פון אהינטער די בלויע הימלען אפער, צוקוקענדיג זיך צו דעם צושראקענעם עולם וואס שטרענגט אן די נערוועז צו אלץ וואס קומט איצטער פאר אין דער אלטער וועלט — קומען גאנץ ערענסטע און טרויעריגע גדאנקען אויפ'ן זינען. עס פערדריסט פאר וואס זענען אט די אלע זיד־אמעריקאנישע לענדער אזוי אונבעהאלפען אין זייער פאליטישען לעבען, לאזען זיך פון אימעצען פיהרען ווי קליינע קינדער?

נאך אלץ קען מען מיינען אז בראזיל איז בלויז אן ענגלישע אדער דייטשע קאלאניע. די אייגענע שוואכקייט, אבגעלאזענקייט און לייכטזיניגער־שוואכער כאראקטער פון די שפאניער און פורטוגעזער ביי זיך אין איראפא, ביי זיך אין דער היים, איז אהער אריבערגעטראגען געווארען. און דאס איז אפשר די הויפט שטערונג, וואס אזעלכע גוואלדינע לענדער ווי ארגענטינע און בראזיל ענטוויקלען זיך אזוי פאמעלאך, ווערען פון גורל צו גורל געווארפען.

די הויפטשטאדט איז שהה, די גרויסע שטאדט איז ריין. דאס

שען געזיכטער. די ליכט ווערען אָנגעצונדען ביים דערנעהנטערען זיך. אינוועניג איז א וואלד פון ברענענדיגע ריעזען־ליכט. און דער געזאנג פון די גלחים און בעטענדע שלאָגט זיך ארוים פון אינווע־ניג אינאיינעם מיט דער היץ און טשאד פון די אָנגעצונדע ליכט.

די געזיכטער וואס בעווייזען זיך פון אינוועניג זענען אויס־געשוויצטע, אויסגעמאטערטע און צומאל אויסגעוויינטע.

די ווייסע גלחים מיט ווייסע, פון שוויים צושוואומענע קרא־נענס אין זייערע לאנגע שווארצע בגדים זעהען אויס ווי זאטע, גע־פֿאשעטע פערד, וואס נאָך דעם ווי מען האָט זיי געכאָליעט און זיי־ער פעל געפוצט, האָט מען זיי פֿלוצלונג אין א שווערער משא איינגעשפֿאנט, ניט געבענדיג צו עסען און טרייבענדיג ביז א פֿארע שלאָגט פון זייער פעל...

די בלאָנדע ווייסע דאמע מיט דעם אבגעטראָגענעם פּנים און בלוי־ליכטיגע אויגען האָט שוין איהר חוב בעצאָהלט ביי די בעטלער און איצטער הויבט אָן א שמייכעלע ארויסצוקוקען ביי די ווינקלען פון דעם רויט־געפארבטען מויל. כמעט אין טיר פון קלויסטער נעהמט זי אויף די וואונקען פון די אָבגערייניגטע יונגע נשמות. אימעצענעם א דרייסטע האָנט האָט געטראפען צו איהר אָרעם און זי ווערט ווייט פון קלויסטער־טיר אבגעפיהרט.

פון שפּיץ בארג זעהט זיך די געגענד ארום. ביים האָריזאָנט ציהען זיך די צובראכענע קאנטורען פון די בראזילאנער הימלען; די בערג וויקלען זיך אין די הימעל־ברעגען איין. די זון קלייבט זיך, קלייבט זיך העכער ארוים, און אווי פיעל ליכט שטראמט פון איהר, אוש דאָס ליכט איז אָנצונעהמען מיט'ן האָנט. ווי א ליכטיגע נעץ ציטערט אין טאָל, אלץ אין זיך אריינכאפענדיג.

די שטארקע נאָטירליכע ליכטיגקייט שטערט דעם רעליגיע־זען עקסטאזי ארום קלויסטער און די פֿלעמלעך פון די הויכע, דיקע, וואקסענע ליכט טשארען די לופט און די פרומע טרער ווערט מיט דעם ברודיגען שוויים אויסגעמישט.

דאָס ליכט פון פריהמארגען ווערט נאָך העלער און ביים האָרי־

געשטעלט איהר בעמערקט דאָרט. ממש איינער דעם אנדערען שלאָגט די פלייצעם אָב. ווילט איהר עפעם אויסגעפינען הויבט אייך איינער אָן אבצושיקען צום אנדערען, איינער פרעגט ביים אנדערען אוּן דער סוף, אז איהר געהט ארויס אָהן א תשובה.

אין בראזיליען שאצט מען די בעפעלקערונג פון קרוב צוואנציג מיליאָן נפשות אוּן ווער ס'האָט בייגעוואוינט די קינדערשע אונבעהאלפענקייט, וואָס האָט זיך ארויסגעוויזען אין לאנד, ווען די מלחמה האָט אויסגעבראכען! בראזיליאנער געלט איז געפאלען אוּן ס'איז ניט געווען וואָס צו מאכען דערמיט. דאָס לאנד האָט ניט קיין אייגענע מטבעות אין גאָלד. דאָ ווערט געברויכט דער ענגליש־שער פונט־שטערלינג. אוּן ווען די מלחמה האָט אויסגעבראָכען איז דאָס גאָלד ווי דורך א נס פערשוואונדען געווארען. אין לאנד האָט איהר זיך ווי ס'איז געקענט דרעהען מיט זייער פאפירען־געלד, אבער ארויספאָהרענדיג פון לאנד, נעהמען די פאפירלאָך אויסבייטען אין גאָלד, איז דערפון כמעט גאר ניט געבליבען. איבעראל האָבען צוליעב דער מלחמה נייטראלע לענדער זיך דערזעהן מיט דער מטבע אוּן בראזיל איז געבליבען בע'קבצנ'ט.

ווער ווייסט, אפשר ווען די איצטיגע אייראָפייאישע מלחמה אביסעל עפענען די אויגען פון די זיר־אמעריקאנישע פעלקער אוּן זיי וועלען ארויסזעהן, אז צייט שוין, לאנג צייט, אז זיי זאָלען אבלאָזען די האנט פון זייערע אייראָפייאישע פיהרערס; לאָזען צורוה די אלטע פערפוילטע פארמען פון לעבען, פאר וועלכע אייראָפע צאָהלט איצטער אזוי טייער אוּן — אויפיהרען נייע פארמען, גרינגערע אוּן שעהנערע. עם מוזען אבער נייע דורות דאָ געבוירען ווערען; עם מוזען אהער קומען אויסדערוועהלטע פון דער וועלט אוּן מאכען די זידליכע לענדער פאר דאָס, וואָס זיי האָבען געדארפט זיין. א שאָד, א גרויסער שאָד, וואס די פיהרער אין די לענדער זענען שפאניער אוּן פארטוגעזען. א שאד וואָס די דערציהער פון די נייע דורות זענען קינדער וואָס האָבען ערנעט א פ א ט ע ר־ל א נ ד. וואָרים אויב ס'זאָל געלינגען די זידליכע נאציאָנען זיך

האָט מען צו פערדאנקען דעם געלעגן פיבער וואָס צווינגט די נרויסע שטאָדט ריין צו האלטען.

דאָס אויסערליכע, וואָס ווארפט זיך אין די אויגען מאכט דעם איינדרוק, אז אלץ איז דאָ אין דער בעסטער ארדענונג. קוקט מען זיך אבער אריין טיעפער אין דעם גאנצען ענין אריין וועט איהר אויסגעפינען, אז מיט דער שטאָדט איז דאָס אייגענע ווי מיט די ווייסע קריגשיפען וואָס שטעהן דאָ אין האפען: גאנץ אפען ווערט געשמועסט, אז אינעוועניג אין די שיפען איז לעדיג, נישטאָ מיט וואָס צו שיסען, נאָר פאר א שיינדעל האָט מען זיי אין אריינ־פאָהר אויסגעשטעלט. און די שעהנע, ציכטיגע הויפטשטאָדט מיט די שעהנע רעגיערונגם בנינים, מיט די ברייטע אספאלט גאסען, אלץ, וואָס די אויג זעהט, קען מען מיינען איז ערגעץ אויף בארג אין איראָפע בעשטעלט געווארען, אין איין נאכט האָט מען די גאנצע שטאָדט א פארטיגע געבראכט, אריבערגעפיהרט קיין בראָ־זילֿיען, צופוסענם די בערג ביים ברעג ים אנידערגעשטעלט. אי־מעצער אין איראָפע האָט די שטאָדט אויסגעבארגט דעם בראזיל־יאנעם פאלק פונקט ווי די פרוי וואָס בארגט זיך אויס א קלייד א שעהנע, פאר דער וועלט זיך צו בעווייזען. עס מאכט דעם איינדרוק אז דער היגער, איינגעבוירענער איז בלויז אָנגעשטעלט ביי זיך אין לאנד, דיענט עפעם א פרעמד פאלק וואָס וואוינט ווייט פון דאנען: ענגלאנד, דייטשלאנד, פראנקרייך, איטאליען — איהר ווייסט אלץ ניט וועד דער „פרעמדער־אייגענער" איז.

דאָס לאנד האָט אוצרות. נאָטירליכע רייכקייטען און דאָך איז דער גרעסטער אידעאל פון דעם איינגעבוירענעם —א שטעלע צו האָבען ביי דער רעגירונג. מיט פערשיעדענע וועגען און שווינדלען דרעט מען זיך ווי ס'איז אריין אין א רעגירונגס אנשטאלט. פערזי־כערט זיין. געהאלט בעקומען. גלייך ווי קיין אנדער זאך איז פאר דעם היגען נישטאָ ביי וואָס זיינע העגט צו פערטשעפען. אוואו דאָס מזל אויספרואווען. און פשוט נשתומם צו ווערען, וועו איהר געהט אריין אין פאָסט אדער, אין א פאָליצי בעציוק, וויפיעל אָנ־

האָט מען די פענסטער פערקלעבט מיט שווארצען פּאַפּיר, אז טאָ־
מער צינדט ווער אָן ליכט זאָל זיך עס ניט זעהן פון דרויסען. אין
עסען־זאָל ווערען די פענסטער שווער פערהאנגען, אין אוועג בייס
עסען. די שרעק פאר די דייטשע קריגשיפען וואָס דרעהען זיך אום
אין אטלאנטיק לאָזט ניט רוהען, כאטש פון צייט צו צייט בעווי־
זען זיך פון ווייטען ענגלישע קריגשיפען, וואָס בעגלייטען אונז. איך
האָב זעהר געוואָלט מאכען מיין רייזע אויף א בראזילייאנער שיף.
די היגע רעגירונג האָט עטליכע פאסאזשיר שיפען, וואָס געהן צווי־
שען נאָרד און זיד־אמעריקא. און צוויי וואכען צייט בין איך גע־
גאנגען אין דער קאנטאר פון דעם „לאָאיד בראזיליערא" און האָב
ניט געקענט אויסגעפינען וען זייער שיף געהט אב. דער דריי שטאָ־
קיגער בנין פון גרויען גראניט, וואָס געפינט זיך בייס האפען, איז
פול מיט אנגעשטעלטע און קיינער ווייסט ניט וען די שיף וועט
אבגעהן. איינער שיקט אב צום אנדערען. אוש צום דירעקטאר אליין
זיך דערשלאָגען:

— וען געהט אב די שיף „ס'פאאולא" קיין ניו יאָרק?

— מען ווייסט נאָך ניט. זי קומט ערשט מאָרגען אָן פון דאָר־
טען. קום אין א פּאָר טעג ארום.

געקומען אין א פּאָר טעג ארום.

— ווען געהט אָב די שיף קיין ניו יאָרק?

— מען ווייסט נאָך ניט. איצטער איז דער צעהנטער אקטא־
בער, כ'גלויב, אז דעם צוואנציגסטען וועט זי געהן. קום אין א פּאָר
טעג ארום וועט מען דיר פערקויפען א שיפס־קארטע.

אין א פּאָר טעג ארום:

— ווען געהט אָב די שיף קיין ניו־יאָרק?

— מען ווייסט ניט. אפשר ארום דרייסיגסטען וועט זי אב־
געהן. קום אין א פּאָר טעג ארום וועט מען דיר פערקויפען א
שיפסקארטע.

כ'האָב אויפגעהערט צו גלויבען, אז די בראזיליאנער שיף
וועט אמאָל גאר געהן; און אפשר איז גאָר קיין שיף ניטאָ.

צו בעפֿרייען פון דעם שעדליכען איינפֿלום, וואָס די אלטע פֿער־שווינדעלטע גרויסמעכטע פון דער אלטער וועלט האָבען דאָ, וועט דאָך אבער גאר ניט אזוי גיך געשעהן דער נס, אז זיי זאָלען זיך פֿערגעסען אָהן דער שפּאנישער און פֿארטוגעזישער היסטאָריע.

ס'איז ניט דערפֿאר ווייל איך בין א איד, רעד איך אזוי וועגען שפּאָניען און פֿארטוגאל. וועט קען דען ביי היינטיגע צייטען פֿיהרען אלטע חשבונות? עס פֿערדריסט בלויז, וואָס אין יונגע לענדער האָט מען געלענט א פּונדאמענט פֿאר דער צוקונפֿט ניט פון דעם פֿיינעם גראניט נאָר פון אלטע ציגעל ארויסגעשלעפּטע פון אונטער אייראָפּייאישע חורבות.

וועט בעדארף האָבען אין די נייע לענדער טראדיציעס און ענגהארציגקייט? וועט בעדארף האָבען דאָ אין די רייכע, רייכע לענדער, פון נאָט אליין געבענשטע — א שפּראך־פֿראגע, א שפּראך צוואנג, און דעם פינסטערען קאטוילישען גלויבען?

אָט די אלע אונצאָהליגע קלויסטערס וואָס וועלען דאָ אויף שריט און טריט אויפֿגעשטעלט פון דעם פֿיינסטען גראניט — עס כאפּט אָן א שרעק אויף זיי קוקענדיג. פֿארבייגעהענדיג ביי א קלויסטער אין בראזיל און הערינג דעם ה י י ל י ג ע ן געזאנג, וואָס ציהט פון אינוועניג, דאכט זיך, אז דער געזאנג קומט פון ליסאבאן צו ציהען; די אייגענע הויפּטשטאָדט וואו עס וואוינען די טאָטעם פון אָט די פיהרער אין דעם נייעם, יונגען און בליהענדען לאנד.

32.
ש ר ע ק.

איך פֿאָהר קיין נאָרד אמעריקא, אויף אן ענגלישער שיף און דער פּחד פֿאר דער מלחמה העלפֿט איבער אונז. ביינאכט ווערט כמעט ניט אנגעצונדען קיין ליכט אויפֿ'ן שיף. אין די קאיוטעס

— ענגלאנד און רוסלאנד וועלען אין דער צוקונפט פיהרען די גאנצע וועלט.
— זעהר גוט.
— מעהר קיין פאגראמען וועט מען אין רוסלאנד ניט מאכען.
— פון וואנען ווייסטו עס אזוי גוט?
— אזוי. ס'איז שוין געווג. די זון פון רוסלאנד געהט אויף.
— וואוהין זשע פאהרסטו איצטער? — פרעג איך איהם.
— איך פאהר א ביסעל זיך בעקאנען מיט דעם לאנד פון ג ע ל ט און ב ל א ק, און דערנאך וועל איך זיך אומקעהרען קיין רוסלאנד אנשלייסען זיך אין דער מלחמה.
— געווען אמאל אין נאהרד אמעריקא?
— קיינמאל ניט. כ'וויים, או אידען זענען דאהרט די בעלי־בתים.

אט אזוי פאהר איך אויף אן ענגלישער שיף, בלויז צוליעב דעם חסד וואס איך האב א רוסישען פאספארט.

מיר ציהען פון דרום קיין צפון און דערנאהנטערען זיך אלץ מעהר צו דער אלטער וועלט. ענגלישע קריג־שיפען בעגלייטען אונז, אבער דאך איז מיין הארץ עפעס ניט אין גאנצען זיכער. און יעדעס מאל, וואס אונזער שיף שטעלט זיך אב ערגעץ אין א האפען, אדער יעדעס מאל וען עס בעווייזט זיך פון מערב־זייט א פאס ערד — כאפט מיר א שטילע פרייד ארום פיהלענדיג, אז ביי בראזיליא־נישע ברעגעס זענען מיר נאהּ.

33.

ב א ה י א

די שטאדט באהיא געפינט זיך ביים אטלאנטיק. אין דעם ים־אויסגוס פון „אלע הייליגע". פערמאגט אייניגע הונדערט טויזענד אייניוואוינער און דריי הונדערט מיט פינף און זעכציג קלויסטערס.

און אזוי בין איך מיט גרויסע חסדים פון דעם ענגלישען קאנסול און פון דעם רוסישען קאנסול, מיט אויפשריפטען און חתימות פון הערב־מארקעס אויף מיין אויסלענדערשען פאספארט, אנגענומען געוואָרען אלס פאסאזשיר אויף דער „וואנדזיק", וואָס געהער צו אן ענגלישער שיפסקאמפאניע. דער פרייז פאר א ביליעט צוויי־טע קלאס כמעט אזוי הויך ווי די פרייזען ערשטע קלאסע אין א גע־וואוינטליכער צייט, און די אויפפאסונג אויפ'ן שיף, דאס פנים פון די בעדינער און אפילו פון די אפיציערען, מאכט דעם אייגדרוק, אז מען ריכט זיך גאָר ניט אמאל צו דערקלייבען קיין ניו־יאָרק.

אין אירלאנד אין מלחמה און דא אויפ'ן שיף הונגערט מען דעם עולם גלייך ווי פון אירלאנד בעדארף מען שפייז פראָדוקטען פאר'ן שיף אננעהמען. אלץ ארום איז שמוציג גלייך ווי מען ריכט זיך סיי ווי, הוינט — מאָרגען צו שטארבען. דער ברויט ניט אויס־געבאקען, דער קארטאפעל ניט איינגעקאכט און ארום דיין טעלער אויפ'ן טיש קריכען ארום „פריסען".

— וואָס איז דאָס? — פרעג איך דעם סטוארט.

— דאָס זענען אונזערע הויז־חיות.

— וואו זענען זיי געווען פאר דער מלחמה?

— פאר דער מלחמה — שמייכעלט ער — האָבען זיי מורא געהאט.

אויפ'ן שיף מיט מיר פאָהרט פון ריא זשענערא א ר ו ס. דאכט זיך א געבילדעטער מענש. פון נייעם דור. געענדיגט יוני־ווערזיטעט. אלץ דוכט זיך גוט. וואלט ער אבער רוסלאנד אויף זיינע פלייצעס ניט טראָגען! וואלט ער נאָר אזוי פיעל ניט קריטי־קירען די רעפובליקאנישע לענדער, און ווען ער וואלט נאָר ניט ווי־סען אזוי אויסנעצייכענט וויפיעל אידען עס וואוינען אין ריא זשע־נעראל; וויפיעל עס בעשעפטיגען זיך מיט ארענטליכער ארבייט און יוער עס פערנעהמט זיך מיט שווינדעל.

אט די ה ע כ ט ־ ר ו ס י ש ע ספעציאליטעט וואס מאכט אזוי נערוועז אויסערהאלב פון יענער גרויסער מדינה.

געשטאנק טראגט זיך פון ווייטען — אלץ אינאיינעם גענומען, אויפגעהורבעט.

גרינסען און פערפוילט פלויש, לעבעדיגע מאלפעס און שטיקער גענאלצענע פיש, פאפוגייען און צושניטענע טשערעפאכעס. די מאלפעס פון אלערהאנט און אלער גרויס צוגעבונדען צו קאסטענס, אדער גלאט צו עפעס, רוהען ניט, ווי א דבוק זאל אין זיי זיצען; לויפען אהער, לויפען אהין, כאפען א דורכגעהער ביי א האנט, ביי א פוס. די פאפוגייען פילדערען, גוואלדעווען ווי א בייז אומגליק וואלטען זיי ווארטען.

מיט אזא גוואלדיגער שפע רייסען זיך אריין די זונענשטראלען און בראטען די פעטע שטיינער פון ברוק, פרעגלען די האלבנאקעטע נעגער און נעגערטעס, וואס קאלאטשען זיך דא ארום אהן א ציעל. פונקט ווי די זשוקעס, וואס גריבלען זיך אין די מיסטקערבלעך, אזוי ציהט עס אהער צום מארק דעם עולם לעדיג־געהער וואס אין האפען.

אויפ'ן מארק בייסט מען צו, אויפ'ן מארק שפיעלט מען אין ליעבע און דא כאפט מען א דרעמעל אויף גאט'ס בראט.

אזוי פויל בעוועגען זיך די הענט: אזוי פויל הענגען די קליידער אויפ'ן מענשען; אזוי נארישׂ־צוקראכען קוקען ארויס טיילען אבגעדעקט לייב ביי די מענער און פרויען:

זיצט אויף ד'ערד א צושוואומענע אלטע נעגערטע, ווי פון א שווארצען, שיטערען טייג איז זי אויסגעקנאטען און דער עהל אין איהר קומט ארויס און גלאנצט אנטקעגען דער זון. נעבען איהר א בארג לעבעדיגע ים־ראקעס. זי מאכט זיי „ריין" צום קאכען און דערווייל כאפט זי זיך א שמועס מיט איהרע גוטע פרייגד אין איהר גלייכען, וואס זיצען קעגענאיבער אויף דר'ערד האלבנאקעט. זי האלט פאר א פוס א לעבעדיגען ראק און שקראבעט איהם אזוי פויל; די אויגען איהרע געוועגדעט צו איהרע פרייגד. דער ראק דערפיהלט דעם מעסער, ער הויבט זיך אן צו רייסען,

— לויט דער צאָהל טעג אין יאָהר איז די צאָהל פון די קלויס־טערס.

דאָרט איז די אלטע נעסט פון דעם קאטוילישען גלויבען און ביז מיט עלף יאָהר צוריק איז באָהיאָ געווען די מעטראפאליטען פון דער קאטוילישער קירכע אין בראזיל. און גלחים און מיסיאנע־רען און גלאט קלויסטער־בטלנים טרעטען ממש די פים אב.

ס׳איז געווען ארום ניין אין דער פריה וועז איך האָב פערלאָ־זען מיין שיף, וואָס האָט זיך אבגעשטעלט א פאָר מיל פון האפען, און אין א מאָטאָר־שיפל האָב איך זיך דערקליבען צום בערג.

דער אונעדליף לויטער־בלויער הימל האָט פערכאפט א גרוי־כען שטח פון ים אריינגעמענדיג א טייל פון׳ם בערגיגען בערג, צו־זאמען מיט דער אונטערשטער טייל שטאָדט. דער וויים־זאמדיגער בערג בלאנקט אנטקעגען דער זון אוש די אויגען בלענדט עס, פונקט ווי עס בלענדען די אויגען די בריטע שנע־פעלדער אין א זוניגען ווינטער־טאָג.

דאָ קומט אבער אויס צו געהן ניט איבער שנע־פעלדער, נאָר איבער א בלענדענדען זאמד־פעלד און די זאמר איז אזוי גלוטיג, אזש די שיף ווערען ביז צום לייב צוגליהט.

עס הויבט זיך אָן דער אונטערשטער טייל שטאָדט, ציהט זיך אין א שמאָלען פאס מיט דער לענג פון ברעג. דאָ געפינען זיך פיעל געשעפטען און אלע מערק. דער עיקר שטאָדט ליגט מיט א פאָר הונדערט פוס העכער און עלעוועטאָרס גרויסע נעהמען דעם עולם ארויף אויבען.

מיט איהר קאָנסטרוקציע דערמאָנט די שטאָדט געוויסע ווינ־קעלעף אין ליסאבאן, די הויפט־שטאָדט פון פאָרטוגאל. אויף אזוי בערגיג צובראכען די גאסען, בארג ארויף און בארג אראָב. מיט איהר שמוץ אבער — איז באהיא געראָטען אין זיך אליין.

אָט דאָ, אין דער אונטערשטער טייל שטאָדט, וואו אלע לע־דינ־געהער בראטען זיך אויף דער זון איז דער פלאץ וואו די מערק געפינען זיך, וואו אלע שפיז־פראָדוקטען פערקויפט מען — דער

און אידען האבען זיך דא געפרובט ראטעווען פון די קאטויליישע נעגעל העלפענדיג די האלענדער צו בעזיגען די געגענד אויף א קורצער צייט.

ביי היינטיגע צייטען איז דער פארטוגעז דער געזעצליכער פאטער פון דער בעלעבטער געגענד דא. דער פארטוגעז איז דער איינציגער וואס איז זיך גערן משדך מיט דעם איינגעבוירענעם און שטעלט אויף דורות מיט א פארב פון קאווע־מילך קאליר אין פנים. דער ווייסער מענש פון מעריב־איראפע קערט זיך אב פון דעם היגען פערשוויצטען בראנזען־לייב. ער, דער מעריב־איראפעער מאבט אזוי בולט דעם אונטערשייד פון שווארץ און ווייס דא אין לאנד.

דער פארטוגעז אבער, ער וואס זיך ארויז איבער'ן קאפ, מיט א געווייסער טעמפקייט, אין דעם היגען לעבען און בויט אויס נייע דורות, ניט שווארץ און ניט ווייס. פון איהם ווערט געבוי־רען דאס אמת'ע קינד פון דעם היגען לאנד, וואס ווארצעלט זיך איין און לאזט צווייגען ארוים. דאס „ווייסע" וואס וויל זיך ניט ווארפען אין דעם שווארצען שטראם, געהט דא אום פרובטלאז אוג־טער דער טראפישער זון. דער מעריב־איראפעער דרעהט זיך דא ארום א „נישט־קיין בעווייבטער", אבגעריסען פון זיין אלטער היים, שיקט שוואבע וואלצלען אין דער היגער ערד אריין און טראגט זיך ארום מיט דעם גראנק, או דאך וועט ער אין דעם לאנד בע־גליקט ווערען.

אומגעהענדיג אויפ'ן מארק האב איך זיך אנגעשלאגען אן א גרופע מענשען, אידען, אונזערע לייט. זיך דערקענט.

— ווי דערקענט מען עס ניט אונזערען א אידען וואס ערשט עטליכע יאהר, צייט ער האט רוסלאנד פערלאזען?

— וואס מאכען אידען?

— מען לעבט, גאט צו דאנקען.

די לייט לאזט זיך אוים האבען געהערט פון ריא דע זשע־נערא, או איך בעדארף דא דורכפאהרען, און הערענדיג, או א שיף

קריכט ארוים פון אונטער איהרע ברודיגע פינגער לאָזענדיג א פוס אין איהרע הענט.

עס וואָלט זיך וועלען, אז א ריעז זאָל אָנקומען פון ערגעץ צישפּרייזען און מיט א גרויסען בעזעם אונטער'ן אָרעם און אָט די אלע מערק מיט אלע לעבעדיגע אוֹן 'ניט־לעבעדיגע בעשעפענישען אין ים אריינקערען און אן עק זאָל עם נעהמען...

קומט מען ארויף מיט דעם עלעוואטאר אויבען, אין דער אויבערשטער טייל שטאָדט, בייט זיך דאָס בילד. די קלויסטערס אויף יעדען שריט און טריט און די שוועכע וויסע גלחים אין שוואַרצען געקליידעט, די ענגע גערדעהטע עפענאָך און דער סטיל פון די היזער — מיט אלטקייט בלאָזט פון דעם און דו פערגעסט א וויילע אָן די שמוציגע מערק. דורות הויבען אָן ציהען פאר דיינע אויגען.

— וואָס האָבען דען מיסט־בערגלעך מיט דער היסטאָריע צו טאָן? און וואָס קערען זיך אָן אָט די אלע קלויסטערס און זייערע גלחים מיט דער פערשוויצטער, אלטער נעגערטע, וואָס שקראָבעט לעבעדיגע ראקעס מיט א טעמפּען מעסער?...

אומגעהענדיג אין דער אויבערשטער טייל שטאָדט קענסטו מיינען, אז אין א פאַרשטאָדט פון ליסאבאן ביסטו. אָדער א שטיק פון יענער פּראָטוגעזישער הויפּט־שטאָדט האָט מען אָבגעשניטען און געבראכט אוש אהער.

די גלחים וואָס דרעהען זיך אום אין די גאסען אָדער ביי די טירען פון די קלויסטערס — עפּעס א פינסטערען סוד טראָגען זיי מיט זיך ארום. ביי דעם עלטסטען קלויסטער „בּאָן פראנציסקא" שטעהט א טרוקענער, אויסגעצויגענער מאָנאָך, אויסגעטריקענט ווי א לולב און ער דערצעהלט זאכען פון פאר דריי הונדערט יאהר צו־ריק. דאכט זיך, אז ערגעץ אין א שפאלט, צוויישען די שטיינערנע ווענט, האלט ער זיך אויף פון יענע צייטען אָן און ער טריקענט, און ער טריקענט אינאיינעם מיט דעם קאטוילישען גלויבען דא אין לאנד.

אויך דא, ווי אין פאַרטוגאל, האָט מען די מאָראנען געברענט;

— דאָ מיינסטו, אז אַ גאַנץ פאָלק פערלט; צוטראגט איבער די הייזער ענגלישע, דייטשע סחורות.

ווער פערלט דען דאָ ניט?

דער איינציגער אפשר, דער פּאָרטוגעז, קומט אהער ניט צו פערלען; דער איינציגער אפשר, וואָס מיט אָפענע אויגען קלייבט ער זיך אויס א נעגערטע און זעהט א נייעם דור אויפצושטעלען...

34.

געפאנגען!

26טען אָקטאָבער.

ענדליך האָט זיך די נאכט אראָבגעלאָזען און געמאכט א סוף צום טאָג, וואָס האָט זיך פאר מיר ווי טויזענד אייביגקייטען געצויגען. די היסטערישע אויפרעגונג פון די פאסאזשירען האָט גע־מיטען. אלץ ארום איז פערשטומט געווארען. אלץ ארום זעהט איצ־טער אוים ווי א פויגעל, וואָס מען האָט זי אונגעריכט אין א שטייג ארויסגענארט און נאָך דעם ערשטען פערזוך מיט די פליגעל די שטייג אויפצוברעכען איז זי געבליבען זיצען שטיל און בלויז פון איהר בליק קוקט א שטומער פּחד ארויס...

דער „שונא" האָט געהויסען די ליכט אויף אונזער שיף אוים־לעשען. בלויז איין לעמפּעל ברענט אין מוזיק־זאל מיט א שוואר־צען פּאָפּיר ארומגעוויקעלט. ביים שיין פון שווארצען לעמפּעל זי־צען פּאסאזשירען מיט אראָבגעלאָזטע קעפּ. ווער עס טראכט פון היינטיגען טאָג און ווער — פון אונבעקאנטען מאָרגען. מיין ערשטע אונרוהיגקייט האָט מיך פערלאָזען. איך וועל מיר פּרובען דער־מאנען וואָס מיט אונז, מענשען, איז היינט פּארגעקומען און לזכרון פאר מיר אליין עס פּארצייכענען:

...ארום עלף אין דער פריה. היינט רעבענט מען דעם עקוואַ־טאָר דורכצומאכען. די זון ברענט מיט א העלישׂ פייער און דורכגעמאכט נעבען מיינע לאנגווייליגע שכנים וואָס קוקען אויף

איז אַנגעקומען האָבען זיי זיך געפֿרובט, אפֿשר...

א מאן צעהן זיינען זיי געווען. אינגערע מענשען. א צוויי אין די מיטעלערע יאהרען. אידישע אינטעליגענטען פון בעסאַראַבער גובערניע.

— וויפֿיעל זענט איהר דאָ אַין־באהיאָ?

— א פֿיער־פינף הונדערט.

א פֿיער־פינף הונדערט אידען אין ניו־יאָרק אָדער אין מינסק— וואָס איז עס?

גאָר ניט, א בלעטעלע פון א בוים; א שטויבעלע.

דאָ אָבער, אינ׳ם פערוואַרפענעם ווינקעל — איז עס א פאָלק! ס׳אידישע פאָלק. דאָס קלייניע היפֿעלע לעבט מיט׳ן לעבען פון א גאנץ פאָלק.

עפֿעס נאָגט; עפֿעס פערלאַנגט דאָס הארץ. עפֿעס רייסט די נשמה און דער „עפֿעס" קען אפֿילו אונטער דער היגער זון ניט צוּשמאָלצען וועלען.

— עס לעבט זיך ווי ס׳איז; פֿרנסה פאראן — אָבער...

דאָס קלייניע היפֿעלע אידען לעבט מיט׳ן לעבען פון גאנצען פאָלק און בענקט מיט׳ן בענקען פון גאנצען פאָלק:

עטלעכע ציוניסטען פאראנען.

עטלעכע אידישיסטען פאראנען.

עטלעכע העברעאיסטען פאראנען.

איינער ווייסט די הויז אין אָדעס, וואו ביאַליק וואוינט.

איינער קלייבט זיך פאָהרען קיין פאלעסטינע.

אנדערע לעבען א „וואויל־טאָג" האָבענדיג אָט די אלע זאכען אין דער לינקער פאה אפֿילו אויך ניט.

— און וואָס איז אייער בעשעפטיגונג?

— מען פֿערעלט.

יא. ס׳איז אפֿשר קיין בייז ניט. וואַרום ווער פֿערעלט דען דאָ ניט פון די פרעמדע נאציאָנען? דאָך, אבער דאָ, פערקוועטשט דאָט הארץ.

שפּיעלען און די מוזיקער לויפען אויף ארויס, דער פידלער מיט'ן פידעל אונטער'ן אָרעם, קוקען צושראָקען.

מען זעהט, די אונבעקאנטע שיפען פערגרעסערען זייער גע־לויף. מען שיט דאָרט קוילען אין די אויוונעס. דער רויף ווערט געדיכטער און שווארצער...

— וואָס בעדייט עס? אויב ענגלענדער בעראַרפען זיי דאָך ניט יאָגען אזוי, און פונקט אונז אנטקעגען, דעם וועג אונז צו פער־לויפען?

די „וואנדייק" געהט נאָך אלץ פאָרווערטס און די קריעגס־שיף בעווייזט זיך שוין אין איהר גאנצער גרויס. מיט אימפּעט שניידט זי די כוואליעס אוועקשמייסענדיג די וואסערען פון ביידע זייטען און גלייך אויף אונז קומט זי אָן.

א גאנצער שנור אונבעקאנטע פאָהנען ציהען זיך פון דעק צום מאסט־בוים ארויף דער קריעגס־שיף. אונבעקאנטע קאַליר־ען. אלע האלט איין דעם אָטעם. און די „וואנדייק" שטעלט פלוצ־לינג אָב איהר גאנג...

— ס'איז א דייטשער קרייצער! — שרייט פלוצלינג אימע־צער אויס אויף דייטש. אלע קוקען איהם אָן. פונקט ווי אין איהם וואָלט מען דעם שונא דערזעהן. און איך דערקען אין איהם מיין שכן ביים טיש, וואָס האָט די גאנצע צייט ענגליש גערעדט.

די קריעגס־שיף איז שוין גאָר נאָהנט. מיט איהר גאנצען אימפּעט טוט זי א קירעווע רעכטס און קומט אויס מיט אונז זייט ביי זייט.

נאָך א שיף קומט אָן. מאטערט זיך די קריעגס־שיף אָנצו־יאָגען. א פראכט־שיף. אן ענגלישער קרבן; און געבונדען פאָלגט ער דעם רויבער נאָך.

פון קרייצער לאָזט מען א שיפעל אראָב. אפיציערען און מאטראָזען פול, און איבער זייערע קעפ ווערט א פאָהן מיט דעם דייטשען אדלער... אלץ קלאָהר. מיט איין מאל איז אלץ קלאָהר גע־

מיר פערדעכטיג ווייל איך בין א „רום". פערדעכטיג קוקען זיי אַבער מיר אויס. זיי זענען געווים דייטשען כאטש זיי רעדען ענג־ליש. איך שטעה אויפֿן דעק אנגעשפּאַרט אן פֿארענטש און מיינע אויגען זוכען עפּעס אין דער ווייטקייט. מיט א שווער געמיט האָב איך זיך אויפֿגעזעצט אויף דער „וואנדייק", ס'הארץ האָט מיר געזאָגט:

— ניט די „וואנדייק" וועט דיך צו די ניו־יאָרקער ברענגען.

פון מוזיק־זאַל טראָגען זיך די טענער פון אונזער אַרקעסטער. יעדען טאָג אין דער צייט שפּילען מען פאר די פֿאַסאַזשירען צוויי־טער קלאַס. איצטער שפּילען זיי פון דער אָפּערא ווילהעלם־טעל און דער עולם ציהט זיך צום זאַל...

דאכט זיך צוויי רויך־זייל־ען וויגען זיך דאָרט וואו דער הימעל קומט זיך מיט'ן ים צונויף. צוויי רויך־זייל־ען, איינער ווייט פון דעם אנדערען. צוויי שיפֿען נעהן.

עס טוט א קלאַפּ אין הארצען. אזוי זעלטען בענעגענט מען דאָך איצטער אין וואַסערען א שיף. און דאָס — צוויי מיט אמאָל!

נאָך דעם ווי דער רויך־זייל בויגט זיך, שיינט, אז די שיפֿען קומען אונז אנטקעגען.

פֿאַסאַזשירען בעמערקען עס. עס ווערט א בעוועגונג. דער עולם שטרענגט די בליקען אָן. קוקט דורך בינאָקעלם און די אויפ־רעגונג ווערט שטארקער.

פּיער קויכענס בעווייזען זיך. פון דריי זעצט א רויך. א קריעג־שיף!

— ס'איז א קריעגס־שיף. א, די ענגלענדער זיי פֿאַסען שוין גוט אויף. אז מיט אונז זאָל חלילה עפּעס ניט טרעפֿען, בעריהמט זיך אייַנער אין ענגליש.

און די „וואנדייק" גענהט זיך איהר וועג. פונקט אנטקעגען די אונבעקאנטע שיפֿען. דער אַרקעסטער רייסט איבער אין מיטען

ווייזט א דאמע — מען וועט אונז אלעמען דערטרינקען וועז די ענגלענדער וועלען קומען.

דער דייטש אבער אנטלויפט ניט. די שיפען זענען „אייגענע". א גאנצע נעץ געווען פאר אונז אויסגעשפרייט.

א מאטראז לויפט אין איין געלויף.

— וואוהין, וואוהין? — פערשטעלט מען איהם דעם וועג.

— געהייסען די ענגלישע פאהן פון דער „וואנדייק" אראבלאזען.

— „די ענגלישע פאהן אראבלאזען"... מורמלט דער עולם.

דער קרייצער מאכט א קרייז ארום אונז און לאזט זיך געהן פאראויס. די „וואנדייק" ריהרט זיך, געהט איהם נאך.

— וואוהין פיהרט מען אונז? מען ווייסט ניט. מיר געהן צוריק. אין אן אנדער זייט די זון גאר... מיר געהן אנטקעגען די אונבעקאנטע שיפען. מיר קומען זיך צונויף. אלץ „אייגענע". איצטער זיינען מיר שוין זעקס שיפען אין איין בינטעל. די „וואנדייק" אין מיטען. ווי א פליג זעהט זי אוים וואס איז אין שפינוועבם ארייגעפאלען. די אלע שיפען, פרעמדע און איינענע, אבגעקראכענע, אבגערייסענע, אבגעשלייסענע ווי ים־רויבער. און די פריש אויסגעפארבטע „וואנדייק" זעהט ווי א פרינצעסין צווישען זיי אוים. א געפאנגענע פרינצעסין וואס ווערט איצטער אין ערגעץ פון רויבער פערפיהרט...

די גלאק קלינגט. די גוט בעקאנטע גלאק וואס וועקט דעם עולם אויפ'ן שיף צום אויפשטעהן, רופט דעם עולם צום עסען. מען הייסט נעהן אין עס־זאל. עפעס וועט פארקומען. דער עולם פאלגט, געהט שטיל, מען פערנעהמט די ערטער. א שווערע שטילקייט הערשט ארום. עפעס אונבעקאנט זעהט איצטער איינער דעם צווייטען אוים; ווי צום ערשטען מאל האט מען זיך דא געטראפען. און מען שפירט, אז עפעס אונהיימליכעם קומט פאר. איינער צום צווייטען קוקט פערדעכטיג, אפשר זיצט גאר דער שונא די גאנצע צייט צווישען אונז. אפשר האבען גאר אונזערע איינענע שכנים

וואַרען. די מאנשאפט שטעהט בלאָס און מיט אראָבגעלאָזענע קעפ.

די „וואנדייק" לאָזט אראָב איהרע טרעפ ביים ערשטען קלאָס. די אונבעקאנטע געסטע אויפצונעהמען. די נייגעריגע און אונרוהיגע פאסאזשירען לויפען אהין, צום ערשטען קלאָס געוואָהר ווערען וואָס ס'איז געשעהן. איך בלייב אויף מיין אָרט און בעטראכט דעם שטאָלענעם שונא אויף וועלבען עס שוויבלען מענשען אין וויסען געקלייידעט. און ניט שרעקליך זעהט ער מיר אויס — נאָר העסליך. זיין קאָליר איז שמוציג־גרוי געוואָרען פון לאנגען אומ־וואנדערען נאָך רויב. העסליך איז ער מיר, ווייל מענשען אין מיין געשטאָלט פלאָנטערען זיך דאָרט ארום, אין וויסען געקלייידעט, דרעהען זיי אויס די מיילער פון די קאנאָנען צו אונז...

און דער ים וויגט זיך גאנץ געמיטליך. בעלויכטען מיט דעם ליכט פון האלבען טאָג ביים עקוואטאר. עס דאכט זיך מיר, דער ים ווינקט און שמייכעלט צו מיר:

— „וואָס קלאפט דיר אזוי דאָס הארץ דו אָרימער מענש? ניט איינער האָט שוין זיין רוה אין מיין בוזים געפונען; ניט נאָר איין שווימענדיגער פאלאָץ פון מענשען הענט געבויעט האָט זיין רוה אין מיין טיפענישׂ געפונען"...

— די „וואנדייק" וועט מען דערטרינקען! — לויפט עפעס אימעצער מיט א גרום פון ערשטען קלאָס.

א דאמע ברעכט אויס מיט אן איינגעהאלטענעם היסטעריישען געוויין און לאָזט זיך לויפען צום וועג וואָס פיהרט צו די קאיוטעס. עם בעווייזען זיך נאָך רויך־זיילען ביים האָריזאָנט. נאָך שי־פען קומען אָן.

— די ענגלענדער קומען! די ענגלענדער קומען, ווערט א גע־רודער... דער דייטש וועט באלד פלטה מאכען, פרעהט זיך אימע־צער...

— נאָר ניט די ענגלענדער... זאָל שוין זיין ווי ס'איז... —

שווייגענדיג הויבט זיך דער עולם פון די ערטער און לאָזען זיך נאָך איהם.

— „מענשען האָבען מענשען געפאָנגען, מענשען האָבען מענשען דערנידערט"...

מיט אזא געפיהל פערלאָז איך אויך דעם זאל...

— —

די נאכט איז נאָך פינסטערער און טיעפער געוואָרען. פייער־לאָך טיקען זיך פון וויטען. דאָס ווינקען זיך אונזער פאָנגער דורך מיט עלעקטרישע פייערלאָך. האלב וואָך און האלב ווי אין שלו־מער ליגען די פאַסאַזשירען אין זייערע שטולען און ווער ווייסט וואָס עס וועבט זיך איצטער אין דעם אָרימען געדאנק...

אָקטאָבער, 27.

אויפ'ן שיף איז א יריד, ס'איז נאָך אפילו די זון ניט אויפגע־גאנגען נאָר ס'לעבען קאָכט און ס'לויפט אזש איבער די ראנדען ארויס. פונקט זעקס א זייגער וועט מען אָנהויבען איבערצופיה־רען דעם באנאזש צו דער דייטשער פראכט־שיף „אנסוניסאן". און דער עולם היילט מיט די פעקלעך, שמייעט, פלאנטערט זיך און ווייסט אליין ניט וואָס ער וויל.

„זיין פעקעל זאל מען נעהמען דעם ערשטען" — איז געווים דער טיעפער הארציגער בעגער איצטער פון יעדען אייניציגען.

מען האָט געהויסען, אז יעדער אייניציגער זאל זיך נעהמען זיין בעטציינ, כדי ער זאל האָבען אויף וואָס צו שלאָפען — פאקט זיך דער עולם פון די גוטס וואָס די „וואנדייק" פערמאָגט.

איינער שלעפט נאנצע צווויי מאטראצען און נאנצע פיער קישענס איבער אלעמענס קעפ.

— ס'איז מיינס, כ'האָב דערפאר געלט בעצאָהלט, בייזערט ער זיך מיט אן אויפנערעגטען טאָן.

— וואָס בעדאַרפסטו צוויי, ס'איז דאָך איין מאטראץ אויך נענוג וויך?

אונז פערקויפט צום שונא אין די הענט אריין. דאָך וועגדען זיך די בליקען צום טיר. פון דאָרט וועט באלד עפעס ערשיינען...

אונזער קאפיטאן קומט אָן. אזוי זעלטען איהם געזעהן. איך בעטראכט איהם איצטער: הויך און שלאנק און מיט א גרויען קאָפּ. ביי זיבציג יאָהר איז ער אלט. א יוגענדליכע פעסטקייט לעבט נאָך אין איהם — אָבער איצטער איז זיין גרויער קאָפּ געבויגען. זיין געזיכט פערוואָלקענט. ער פערנעהמט א פּלאַץ אנטקעגען עולם שטעהענדיג. זיינע הענט זוכען נערוועז הינטער זיך די וואנט. ער שפּארט זיך אָן ער זאָל ניט אומפאלען... די שטילקייט וועדט נאָך שוועדער. ער מאכט א בעוועגונג מיט'ן געזיכט, ער וויל עפעס זאָגען, נאָר די וועדטער רייסען זיך פון מויל ניט ארוים. דאכט זיך, אָט, אָט וועט ער זיך צו־וויינען אויפ'ן הויכען קול.

אַלטע גרויע קאפיטאַנען, וויזט אוים, וויינען ניט.

— נישטאָ וואָס צו מאכען, הויבט ער ענדליך אָן מיט א שטי־מע וואָס ציטערט... מיר זענען אריינגעפאלען. די שיף געהערט שוין צו זיי. מען מוז זיך איבערגעבען. מען וועט אונז גוט בע־האנדלען. ביז מאָרגען בלייבט איהר נאָך אויף דער „וואנדויק". מאָרגען וועט מען אייך אלעמען איבערזעצען. קיינער וועט קיין שאדען ניט האָבען...

— וואוהין וועט מען אונז פיהרען? — רייסט איהם איינער פלוצלינג איבער...

— יא, יא... וואוהין וואוהין... — מורמעלט דער עולם.

— איך וויים ניט... צו א זיבערען ברעג, זאָגען זיי צו...

אלץ וועדט ווידער שטיל. דער קאפיטאן קלייבט זיך נאָך עפעס צו זאָגען, נאָר איצטער מערקט מען טרערען בעווייזען זיך אין זיינע אויגען און גאנץ אונגעריכט, ווי איין מענש הויבט איהם אָן דער עולם צו אפלאָדירען.

ער נייגט זיך אויפגערעגט... שאָקעלט מיט'ן קאָפּ און אזוי געהט ער הינטער זיך ארוים פון זאל...

געגעם לאקוי. האלט זיך גליק, אנגעקראכמאלעט פאר דעם פאסאזשיר, ענטפערט אויף יעדען פערלאנג:

אל רייט, סיר!...

אבער איצטער, וועז דער קאפיטאן איז געפאנגען, די פאסאזשירען וועלען קיין קלייגעלר ניט געבען — האט אן אמת'ע אנארכיע אויסגעבראכען.

שכור'ע פלאנטערען זיי זיך ארום, לאכען אין צורה זייער נעכטיגען פאטראן. שלייערען אין וואסער ארייז אלץ וואס עס מאכט זיך אונטער דער האנד, שטולען, מאטראצען, פלעשער און קישענס פליהען איבער'ן פארענץ אין ים ארייז.

און דער ים איז גאר ניט אזוי רוהיג. ער בלאזט זיך און ברוגז'ט זיך און צעוויגט זיך און שלייערט אונזער שיף:

דער ים וואלט וועלען די רויבער־נעסט פון זיין בוזעם אראב־וואר־פען...

און געסט זענען געקומען אונז מקבל פנים זיין:

א גאנצע מחנה היי־פיש שוויבלען ארום אונזער שיף.

האט איהר אמאל געהערט פון די גרויסע פיש וואס יאגען נאך די שיפען און וואר־טען טאמער וועט מען א מענשען אין ים אריינ־וואר־פען?... און טאמער שטארבט א מענש אויפ'ן שיף דערשמע־קען זיי שוין פון ווייטען און קומען און וואר־טען ביז מען וועט דעם מענשען זיי איבערגעבען.

האט איהר דאך געווים דערפון געהערט?

א גאנצע מחנה זענען זיי איצטער ארום דער „וואנדייק". מיט אן הונגעריגער נייגעריגקייט נישטערן זיי ארום אונזער שיף. פונקט ווי מענשען זעהען זיי אוים, ווי מענשען וואס שווימען אונ־טער'ן וואסער. ניט מיט קיין פלוס־פעדערען שווימען זיי — נאר מיט צוויי מעכטיגע ארעמס ווי צוויי מענשען הענט. ס'וואסער איז לויטער און גרין־וויים זעהען זיי פון וואסער ארוים...

מען לאזט אראב די שיפלעך פון דער „וואנדייק". מען לאזט אין זיי דעם באגאש פון די ע ר ש ט ע און... די שיפלעך היי־

— איך וויס וואָס איך טו, — ענטפערט ער בעלעריגט.

יא, דער גאנצער עולם „וויסט וואָס ער טוט".. וועט עס שנייַדט די שטריקלאך פון די גארדינען און פּאקט אין קעשענע; איינער גאָר רייסט דאָס בלעכעל מיט'ן אויפשריפט „מוזיק זאל", וואָס איז איבער'ן טיר אָנגעקלאפּט.

צום אנדענקען... צום אנדענקען...

איינער טראָגט גאָפּיל, מעסער — ס'איז מיינס — מיט דעם געגעסען... און דער אנדערער שפּארט די מעשענע שפּייקעסטעל אין טשעמאָדאן אריין...

צום אנדענקען... צום אנדענקען...

עם בעווייזען זיך דייטשע מאטראָזען. אויף די היטלעך „קארלסרוה" אָנגעשריבען — אזוי אפּנים הייסט אונזער שטאָלע־נער שונא וואָס שפּאצירט איצטער אום ווייט ביים האָריזאָנט און גיט אכטונג אויף אונז. די דייטשע מאָטראָזען זענען אזוי „ליבליך"... אזוי פרוינדליך. דערצעהלען פון זייערע גבורות... פון זייער גוט הארציגקייט..

— וועלן דער ענגלענדער כאפּט א דייטשע שיף וואָלט ער זיך ניט אזוי פיין בעגאנגען, ניכט וואר?...

די דינערשאפט פון אונזער שיף האָט זיך פון די האָלאָבליעס ארויסגעריסען, דער קאפּיטאן איז געפאנגען, אבגעלאָזען די לייצעס טשעס — האָבען זיי זיך אין זייער פרייהייט דערמאָנט. דעם ריכטיגען פּנים בעקומען.

די דינערשאפט אויף אזעלכע שיפען ווי פון „לאָמפּערט און האָלד קאָמפּ." ווערט צוזאמענגעשטעלט, ווי געווענליך, פון דעם עולם וואָס פערברענגט דעם גאנצען לעבען אין די פינסטערע ווינקלען, אין די הינטערגעסלאך וואָס ליגען ביים פּאָרט... אין יע־נע געסלאך וואו די פרייהייט ווערט אין ביליגען וויין געבאָדען און אין די ארעמס פון דער געקויפּטער ליעבע פארשלעפערט. וועט דער הונגער שמייסט אזא „פרייען מענשען" ארויף אויף א שיף, זי־ן ברויט צו פארדינען, פארשטעלט ער זיך אין א וואוי ערצוי־

אבער וואס פאר א טייפעלשע טענער זענען עס? !

די פיאנאָ געוואלדעווען און ס'רייסט דעם מוח אויף צווייען. ווער שפילט עס דאָרט אזוי טייפליש, אזש די סטרונעס הערען זיך דאָרט ווי זיי פלאצען? ס'דאכט מיר אז מיינע אָדערען האָט אימיצער פאר זייערע ברענען אָנגעכאפט און רייסט זיי מיר פון לייב ארויס... דאכט זיך, ס'הארץ וועט פלאצען אינאיינעם מיט די סטרונעס דאָרט...

ס'איז דער קוכער צום ערשטען מאל שפילען געקומען. אָ, דער דיקער קוכער מיט זיינע הענט וואס זעהען זיך ביז צו די ארעמס ארויס און דיק זענען זיי ווי פים ביי די לענדען. ער האָט א האק געבראכט, מיט וועלכער ער האקט די גרויסע זייטען אָקסען־פלייש און איצטער פלאטערט זי איבער די טאסטען פון פיאנא...

— איך וויל ניט דו זאלסט צו די דייטשען אריינפאלען, — גריליצט ער היזריק ארויס און זיין שכור פנים קנייטשט זיך ווי פון קאנוואולסיען. — — — —

— איך וועל דיר צו די דייטשען ניט איבערגעבען — האק! האק! און ס'פליהען די שפענער פון די פיאנא, ס'ווערען צושפליטערט די טאסטען. און מיט זיין ווילדער קראפט ברעכט ער די פאדערשטע וואנט ארויס...

די סטרונעס בלייבען אבגעדעקט, זיי ציטערען און א צושרא־קענער נערויש פלאטערט צווישען זיי...

— אהא, דאָס מוז איך ארויסריסען... קיינער זאל מיהר אויף זיי ניט שפילען... קיינער ניט, און פערנעהמענדיג א גאנצען בונט דינע סטרונעס הויבט ער זיי אָן רייסען פון פיאנא ארויס.

די סטרונעס פלאצען און קלינגען אָב מיט א האלבען ווייענענדיגען טאָן, וואס שרייט ארויס ווי פאר דער גסיסה און שטארבט באלד אין גאנצען אָב.

מיט די דינע סטרונעס גע'פטר'ט. ער שפארט זיך איין מיט די פים און נעהמט זיך צו די דיקע סטרונעס.

טיפע מענער טענער קרעכצען ארויס און בעטען זיך רחמים,

בען אָן צו זינקען. ס'וואסער פּלייצט פון אלע זייטען. די שיפֿלאָך צעפּוילט! די מאַטראָזען שלאָגען זיך פון די כחות ארויס, שעפּען מיט עמערס ס'וואסער ארויס — ס'העלפּט ניט.

נאָך א שיפּעל אראָבנעלאָזען — ס'איז דאָך אונזערע רעטונגס שיפֿלעך — זיי פּילען זיך מיט וואסער אָן. אָט זיצען זיי שוין ביי די ראנדען און די כוואַליעס הויבען אָן די מאַטראָזען וואָס אויף זיי אראָבצושוועבנקען, אראָבוואשען אין ים אריין. מען ראטעוועט זיי אראָב.

דער גרויער קאפּיטאַן שטעהט בלאַס און רייסט זיך אוש די האָר פון קאָפּ, פּאר אויפרעגונג, אבער צו שפּעט.

—א, קאפּיטאַן, ליעבער קאפּיטאַן! וואָס וואָלסטו געמאכט, ווען אן אומגליק טרעפּט מיט אונזער שיף אין מיטען ים און די אָרימע מענשען וואָס אויפ'ן שיף בעדארפען זיך ראטעווען?

ניט אומזיסט בעגליטען אזא מחנה היי־פיש אונזער „וואנדייק"; אלץ וואָס נעהט אויף צוויי פים ביי אונז אויפ'ן שיף וואָלט דאָך אמאָל געקענט צו זיי אין די ארעמס אריינפאַלען... נאָר די דייטשען האָבען זייער האָפנונג צושטערט...

די דייטשען ברענגען זייערע אייגענע שיפֿלאָך און די ארבייט הויבט אָן פון איבעראנייס:

די אויסלאדונגס מאשין הויבט אָן אראָבלאָזען א גרויסען בונט קאסטענס, טשעמאָדאנעס, מאטראצען און סתם פּעקלעך און... פונקט אין דעם מאָמענט ווי דער באגאָש דערנאָהנטערט זיך צום שיפּעל, וואָס שטעהט אונטען און ווערט פון די כוואַליעס געשליידערט — פונקט אין לעצטען מאָמענט — כאפּט די כוואַליע די שיפּעל אוועק און ס'גאנצע ביסעל פּערמענען טובל'ט זיך אין וואסער אב.

הוהא! דער עולם שיסט אוים מיט א געלעכטער. אבער דער געלעכטער איז א היסטעריישער. עס לאכען אפילו די וואָס האָבען אין דעם מאָמענט בעדארפט שווייגען...

די פּיאנא שפּיעלט!

דער ערשטער רגע ווען דער שונא האָט זיך בעוויעזען, זענען פיעל שארפער געווען. ווען דער שונא האָט בעפוילען זיך אראָבצאָזען מיט די טרעפ צו די קלוינע שיפלעך, וואָס איז פון די וועלען גע־שלוידערט געוואָרען, איז דאָן שוין געווען מיט אַ טאָג שפּעטער. איז שוין געווען נאָך דעם, ווי די ערשטע אונרוהיגקייט דע טעמפּקייט...

ניט א רוהיגקייט האָט איצט בעהערשט אלעמען, נאָר א מיע־האָט געמיטען.

און מיער און ניעדערשלאָגען האָט זיך יעדער אייניציגער גע־שפּירט, ווען די קלוינע שיפעל איז ענדליך צוגעקומען צו דער שווארצער וואנט פון אונזער נייער היים.

אז איך האָב מיר ארויפגעקליבען אויבען אויפ'ן דעק פון מיין נייער היים, האָט זיך מיר פאר קיין פאל ניט געקענט פארשטע־לען, אז אויף א שיף בין איך. צוזאמען מיט דער מאנשאפט האָט מען ביי פינף הונדערט פערזאָן פון דער „וואנדייק" אראָבגענומען און די פּעקלעך פון אזא מחנה מענשען האָט מען פון בעגינען אן געפיהרט און געפיהרט און אין איין בארג אויפגעשליידערט. און אויף דעם אייגענעם בארג שליידערט מען די מענשען ארויס. וואָס פאר א פּעקעל עם האָט זיך ניט אָבגעטונקט אין וואסער ביים אראָבלאָזען איהם פון דער „וואנדייק", האָט די כוואליע איהם אָבגעוואשען ביים ארויפנעהמען אויף דער „אנסונסיאן".

אונזער ג י י ע ה י י ם האָט אייגענטליך ביז איצטער געדיענט אלס א קוילען־טראנספּאָרט פאר די דייטשע קריעגס־שיפען, און אז מען האָט דעם נאסען פערמעגען אראָבגעווארפען, האָט ער זיך באלד אין דעם קוילען שטויב אויסגעשמירט.

ניט טריקענער און ניט זויבערער זעהן אוים די מענשען, וואָס קריכען ארום און טרעטען איבער די פּעקלעך וואָס וואלגערען זיך נאנצע הורבעס.

ווי נאָך א שרפה זעהט עס אוים. כ'האָב דעם אייגענעם גע־פיהל, ווי צוויי טעג דורכאנאנד האָט געבושעוועט א שרפה. מען־

און ס׳דאכט זיך דיר: א ריז איז געפאלען צו א מחנה רויבער אין די הענט און זיי, די רויבער, שטעכען ברענענדע שפּיזען אין זיין לייב. שניידען שטיקער פון זיין לייב און פון זיין מעכטיגער מענער־ברוסט ריסען זיך די לעצטע וועה־געשרייען ארויס...

אין א ווינקעל זיצט א מוטער מיט א זויג־קינד אויפ׳ן האנד. זי טוליעט פאר שרעק דאָס קינד צום הארצען. דאָס קינד דער־שרעקט זיך און הויבט אָן ווייגען אויפ׳ן הויכען קול,, די מוטער ווייל איהם ס׳מויל מיט די ברוסט פערשטאָפען, און זי רוקט זיך אלץ מער אין ווינקעל אריין — זי האָט מורא די ווילדע פּיאנא־טענער וועלען איהר ס׳קינד טויטען; וועלען ס׳קינד פון איהר אָוועקרויבען...

און זי ברעכט אויס מיט א שטילען איינגעהאלטענעם און צו־שראָקענעם געווין... — — — — — — — — — — — — — — — — אזוי האָט די פּיאנא צום לעצטען מאָל געשפּילט.

אָקטאָבער 28.

איך שרייב די ווערטער נאָך דעם ווי איך האָב שוין דורכ־געמאכט די ערשטע שלאָפלאָזע נאכט אויפ׳ן דעק פון מיין צייט־ווייליגער נייער היים, אויף דעם פערזשאָווערטען שמוציגען אייר־זערנעם מיסט־קאסטען אין דעם געשטאלט פון א דייטשער פראכט־שיף, וואָס היסט „אנסונסיאָן". די זון גיהט אויף, און דאָך זע־נען מיינע געדאנקען דאָס מאל ניט מיט דעם זונענאויפגאנג. בע־גליט פון די טענער פון דער צובראכענער פּיאנא שווימט נאָך אלץ פאר מיינע געדאנקען דער סוף פון נעכטיגען טאָג...

ס׳איז געווען פארנאכט וועז די דייטשען האָבען געענדיגט זייער „ארבייט" מיט׳ן באנאוש און אָנגעהויבען איבערפּעקלען די מענשען אליין.

דער ים איז אונרוהיג. ביי אנדערע צייטען וואלט ניט יעדער איינציגער געוואלט מאכען א שפּאציער איבער דעם אויפגערעגטען ים אין א קליין שיפעל. וויזט אויס, די פּחד איבערלעבונגען פון

דורך דער פיערעקיגער פינסטערער לאָך, וואָס פיהרט פון דעק אין דער טיעפענישׂ, לאָזען זיך מענשען מיט פּעקלעך אראָב איינער נאָך דעם אנדערען, פּאַלענדיג אויף דער גלייכער גליטשיגער טרעפּ.

ס׳איז אייגענטלעך די עפענונג, דורך וועלכער מען לאָדט די שיף אַן; איצטער איז עס דער „וועג" פאר די מענשען...

ווי א צורודערטער בארג מוראשקעם אזוי ארבייטען די מענשען, לויפענדיג איין שורה אראָב מיט די פּעק אויף די קעפּ און פּלייצעם און די צווייטע שורה קומט שוין ארוים נאָך מעהר פערשוויצט, נאָך מעהר שווארץ.

איך דערקענען זיי מיינע שבנים. זיי דערקענען מיך אויך. שמייכלען. אויף זייער פּנים לייגט דער אויסדרוק ווי נאָר וואָס האָט מען זיי געשמיסען אויפֿן נאקעטען לייב, און זיי ווישען דעם שוויים מיט יאוש און שמייכלען ביטער:

— מסתמא בעדארף עס אזוי זיין.

איך זוך אויך מיינע אָרימע פּעקלעך. געפּין זיי — צוקוועטשטע, פערשמירטע און לאָז זיך אויך מיט זיי אויף די פּלייצעם אין דער טיעף אראָב...

פינסטער און א היץ שלאָגט אין פּנים אריין. כ׳פּינטעל מיט די אויגען כדי עפּעם צו דערזעהן. א גרויסער, גרויסער, אָנגעגליטער פינסטערער חלל. כמעט פון עק ביז עק שיף. דער חלל איז מיט אייזערנע בעטען פערשטעלט אין צוויי גאָרען, צווישן בעטען איינע איבער דער אנדערער און צו פינף זעקס אין דער בריט. אין די הונדערטער גרייכען זיי. קוילען האָט מען דאָ געהאלטען. און די שפּורען זענען נאָך ניט פערשוואונדען. ניט איין אייוועג קען מען אויסהייצען מיט די קוילען, וואָס לויגט אונטער יעדער בעט.

דושנע. ס׳פערכאפּט מיר דעם אָטעם און א פּרישער שטראָם שוויים שלאָגט ארוים פון גאנצען לייב.

ווי א פינסטערער הייל זעהט פאר מיר דער פּלאַץ אויס. די גרעסטע פערברעכען זענען דאָ אָבגעטאָן געוואָרען. ניט צום

שען האָבען זיך פון די כחות ארויסגעשלאָגען לעשענדיג; איצטער האָט די שרפה אויפגעהערט און די אייגענע מענשען האָבען זיך א לאָז געטאָן זוכען צווישען די חורבות אפשר איז עפעס ניצול געווארען.

די פריהערדיגע אריסטאָקראַטען איז גאָר שווער צו דערקענען. אויסגעשמירטע אין סאושע ווי קויל־גרעבער גראבען זיי און גריבלען זיך אין דעם בארג פון מענשליכע פּעקלעך און שמאטעס, און אז עס גלינגט אימעצען זיין פּעקל צו דערקענען, כאפּט ער עס און שלעפּט עס, אבטרעטענדיג פּים, אבשלאָגענדיג זייטען און אומווארפענדיג דעם צווייטען אויף אלע פּיער.

אונדערבארעמדיג איז די היץ געווען דעם נאנצען טאָג. אונדערבארעמדיג היים איז דער פּארנאכט, כאטש די זון האלט ביים פערגעהן. די גרויסע שוויים־טראפענס רינען פון שטערען איבער דעם פערשוואַרצטען פּנים גליך אין מויל ארײַן. און דאָך פיהלט עס גאָר קיינער ניט. אלעמען האָט בלויז איין געדאנק ארומגעכאפּט — די פּעקלעך אויסצוגעפינען. און זאָגט איינעם פון די פערהאיועטע, פערשוויצטע, אז ערגעץ וואַרט אויף איהם א גרויס גליק, וועט ער אייך אפילו ניט הערען:

—ער זוכט זיין פּעקל, וואו ס׳ליגט געווים אביסל צוויקטע שמאטעס.

א דייטשער מאטראָז טראגט דורך אין א עמער אויפגעקאָכטען רויטען וויין און מיט א בלעכענער קאָכלעפל שעפּט ער און דערלאנגט יעדען, ווער עס בעמערקט איהם נאָר, א זופ טאָן פון דער דאָזיגער לעפל.

— טרינק נאָך, טרינק נאָך, — שמייכעלט ער מיט א מוטערליכער געטרייקייט, — „ווײַ ווערדען ניכט בעזויפען, ווײַ שוויצען עס ארוים".

ער בעקוקט מיך מיט רחמנות. עס פאלט איהם איין, אז איך בין עס דער פּאריקמאכער פון דער „וואנדייק" און ער לעגט מיר פאָר איך זאָל איהם ארומשערען.

וועז מען האָט נעכטען אין אבענד דעם הונגעריגען עולם דערלאנגט דעם אייגענעם צעבער מיט אַנגעבראקטע פלייש, וואָס איז אין היילעניש ניט געוואשען געווארען, ניט דערקאכט געווא־רען — האָט עס דער עולם מיט שמוציגע, ניט ארומגעוואשענע הענד געבאפט און געשלונגען...

ווילד האָט דער גאנצער וועזען זייערער אויסגעזעהן. אויפ׳ס־ניי איז דער מענש געבוירען געווארען. נאקעט!

אפשר איז די טורמע זיין ריכטיגער אָרט...

אָקטאָבער 29.

עס געהט פיעל שלימער ווי כ׳האָב מיר פאָרגעשטעלט. די „אנסונסיאן" שווימט כלומרשט, אבער צו וואס פאר א „זיכער׳ן ברעג" זי וועט אונז ברענגען ווייסט קיינער ניט. וועז מען האָט אונז אראָבגענומען פון דער „וואנדייק" האָט מען אונז צוגעזאָגט, אז אין צוויי טעג ארום וועלען מיר זיין פריי: איצטער אבער רעדט מען שוין דערפון, אז גאנצע זעקס טעג וועלען מיר זיך אזוי ארומפלאָנ־טערען אין די וואסערען בייס עקוואטאר. מען זאָגט, אז קיין „פא־רא" וועט מען אונז פיהרען. א שטאָדט וואָס ליגט אין מויל פון די אמאזאנען וואסערען, און אז אינגאנצען א צוויי הונדערט מייל זע־גען מיר פון דאָרט.

טאָ פאר וואָס אבער שווימען מיר אזוי לאנגזאם? און לויט זוי די זון בעווייזט זיך יעדעס מאל אין אן אנדער זייט צייגט עס גאָר, אז מיר דרעהען זיך אויף איין פלאץ אום...

אפשר האלט מען אונז מיר זאלען זיין עדות פון נאָך אזעלכע רויבערישע איבערפאלען וווי מיט אונז איז עס געשעהן?

און אזוי צו וואלגערען זיך אויפ׳ן שמוציגען דעק, איבערזיצען גאנצע נעכט אויף א בענקעל, די קלייידער פון זיך ניט אויסטאָן — ס׳איז גאָר ניט אזוי אנגענעהם. וואלט כאָטש א פלאץ געווען וואו זיך ארומצואוואשען.

וואלטען מיר זיך כאָטש אין אזא שמוץ ניט באָרגן...

שלאָפען אויף זיי שטעהן דאָ די בעטלעך — נאָר אומגליקליכע אויף זיי צו פייניגען.

ארום מיר פלאָנטערען זיך ארום מענשען, הייליגן זיך אן אָרט צו פערכאפען ביים ארויסגאנג. מעהר לופט זאָל זיין.

איך בעהאלט מיינע פּעקלעך אונטער א בעט און א טרויעריגער געפיהל כאפט מיך ארום... ס'הארץ פערקלעמט.

„א מלחמה אויף דער וועלט".

וואָס אָבער האָב איך מיט דער מלחמה צו טאָן? !

פונקט דאָס אייגענע האָב איך איבערגעלעבט מיט יאָהרען צוריק, וועו אייגמאָל אין א ווינטער טאָג האָט מען מיך אין דער שטאָדט ווילנא ארעסטירט. אין א ברענענדיגען פראָסט געטריבען אין טורמע אריין.

ניט אליין בין איך יעמאָלט געגאנגען. נאָר א מאן פופצעהן זענען געווען צו מיר. ווי א סטאָרע שעפּסען האָט מען אונז געטריבען אין מיטען דער גאס, ביז די קניע אין שנע, און שפּעטער אין א שמוציגער שטאָל פערטריבען, וואס האָט געהייסען — ארעסטאנטען הויז...

אויך יעמאָלט בין איך געווען ארעסטירט פאר אזעלכע זאכען, וואָס האָבען קיין מאָל אין מיין לעבען קיין אָרט ניט פערנומען, וואָס האָבען קיין מאָל אין מיין לעבען מיין נשמה געשפּייזט. — — און קוקענדיג איצטער גלייכגילטיג צו דער זון וואָס געהט אויף פאר מיינע אויגען, טראכט זיך:

— א טורמע איז דאָס גאנצע לעבען. ניט מעהר וואָס אין לעבען איז איינער פון דעם אנדערען אביסעל ווייטער; איין מענש בעדארף דעם אנדערען אזוי נאָהענט אין פּנים ניט אריינקוקען.

מיט דער אייגענער טעמפּעריט האָב איך יעמאָלט געשעפּט דאָס עסען פון דעם שמוציגען צעבער וואָס צווישן סאָלדאטען האָבען אריינגעבראכט אויף א שטעקען פאר אונז.

אלץ דאכט זיך האָט דעם פּנים פערענדערט אין לויף פון די יאָהרען, נאָר די שמוץ איז די אייגענע געבליבען..

שטריקעל ביז צום פ א ל ק, וואָס שוויצט אונטער דעם בלויען הימעל, איז נאָך א מחיצה פאראנען, א מעהר נאטירליכע:

די קיך האָט מען דאָרט איינגעאָרדענט, און פאר זעקס הונ־דערט מיילער צו קאכען בעדארף מען אן אָרט האָבען, בעדארף מען דאָך כלים האָבען — און מען בעדארף דאָך האָבען וואָס צו קאָכען — און ווייל דער הויפט פראָדוקט איז פלייש, וואָס מען האָט פון „וואנדייק" אראָבענומען — דאריבער זענען די צווייטע קלאס פא־סאזשירען אבגעטיילט פון דער „ווילט" — מיט זייטען רינדפלייש, וואָס הענגט אנטקעגען דער זון און פוילט און עפיש'ט; מיט צע־בערס אין ווילכע דער עולם וואשט זיך אין דער פריה — און איצט בראקט מען אין דעם פלייש... און גלאט מיט א פעטע גליטשיגע בלאָטע איבער ווילכער דער עולם פאלט און ברעכט זיך דעם גע־ניק... און מיט פינף קוכערם וואָס פון די קלייידער אויף זיי רינט די שמוץ...

ערשטער, צווייטער, דריטער קלאס!

טרויעריג, ווען אזוי איז צוטיילט אונזער לעבען...

ערשטער, צווייטער, דריטער קלאס!

לעעברליך און טרויעריג איז צו בעגעגנען אזעלכעם אין גע־פענגנים.

און דאָך האָבען מיר עס ביי אונז. און אזעלכעם האָבען מיר א דאנק בירגער פון א לאנד וואָס האָט ביי זיך איינגעפיהרט באה־נען פון איין קלאס. וואָרים דאָרט אין דעם ערשטען קלאס האָבען זיך פערשפּארט בירגער פון נאָרד־אמעריקא און דאָס בעסטע פון דעם גוטס וואָס ס'איז פון דער „וואנדייק" אראָבגענומען געוואָרען ווערט אהין געטראָגען.

„העלפּ יורסעלף!"

ס'איז זעהר א שעהנע מדה. ווען אויפ'ן טיש איז דא פון אלדאָס גוטס און עס סטייעט פאר יעדען איינציגען — אבער ווען מיט דעם „העלפּ יורסעלף" שטרעקט איינער אויס זיין האנט און

די „אנסונסיאָן" געהער צו די קלוגע שיפען וואָס זענען גע־בויט געוואָרען אין די אלטע, גוטע צייטען. זיי רופען זיך אָן פ ר א כ ט א ו ן פ א ס א ז י ר שיפען. צום פּראכט אָבער רעכענען זיך די צווישען־דעק פּאסאזשירען, וואָס ווערען גע־פּאקט אין דעם טיעפּען גרויסען פּינסטערען בויך פון דער שיף, פונקט ווי הערינג אין א פּאס. מאכענדיג די רייזען קיין זיד־אמעריקא, ווערען די פּאַסאָזשירען געזונטען אהן א צאָהל, און אָהן א גרענץ — און ס'ווערט אלץ אין דער טיעף געפּאקט; און וועז זיי הויבען זיך אָן צו שטיקען אין דעם קאלך־אויוועז דאָרט אין דער טיעף קלייבט מען זיך אויבען ארויס — אויפ'ן דעק לאָזט מען זיך פריי לעבען...

די שיף „אנסוניסאן" האָט אויך א פּאָר צעהנדליג קעבינס. „ערשטער קלאס" זאָל עס הייסען, מיט א פּאָר ענגע פּראָמענאדען פון די זייטען.

לויט ווי די דייטשען האָבען פערשפּראָכען האָבען אהין גע־דארפט געהן פרויען און קינדער. אויסגעלאָזט האָט זיך אָבער פּארקעהרט. דער אַריסטאָקראטישער עולם וואָס האָט זיך אין דעם ערשטען מאָמענט א ביסעל פערלאָרען און האָט זיך אויסגעמישט מיט דעם איבעריגען עולם — עסענדיג ס'פלייש מיט די הענט און מישענדיג דעם טע מיט א בלייפעדער; שלעפּענדיג אליין די פּעק־לאך — אָט דער עולם, האָט זיך באלד צוריק געפונען, ווי באלד מען האָט פּאר איהם גאָפּעל־מעסער געפונען...

איצטער האָבען מיר שוין אן אמת'ן ערשטען קלאס. וואָס איז בעזעצט מיט פיינע נאָרד אמעריקאנער בירגער און אויסגעמאטער־טע פרויען און קינדער וואלגערען זיך אויפ'ן דעק.

א קליין שטיקעלע האָט מען איבערגעלאָזען אויף דער פּראָמע־נאדע פּאר די פּאסאזשירען צווייטע קלאס און איבערגעצאמט מיט א שטריקעל: וויטער טאָר מען ניט גיהן.

צווישען צווייטען קלאס און דריטען — דאָס מיינט, פון דעם

אויך דעם רעכטען צענטער פֿון דער וועלט וואו פריי שיקט די זון איהרע שטראהלען צו צפון און צו דרום?...

„וויפיעל גלעט האָט איהר בעצאָהלט פאר דעם „ערשטען קלאס"?

איך וויים אז קיין גלעט האָט איהר ניט געצאָהלט. געפענגניס בעקומט מען איבעראל אומזיסט. גאנץ אומזיסט האָבען מיר עס אויך בעקומען. גאנץ אומזיסט האָט מען ביי אונז די פרייהייט גערויבט. און אויב ביי אייך וועט עס פערוואנדעלט ווערען אין א „גוד טיים", פלאמט מיר דער פּנים פאר שאנדע...

איז דאָך מיר ניט פרעמד די זיטען פון פאלק.

איז דאָך מיר ניט פרעמד דאָס לעבען פון פויער אין דאָרף. כ'האָב דאָך ניט פארגעסען אין דער הארציגער בענעמונג, מיט דעם פרעמדען און פערבלאנזשעטען וואָס הערשט אין פאלק...

האָט דען וועז א קישען געפעהלט ביי אונז אין שטוב וועז א פרעמדער האָט אויך א נאכט־לעגער געבעטען?...

און כאָטש ענג אונזער שטיבעל געווען דאָך איז פאר יעדען א גרויסער פלאץ געווען; איז פאר יעדען א צודעק געווען, און פאר דעם שוואכען האָט מען די אייגענע בעט אבגעטראָטען.

פאר וואָס פערשווינדט עס מיט'ן אָנקומען פון דער ציוויליזאציאָן?

פאר וואָס וועלט איז דעם גרויסען פאלאץ אלץ ענגער ווי נאָר די קולטור רייסט זיך אהין אריין?

„אין גאט ווי טראָסט" האָט מען אויך די גאלדענע מטבעות געהייסען אויסקריצען.

און אויפ'ן שארף פון שווערד — די גערעכטיגקייט בעזעצט...

אָקטאָבער 30.

די זון האָלט ביים אויפגעהן. גרוי־פייכטע וואלקען ליגען ביים האָריזאנט. די לופט איז פייכט און שווער. די פייכטקייט דרינגט אריין ביז צום פייכטען, פארשוויצטען און מיעדען

נעהמט אלץ פון טיש אראָב לאָזענדיג דעם אנדערען פערשמאכט — איז עס א מדת־סדום.

אזעלכעם איז ביי אונז, אויף דעם שווימענדיגען געפענגניס.

אין דער טיף איז דושנע אונדערבארימדיג און אן עולם פון א מאן פינף הונדערט וואלגערט זיך אויפ'ן דעק. א קנויל פון פינף הונדערט נפשות וואלגערען זיך אויף דעם שמוציגען דעק, פאר וועלכען קיינער האָט קיין געלט ניט בעצאָהלט.

האָט מען אן ערשטען קלאָס בעשאפען!

און טאָמער וויל אימיצער אהין זיך דערשלאָגען כאָטש א בעסערען טרונק וואסער בעקומען — וועלט ער מיט בזיונות דורכגעטריבען. טאָמער וויל אימיצער אביסעל ס'לייב דאָרט ארומוואשען וועלט ער מיט בזיונות ארויסגעטריבען...

„לויזים פוירסט!"

אויך אן עכט־נאָרד־אמעריקאנישע מדה, דאָ אבער גילט עס ניט. נאָר אין דעם ענגען עלעוועטאר ביי זיך אין לאנד וועלט די הוט פון דעם הערען ארַאבגעשלעפט וועט א דאמע געפינט זיך אין זיי געגענוואלט. דאָ איז אבער דער דרך־ארץ פאר דער דאמע ניט גילטיג.

„העלפ יורסעלף"!

און בלייבט אויסגעמאטערטע פרויען מיט ברוסט־קינדער אויפ'ן האנט שמאכען אונטער דער ברענענדיגער זון ניט האָבענדיג אפילו מיט וואָס זיך צו דערקווויקען...

איך טראכט איצטער ניט פון די ענגלענדער, וואָס זענען דאָרט מיט אייך און שמייכלען אזוי זיס צו די דייטשען: לויבען אזוי די גבורות פון די דייטשען... איך טראכט איצטער איבער קינדער פון א פאלק, וואָס בעווייזט וואונדער פאר דער וועלט מיט זיין קראפט און פרייען גייסט און שרייבט אויף די גאלדענע מטבעות „אין גאָד וויי טראָסט"...

ווי פיהלט איהר זיך פריי אין דעם שווים־געפענגניס וואָס איז פאר אונז אייגעריכט געוואָרען אונטער דעם בלויען הימעל

— זי וועט לויפען צום קאפיטאַן פער׳מסר׳ען...

נאָר אנשטאָט דעם קאפיטאַן, פאַלט זי אריין אין די אָנגע־זייפטע אָרעמס פון א „וואנדייק" מענש און כאפט א קוש פון זיין אָנגעזייפטער צורה:

— נארעלע, וואם ביסטו אין כעם? זעהסט, די זייף ברענט מיר די אויגען אויס און כ׳קען מיר צום קראן ניט דערשלאָ־גען....

דער טאָג לעבט אויף!

און לויט די זייט וואו די זון געהט אויף זעהט אויס אז מיר געהן צוריק. כאָטש נאָר לאנגזאם בעוועגט זיך אונזער שיף, און כאָטש ס׳איז קיין אונטערשייד ניט וואוהין זי זאָל אונז ברענגען — און וואו אונזער „זיכערער ברעג" זאָל זיין — דאָך וועט טרויעריג ווען דו שפירסט, אז צוריק געהן מיר... ס׳וועט אומעטיג. שוין פיער טעג די קלײדער פון זיך ניט אויסגעטהאָן. אזוי זיצען־דיג אויף א שטול די נעכט דורכגעמאכט. ס׳העמד קלעפט זיך מיר צום לייב און ס׳מאכט מיר נערוועז...

דער טאָג האָט אויפגעלעבט!

ס׳איז אין גאנצען אכט א זייגער און די זון באקט. איך קוק צום בינטעל מענשען־קענער וואָם האָט זיך דאָ פון אלע לענדער אויסגעשאָטען — און ציהט זיך צום צעבער מיט דער שמוציגער פליסיגקייט וואָם זאָל הייסען „קאווע". — — — — — — —

אלע נאציאנען זיינען איצטער ארום דעם צעבער. פון אלע עקען וועלט — בכבוד׳יגע פּאַרשטעהער. פון מזרח, מעריב, צפון, דרום.... נעלע, ברוינע, רויטע, שוואַרצע און פּארשוואַרצטע... אלץ שפּאַרט זיך נעהנטער צום צעבער פון וואנען עם שלאָגט א פּאַרע און צוגעהט זיך פרידליך איבער די קעפּ פון די אלע פּאַרשטעהער...

וועד מיט א גלאָז און וועד מיט א טעלער, וועד מיט א האלבער פלאש און וועד מיט דער כלי אין וועלכער עד צופיהרט זייף צום ראזירען זיך — אלע צום צעבער מיט די קעפּ ארונטערגעבויגען וואַרטען אויף א „נעקסט". פריעדליך האלט זיך דער עולם. פּאר

לייב. ארום מיר, אויפ'ן דעק, ליגען די פאסאזשירען האלב שלאפענדיג און האלב וואך. די געזיכטער אויסגעמאטערט און מיט א גלאנץ וואס ווערט אויפ'ן פנים פון שלאפלאזען נעכט ביים ים זיצענדיג.

דער ים איז רוהיג. גרויי־מיעד זעהט ער אוים. פון זיין מיעדען צוקנייטשען אויבערפלאך קוקט א טוד ארוים...

ווער וווייסט וואס היינטיגע נאכט איז נאך פערלאפען אין אונזער „געגענד"? אפשר איז ווידער א שיף געפאנגען געווארען פון שונא אף די מענשען קארטשען זיך, קינדער ווייגען און ווייבער פאלען אין א היסטעריישען צושטאנד אריין?...

דער טאג קומט אן. דער עולם וועקט זיך.

שנעל קומט דא אן דער טאג אין די עקוואטאר געגענדען. אהן פייערליכע צערעמאניעס קומט ער אן. פונקט אזוי שנעל ווי די נאכט פארנעהמט דא איהר ארט ווען די זון הויבט אן צו פארגעהן.

דער עולם וועקט זיך און דארט ביי די צווייי וואסער קראנען, וואס נעבען אבטרעט, קומט שוין פאר א ברענעדיגע טהעטיגקייט.

— דער עולם וואשט זיך!

אינגאנצען צוויי קראנען פאר אן עולם וואס גרייכט אין די פיינע הונדערטער. און דאס וואשען זיך טראגט א נערווועז־טעמפען כאראקטער. אלץ ציהט זיך צום קראן, כאטש בלויז איין מענש קען נעבען איהם שטעהען און די בלאטע נעבען איהם איז פעט, גלאנציג. ס'וואסער גיסט זיך גלייך אויף דרערד. אלטע, יונגע קינדער, ווייבער, מיידלאך אלץ שטופען זיך צום קראן. איינער וואשט די צייהנער גלייך דעם אנדערען הינטערן קאלנער און דער צווייטער זייפט די צורה מיט פערמאכטע אויגען און זעהט נאר ניט, אז אן אנדערער האלט שוין דעם קראן אין האנד...

עפעס א מיידל איז פארהאנען וואס האט שוין געשוואלענע הענד פון דעם וואס יעדער קנייפט איהר דעם גאנצען טאג — זי האט זיך אויך אין דעם קנויל אריינגעשפארט — וואשען ווייל זי זיך, און א שפאניער פראנט גיסט איהר וואסער הינטערן העמד...

מענשען וואָס שטעהען איצטער ארום צעבער מיט די כלים איז די הענט און ווארטען, „קאווע" צו בעקומען ?...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

פונקט איצטער האָט דער מאטראָז געפונען די ריכטיגע צייט די דעק צו וואשען. ס'הייסט די בלאָטע פון שיף א ביסעל שי־טערער און גליטשיגער מאכען... ער לאָזט פלייצען דעם שטראם וואסער פונקט צווישען די מענשען וואָס זיינען ארום צעבער פער־זאמעלט.

דער עולם ווערט זיך נאָר ניט. א גאנץ נאטירליכע זאך. גוטמוטיג אויפֿלט זיך יעדערער מיט זיין כלי ערגעץ א ה ע־כ ע ר ע ן ארט צו פארנעהמען.

איינער, מיט א טעלער קאווע אין איין האנט, א שטיק ברויט אין דער אנדערער און מיט א האנטוך אין די צייהנער, קלייבט זיך ארויף גאָר הויך אויף אן איבערגעקערטען קאסטען, און אין דעם פריהמאָרגען־ליכט זעהט ער אוים ווי א טיגער וואָס לויפט מיט זיין רויב ערגעץ צו א זיכערען ווינקעל און די אויגען זיינע ברענען...

וואָס וויללען זיי נאָך מיט זייערע פלייש דא ! ? אפשר צוואנ־ציג ריזיגע זייטען רינד־פלייש האָט מען דא צום קיף געבראכט און אויף דער ערד אוועקגעשמיסען. „וואנדייק" פלייש. און עס פוילט.

מען קען מיינען, אז א גאנצע מחנה לייבען און טיגערען וועט מען באלד פיטערען. — — — — — — — — — — — — — —

ווידער נאכט. ס'גאנצע ביסעל מענשען אויפ'ן דעק. די זון לאָזט זיך א גלוטיגע ארָאָב אין ים אריין. דער עולם איז מוזיקא־ליש געשטימט. פון אלע עקען טראָגען זיך פערשיידענע נגונים. אומעטיג און מוטלאָז קלינגען זיי אלע.

א קאמפאניע בויעם זינגען — „וועז איי געט יו אלאָן טו נייט"... מיט א ניגון וואָס קלינגט ווי צו קנות.

דער ערשטער קלאָם האָט געלאָזט בעטען די קאפעליע פון דער

אלעמען וועט סטייען. און וועז נאָך אין דעם אייגענעם צעבער וואלט זיך דער קוכער מיט א שעה צוריק ניט געבאָרגן... און וועז נאָך די טרוקענע פֿלעצלאָך וואָס דער עולם נעהמט עס פון א איבערגעקהרט פעסל — וואלט ניט אזוי ביטער געווען...

איך דערקען מיין שכן דעם „ענגלענדער" וואָס האָט יערען טאָג, דאָרט, אויף דער גאָטזלויגער „וואנדייק" די גאָפּעל־מעסער דעם סטוארט צוריק אין פּנים אריין געשמיסען:

—ס'איז שמוציג!

איצטער שטעהט ער מיט א בלאָטיגער בלעבענער קענדל און וואַרט אויף א גלעזענהייט „קאפע" אָנצושעפּען....

ווי שנעל מענשען גיבען זיך אונטער!

און שמייסט דיך אמאל אריין דער צופאל מיט מענשען איינעם אין אן ענגער שמוציגער לאָך, זעהסטו איצטער ווער ס'איז אין „עם האָזיגען שמוץ שולדיג. וועלט געבוירען דער ספק אין דיין הארצען:

— צי וועט אמאל דאָס לעבען ריינער וועלען?....

ביים וואשען זיך, נעכטען, האָט מיר איינער געזאָגט, אז די „עקספּראנטע" שפּראך וועט צו דעם אלעמען א סוף מאכען. ס'־אומגליק בעשטעהט אין דעם וואָס מענשען אויף דער ערד קענען זיך ניט צוזאמענרעדען. אנדערש, וואלט איצטער א גן־עדן געווען און יעדער איינציגער וואלט אפשר א בעזונדערען קראן געהאט צו וואשען זיך...

— „מענשען מוזען איין שפּראך האָבען!"...

גאָט מיין גאָט, וואָס האָט עס מיט דער שפּראך צו טאָן?

צי בעדארף מען דען א שפּראך האָבען פאר לעבע?

וועל בעדארף א שפּראך פאר דעם בייזען וועלען?

איז דען ניט אלצדינג א נ ש ו ו י ג ע ן געווארען וועז די קריעגס־שיף האָט זיך דערנעהנטער און אָנגעהייבען אויסצו־דרעהען די קאנאָנען מיילער אויף אונז?!

רעדט דען ניט א י י ן שפּראך אין דעם וועזען פון אלע

דאקטאר־פאמיליע וואס פאהרט פון בראזיליען קיין נאר־אמעריקא פון ערשטען קלאס טראגען זיך די טענער פון דער ענגלישער וואנדיק קאפעליע. זיי שפיעלען די דייטשע „פופכען" — די דייטשען צום פערגעניגען.

און די שיף געהט נאך זידען. פונקט ניט אהין, וואוהין מען בעדארף אונז פיהרען. מארגען איז זונטאג און לויט דעם צוזאג האבען מיר מארגען שוין בעדארפט זיין אין פארא, טא פאר וואס אבער גההט אונזער שיף צוריק?

דאס געזאנג ווערט אלץ שטארקער און שטארקער. וועז כ'מאך צו די אויגען, דאכט זיך מיר, אז כ'בין ערגעץ אין א אידישער שול, שבת אין אבענד און דער עולם ווארט שטערען זאלען אויפגעהן.

די אריענטאלישע ניגונים קייקלען זיך איבער'ן דעק, און צו־מאכענדיג די אויגען קען מען מיינען, א רבי מיט זיינע חסידים זינ־גען עם חסידישע דבקות.

א מיעדע פויגעלע האט זיך אבגעשטעלט אויף אונזער שיף!

נאך איהרע פיסעלעך איז צו דערקענען, אז זי לעבט ניט ווייט פון וואסער. ניט ווייט פון לאנד זענען מיר געווים. ס'פייגעלע, ווי ס'וואלט גאר די מענשען ניט מערקען, שפרינגט אייליענדיג און קלייבט ברעקלעך צווישען די פאסאזשירען.

— פייגעלע, פייגעלע, ביי וואס פאר א ברעגעם זענען מיר איצטער?

— פייגעלע, פייגעלע, צו וואס פאר א לאנד פיהרט מען אונז איצטער?

כ'האב אין לעבען שטענדיג ליעב דאס אונערווארטעטע, דאס אונגעריכטע — טא פאר וואס אבער האט דער גאנצער צופאל בלויז א שווערען טרויער ביי מיר ארויסגערופען?

וועז איך שרייב די שורות האט זיך נעבען מיר אוועקגעזעצט א שפאניער מיט א בלעכעל ברודיגע קאווע. אין איין האנד האלט ער א שטיק ברויט און אין דער אנדערער — א שטיק גאלע זייף, אונטער'ן ארעם — א שמאטע. ווייזט אוים, וואשען איז ער זיך

„וואנדזיק" זי זאָל פֿאר זיי שפּילען. זעקס אין צאָהל, מיט זייערע אינסטרומענטען אונטער די ארעמס לאָזען זיי זיך אראָפּ פון זייער געצעלט וואָס איז אויבען, אויפֿן בית־הכסא אָנגעצויגען...

„וואנדזיק"!

ס'איז א נאָמען געבליבען נאָך דער גאָטזעליגער שוּח. א ציי־געל שווארץ און ווייס געפֿלעקט, האָט מען פון דאָרט מציל געווען. די קוּך צייגעל — האָט מען זי „וואנדזיק" א נאָמען געגעבען...

און רופט עס פֿלוצלונג אימיצער ביים נאָמען, דאכט זיך:

די „וואנדזיק" איז פון דער טיפּעניש ארויפֿגעשוואָמען...

אָקטאָבער 31.

פֿארנאכט. די זון האָלט ביים פֿערגעהן. א מערקווירדיגער אומעט רוהט איבער'ן שוּח. די לעצטע פּאָר טעג מערקט מען דעם עולם וועניגער עסען. די לעצטע פּאָר טעג, ווי ס'קומט דער אבענד, הייבען זיך אָן געזאנגען צו הערען פון אלע ווינקעלעך. ס'איז מיר זעלטען ווען אויסגעקומען צו געפּינען זיך אין אזא ראָסען און נאַציאָנאַלען מישמאש. פון יעדען וועלט־ווינקעל א פּאָר מענשען. און אלץ האָט אָנגעהויבען צו זינגען פּאָר די לעצטע פּאָר פֿארנאכ־טען. יעדערער זינגט פּאָר זיך אליין; יעדערער — זיין אייגענעם ניגון... און גאנץ אינגעהאלטען, שטיל. בלויז א גרופּע איטאַליע־נער זינגען עזות'דיג. כמעט שרייענדיג. זייער ליעד „ליעבע און פּרייהייט" זינגען זיי... און די „רוישען" קנאקען אזוי צווישען צונג און גומען, אז ביזט זיי מוחל זייער ליעבע מיט זייער פּרייהייט.

מיט אויגען פערגלוזטע צום זון אונטערגאנג זיצט א געזונ־טער אראבער און זינגט מיט א קאָפּ־שטימע אלץ איינע און די אוי־גענע פּראָזע, ארויסשרייענדיג, כמעט ארויסשפּייענדיג דעם „חית" פון האלז, און האָט זיך אונטערגעשפּאָרט מיט'ן האנד אונטער'ן אויער ווי א שלעכטער בעל תפילה.

פון ערגעץ ציהט „פֿאסליערני ניגעשני דיענאָטשעק".

דאָס רוסישע ליער איז דאָ אויך פּערטראָטען פון א אידישער

דיג אויף די אלע מענשען, וואס רינגלען מיך ארום רעכטס און לינקס... און אפילו צוהערענדיג זיך צום געזאנג וואס ציהט איבער אלעמענס קעפ — קלער איך:

— וויפיעל מענשען־בלוט וועט מען בעדארפען פערגיסען אויסצומיסטיגען די ערד פון דער אלטער אירֿאפּא, כדי ס'זאל זיך אויסראכטען כאטש אויף א ווייל, אז עפעס נייעס שפּראצט פון דער ערד ארוים!...

נאוועמבער 1.

ס'איז ארום פיער א זייגער פארטאג. די לבנה בויגט זיך צו מערב־זייט און א שטארקער ווינט שניידט אין פּנים. זייט נעכטען אבענד האט די „אנסונסיאן" אנגענומען דעם ריכטיגען קורס און געהט איהר פולען גאנג. די מאשינען קרעכצען און ציטערען. זעהט אויס, לאנג מיט אזא שנעלקייט ניט געגאנגען. זעהט אויס, ערענסט ווי־ל מען אונז צו א ברעג ברענגען. די מאשינען, פון גאנץ אלטער סיסטעם, בעדארפען א סך קוילען האבען און דער עדיכטער רויף פון קוימען זעצט ווי א געדיכטער וואלקען און צעוויקעלט זיך אין לופט פארשטעלענדיג פון צייט צו צייט די לבנה.

דער עולם שלאפט אונרוהיג. פו זצייט צו צייט וועקט זיך אימעצער פון זיין פלאץ, רייבט די אויגען, שפּרינגט אויף פון זיין שטול און לויפט צום פארענטש — קוקט אין דער נאכט אריין.

ווייזט אויס מיר דערנאהענטערען זיך צום מויל פון די אמא־זאנען וואסער'ן. די געגענד האט א שטורם־ווינט געשיקט אונז מקבל פּנים זיין. א פייכטער ווינט וואס טראגט מיט זיך צוויי שטראמען, איינעם א קאלטען און איינעם א וואַרעמען — גלייך ווי ווארים און קאלט וואסער זאלען פון צוויי בעזונדערע קראנען שטראמען.

פון ווייטען בעווייזען זיך פייערלאך. זיי וויגען זיך און ווינקען און מיר קומען זיי אנטקענען. עפעס גיט מען אונז צייכענס און

געגאנגען ,און דאָך געגומען פֿריהער דעם מאָגען בעפֿריעדיגען.

כ׳האָב אין לעבען געהערט מעשיות פֿון שיפֿען, וואָס זענען פֿון ים־רויבער איבערגעפֿאלען געוואָרען, די מענשען בערויבט און שפּעטער זיי אלעמען פֿאר קנעכט פֿערקויפֿט.

ס׳איז שוין כמעט היינט ניטאָ אזעלכע ערטער אויף דער ערד, וואו מען וואָלט געקענט ברענגען מענשען, מיט הענד און פֿיס געבונדען, און פֿערקויפֿען זיי פֿאר קנעכט.

איך וואָלט אבער מעהר צופֿריעדען געווען, וועז איך וואָלט כאָטש אין מיין געדאנק זיך קענען איבערטראָגען אין יענע צייטען, וועז רויבעריי האָט דעם ריכטיגען נאָמען געהאט; אין יענע צייטען וועז פֿאר רויבעריען זענען קיין מאָדערנע קאָדעקסען ניט געשריבען געוואָרען.

מיין „רום" זאָגט, אז לויט דעם האָגער אבמאך האָבען די דייטשען קיין רעכט ניט געהאט אונז צו פֿערכאפֿען און אז לויט דעם האָגער אָבמאך האָט בעדאַרפֿט...

— דער האָגער פֿריעדענס פֿאלאַץ! דער אינטערנאַציאָנאַלער שווינדעל און קאָמעדיען פֿאלאַץ! וואו מען קלערט צו דינים פֿון עטיקעטע פֿאר דעם גראנאט וואָס פֿליהט פֿון קאָנאנען־מויל...

אזעלכע דינים, פֿון וואָס פֿאר א מעטאל עס בעדאַרף זיין די קויל, וואָס בעדאַרף א ברודער־מאָרד בעגעהן!

דער האָגער פֿריעדענס פֿאלאַץ...

וואו נעהמט מען די צייטען, וועז צווישען ליעבע און האָס האָט מען דעם גרענעץ געזעהען?

האָס און נקמה האָט מען איצטער אין דעם מאנטל פֿון ל י ע ב ע אָנגעטאָן. איך קוק ווי ענגלענדער און דייטשען שמייכלען אויענער צום אנדערען איבער זייערע גבורות...

— וואָס בעטייט עס אלץ? וואוהין וועט די וועלט פֿערגעהן מיט דעם פֿאלשען שמייכל, וואָס כ׳זעה די לעצטע צייטען אויף איהרע ליפּען?

און טראכט איך איצטער פֿון דער אלטער איראָפּא, קוקענ־

עס פערנעהמט זיך אויף טאָג. דער עולם הויבט זיך אָן צו רודערען. כאפט זיך דאָס מאָל מיט אימפעט און גלאַצען אין דער וועלט אריין. פונקט ווי אין אויער וואָלט אימעצער אריינ־סור'ען יעדען אייניציגען:

— שטעה אויף, פּאַק דיינע זאכען איין, וואָרים לאנד וועלען עס טראָגט זיך דורך א מחנה פויגעל. זעהט אוים לאנד־מיר באלד זעהן.

פויגעל. לאנג ניט געזעהן אזא מחנה פויגעל איבער'ן וואסער ציהען.

די זון הייבט אָן אויפצוגעהן אין מזרח זייט און די לבנה זוכט אן אָרט וואו זיך אוסצובאהאלטען.

ס'וואסער האָט דעם קאָליר געביטען. דער ברוגז־טונקעל בלויער קאָליר פון אָקעאן איז פערשוואונדען. איצטער איז דאָס וואסער גרין און געשטרייפט מיט ברודינ־גלע פאסען. א גע־מיש פון פארשיידענע וואסערען. עס שפּירט זיך, אז מיר נעהען אנטקעגען א נייעם שטראָם און דער ווינט וואָס בלאָזט אונז אנט־קעגען קומט פון פרעמדע וועלטען אָן.

קוים, קוים צו בעמערקען ווייזט זיך א טונקעלער פּאס לאנד ביים האריזאָנט אין מזרח זייט. נאָך א מחנה פויגעל טראָגט זיך דורך גאָר נידריג ביים וואסער.

דער עולם האלט דעם אטעם איין און קוקט פארגאפט מיט אָפענע מויל־ער. אנדערע אויפהייבענדיג זיך פון געלעגער און מערקענדיג דעם טונקעל־ען פּאס ביים האריזאָנט, רייבען די אויגען און א שמחה כאָפט זיי ארום. און פּאר שמחה שלייערען זיי דעם מאטראָץ איבער דעם פּארענטש אין וואסער אריין.

לצים מאכען שפּאס:

— וועסט נאָך בעדארפען שלאָפען דאָ א נאכט. מען וועט דיר נאָך ניט ארויסלאָזען אזוי גיך.

— מען וועט מיך שוין ארויסלאָזען. זאָלען מיר נאָר נאָהנט

עם מערקט זיך ווי איין פייערל לאָזט זיך דאָרט פון אויבען אראָב טיעפער צום וואסער...

ס׳איז א בראוליאנישע „פאָסטען־שיף" וואָס וואַרט אימער אויף דעם אייגענעם אָרט וואו דער אָקעאַן קומט זיך מיט דער אמאזאנע בעגעגענען און דאָ בעראָרף אונזער שיף א לאָצמאן אויפנעהמען; א וועג־פיהרער וואָס זאל די שיף דורך די פערשיי־דענע אינזלען דורכברענגען. דאָס אלץ וואַרט אבער געמאכט אין דער פינסטער, אין דער נאכט, און עס טראגט אזא געהיימניספול־לען כאראקטער. גלייך ווי צוויי רויבער־שיפען וואלטען זיך אין מיי־טען ים, אין מיטען דער נאכט בעגעגענט און ביים לבנה־שיין וועלען זיי זיך, מיט דעם רויב צוטיילען...

דאָס פייערל וויגט זיך און ביים לבנה שיין בעווייזט זיך א קליין שיפעל וואו עס זיצען דריי מענשען און רודערען און רודע־רען און ווערען פון צייט צו צייט פארפאלען צוווישען די וועלען..

זיי קומען צו נאָהנט צום וואנט פון דער „אנסונסיאָן". מען לאָזט פון אויבען א שטריק־לייטער אראָב און מען זעהט ווי א מענש קלעטערט ארויף.

און כאָטש איך קען ניט יענעם מענשען דאָך איז ער מיר טיי־ער. עפעס איינער פון אונזערע איז ער וואָס וועט אונז אויף דעם גלייכען וועג ארויספיהרען: דער ערשטער עדות פון אן אנדער וועלט, וואָס וועט פון דעם אונרעכט זיך דערווייסען באלד און וועט פילייכט מיטפיהלען דעם עולם וואָס ליגט אזוי מיעד אויף אלע זייטען פון דעם דעק און חלום׳ט, נאָר גאָט אליין ווייסט פון וואָס.

די מאשינען הויבען אָן וווייטער צו ארבייטען און די „אנסונ־סיאָן" בעווענגט זיך ווידער. מיר געהן פארבי דער פאָסטען־שיף — א קליינע גרויע בארקע וואָס וויגט זיך פון די כוואליעם און אין׳ם לבנה שיין זעהן זיך דאָרט אויף איהר נאָך מענשען, אָדער שאָטענס פון מענשען...

מען זעהט ווידער דאָס קליינע שיפעל און בלויז צווויי מענ־שען אין איהר, רודערן און דערנעהנטערן זיך צו דער בארקע...

— זים! מען קען עס שוין טרינקען פרייט ער זיך... די אינזלען פון אלע זייטען פארמעהרען זיך. טונקעל גרינע טיילען זיי זיך פון דעם גלבן־גרינעם וואסער־קאלירן אראום. ווייט, ווייט בלאנקט אין לופט א זענגל שיף — ווי א ווייטער חלום זעהט עם פאר מיר אוים...

ווי שעהן פלעגט זיך וועבען ביי מיר אין די יונגע יאהרען חלומות פון לענדער וואו אייביג וואוינט דאָרט דער זומער... יענע וואונדער־גרינע געגענדען וואו די גרויסע, גרויסע אמאזאנען שטראמען האבען זיך א בעט אויסגעבעט האב איך מיר נאר אין חלום געקענט פארשטעלען. איצטער אבער איז עס קיין חלום ניט. אין דעם ערשטען מאמענט וועז כ'האב אנטקעגען זיך דער־זעהן די געפאנצערטע שיף און ווי זי וועגדט אום די קאנאנען מיילער צו אונז — האב איך געמיינט, אז א בייזער חלום ציהט דורך מיין מיערען קאפ... די ווירקליכקייט האט שוין לאנג די חלומות־שאטענס צוטריבען. יעדען טאג, אין דער אייגענער צייט וועז איך צייכען פאר זיך די דאזיגע וועלטער טראגען זיך ארום מיר מענשען קולות וואס רעדען פון עסען, עסען, עסען...

שטימען וואס דריקען אוים זידעל־וועלטער, זידעל־וועלטער, בעגלייט פון א ריח צוזאמענגעמישט פון מענשען שוויים, מענשען שמוץ און פערפוילטע אקסען־פלייש...

ס'איז ווייט קיין חלום ניט:

מען האט די אלטע קלייידער פון דעם צוואנציגסטען יאהרהונדערט צוריסען און פון זיי זענלען געמאכט פאר מיין שיף וואס טראגט מיך איצטער צו די געגענדען וואס כ'האב אין חלום געזעהען... — — — — — —

צווישען גרין־גרינע און בלויהענדע אינזלען שניידט דורך אונזער שיף די גלבע גרינע וואסערען. דער ווינט ברענגט א כוואליע בלומען־דופטען און ס'פארכאפט דאס הארץ.

דער ריח פון לאנד וואס ציהט אהער מאכט פערגעסען, אז א געפאנגענער בין איך.

צום לאנד זיין וועל איך אין וואסער אריינשפרינגען און צום ברעג שווימען.

און די „אנסינסיאן" שלאָגט זיך פון די כחות ארויס. קרעכצט און פּופּט און דער געוואלדיגער רויך פון קוימען וויקעלט זיך איבער די קעפּ פון די לוסטיגע. די שיף אליין זעהט אויס אייליט צום ברעג וואָס געשווינדער, דעם פּעקיל מענשען־קינדער פון זיך אראָבווארפען: קיין שום בעשעפּענישׂ אויף דער וועלט, דאכט זיך, וואָלט דאָ אויף איהר אזוי פיעל שמוץ ניט אָנגעמאכט ווי די אלע אונגעבעטענע, אונגעריכטע געסט...

א צעפּלאמטע געהט אויף די זון און מיט מעהר היץ ווי שטענדיג הייבט זי אָן צו הויכען... פון דער הינטערשטער טייל שיף ציהט זיך צום קיף א שורה פון דער מאנשאפט און ווי דער שטייגער טראָגט יעדער אויף זיין פּלייצע א זייט אָקסען־פּלייש אַדער א גאנץ קעלבעל. ס'קעלבעל איז אין גאנצען ארומגעשונ־דען און בלוי איז עס. און עס ווערט אראָבגעשליידערט נעבען קיף אויף דער ערד...

און די לופּט ווערט מיט איין מאָל פערדאָרבען, פארפוילט. ווער בעדארף נאָך ס'פּלייש היינט דאָ האָבען ? ! קוקענדיג אויף דעם דאכט זיך: אָט באלד וועט אָנקומען א מחנה רויב־פויגעל, קראָהען און אונבעקאנטע הינט און וועלען זיך פערזאמלען ארום דעם פּלייש בארג וואָס היינט איז ער נאָך גרעסער ווי שטענדיג...

ס'בעווייזען זיך פאסען לאנד פון מערב זייט אויף. אינזלען זע־נען עס. גאנץ ווייט. און מען זעהט נאָך זייער ריכטיגען קאָליר ניט. דער גרין־געלער פארב פון וואסער שטארקט איבער דעם בלויען קאָליר און ס'וואסער פון ביידע זייטען שיף שוימט זיך שוין ניט אזוי שטארק. ס'וואסער ווערט זיסער. א פּאָר יונגע לייט בינדען צו א קווערטיל צו א לאנגען שטריק און בעקומען פון אונטען וואסער.

יעדער טונקט דעם פינגער אין דעם און טוט א לעק מיט'ן צונג און פּראָבירט דעם טעם מיט א בעזונדערער כונה.

נאָווע מבער 2טען.

זילבער־מאט און זילבער־בלאָס ציהט זיך ס'וואסער פון דער אמאזאנע צווישען די נעדיכט בעווע לדעטע אינזלען אין דעם שיין פון א גאנצער לבנה, וואָס האלט שוין ביים אונטערגעהן. שוואך איז איהר אבגלאנץ און איהר ליכט דערמאנט אין דעם נעבעל, וואָס הענגט אין לופט ביי אונז, אין שפעטען הערבסט וען די פראסטי־גע טעג הייבען זיך אָן.

דער טאָג וועט אבער פראסטיג ניט זיין. אין מזרח־זייט וועקט זיך שוין דער ברעג פון די הימלען און גלוטיג, גלוטיג וועט דער טאָג אנקומען.

די „אנסונסיאָן" שטעהט פאראנקערט און דרעמעלט. פוי־ל רודערט זיך נאָר אין דער טיפעניש אין דעם מאשינען־אבטיילונג — אבער אונזער שיף בעווענט זיך ניט.

פון ווייטענס זעהט זיך פייערלעך וואו ניט וואו צוואָרפען. דאָס זעהט זיך פון ווייטען די ליכט־צייכענס ביים אריינקומען אין דעם האָפען פון פאָרא.

צושפעט זענען מיר נעכטען אהער אנגעקומען, און נאנץ אונ־געריכט איז אונזער אנקומען געווען, דאריבער האָט מען אונז אין האָפען אריין ניט געלאָזען. א ים האָפנונגען זיינען צעשוואר־מען און צופלאָסען געוואָרען נעכטען אין אבענד וען מען האָט זיך דערוואוסט אז אויפ'ן שיף מוזען מיר נאָך בלייבען...

ווי דער שטייגער, טאָר דאָך קיין שיף פריהער אין האָפען ניט אריינקומען ביז זי גיט ניט צו וויסען פון זיך. אז די „אנ־סונסיאָן" האָט צום ערשטען מאָל איהר מעכטיגען געברי־ל אריום־געלאָזען:

„איך בין דאָ פון ווייטען וועג — עפענט מיר די טויערען אויף", איז עס פאר די בעאמטע פון האפען אנ'איבערראשונג געווען. אין א קליינער דאמפף־שיפעל איז אנגעקומען א גרופע בעאמטע, געמאכט א קריז ארום אונז, פארשריבען דעם נאמען פון אונזער שיף און צוריק אוועק... אין א ווייל ארום איז אנ־

מיר געהען פֿארביי. גאָר נאָהנט צו אן אינזעל אוּן פּוּן צווישען די בוימער קוקען הייזלאָך ארוים אוּן קינדער שטעהן דאָרט מאכען מיט די הענט צו אונז...

— זייט מיר געגריסט, קינדער לִיעבע, אין דעם אונבעקאנטען לאנד!

איך בין דאָך בלוּיז א מענש מיט א שוואָך מענשען־האַרץ וואָס איז פּוּן בלוט אוּן פלייש בעשאפען, אוּן ס'טוט מיין האַרץ מיר איצטער וועה וועז כ'קוק פּוּן געפענגנים צוּנ'אייך אריבער...

— —

איך גיעה אראָב אין דער טיף, אין דעם אָנגעגליהטען בוים פּוּן שיף וואו דער עולם היט זיין פערמענגן אויף. דאָרט רודערט זיך שטאַרק. מען פּאקט זיך. איינער שלאָגט דעם אנדערענם זייטען אָב. מען פּאקט זיך. מען ריכט זיך היינט נאָך פּריי צו ווערען.

אוּן די מענשען קוקען איינער צום אנדערען מיט חשד. אין דער לִעצטער מינוט האָט עפּעם איינער דעם צווייטען אויפּגעהערט צו גיעטרויען. יעדערער פּאקט זיך אין זיין זעקל אָדער טשעמאָדאן דער צווייטער זאָל ניט אריינקוקען אוּן זעהן וואָס דאָרט טוט זיך. אין דער לִעצטער מינוט קען חלילה איינער דעם אנדערען בע'גנב'נען... וואָרים אין דעם שמוציגען געפענגנים האָט איינער אויף דעם אנדערען אָנגעהויבען ווי אויף א פערבריעבער צו קוקען בלוּיז די נויט האָט געצוואונגען איינעם צום אנדערען שמייכלען..

אָבער איצטער אין דער לִעצטער מינוט. לִייענסטו אויף יעדענם פּנים: „איך קען דיך דו וועסט מיר ניט בעשווינדלען. מיין טשעמאָדאן גוט פּארשלאָסען. ס'גילד אין דער טיעפּסטער קעשענע בהאלטען. אוּן ווער איך נאָר פּריי פּוּן דאנען.... אוּן קום איך נאָר פּוּן שיף אראָב ווילּ איך מעהר אין דיין צורה ניט קוקען... — ——— — — —

אזוי שווימען מיר צווישען גרינע אינזלען אין דעם מוילּ פּוּן די גרויסע, גרויסע אמאזאנען וואסערען... צו א זיכערען ברעג...

— רומעניען איז גרייט צום שטרייטען... די מלחמה צע־ וואקסט זיך !...

און אזוי זענען מיר געבליבען נאָך א נאכט אויפ'ן שיף. ביים זייט מיט דעם שומר אין דעם געשטאלט פון דעם ווייסען שיפעל מיט די מעשענע הארמאטלעך...

אָבער דער גאנץ פריה האָט שוין געמיטען. שוין אפשר דריי שעה, אז די „אנסונסיאן" פלאָנטערט זיך ארום אין האפען און לאנדעט ניט — עפעס איז די געשיכטע ניט גלאטיג.

די דייטשען זענען אויפגערעגט און זאָגען, אז זיי וועלען זיך אָפרעכענען. זעהט אוים, אז ניט מיט דעם נעניגענדען דרך־ ארץ האָט מען דאָ דער אלטער שווארצער קאסטען אויפגענומען.

די גאנצע שטאָדט האָט זיך צום האָפען ארויסגעשאָטען. אויף בייז־וואונדער די געפאנגענע אָנקוקען. פארביישווימענדיג מיט דער לענג פון האפען, זעהט זיך די גאנצע שטאָדט, וואָס ליגט נאָהנט און די גאסען גאנצע זויבערע לויפען ביז צום וואסער אראָב... אין די גאסען זעהען זיך קיין מענשען כמעט ניט. אלץ האָט זיך צום ברעג א לאָז געטהאָן אונז צו בעגעגענען. און אונז וויל מען ניט אראָבלאָזען !

די „אָנסונסיאָן" פערלאָזט אינגאנצען דעם האָפען און קעהרט זיך ווידער צוריק צום ארט וואו זי האָט גענעכטיגט. ווייט, ווייט פון האָפען און פעראנקערט זיך.

וואָס זאָל עס בעדייטען ? מיינט עס ניט, אז די בראזי־ ליאנער רעגיערונג וועט הייסען פארנעהמען דעם פּעקעל פא־ סאושירען און טראָגען זיך פון דאנען ?....

יאָ. מען זאָגט אז די בראזאליאנער רעגיערונג וויל אונז ניט אראָפלאָזען. וויל'ען ניט, אז דער דייטש זאָל שיפען כאפען און אהער ברענגען דעם רויב צו בעהאלטען.

אָרימע בראזילי־ען... אלע ספעקולירען מיט איהר שוואנקייט אלע ספעקולירען מיט איהר פוילקייט און אָבנעלאָזענקייט. און מענשען פון ווייטע, פרעמדע לענדער קומען אָן, שוויצען דאָ און

געקומען נאָך א דאמפֿף־שיפֿל, בלאנק־וויים, אן אויסגעוואשענם, אן אויסגעפּוצט, מיט אָפּיצירען און מאַטראָזען אויף זיך און מאַכענדיג א קריז ארום אונז, האָט עם זיך פּאראנקערט פּונקט אנטקעגען אונז...

לאָזט זיך ארויס, אז דאָס איז א „קריעגם־שיפֿל". ס'הויסט מיר זאָלען קיין פּליטה ניט מאכען.

און דאָס קריעגם־שיפֿל זעהט אויס ווי פּאר קינדער א שפּיל־צייג געמאכט. ווי אין ערגעץ אויף א פּאָליצע אין א גרויס געשעפּט איז עם געשטאנען. מיט א פּלעדערוויש דעם שטויב דערפון ארָאבגעבלאָזען און אויפ'ן וואסער ארויפגעלאָזען... צוויי קליינע הארמאָטלעך, כמעט אין קעשענע אריינצולעגען, זענען צו אונז געוועגדעט.

מיר זענען אין פּלעז...

ס'פּאלט צו די נאכט. ס'קומען אָן בעאמטע. נאָר אונזער עולם דערפֿרעהט זיך אזוי מיט זיי.... מען בעפּאלט זיי פון אלע זייטען. מען וואַרפט זיך זיי אויפ'ן האלז. און יענע פערגעסען גאָר, אז טאָן זייער פּליכט זענען זיי געקומען, מען פּארשיט זיי מיט פראגען :

— האָט מען געוואוסט ביי אייך, אז די „וואנדייק" איז געפאנגען ?

— ניין, קיין אהנונג געהאט...

ניין, ניט געוואוסט... צוטראָגט זיך צווישען עולם. קיינער ניט געוואוסט. א גאנצע וואָך איז שוין פּארבי און קיינער האָט ניט געוואוסט.

— און די מלחמה ? יאָ, וואָס הערט זיך מיט דער מלחמה ?...

— די טערקען שטרייטען.

— די פּאָרטוגייזען שטרייטען.

— האָלענדער שטרייטען.

— גריכען־אנד וועט שטרייטען.

ניט געווען. ארום פיער א זייגער האָט די „אנסונסיאן" ווידער זיך געגומען ריהרען און דאָס מאָל גאנץ ערנסט געלאנדעט אין האָפען. אויף'ן ברעג האָט אן ארקעסטער געשפיעלט דעם ענגלישען הימן, און די ענגלענדער אויפ'ן שיף האָבען געענטפערט.

דערנאָך האָבען די צאָל־בעאמטע, ווי דער שטייגער, ביי יעדען אין די פּעקלעך געזוכט. ווי דער שטייגער, האָט מען ביי יעדען אין טשעמאדאן אלץ, פון אונטען ארויף אזוי, אלץ איבערגעקערט, אז דער טשעמאדאן זאָל זיך ניט קענען צומאכען. און אייניציגוויז האָט מען אלע, וואָס האָבען געזאָגט, אז זיי זענען פערמעגליך אין א האָטעל צו געהן — זיי אלע, האָט מען פון שיף אראָבגעלאָזען.

איך בין אראָבגענאנגען מיט מיינע פּעקלעך און געשטעלט זיך פון דערווייטען, נאָר אמאָל בעקוקט די שיף וואָס הייסט „אנסונסיאָן", וואו כ'האָב אונענדליכע טעג און, ווי גלות־לאנגע שלאָפלאָזע נעכט, פארבראכט. כ'האָב געקוקט ווי די דייטשע אָפיצירען געזעגענען זיך „ווארים" מיט די ענגלישע פאסאזשירען און אויף מיר האָט א בלאָז געטאָן א ווינט פון דער ווייטער אירראָפא, וואָס זהָט איצטער געווים אוים ווי א גרויסע, פערוואונדעטע חיה, וואָס ווייקעלט זיך אין איהר פיין... — — — — — — —

און וועגד איך איצטער מיין בליק אויף צוריק, דאכט זיך מיר, אז ניט אכט טעג האָב איך שווערע איבערגעלעבט, נאָר אכט אייבינקייטען האָב איך דורכגעמאכט אין דער צייט וואָס א שווארצע, שמוציגע האנט האָט מיר מיין קאָפּ צו דער ערד געבויגען, און מיין פּנים אין שטויב פערזונקען...

ווי קען מען אזעלכע טעג פערגעסען ?...

35.

ביי די ברעגעס פון דער אמאזאָנע

פון ווייטע געגענדען, פון נאָך ניט קיין אויסגעפאָרשטע בעהעלטענישען טראָגט די קעניגען פון די טייכען איהרע וואסערען

ספּעקולירען מיט איהר גוטהאַרציקייט און גאַסטפֿריינדלעכקייט.

זי ווייל ניט, אז דייטשלאַנד זאָל שיפּען האָבען אין איהר פּאַרט, און אויף די שיפּען זאָל דראָטלאָזער טעלעגראַף זיין. זי „ווייל ניט" ! אלענפאלס די וועלט אמוועניגסטען זאָל וויסען, אז זי ו ו י ל נ י ט ! . .

און דאָך האָבען די דייטשען זייערע שיפּען דאָ. זיי גנבה'נען זיך אריין. מען היט זיי מיט די גראשענע הארמאטלעך און זיי קומען און לאָדען זיך אָן מיט קוילען און מיט וואַס איהר ווילט אין דער וועלט און אין איין שעהנער נאכט וועלן זיך אזא שיף „פֿער־שוואנדען".. ברענגט נייעס, ברייננט שפּייז פֿאר די קריעגסשיפֿען, וואַס יאָגען זיך אום איבער די ים'ען איצטער... — — — — — —

גרוסען קומען אָן, אז די קאַנסולען, די פֿארשטעהער פון די פּעלקער, קענען זיך דאָרט מיט דעם כבוד ניט צו טיילען, דארי־בער האלט מען אונז.

איך זיץ אויף מיינע פּעקלעך און בראַט מיר אויף דער זון, און כ'האָב שוין מיינע אויגען אויסגעקוקט, צו קומט שוין דער שטאַפּעט, אז מיר מעגען שוין לאַנדען...

פון צייט צו צייט טראַגט זיך א ריח פון לאַנד און רייצט דיך נאָך מעהר אויף.

לאָזט מיך אראָב, מיינע טריט ווילען לאַנד אונטער זיך שפּי־רען ! דער ים, וואַס איז שטענדיג מיין לעבען געווען, איז מיר צולאַסט געוואָרען די לעצטע צייט... פֿארשטעהער פון פּעלקער ! — מוחל, אייערע טובות, לאָזט מיך פון דאנען אראָב און איך וויל אייערע טובות ניט האָבען.. — — — — — — — — — — —

נאכט. איך זיץ שוין אין א האַטעל. אן אלט־פֿרענקישער האַטעל און ס'פענסטער איז אין סטעליע. מסתמא בעדארף עס אזוי זיין.

דער טאָג האָט זיך אזוי געענדיגט :

איין קאַנסול נאָך דעם אנדערען זענען אויפ'ן שיף געקומען אין בעזוכט, יעדערער זיינע בירגער. קיין רוסישער קאַנסול איז

— איז דער טויער צו די אמאזאנען וואסערען. די הויפט־גאסען איהרע זאנען ערות אויף אלטע, גוטע צייטען. די שטאדט ליעגט ביים ברעג און איהרע גאסען פערלויפען ביז צום גרינלעך־פער־שליערטען וואסער.

דא איז דער צענטער פון דעם גומי־האנדעל און אהער קומען אן פון די גומי־גענענדען גרויסע און קלייגע שיפען, לאדען אויס אין האפען די בלאטיג־ברוינע גומי־קנוילען.

די גומי, וואס ווערט פון די בוימער ארויסגעצאפט אין א פליסיגען צושטאנד, ווערט דארט אויף אנ'ארט געגאסען אויף א שטעקען וואס דרעהט זיך איבער א פייער. די גומי פליסיגקייט ווערט אויפ'ן שטעקען פערטריקענט ביז עס זאמעלט זיך אן א גרויסער, קייליעכדיגער קנויל, א פאר הונדערט פונט שווער; ערשט יעמאלט נעהמט מען דעם פערגליווערטען גומי־קנויל אראב פון שטעקען.

די גומי קומט אן קיין פארא און דא, אין האפען, ווערען די שיפען אויסגעלאדען. נאקעט ביז די לענדען שטעהען נעגער מיט שווערע מוסקולען און לאדען אוים די גומי. מיט אן אייזערנעם האטשיק כאפט אייגער אויף א גומי־קנויל און שליידערט עם צום צווייטען און דער צווייטער — צום דריטען. די שווארצלאך־ברוינע מוסקולען בעווענען זיך ריטמיש און דער שוויים מאכט דעם בראנזען־לייב בלישטשען אנטקעגען דער זון.

אין דעם אייגענעם האפען וויגען זיך די זעגל־בוימער, פון די שיפען, וואס האבען פרוכטען געבראכט אין דער גרויסער שטאדט אריין פערקויפען.

און די גרויסע שטאדט ליעגט ווי אין א לייכטען דרימעל. די זון שמייסט מיט פייכטע שטראהלען און וואשט דאס לייב אונ־טער'ן העמד. ביי א צווייי הונדערט טויזענד אייניוואוינער שאצט מען דא, אבער ביי טאג קען מען מיינען, אז די הייזער זענען לע־דיג, בלויז פאר א פוץ ציהען זיך אוועק די שהנע גאסען, פון ביידע זייטען געדיכט מיט בוימער פערפלאנצט.

צום אטלאנטיק. פון נעגענדעז וואו קראנקהייטען אוז פּעסטען פרוכפּערען זיך קומען די וואסערען פון דער אמאזאנע. ביי איהרע ברעגעס האלטען וואך מחנות קראָקאָדילען אוז אייביג גרינעז דאָרט די בוימער, שפּיגלען זייערע צווייגען אוז קרוינען אינ'ם בריייטען שטראָם.

גרין־געבלעך ציהען זיך די וואסערען, בריט, בריייט אוש ביז צו מורח אוז מעריב הימעל־ברעגעס. מיט דער איידעלסטער גרינקייט הויבען זיך ארוים אינזלען פון שטראָם, אוז ס'וואסער ביי די אינזלען גיסט זיך איבער פון גרין־גרין ביז אָליוועז אוז אראנוש קאָליר. די אייביג גרינע אינזלען, קען מען מיינען, אז זיי שווימען אום אויף די אמאזאנען־וואסערען ווי אויסגעריסענע קעמפּעס; צוואמען מיט'ן בריייטען שטראָם טראָגען זיי זיך צום ים.

ביי די ברעגעס פון דער אמאזאנע וואקסען די גומי־בוימער, אוז אין די אמאזאנען טאָלען, צוזאמען מיט די קראנקהייטען בעווייזט זיך צומאל דאָס גליק אוז ווינקט אוז רופט די מענשען פון דער ווייסער וועלט.

עס ציהען זיך שיפען ארויף, אנטקעגען וואסער; אוש קיין באליוויא אוז עקיוואדאר ציהט זיך דער וועג. אין די ווינקעלאך פון די שיפען האט זיך דער געלער פיבער בעהאלטען אוז ער לויערט אוז וואַרט ביז די שיף וועט דעם ווייסען מענשען ווייטער פון ברעג אוועקפּיהרען...

האט דען וואר געציילט אמאל די קרבנות וואס די ווייסע וועלט האט געבראכט צו דער קעניגען פון די טייכען ?

ס'האט נאך די אלטע וועלט ליעב, ערגעץ וואו אין פערוואר־פענע עקען פון דער וועלט, צו טרייבען דעם האנדעל מיט קנעכט אוז דאָרטען אהין, וואו עס פרוכטפערען זיך די גומי־בוימער מיט דער גלעלער פּעסט האט די ווייסע וועלט איהר תאוה איבערגע־טראָגען.

אוז די שטאָדט פּארא אדער בעלעם, ווי זי הייסט אפיציעל

געלאך, ווערען צו׳מוזיק׳ט רייסענדיג זיך צום ליכט, צובלוטיגטע פאלען זיי אויף דר׳ערד און מיט אלע כחות פרובען זיי זיך נאך אויפהויבען ; פאבען מיט די פליגעל און פאלען ווידער אראב.

אז די נאבט קומט אן קריכען ארויס פון זייערע שפאלטען יאשטשורקעס און זשוקעס און טרעפען צו דיר אין צימער אריין. די יאשטשורקעס, גרינינקע, זענען היימיש אין אלע הייזער, ארים צי רייך, שלייכען זיך אום אויף די וועגט, כאפען אוים די פליגען אין שטוב, אזוי פלינק, אזוי שטיל..

אנגעקומען בין איך אין אוועג, און אז כ׳האב געעפענט די טיר פון מיין צימער אין דעם אלטמאדישען האטעל, און אז כ׳האב ס׳ליכט אויפגעמאכט — האבען זיך אין אלע עקען פון צימער גע־לאזט ליפען שווארצע, ברייטע זשוקעס, מיט אזא שטילען גע־רויש האבען זיי זיך אין די ווינקאלעך געשלייכט ; מיר איז אזש א פרעסטיל דורכגעלאפען איבער׳ן פליצע און כ׳האב אנ־געשטעלט מיין צושראקען געזיכט צום האטעל־דיענער וואס האט בלויז פארטוגעזיש פערשטאנען, ווי איינער זאגט :

— זיי וועלען דאך מיך אויפעסען איבער נאכט !

נאר ער האט מיך בערוהיגט מיט זיין גוטמיטיגען שמייכעל :

— זיי האבען נאך ביי אונז, חלילה, קיין כענשען ניט אויפ־גענעסען.

ווי איהר זעהט האט ער דעם אמת געזאגט, אבער איך בין די גאנצע נאבט געלעגען וואך ניט פערשלייסענדיג ס׳ליכט און אויף מיין פענסטער, וואס איז געווען אין סטעליע, האבען זיך כסדר אנ־געשלאגען שווערע ווייסע שמעטערלינגען, געבעטען זיך צו מיר אין ליכטיגען צימער אריין.

יעדע שטאדט האט איהר מזרח און מעריב; איהר שאטען און ליכט. איהרע ריינע ברייטע גאסען און שמאלע הינטערגעס־לאך. דא, אין פארא, האט די ציוויליזאציע פערנומען אין טייל שטאדט. ווילעס, סערער, רחבות און זויבער —

פערנעהמט זיך אן א זייט — די גאסען ענג, שמוציג, אפילו

די שטאָדט איז אלט גאנצע דריי הונדערט יאָהר און דאָך קען מען מיינען אז נעכטען ערשט איז זי אויפגעבויט געוואָרען. בלויז די אלטע קירכעם און די שוואַרץ געקליידעטע גלחים אין די טירען טראָגען דיך אַוועק אויף א ווייל אין די אלטע צייטען און דער שווערער צעווארעמטער גַעדאנק הויבט אָן עפעם צו וועבען, עפעם צו דערמאָנען :

„אמאל גאָר אמאל... מיט דריי הונדערט יאָהר צוריק, האָט פראנציסקא קאָלדעריא דע קאסטעלא־בראנקא זיך גע־לאָזט מיט זיינע שיפען“..

דער זיסער מידער דרימעל לאָזט אָבער ניט דעם גערַאנק זיין וואָך. און די זון וואָס האָט זיך ווי צושמאלצען און צוגאָסען אין דער גאנצער לופט מאכט די ברעמען אזוי שוואָך, זיי פאלען אראָב און דורך א שמאל שפעלטעלע בלאָנזשעט דער בליק ארויס.

גרויסע פויגעל, פון דער אַלער משפחה „סאניטאָרען“ הייסען זיי, געהען אום אין די גאסען, פלאָנטערן זיך ממש אונטער די פיס. זייער רעכט היט די רעגיערונג אָב מעהר ווי דאָס רעכט פון איהרע בירגער. דאָס זענען אַלער־קינדער וואָס האָבען בעווילינט צו וואוינען מיט די מענשען און אויפקלייבען די שטיק־לאָך אָבפאל וואָס פוילט און שפרייט אוים א פעסט אין די גאסען. אויפ'ן פלייש און פיש־מארק רייסען זיי פשוט פון די הענט די פלייש ; געדולדיג קוקט דער קצב אויף זיי, וואגט ניט א האנט, אויפצוהויבען אויף דעם „סאנעטאר“. איהם האָט די רעגיערונג דאָ אָנגעשטעלט די שטאָדט אין רייגקייט צו האלטען.

אז די זון פערגעהט און די עלעקטרישע לאָמפען צינדען זיך אָן ווערט דרויסען ניט קיהלער — אבער מענשען בעווייזען זיך אין די גאסען. ארום עלעקטרישען ליכט פערזאמלען זיך שמעטערלינגען און נאכט פליגעלעך, רייסען זיך צום פייער ; זשוק־לאָך פון אלע קאָליִרען שלאָגען זיך טרוקען אָב אָן דעם לאמטערען און פאלען אויף דר'ערד.

די שמעטערלינגען וואָס פרוכפערען זיך דאָ גרויסע ווי פוי־

שווייגט ער, דער קרעמער, און ריהרט זיך ניט פון אָרט.

— פערקויף מיר די שטייג וואָס העגגט דאָרט אויבען.

— זי טויג ניט פאר דיר.

— פארוואָס טויג זי ניט?

— וויל די ראמען זענען פון האָלץ און דער פאפוגאי וועט די האָלץ איבערגריזשען.

— און אז ער וועט דאָס איבערגריזשען?

— אין א חודש ארום וועסטו בעראַרפען קויפען אן אנדער שטייג.

— טאָ גיב מיר אן אייזערנע.

— ביי מיר איז ניטאָ, איך וועל מיטשיקען מיינעם א מענשען וועט ער דיר בעווייזען וואו דו קענסט קריגען א שטייג.

אָט א פאָלק, דער בראזיליאנער! איז עס אָרענטליכקייט? איז עס נאָרישקייט? ניין, ס'איז גוטמוטיגקייט...

וואָרים אין קיין שום לאנד וואָלט מיר גאָר ניט איינגעפאלען פאפוגאיען צו קויפען; מיט קינדערשקייטען זיך אָבצוגעבען. און דאָ — ממש א קינד.

א ליטוויישען אידען וואָס כ'האָב דאָ געטראפען און וואָס פלאנטערט זיך שוין ארום אין דעם געגענד א פאָר צעהנדליג יאהר — ער איז אפילו דאָ געבליבען א פילאָסאָף:

— ווי געהן דאָ די צייטען? — האָב איך איהם געפרעגט.

— זינט מענשען האָבען אויפגעהערט צו שטארבען פון געלען פיבער האָט זיך ס'גליק אבגעטאָן פון לאנד.

א פנים, אז ניט ביי יעדען ווערט דאָ דער געראנק אנטשלאָפען...

אין פארא האָב איך געפונען די שעהנסטע ספרדיש־אידישע קהלה.

די „סאניסטארען" ווייכען אויס די דאָזיגע הינטער־געסלאָך. אפילו קיין בוימער איז דאָ ניט צו זעהן. אָט דאָ אינ'ם הארצען פון די טראָפיקס, וואו א שטיין אפילו גרינט אָן בליהט; אין די אָרימע גאסען — כמעט קיין בוימער ניטאָ.

אין די זייטיגע אָרימע געסלאָך לויפען אום די קינדערלאָך אָדם־נאקעט. די נאקעטע נעגער־קינדערלאָך זעהן אויס ווי שוואר־צע גרויסע זשוקעס, שפּילען זיך אויף די מיסט־בערגלאָך. אָן כאָטש דאָ אין דער זון־וואָרימער לופט בין איך אזוי גוטמוטיג געווען, אזש מיין שנאה צו דער ציוויליזאציע איז פערשוואונדען. דאָך, פערקריכענדיג אין די געסלאָך, מיט א נאס, צונעקלעפּט העמד צום לייב פון שוויים, האָט מיך אזש א פרייד ארומגעכאפּט דערזעהענדיג די נאקעטע קינדערלאָך אין מיטען העלען טאָג.

מיט א זיסען דרימעל אין מיין גאנצען וועזען בין איך דורך טעג און אבענדען אומגענאנגען פון גאס צו גאס און פון מארק צו מארק. מיט פערלאנגען גאָר קינדערשע; געקוקט ווי די בריייטע וואסערען גיסען זיך איבער פון איין גרינעם קאָליר אין דעם אנדערען.

אויפ'ן מארק פערקויפט מען מאלפּעס; טראכט איך מיר, כ'וועל גאָר מיר אוינהאנדלען א קלייניע מאלפּע, גרויס ווי א בראזיליע, מיט א מענשענם קעפּעלע. פּרוב איך עס א גלעזעל טאָן. טוט עס מיר א בים אין פינגער און בעהאלט זיך אין א ווינקעל.

האנדעל איך מיר איין א גרינעם פּאפּוגאי, וואָס קען רעדען און פייפען און כ'לאז מיר קויפען א שטיוג פון זייניעט וועגען. דערווייל טראג איך איהם צוגעבונדען צו א ברעטעלע אן אויפ'ן ברעטעל א בלעכל מיט עסען.

איך קום אריין אין א געשעפט, וואו מען קריגט אלץ מיט אנ'— — פערקויף מיר א שטיוג. אָט די דאָרט וואָס העננט אויבען.

— פאר וועמען בעראַרפסט א שטיוג?

— איך בעדארף עס פאר א פאפּוגאי.

לאָזט זיך אויס, אז מימן א פּאָר טעג צוריק האָב איך געהאט א שמועס מיט דעם רעדאקטאָר פון דער אָרטיגער אנגעזעהענער צייטונג „פּאלהא דע נארטע". צווישען אנדערע זאכען האָב איך ביי איהם נאָכגעפרעגט אויב אידען זענען דאָ פּאראנען אין פּאראַ; ער האָט דעם שמועס פערעפענטליכט, זאגאר אָנווייזענדיג דעם האָטעל וואו כ'וואוין, און דאָס איז עס געקומען א דעפּוטאַציע מיך צו מקבל פּנים זיין.

די עלטערע האָבען גערעדט העברעאיש מיט מיר; די אינגערע — דייטש, ענגליש, אבער העברעאיש גאנץ שוואַך. ס'איז געווען פרייטאג און זיי האָבען מיך איינגעלאדען, איך זאָל דעם שבת פערברענגען מיט זיי...

ס'איז שווער פעסטצושטעלען וועו די ספּרדישע אידען האָבען אָנגעהויבען צו ציהען אהער. אויפ'ן ארון־קודש אין דער אלטער שול'בעל איז אויפגעשריבען דער יאָהר תר"ה, געמוט זיעבציג יאהר צוריק. זיי אליין דערקענען, אז שוין א פּאָר הונדערט יאהר, צייט די אידען פון פּאָרטוגאל און שפּאניען האָבען זיך אָנגעהויבען דאָ צו בעזעצען. זיי האָבען מיר דערצעהלט, אז דאָן פערדאָ דער צוויי־טער, דער לעצטער קעניג פון בראזיל, וואָס איז געווען א קענער און ליעבהאָבער פון העברעאיש, האָט פערנומען פון פּארא אלע אלטע אידישע אנטיקען פון שוהל און האָט עס אָבגעשיקט קיין ליסאבאן.

אין מיטען שטאָדט כמעט, געפינט זיך אן אלט בית־עולם'ל; שוין אָבגעשלאָסען. די עלטסטע מצבות פון יאָהר תרכ"ז; ס'איז מיט פופציג יאהר צוריק. דער דאטום שטימט מיט דער צייט וואָס די אמאזאָנען געגענדען זענען געעפענט געווארען פאר דעם אינטערנאַציאָנאלען האנדעל, און איך גלויב, אז יעמאלט זענען פיעל פון זייערע עלטערען אהער אָנגעקומען, געשטארבען פון דעם גלען פיבער.

איך וויל דאָ בעמערקען, אז פּארא איז דער איינציגער פּלאץ אין בראזיליען וואָס אידען האָבען בעזונדערע בית־עולם'ס, דער

36.
אידען אין פּאַרא.

ביי אַ דרײַ־פּיער טוויזענד נפשות צעהלען זיי דאָ.

אָבער ניט פון אונזערע מקומות זענען זיי אריבערגעקומען. דער גרעסטער טייל איז פון מאָראָקאָ און גיבראלטאַר. אייניגע פון ארץ ישׂראל. זייער שפּראַך איז שפּאניש, פּאָרטוגעזיש, ווי אויך העברעאיש. זייער העברעאיש מיט דער ספּרדישער הברה קלינגט ווי אַראַביש, אַרויסרעדנדיג דעם „חית" פון האלז. זיי פּערנעהמען דאָ אן אנגעזעהענעם פּלאַץ אין דער געזעלשאפט; כמעט דער גאנצער גומי־האנדל, וואָס ווערט דאָ געפּיהרט אין די אמאזאנען טאָלען, ליגט אין זייערע הענט. זייערע פּאַרשטעהער זיצען אין לאָנדאָן און קאָנטראָלירען דעם גומי האנדל אין אייראָפּא. זיי פּיהרען זיך אַריסטאָקראטיש אָבער שטרענג ארטאָדאָקסאל־אידיש. האלטען זייער הויז אָבנגעשלאָסען פון דער ניט אידישער וועלט. שבת זענען אלע געשעפטען געשלאָסען און אין פּאַרא איז עס שטארק צו מערקען.

די יונגווארג פּאַהרען נאָך אָפּט שטודירען קיין אייראָפּא און קומענדיג א היים, שרייבען זיי פּאר זיך אויס כלות פון אלושיר. גרויסע פּאטריאָטען פון פראנקרייך, וואָס האָט אויסגעבעסערט דאָרט זייער לאָגע אין מאָראָקאָ און, פון דעם „אליאנס", וואָס עפענט דאָרט שולען פון זייערטוועגען.

בעגענענט האָב איך מיך מיט זיי אויך א ריהרענדען אופן:

זיצענדיג אזוי איין פריהמארגען ביי זיך אין האָטעל און פּאַכענדיג מיט א צייטונג צו מאכען א קיהל ווינטעלע ארום זיך, פּלוצלונג לאָזט זיך אריין אן עולם מענשען מיט אזא חשוב'ען אויסזעהן, אז דער ווירטה פון דעם אלטמאָדישען האָטעל איז אבי־סעל צוטומעלט געוואָרען. איך הער אז מען פרענט זיך נאָך אויך מיר.

— וואָס איז דאָס?

נע יאשטשערקאלאך ארומנעשלייכט. דער געשפּרעך האָט זיך געפיהרט אין העברעאיש און אין ענגליש און אזוי האָבען מיר זיך צוגעדרט וועגען אידען אויף דער וועלט. דאָ ערשט האָב איך מיך דערוואוסט, וואָס פאר א וואנט עס טיילט אונזערע מזרח־אידען אב פון אונזערע צפון־אידען.

זיך בעטראכטען זיי אלם די אמת'ע אידען, און אויב עס וואָרט עפּעס א גאולה אויף אידען, איז עס זיי געמיינט געווארען. קיין אהנונג פון די מיליאָנען אידען אין רוסלאנד און אין פוילען; זייער לעבען און שטרעבען.

איך דערמאָהן מיך ווי אזוי יערער שלעכטער גרוס וואָס איז צו אונז דערגאנגען פון מאראקא, אז דאָרט רופּ'ט מען אונזערע ברידער — וואָס פאר א טיפען אבקלאנג עס האָט געהאט אין דעם הארצען פון דעם צפון־אידען!

לאָזט זיך אבער אויס, אז אפילו די וועלטליכע פון די מא־ראקאנער אידען האָבען קיין בעגריף ניט פון דעם ברייטען פיעל־פארביגען לעבען אונזערען, וויסען אפילו ניט, אז אין די מיליאָ־נען גרייכען אונזערע מחנות.

מיט גרויס פערדרום האָט צו מיר איינער געזאָגט אויף העב־רעאיש:

— אך חרפה ובוז מביאים עלינו יהודי רוסיה במסרם את עצמם לזימה (צו חרפה און צו שאנד מאכען אונז די רוסישע אי־דען מיט דעם וואָס זיי פערקויפען זיך צו אן אויסגעלאסענעם לעבען).

דאָס איז דער אייניציגער בעגריף וואָס זיי האָבען פון אונז: די אידען פון די צפון לענדער זענען שווינדלער, פרויען־הענדלער.

מיינע רייד איבער די רוסישע אידען, זייער לעבען און שאפען — ס'האָט א מין אונצוטרוי און שמייכעל ארויסגערופען...

און וואָס אנבעלאנגט דעם אידישען פרויען־הענדעל, וואָס האָט זיך אזוי איינגעוואָרצעלט אין די זידליכע לענדער, ווייזט אויס, אז ער האָט ניט אויסגעמיטען פּאָרא אויך.

נייער בית־עולם איז בריט און גרויס און דערמאָהנט, אז דאָ איז א אידישע שטאָדט ערגעץ נאָהנט.

ארומגעצאָמט מיט א נידריגען געמויערטען צוים, לויגען דריי חכם׳ס, רבנים, בעגראָבען. ביי איינעם אויף דער מצבה איז אויסגעקריצט:

„נפטר מחוץ לזמנו וחוץ למקומו" (געשטאָרבען ניט אין דער צייט און ניט אויף זיין אָרט).

צי האָט ער עס געהייסען אליין זיך אויסקריצען, אָדער צי האָט עס אנ׳אנדערער געטהאָן נאָך זיין טויט — איינס איז זיכער, אז אָט די אידען, כאָטש לעבענדיג אין שפע, דאָך שפּירען זיי זיך אָבגעריסען און דערווייטערט פון א היים.

דער נוסח פון זייער דאוונען אין שוהל איז מיר אויסגעקומען אביסעל פרעמדלאָך, און דער ניגון אין דעם אראבישׁ־שפּאַנישען סטיל, האָט אויף מיר מיט עטוואס ווייטעם געבלאָזען.

עליות אבער פערקויפט מען פונקט ווי ביי אונז נאָר אויף פּאָרטוגעזיש, מען האָט מיר מכבד געווען מיט מפטיר און כ׳האָב שטארק געבלאָנדזשעט. מיין אשכנז׳ישער דיאלעקט און דער ווילנער ניגון האָט זיי געמאכט די אויערען אָנשפּיצען און דעם אטעם אויסהאלטען. דער גבאי האָט מיר דערמאָהנט, אז איך בעראף בענשען גומל נאָך דעם ווי איך האָב דורכגעמאכט אזא רייזע אויפ׳ן ים. איך האָב מיך געשפּירט פונקט ווי יעמאָלט, וועו כ׳בין געוואָרען בעל מצוה און צום ערשטען מאָל געוואָרען א מחותן מיט דעם עלטערען, בערדיגען עולם.

נאָכ׳ן דאוונען האָבען די יונגווארג געקושט די הענט פון די גרויסע און ווינשענדיג א שבת ברכה.

שבת צו נאכטס האָב איך פערבראכט אין הויז פון א רייך אריסטאָקראטיש פּאָר־פּאָלק; ער האָט געשטודירט אין פראנקרייך און זי קומט פון אלזשיר.

מיר זענען געזעסען, געפּעכערט זיך מיט זיידענע פעכערם, אז ס׳זאָל ניט זיין אזוי היים. אויף די וויסע וועגט האָבען זיך גרי־

אויפ'ן נייעם בית־עולם ציהען זיך שורות פּיינע, מורמעלשטיינענע מצבות מיט דעם גוט בעקאנטען נוסח: „פּה נקברה העלמה שמחה בקצור ימים ושנים"... געקומען פון פּוילען, רומעניע, אדעס...

אונזערע אידען — בלויז צוויי האָב איך דאָרט בעגעגנט זיי האָבען מיר פון נאָך צוויי דערצעהלט.

— וואָס זשע טוט איהר דאָ?

— פּערלען.

— טרעפט איהר זיך מיט די ספרדישע אידען?

— ניין. זיי שעהמען זיך מיט אונז.

— ווי זשע אבער קומט איהר אהער? וואָס פּאר א גוט יאָהר האָט אייך געבראכט אהער? מילא איך בין דאָך א געפּאנגענער געבראכט געווארען. אבער איהר — וואס פּאר א גוט יאָהר האָט אייך אהער פּערטראגען?...

— וואס וואונדערט אייך אזוי? מיר זענען דאָך עפּעס אידען...

יא. אמת. מיר זענען אידען...

יוני — נאָוועמבער 1914.

LIBRARY
Jewish Home for the Aged.

LIBRARY
Jewish Home for the Aged

פרעמיע
פון
„מאג"